Kuzma Ciornîi

Generația a treia

Coperta de *M. Orlowski*

КУЗЬМА ЧОРНЫЙ
ТРЕТЬЕ ПОКОЛЕНИЕ
(Библиотека „Пятьдесят лет советского романа")
Издательство „ИЗВЕСТИЯ"
МОСКВА, 1965

Kuzma Ciornîi

GENERAŢIA A TREIA

În româneşte
de VLAICU BÂRNA şi NICOLAE GUMA

BUCUREŞTI, 1967
EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Partea întîi

I

Kondrat Nazarevski mergea agale pe drumul frămîntat de roţi din marginea pădurii. Era o dimineaţă senină. În bătaia razelor fierbinţi ale soarelui roua se zvînta încet şi toată pădurea răsuna de ciripitul păsărelelor. Pe miriştea strălucitoare, înrourată încă, se zăreau şiruri de snopi. Un cal păştea, nechezînd în răstimpuri.

Dar lui Kondrat Nazarevski nu-i păsa nici de soare şi nici de liniştea ce domnea pe cîmpie şi în pădure. În ultimii ani se săturase de ele pînă peste cap. Şi cu drept cuvînt ; se afla pe front de la începutul războiului împotriva gărzilor albe poloneze, şi luptele îl purtaseră tot timpul pe cîmpii şi prin păduri. În clipele acestea încerca un sentiment de deplină mulţumire sufletească. Armata Roşie înaintase spre apus, şi, de cîteva zile, meleagurile pe care le străbătea deveniseră din nou sovietice. Încă o zi-două şi va fi acasă la tatăl lui. Concediul de o lună îi va ajunge tocmai bine ca să-şi tămăduiască rana uşoară, pe care un glonţ i-o lăsase în picior, şi să scape de durerile surde din umeri şi de la ceafă.

Avea asupra lui un ordin scris, pe baza căruia urma să primească o căruţă de la ferma din apropiere, spre care se îndrepta acum. Ieşise de-o oră

din satul de dincolo de pădure, unde înnoptase. Cu puțin înainte de plecare, trecuse pe la primar și așteptase pe prispa casei pînă ce primarul scrisese acel petec de hîrtie albastră prin care-i poruncea lui Skuratovici, proprietarul fermei, să-i pună la dispoziție o căruță ostașului roșu Nazarevski. În timp ce-i înmîna documentul, primarul îi spusese, parcă scuzîndu-se :

— Nu-s nici două verste pînă la fermă. Ține-o drept, pe marginea pădurii. Ți-aș fi dat un cal din sat, dar toți îs plecați în cărăușie către Varșovia ; de-o mai fi rămas vreun căluț, apoi tot satul cu el își cară snopii de pe lanuri. Skuratovici are trei cai și știu bine că-s acasă. Îi ține ascunși în pădure ; așa că, ia-l ceva mai repede.

Kondrat Nazarevski băgase de seamă că, pe măsură ce înainta spre răsărit, urmele războiului, care trecuse nu demult pe acolo, abia se mai cunoșteau. Iar pe aceste meleaguri oamenii își vedeau liniștiți de treburi, de parcă uitaseră cu desăvîrșire năpasta înspăimîntătoare ce se abătuse peste ei. Un țăran care lucra pe cîmp îi spuse că nu prea departe o să dea de un drumeag, ce duce prin pădure pînă la ferma lui Skuratovici.

Drumul prin pădure n-a ținut mult. După cîtva timp, a coborît deodată într-o vale adîncă, năpădită de brădet tînăr și des. Ferigile din marginea drumului străluceau de rouă. Deasupra pădurii se rotea pe cer un uliu, și undeva prin apropiere se auzeau cotcodăcind niște găini. Curînd, în fața drumețului se ivi o poiană. Un cîmp de trifoi pornea chiar din marginea brăde-

tului ; de aici înainte poteca se pierdea în iarba înaltă. Ici-colo se zăreau meri sălbatici, scorburoşi. De jur împrejur se întindea marea aurie a miriştilor de secară şi de grîu de primăvară. Snopii de ovăz fuseseră strînşi în clăi chiar pe lan. Străjuită din toate părţile de o pădure de brad, cîmpia se contopea cu cerul într-un singur loc, iar ceva mai departe, după o colină, se zăreau vîrfurile unor acoperişuri.

La fermă, Nazarevski fu întîmpinat de lătratul furios al cîinilor. Ograda era îngrădită cu un zăplaz vechi din pari de brad. Locurile unde lipsea vreun par erau astupate cu scînduri. Cîţiva stejari seculari, uriaşi ca nişte munţi de piatră, îşi aplecau frunzişul asupra unui beci de cărămidă. Peste drum de beci se afla grajdul, cu porţile larg deschise. Nazarevski se îndreptă într-acolo. Dar grajdul era gol. Nicăieri nu se vedea ţipenie de om. Înecîndu-se de atîta lătrat, doi duläi se ţineau după ostaş, încercînd să-l înşface de moletiere. Kondrat ridică de jos un băţ noduros şi ameninţă cîinii. Dulăii se dădură îndărăt, dar în clipa următoare se năpustiră asupra lui, cu mai multă furie. În cele din urmă, unul din ei izbuti să-l apuce de picior. Ieşindu-şi din fire, Kondrat azvîrli cu băţul în cîine ; ascuţişul unui nod îi zdreli spinarea. Cîinele începu să schelălăiască şi o rupse de fugă cu coada între picioare spre un gărduţ de nuiele, în spatele căruia se înălţa o căsuţă cu pervazuri late şi galbene. Dulăul continua să scheaune şi să-şi arate colţii. Celălalt tot

se mai dădea la Kondrat, dar acum îi era ușor să se răfuiască numai cu unul.

Nazarevski se îndreptă spre casă. Nimeni nu-i ieși în întîmpinare. Se urcă în cerdacul putrezit, ale cărui trepte, sprijinite pe pietre, se îndoiau sub picioarele lui. Ușa nu era încuiată. Ostașul intră într-o sălită poditā cu scînduri. Cîinele rămăsese în ogradă. Sălița dădea într-o odaie destul de spațioasă.

Cînd un om străin îți intră în casă, nu mai e cu putință să taci chitic și să nu te arăți ; dintr-o cămăruță de alături se auzi un glas subțire :

— Cine-i acolo ?

În clipa următoare apăru o femeie în vîrstă. Văzuse, desigur, prin fereastră, străinul la care se dăduseră cîinii, pentru că prea se grăbise să întrebe :

— Ce dorești, tovarășe ?

— Am nevoie de o căruță, îi răspunse Kondrat Nazarevski. Iată aici hîrtia de la primar. Sînt rănit și bolnav ; mă duc acasă să-mi văd de sănătate.

Vorbele din urmă le adăugase, după ce întîlnise privirea de gheață a gazdei.

— Ai mult de mers ?

— Vreo patruzeci de verste.

— S-ar cuveni, de bună seamă că s-ar cuveni, să-ți dăm o căruță ; dar, din păcate, caii noștri nu-s acasă. Sînt plecați în cărăușie. Am avut trei cai... pe unul l-au luat polonezii, iar ceilalți doi, cum îți spusei, sînt în corvoadă. Au plecat cu ei niște ostași roșii... Stau și mă întreb, ce vrea pri-

marul ăsta, de se tot leagă de noi ? Doar ştie bine că ni-s plecaţi caii de acasă.

Kondrat Nazarevski încercă s-o ia cu binişorul :

— N-o să fac tot drumul cu căruţa voastră, cel mult cincisprezece-douăzeci de verste, pe urmă oi lua alta.

— Bine, da de unde să-ţi fac rost de căruţă ?

Kondrat se lăsă pe canapeaua hodorogită, mîncată toată de cari. După harţa cu dulăii, rana de la picior începuse din nou să-l supere ; îl dureau umerii şi pieptul. Fără să mai stea pe gînduri, schimbă tonul :

— Să-mi daţi numaidecît o căruţă !

Femeia ridică din umeri şi se aşeză într-un fotoliu vechi, cu încheieturile prinse în cuie şi tapiţat cu percal, aflat lîngă uşă. Kondrat se hotărîse să nu mai adauge nici un cuvînt. În aşteptarea răspunsului, se apucă să cerceteze odaia.

Deasupra scrinului atîrnau cîteva fotografii. Autorul lor, cine-o fi fost — un localnic sau careva de la reşedinţa plăşii, ori poate chiar din capitala judeţului — era un meşter de mîna a treia ; în una din ele, bărbatul din fotografie ieşise cu buzele umflate şi cu nasul turtit (în realitate o fi avut, probabil, nasul drept). Avea mustăţile răsucite în sus, iar ochii lui vîrîţi în fundul capului arătau o vădită mulţumire de sine. Şedea pe un fel de banchetă, cu aspect oarecum modern, iar la spatele său, în picioare, o femeie se sprijinea cu mîna pe umărul lui. Părea foarte înaltă, pe lîngă bărbatul aşezat pe banchetă. Era aceeaşi femeie care, în fotoliul de lîngă uşă, se silea

acum să nu se uite la Kondrat Nazarevski. În fotografie, părea cu vreo douăzeci şi cinci de ani mai tînără. Pe pieptul bărbatului se întindea de-a curmezişul vestei un lanţ gros de ceasornic. Cizmele lui frumos lustruite ieşiseră albe în fotografie. Femeia era îmbrăcată după moda timpului, cu o rochie care putea să fi fost dăruită, pe vremurile acelea, de vreo cucoană slujnicei sale preferate.

Kondrat Nazarevski mai recunoscu şi într-o altă fotografie pe bărbatul cu mustăţile în furculiţă, dar de data aceasta înfăţişarea lui era mai îngrijită. Dacă în prima fotografie recunoşteai dintr-o privire pe mujicul ajuns în rîndurile boierilor, în a doua părea că el trăise, de cînd s-a născut, într-o lume boierească. Plastronul cămăşii era bine scrobit, iar lavaliera legată cu iscusinţă. Mai era încă o fotografie, care înfăţişa un tînăr, mai curînd un băieţandru — imberb, purtînd pantaloni bufanţi şi o tunică cu multe buzunare. Stătea picior peste picior, cu un aer foarte important. Părul lins, bine pomădat, lăsa să se vadă într-o parte o cărare fără cusur. Kondrat sări în sus şi se apropie de fotografie. Îl recunoscuse pe tînăr. Apoi îşi mută privirea la femeie.

— Cum să-ţi fac eu rost de un cal ? se silea ea să pară îndatoritoare.

Kondrat se întoarse brusc spre gazdă. Undeva deasupra ochilor ei, între sprîncene, surprinse o trăsătură care îi amintea faţa tinerelului din fotografie. „E mamă-sa !" îşi zise Kondrat.

— Unde se află acum Anatoli al dumitale ? o luă el prin surprindere, fără să-şi ia ochii de la ea.

Bătrîna se fîstîci, mormăi ceva, apoi îl întrebă :

— Îl cunoşti pe Anatoli al nostru ? Cine eşti dumneata ? Din ce loc anume ?

Şi dintr-o dată prinse curaj. Se vede că-i licărise un gînd în minte. Îşi zicea, fără îndoială, că ostaşul acesta era din tagma lor, a albilor : „Nu cred să aibă concediu, nici vorbă ! A fugit din armată şi se duce acasă."

— Stai jos, stai jos, îl pofti femeia. N-ai grijă, o să ajungi la vreme acasă. Ai tot timpul. Nu vrei să îmbuci ceva ? Şi zici că-l cunoşti pe Tolik al nostru ?

— Îl cunosc. Eu şi Anatoli Skuratovici am fost în aceeaşi unitate. Cînd gărzile albe poloneze au ocupat regiunea, noi ne-am retras, şi în retragerea noastră am trecut prin apropiere. Mi-au rămas în minte locurile acestea. El a dispărut fără veste, iar ostaşii noştri care-s de pe-aici şi-au zis că Skuratovici a şters-o acasă.

— Cum cutezi să vorbeşti aşa ? Noi nu l-am văzut de cînd a fost mobilizat, adică dinainte de a veni polonezii aici ! Cine ştie pe unde şi-o fi dat, bietul de el, duhul !

— Unitatea noastră se afla în rezervă. Eram cartiruiţi în aceeaşi casă. Dimineaţa, cînd ne-am trezit, ia-l pe Anatoli de unde nu-i !

— Nu ştiu... Nu ştiu nimic... Doamne, Dumnezeule !

Faţa ei avea o răceală de gheaţă, buzele i se strînseseră.

— Nu mai pot zăbovi, trebuie să plec.
— N-avem nici un cal acasă.
— Dar dacă oi găsi ce-o să zici ?
— Caută. Eu sînt singură.
— Da gospodarul unde-i ?
— Ţi-am spus c-a fost trimis în cărăuşie.

Deodată însă păru să-i fi încolţit în minte un alt gînd : pe neaşteptate, începu să se frămînte, aruncă o privire pe fereastră, se întoarse iarăşi la uşă şi-i spuse ostaşului :

— Nu ştiu, zău, de unde aş putea să-ţi fac rost de o căruţă ? Să încerc, poate oi izbuti... Ştiu că dincolo de aria noastră rătăceşte un cal, l-au lăsat deunăzi nişte soldaţi în trecere. Ce-i drept, nu-i al nostru, e al statului, şi cum o prinde oleacă de putere o să-l ia vreo unitate militară... Ce-ar fi să pleci cu el ?

„Vrea să scape de mine cît mai repede", îşi zicea Kondrat.

— Totuşi, aş vrea să ştiu unde-i Anatoli al vostru ? o întrebă el din nou.

— Cred că nu mai e printre cei vii. Dacă n-ar fi pierit în război, de mult ar fi dat vreun semn de viaţă. Of, Doamne, Doamne !

Ochii femeii se umplură de lacrimi.

— Bine, dar aici e fotografiat de curînd.

Kondrat Nazarevski întoarse poza. Stampila fotografului din capitala judeţului era în limba poloneză ; se vede că se dăduse fără multă zăbavă de partea noii stăpîniri.

— Anatoli al vostru s-a fotografiat pe vremea cînd ţinutul se afla în stăpînirea polonezilor, nu-i aşa ?

— Doamne, ce tot vrei de la mine? Noi nu știm nimic despre Tolik al nostru.

Femeia ieși. Coborî din micul cerdac putrezit într-o grădiniță cu tei tineri, despărțită de ograda cea mare printr-un gard scund. În grădiniță se mai vedeau urmele unor straturi de flori. Ici-colo, creșteau la întîmplare bujori neîngrijiți; flori galbene cu tulpină lungă își desfăcuseră în voie petalele; puzderie de brumărele, cu iarba împreună, înăbușiseră florile mai mărunte din preajma lor. Iarba crescuse înaltă de jur împrejurul grădiniței; pînă în fața cerdacului se așternuse un fel de poieniță verde de firuță. Lîngă gard, mai multe găini ciuguleau dintr-un căuș, iar de după îngrăditură, un cîrd de curcani și rațe își întindeau gîturile spre ele.

Kondrat Nazarevski văzu prin fereastră cum femeia deschise portița și o luase pe după beci. Ostașul se apucă să cerceteze odaia. Pe scrinul acoperit cu o față de masă îngălbenită și plină de praf, zăcea un cotor înnegrit de măr; într-un colț se înălța un teanc de cărți. Pe scoarța groasă a uneia dintre ele, scria cu litere de aur: „Comandanții oștilor rusești, de la generalisimul Suvorov pînă în zilele noastre". Deasupra se aflau cărți catolice de rugăciune cu coperte verzi, iar sub ele cîteva „opere literare" de mai mică importanță: „Carte cu modele de scrisori pentru folosința familiilor și tinerilor", „Carte de vise" și „Zodiacul". Deasupra celor două uși atîrnau tablouri înrămate și acoperite cu sticlă. Unul din ele înfățișa o pădure arsă și doi cocoși de munte printre tufe de iarbă neagră uscată;

celălalt, niște cîini gonind un elan și un vînător ochindu-l de după un copac. Erau reproduceri ieftine și banale, litografiate pe hîrtie proastă, care trebuie să fi costat cam patru copeici bucata înainte de război. Pe pervazul ferestrelor și sub ferestre erau înșirate ghivece cu flori.

Kondrat Nazarevski se mai uită o dată la fotografia lui Anatoli Skuratovici. Avea un obraz tînăr și rotund, iar întreaga lui făptură arăta că se silește să-și ia o ținută cît mai demnă ; numai la asta s-o fi gîndit în vreme ce poza.

În ogradă se auziră glasuri. Prin dreptul ferestrelor trecu un om în vîrstă, iar în urma lui, femeia pe care Kondrat o știa. „Va să zică, era acasă, își zise el. Să vedem cum o să explice apariția lui neașteptată."

Dar și stăpînul, și nevastă-sa se fereau să dea vreo lămurire.

— O să plecăm îndată, zise omul, luînd o cutiuță cu tutun de pe scrin. Fața lui arăta îngrijorare. Nu prea semăna cu cel din fotografia de deasupra scrinului. În poză avea o imobilitate încremenită parcă pe vecie, pe cînd aici era un om care trăiește, se frămîntă și chibzuiește. Stăpînul își răsuci o țigară, apoi întinse tabachera lui Nazarevski și plecă să înhame calul. În prag se întoarse :

— Trebuie să-ți spun, tovarășe, că prin părțile noastre nu-i de loc liniște. Pădurea mișună de bandiți, iar la noi, de jur împrejur, cît vezi cu ochii, e numai pădure. Cel puțin ai vreo armă la dumneata ? De, ca să-ți spun drept, mie unul mi-e cam frică...

Kondrat nu credea în povestea cu banditii.

— Am armă, așa că, nu-ți fie frică.

În vreme ce stăpînul înhăma calul, femeia aduse pîine și lapte. Își dădea silința să vorbească prietenos. Kondrat mîncă cu poftă tot ce i se pusese dinainte. Femeia prinse curaj ia vorbă :

— Mare nenorocire cu războiul ăsta ! Numai în ultimele zile la cîte sate au dat foc ! Și ce de-a mai oameni pier ! Noi, fiindcă veni vorba, stăm cam la o parte și, de cîțiva ani încoace, seara sau noaptea, la cel mai mic zgomot, ne îngheață inima de spaimă : tot ni se pare că vin...

— Cine să vină ?

— Păi, n-are cine ? N-au venit nemții și ne-au luat două vaci ? N-au venit polonezi și ne-au luat o juncă ?

Tocmai atunci intră în odaie stăpînul.

— La noi s-au făcut rechiziții. Ia spune-mi, tovarășe, au să se mai facă și de aci înainte ?

— Un lucru nu pricep, tovarășe... dădu iar glas femeia, noi, cum se zice, sîntem oameni simpli, întrebăm despre toate. Să nu te superi, da de ce se leagă dumnealor de credință ? Bine, pe țar l-au dat jos, pe boieri i-au alungat, dar ce au cu credința ? Orice ai spune, omul nu poate fără credință. Dacă nu simte asupra sa puterea lui Dumnezeu, trăiește ca o sălbăticiune. Omul trebuie să aibă inima plină de milă pentru semenul său. Iar dacă n-are Dumnezeu, de unde să mai aibă milă ?

— Atunci cum o fi ? Există Dumnezeu, sau numai *trebuie* să existe ?

— Cum să nu fie Dumnezeu ? ! Numai că credinţele îs de mai multe feluri. Dar dintre ele, una trebuie să fie adevărată. Să luăm, de pildă, pe cea rusească. Ce să mai vorbim ? Nu-i decît o înşelătorie ! „Moaşte sfinte, moaşte sfinte !" strigă ei în gura mare. Adună cîteva oase, le învălătucesc în vată, le lipesc cu ceară, şi, după aceea, poftim de închină-te la ele, fă rugăciuni ! Ce să-ţi spun, bine au făcut bolşevicii. Cînd au văzut înşelătoria, au şi... Religia catolică a luat totdeauna în rîs moaştele. Cînd Tolik al nostru îşi făcea armata, a văzut şi el moaşte din astea !

Deodată femeia se fîstîci. Îi părea rău, se vede, că o luase gura pe dinainte şi adusese iarăşi vorba, netam-nesam, despre fecioru-său.

— Sînteţi catolici ?

— Nu amîndoi. Numai eu îs catolică, bărbatu-meu e ortodox.

Atunci stăpînul casei se amestecă şi el în vorbă :

— Toată viaţa nu mi-am văzut capul de treabă. Unora li se pare că tot ce ai agonisit ţi-a căzut de-a gata din cer. După ce m-am întors din armată, e mult de atunci, ispravnicul m-a îndemnat să mă fac străjer. Eu însă n-am vrut, nu-i în firea mea să stau cu harapnicul sau cu baioneta lîngă om. Or, e ştiut că poliţiştii aşa fac şi numai din asta trăiesc. Mie mi-a plăcut totdeauna să mă aflu în bună înţelegere cu oamenii. Pe vremea aceea, stăteam cu tată-meu în satul de dincolo de pădure. L-ai văzut şi dumneata venind încoace. Aveam acolo ţarina noastră. Într-o bună zi, am vîndut-o şi am cumpărat pămîntul de-aici.

în locul ăsta moşia boierului intra ca o pană în pămîntul sătenilor, din care pricină se iscau mereu neînţelegeri. Boierul mi-a vîndut lotul cu bucluc. Cum nu-mi ajungeau banii, am deschis o dugheană în tîrg, iar mai tîrziu m-am apucat să fac negoţ cu porci şi cu vite. Şi aşa mi-am plătit datoriile. Pe urmă am început să dau în dijmă pămîntul, iar eu m-am tocmit ca administrator de moşie la boierul nostru. Cinci ani încheiaţi i-am slujit ! După aceea mi-am înjghebat gospodăria asta, la care am muncit pe brînci... Cîtă bătaie de cap am avut... Acum ai zice că pe toate le-am făcut de pomana dracului, ca să dureze de joi pînă mai apoi... S-ar cuveni să mai meremetisesc acareturile, să dreg gardul... Poate cînd s-or mai linişti lucrurile, că deocamdată îi război, peste tot nu vezi decît prăpăd !

— Dar de ce nu ţi-ai pus în rînduială gospodăria cît ai fost sub polonezi ? Doar era linişte şi stăpînirea era puternică, zise Kondrat Nazarevski, trăgînd cu ochiul la bătrîn.

Skuratovici nu răspunse şi nici nu mai aduse vorba despre treburile lui. Începu să povestească despre boier.

— Astăzi sub toate stăpînirile e greu. N-ai ce să faci, aşa-i în timp de război ! Pe vremea polonezilor, ne-am pomenit într-o zi cu boierul de la care am cumpărat pămîntul. Sărăcise şi el între timp. Fugise de pe moşie la începutul revoluţiei şi se aşezase în orăşelul nostru. Într-un rînd, cu puţin înainte de a veni polonezii, m-am repezit pînă în oraş şi l-am întîlnit pe stradă.

Mi-a dat bună ziua cel dintîi ; pe urmă a scos din buzunar punga cu tutun, şi-a răsucit o ţigară şi mi-a spus : „Nu te poftesc să fumezi din tutunul meu". După ce a tras un fum, mi-am dat seama după miros că-i un tutun cam ciudat. „Ce fel de tutun e ăsta ?" îl întreb eu. „Din frunze de vişin", îmi răspunde el şi-mi întinde punga. Mă uit, chiar aşa era.

— Doamne, Dumnezeule, Doamne, Dumnezeule ! făcu femeia.

— Bietul boier ! îi ţinu isonul Kondrat Nazarevski, clătinînd din cap.

Se îndreptară spre căruţă. Un cal deşirat, costeliv, numai pielea şi oasele, însemnat pe şold cu o pecete militară, era înhămat la căruţă. Un picior dinainte şi-l ţinea îndoit din genunchi.

— Îl doare piciorul ?

— Îl doare. L-au lăsat în drum nişte soldaţi săptămîna trecută, dincolo de pădure ; l-am luat şi l-am mai îndrăvenit oleacă. Poate oi izbuti să te duc o bucată de drum. N-o să-ţi iroseşti vremea pe aici aşteptînd o căruţă. Om merge şi noi încetişor, haida-hai, haida-hai. Dii, voinicule ! (Şchiopătînd cu piciorul dinainte, calul se urni din loc.) Eu am cai buni, dar îs plecaţi. Doi sînt duşi în cărăuşie, iar pe al treilea mi l-au luat în sat nişte prieteni, să-şi care snopii. Ce să-i faci ? trebuie să ajutăm oamenii la nevoie. Eu unul am cam isprăvit treburile cîmpului. Numai ovăzul nu l-am cosit încă.

Calul abia îşi mişca picioarele, aplecîndu-şi capul aproape pînă la pămînt la fiecare pas.

— Unde-ţi sînt caii ? Kondrat sări din căruţă şi opri mîrţoaga. Fă bine şi adu numaidecît un cal de-al dumitale !

— Da de unde să-l scot ?

— Dumneata ştii mai bine.

Skuratovici se dădu jos din căruţă şi se sprijini cu cotul de partea dinainte a loitrei.

— Eu fac tot ce-mi stă în putinţă ca să-ţi vin în ajutor. Am înhămat calul pe care l-am avut la îndemînă.

— Ca să-mi vii în ajutor !... Te pomeneşti c-ai vrea să-ţi mai fiu şi recunoscător ? Ia fă bine şi adu numaidecît alt cal !

Skuratovici îşi desfăcu braţele şi încremeni fără glas.

— Îţi dau un minut de gîndire. Alege : ori înhami un cal ca lumea, ori de nu — te arestez !

Bătrînul îşi lăsă deodată umerii în jos, încît spinarea i se lăţi şi i se rotunji. Fără să spună o vorbă, se urcă în căruţă.

— N-am caii aici. Să trecem împreună prin pădurice, şi cînd om ajunge în sat, oi înhăma alt cal... Pînă-n sat nu-s nici două verste.

După o clipă de tăcere, urmă :

— Deşi, ca să spun drept, mi-e cam frică. Pădurea e plină de bandiţi, care îşi fac de cap.

Vorbele acestea semănau a bătaie de joc. Kondrat scoase revolverul :

— Mînă !

Din pricina atîtor tărăgăneli, pe ostaş începuse să-l doară şi mai rău piciorul. Cu chiu, cu vai ajunseră în desişul pădurii de brad. Calul abia îşi tîra picioarele. Kondrat se dădu jos şi merse

alături de căruță. Coborî și Skuratovici. Curînd brădetul se trase la o parte și înaintea lor apăru un lan de ovăz scăldat în razele soarelui. Vreo zece femei strîngeau recolta. Lîngă drum secera o fetișcană. Se îndreptă din mijloc să privească cine trece ; Kondrat Nazarevski zări un obraz delicat, ars de soare, încadrat de un păr des, roșcat, cu o basma albă pusă chiar în creștetul capului. Văzînd căruța, fata lăsă lucrul și rămase în așteptare. Să fi avut vreo paisprezece ani.

— V-au mînat încoa ? întrebă ea, privind cu o vădită curiozitate cînd la Skuratovici, cînd la ostaș.

— Da, răspunse Skuratovici ursuz.

— Unchiule, da de ce n-ai înhămat un cal teafăr ?

Fără să clipească, fata se uita drept în ochii lui Skuratovici. Cît despre femei — unele zîmbeau, iar altele își aplecaseră și mai mult capetele, trăgînd cu coada ochiului spre drum. Skuratovici ridică din umeri și aruncă ostașului o privire plină de înțeles : „Nu face să stau de vorbă cu una ca asta !" Doar știe și ostașul că nici unul din caii lui nu-i acasă !

Fata nu-și mai lua ochii de la fermier. În privirea ei se citea acea nevinovăție curată și sinceră pe care n-o au decît ochii copiilor. După ce mai stătu puțin, ieși în drum. Abia acum Kondrat băgă de seamă că tot obrazul ei era pistruiat de soare. Opri calul. Skuratovici se adresă fetei, gata parcă s-o înghită de vie.

— Unde-s caii despre care vorbeşti ? Acasă nu-s.

— Unde să fie ? În pădurica de brazi. Aproape de aici. Îi păzeşte Tolik.

Era greu să-ţi dai seama dacă vorbeşte din neştiinţă sau dinadins, poate chiar cu răutate.

— Ce-ţi veni să îndrugi asemenea prostii ? se răsti la ea Skuratovici, tremurînd de furie.

Fata îşi încovoie spinarea şi se apucă din nou de lucru.

— Cal să te faci ! porunci Kondrat. Haide, şterge-o !

Skuratovici o luă spre brădet. Uimite, femeile se uitau la fată cu un fel de compătimire. Kondrat intră în vorbă cu ele :

— Seceraţi ovăzul lui Skuratovici ?

— Chiar al lui.

— Cel care îi păzeşte caii în pădure e fecioru-său ?

— Fecior-su, vezi bine.

— Da de ce nu-i în armată ?

— A şters-o cînd cu retragerea, încă înainte de a veni polonezii. Iar în ziua în care s-au arătat polonezii, a apărut şi el acasă ! Acum e în pădure, păzeşte caii. Acolo i-a ţinut tot timpul, pînă a trecut armata. Nimeni n-a ştiut nimic. Noi, dacă am văzut că nu-s caii, ne-am gîndit că-s luaţi în cărăuşie. Aşa o ţinea doară morţiş şi bătrînul.

— Acum o să se întoarcă în armată ?

— Cine poate şti ? Iaca, ieri s-a lipit peste tot un ordin de mobilizare a flăcăilor. Şi leatul lui e chemat. Trebuie să se prezinte în zece zile. S-o

duce şi el sau ba — nu ştie nime. Pe aici, pe la noi, sînt mulţi dezertori. Ei spun c-au să se prezinte, dar poţi să-i crezi ? !

Dinspre pădurice apăru Skuratovici. Venea ţinînd de dîrlogi un cal negru. În timp ce-l înhăma, mormăia fără să se uite la nimeni :

— Tuturora li-e groază de război, vezi bine ! Fiecare caută să se pună la adăpost, cum poate. Şi, Doamne, cît m-am chinuit, cît am muncit...

În sfîrşit, porniră. Pe Kondrat prinse a-l durea piciorul din ce în ce mai rău, şi de la o vreme nu mai putu suporta drumul. La vreo cinci verste se afla un tîrguşor. Ostaşul porunci fermierului să oprească ; simţea nevoia să se odihnească.

— Ai dreptate, se bucură Skuratovici. Dumneata eşte suferind, trudit. Rămîi aici şi odihneşte-te în noaptea asta, iar mîine o să-ţi dea careva o căruţă, să-ţi urmezi cu bine drumul. Iară eu m-oi întoarce acasă, că am de cărat ovăzul. Nevasta mi-a dat şipul ăsta cu lapte pentru drum. Ia-l dumneata. După ce-ai să bei puţin lapte, o să te simţi mai în putere. Numai te-aş ruga să-mi dai o dovadă cum că te-am dus la destinaţie.

— Cu-um ? strigă Kondrat, pierzîndu-şi răbdarea. Peste o oră plecăm mai departe ! Pînă atunci, intră undeva într-o curte !

Ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, Skuratovici îi răspunse rece şi liniştit :

— Casa de colo e a unui prieten al meu ; o să tragem la el.

Cotiră într-o ogradă. Kondrat intră în casă. Un băieţaş de vreo cinci ani şedea jos şi, cu o lin-

gură mare, mînca dintr-o strachină un fel de terci cenuşiu. Toată faţa îi era mînjită cu terci.

— Unde-s ai casei ?

— Nu-i nimeni acasă, îi răspunse puştiul cu un glas gros şi hotărît. Tata e la lucru, iar Zosia, adăugă el după ce tăcu puţin, e plecată.

— Da unde e Zosia voastră ?

— E în slujbă la Skuratovici.

„N-o fi cumva fetişcana aceea care secera ovăzul şi-i vorbise despre cai ?"

Kondrat Nazarevski se scotoci prin buzunare ; dar de unde să aibă asupra lui ceva care să-i facă o bucurie piciului, sau măcar o copeică, să-şi cumpere acadele ? ! Se lungi pe laviţă şi îşi vîrî sub cap nişte cîrpe.

„Ce drac afurisit e Skuratovici ăsta ! îşi zicea el. Mi-a scos sufletul, cîinele !"

Băieţaşul continuă să-şi facă de lucru cu lingura.

Kondrat Nazarevski dormea sau moţăia? N-avea putere nici să mişte un deget măcar. În casă stăruia o linişte neobişnuită, care a ţinut pînă în clipa cînd cineva intră în odaie şi trînti uşa. Era fata de pe lanul de ovăz.

— Vai de păcatele mele, eşti mînjit tot ! zise ea băieţelului.

Apoi udă un prosop şi-i şterse obrajii.

— Ţine !

— Slănină ! exclamă băieţaşul cu bucurie. Da de unde ai luat-o, Zoska ?

— Pentru tine am adus-o.

Băiatul înfuleca înainte, hîrjonindu-se între timp cu soră-sa. Apoi se trînti pe pat şi făcu cîteva tumbe, izbucnind într-o cascadă de rîs.

— O să trezeşti omul, astîmpără-te ! căuta fata să-l potolească.

Kondrat ridică puţin capul. Fata îl recunoscu, dar nu se arătă mirată ; îl privea drept în ochi, ca şi cum ar fi aşteptat să-i vorbească.

Ostaşul îi spuse că a fost nevoit să facă un popas, deoarece e rănit şi rana încă nu i s-a vindecat.

— Dar pînă am făcut rost de-o căruţă, am avut de furcă, nu glumă, cu Skuratovici al vostru !

— De frica lui am venit şi eu acasă. M-a luat gura pe dinainte şi am spus că i-s caii în pădure. Abia după aceea mi-am dat seama că şi el ştia.

— Va să zică, dacă nu te-ar fi luat gura pe dinainte, nu-l dădeai de gol ?

Fata înţelese ce vrea să spună Kondrat, dar nu ţinu să-i răspundă îndată. Vorbi despre altceva :

— Acum, nu ştiu ce să fac ! Şi în ochii fetei străluciră lacrimi. Mi-e frică să mai rămîn la ei, sînt în stare să mă mănînce de vie ! De-acum înainte, vreme de trei zile, n-o să am linişte ! Trebuie să lucrez la cîmp pînă la amiază, şi după aceea să mă duc la arie să pregătesc locul unde o să se stoguiască ovăzul. Şi iacă nu m-am dus ! Cînd o merge stăpîna în brădet cu mîncare pentru Tolik, el o să-i spună totul şi-o să fie vai şi amar de zilele mele ; o să mă sfîşie bătrîna ! Am venit într-un suflet acasă, şi cînd colo, ce văd — calul lui Skuratovici în ograda noastră. Noi sîntem rubedenii de departe.

Zosia izbucni în plîns. Fără voia lui, Kondrat Nazarevski intrase în viaţa unei fiinţe străine. Asemenea unor conspiratori, el şi fata aceasta erau acum amestecaţi într-o afacere încurcată. Speriat de plînsul soră-si, băiatul se uita la Kondrat din colţul unde se furişase.

— Da n-ai putea să nu mai munceşti la el ?

— Dacă n-o să muncesc la el, o să fiu nevoită să intru la altul !

Plină de încredere, începu să-i povestească despre viaţa ei de slugă ; despre taică-său, despre Skuratovici. Acum nu mai părea fetiţa naivă care, cu un aer atît de simplu şi de firesc, îi reamintise stăpînului său de caii ascunşi în brădet. Mai mult, judeca în felul ei întîmplările, oamenii, dovedind o surprinzătoare cunoaştere a vieţii. Spunea despre familia Skuratovici ceea ce văzuse cu ochii ei şi ceea ce auzise din gura altora mai vîrstnici.

Pe vremea cînd era administrator la moşie, Skuratovici s-a însurat cu chelăreasa boierului, iar pe soră-sa a băgat-o fată în casă la cucoana lui. Atunci a apărut ca din pămînt un individ necunoscut, unul Stefan Sedas, care s-a tocmit brînzar la boier. Nici astăzi Skuratovici nu ştie prea bine de unde era de fel Stefan Sedas : de prin părţile Gorodniului, din ţinutul Suvalokului, sau poate chiar de pe meleagurile Varşoviei. Un lucru era limpede şi anume, că omul acela avea capul pe umeri ; pe ţărani nu-i înghiţea, în schimb se pricepea să se dea bine pe lîngă boieri. El însuşi arăta ca un boier. Cînd începea să vorbească, nu-ţi mai trebuia nimic, nici somn, nici

mîncare, să tot fi stat să-l asculți. Într-un cuvînt, era, cum s-ar zice, un om cu carte. Cunoștea viața intimă a tuturor moșierilor de prin partea locului, ca și afacerile necurate ale negustorilor angrosiști din județ. Cînd era cu chef, și capul îi era amețit de băutură, nu se sfia să povestească cum umbla bătrînul boier, cu limba scoasă, după nevasta spițerului din tîrg. Dar într-o bună zi, Stefan Sedas, din prieten bun, din musafir plăcut, i-a devenit lui Skuratovici, fără de veste, cumnat — s-a însurat cu sora acestuia, servitoarea boierului. Tot pe atunci, boierul a mai înființat o fabrică de brînzeturi, și Stefan Sedas a ajuns brînzar la două moșii deodată. În scurt timp s-a înjghebat o tovărășie ciudată : fermierul Skuratovici, brînzarul Sedas, organistul din tîrg și grădinarul boierului. Sedas ura de moarte ortodoxia, prin urmare, și pe popi ; în schimb avea mare respect pentru preoții catolici. Skuratovici era însă prieten la cataramă cu popa din sat. Despre prietenia lui cu diaconul nici nu mai vorbim ; ziua și noaptea, erau nedespărțiți. Totuși, datorită lui Sedas, în casa lui Skuratovici a început să-și facă apariția organistul, iar după el, chiar preotul catolic. Ce era să facă ? Sedas nu era omul care să împace ortodoxia cu catolicismul. Situația aceasta nelămurită a durat aproape un an de zile. În cele din urmă, Sedas și-a atins scopul : popa a început să ocolească ferma lui Skuratovici. Sedas a întărîtat așa de tare cîinii fermierului, încît aceștia ar fi fost în stare să sfîșie pe orișicine, chiar și pe stăpînul lor. Cînd s-a mai ivit popa, cîinii s-au năpustit asupra lui, iar Sedas

stătea nepăsător în ceardacul lui Skuratovici, fără să mişte măcar un deget. A doua zi, în biserică, popa a tunat şi a fulgerat în predica sa împotriva catolicismului, iar cînd a sosit postul mare, Skuratovici a fost nevoit să se ducă la împărtăşanie în parohia vecină.

Ce-i drept, preotul catolic n-a ajuns să se împrietenească cu Skuratovici, care se mulţumea cu prietenia organistului. Îi ajungea şi atît ! De paşti, în casa lui Skuratovici, deasupra scrinului, a apărut o ilustrată, reprezentînd un domnişor şi o domnişoară mergînd la braţ ; în jurul lor se vedeau tufe de liliac înflorit, iar în partea de jos a ilustratei, două cuvinte : *„Wesolego alleluja !"*[1] scrise de mîna lui Sedas.

După prăbuşirea imperiului rus, în primele două-trei luni, totul a mers ca de obicei, ba poate chiar mai bine ca înainte. Boierul stătea cu frica în sîn, dar sluga sa, Sedas, nefiind moşier, n-avea nimic de pierdut. A înfiinţat la tîrg o societate, pe care a botezat-o : cooperativă. Cei dintîi membri ai cooperativei au fost : Sedas, Skuratovici, preotul catolic, organistul, boierul-proprietar al celor două fabrici de brînzeturi — dimpreună cu toţi reprezentanţii de vază ai ortodoxiei tîrgului — popa, diaconul şi încă vreo trei enoriaşi. Nu erau între ei neînţelegeri şi nici nu păreau că au să se ivească vreodată. Ortodoxismul şi catolicismul ajunseseră să se înţeleagă de minune. Mai mult, cel care pusese la

[1] Formulă de felicitare, echivalentă cu : Sărbători fericite.

cale întreaga afacere fusese popa, şi tot el l-a propus pe Sedas pentru funcţia de conducător al întreprinderii. Sedas şi-a pus întreaga energie în slujba noii lui îndeletniciri, care îl absorbea cu totul. Îl vizită în persoană pe popă, cu care avu o lungă convorbire. Alţi membri nu s-au mai înscris ; de altfel, nici nu era nevoie, mai mult ar fi încurcat lucrurile. Asociaţia comercială, sau „cooperativa", cum era numită în statut, se dezvolta cu repeziciune. Afară de feluritele mărfuri pe care dibaciul Sedas izbutea — cine ştie pe ce căi — să le procure din oraş, cooperativa vindea miere şi slănină, furnizate de Skuratovici.

Dar a venit ziua celei de a doua revoluţii. Întreprinderea s-a dus de rîpă, iar asociaţii s-au făcut nevăzuţi în vizuinile lor, ca şobolanii. Cînd au intrat în ţinut gărzile albe poloneze, Skuratovici a ridicat iarăşi capul. Fecioru-său, Anatoli, a dezertat din Armata Roşie, ceea ce a asigurat fericirea familiei. De altfel, toate lucrurile au luat altă întorsătură. Sedas a devenit un om mare. Mai întîi, din proprie iniţiativă, s-a făcut administratorul moşiei boierului. Se spunea că boierul i-ar fi dăruit pămînt, şi că Sedas avea de gînd să-şi înjghebeze o gospodărie ; aştepta numai să se înscăuneze ordinea cea adevărată, adică să se sfîrşească războiul cu bolşevicii. Ceva mai tîrziu, Sedas a ajuns un fel de nacealnic. Unul din consătenii lui Sedas n-a avut de lucru şi a spus în piaţă, de faţă cu cineva, că „greu s-ar putea găsi un slugoi mai linguşitor ca Sedas". Dar nici n-a apucat bine să ajungă acasă îndrăzneţul, că a apărut un poliţist care l-a bătut măr cu nagaica,

strigînd că nu-i îngăduit să faci pe cineva „slugoi linguşitor". Sedas asmuţea pe poliţişti împotriva oricui scăpa o vorbă care nu-i era pe plac. Stătea şi ziua, şi noaptea la secţia de poliţie şi aşa de mult întărîtase pe toată lumea împotriva lui (asta se petrecuse cu cîteva zile înainte de întîlnirea lui Kondrat Nazarevski cu Skuratovici), încît în preajma retragerii trupelor poloneze, oamenii îl pîndeau şi voiau să pună mîna pe el, ca nu cumva să fugă. Totuşi, Sedas izbutise s-o şteargă împreună cu boierul său. Mulţi dintre locuitorii satelor din împrejurimi îşi muşcau mîinile de ciudă că nu reuşiseră să lase vreun semn spre veşnică amintire pe trupul lui păcătos...

— Nu cumva fotografia atîrnată deasupra scrinului, în casă la Skuratovici, e mutra lui Sedas ?

— Ba-i chiar a lui, îi răspunse fata.

Zosia vorbea cu aprindere, silindu-se să povestească tot ce ştia, pentru ca nici un amănunt să nu-i scape lui Nazarevski, ca şi cum nu s-ar fi îndoit nici o clipă că ostaşul din faţa ei putea, cu un singur gest, cu un singur cuvînt, să pună ordine în toate aceste nelegiuiri. Şi nu va mai fi nevoită să se întoarcă la ferma lui Skuratovici ; nici Sedas n-o să scape, au să-l prindă dincolo de graniţă şi au să-l aducă înapoi. Puţin lipsise să nu-l înhaţe încă pe cînd se afla aici ; cine ştie cum o fi izbutit să spele putina ? În judecăţile Zosiei, deşi serioase, se strecura totuşi o naivitate copilărească. Nazarevski simţi nevoia să-i spună o vorbă de încurajare.

Tocmai atunci apăru în uşă Skuratovici. Dînd cu ochii de Zosia, o întrebă :

— Ce cauți aici ?

„Dacă aș încerca acum să iau apărarea fetei, își zicea Kondrat, i-aș face mai curînd un rău decît un bine." Și porunci lui Skuratovici să-l ducă mai departe. La plecare, strînse mîna Zosiei cu prietenie, ca și cînd s-ar fi cunoscut de multă vreme.

— Dacă vei avea prilejul să vii în orașul nostru, i-a spus ostașul, nu ne ocoli. Eu locuiesc împreună cu tata și cu surioara mea. Nu uita strada și numărul casei.

Kondrat i-a lăsat adresa, deși nu prea spera că fata îi va face cîndva vreo vizită. Vroia să-i simtă simpatia, căci nu era prea mare meșter la vorbe.

Skuratovici și Nazarevski se urcară din nou în căruță și porniră la drum. Trecură rîul și intrară într-o vale împădurită ; din cînd în cînd întîlneau în cale întinderi de pămînt mlăștinoase.

— Vezi rîul ăsta ? începu vorba Skuratovici. Cînd trece pe la marginea fermei mele nu-i decît un pîrîiaș ; aici, după cum bagi de seamă, e mult mai larg. Iar mai la vale, dincolo de pădure se lățește și mai și.

Kondrat Nazarevski nu-l împiedica să trăncănească, dar nici nu se grăbea să-i răspundă. Asculta cum sporovăia Skuratovici, care prinsese chef de vorbă, despre „rînduiala veșnică a vieții omului pe pămînt", revenind mereu la refrenul că „ordinea legiuită" se va statornici în lume abia atunci cînd viața va merge pe făgașul căilor celor „veșnice", știute de el. Chiar așa și spunea : „Cînd se va statornici ordinea legiuită". Era „or-

dinea" împotriva căreia lupta, fără să se cruţe, Kondrat Nazarevski.

— Ehei, domnişorule, de n-ar fi fost harababura asta pe lume, toate ar fi mers altfel ! Ce de-a mai maşini începuseră să apară pe la moşii ! Boierul Şatrovski adusese una care dezgropa singură cartofii din pămînt ; femeilor nu le rămînea decît să-i strîngă din urmă. Unde mai pui că treieratul se făcea aproape peste tot numai cu maşina. Pînă şi la sate vedeai apărînd cînd la unul, cînd la altul, pluguri fabricate la Varşovia, trase de cîte doi cai. Cînd s-o statornici ordinea legiuită, totul o să ia alt avînt.

— Ce fel de ordine legiuită ?

— Odată şi odată, zic, războiul tot o să se isprăvească... Şi, oricum, tot are să slujească la ceva. Mai întîi şi întîi, avem nevoie de o cîrmuire puternică, aşezată pentru totdeauna, ca omul să nu se teamă că într-o zi au să vină unii care să-i ia totul, să-l lase sărac lipit.

„ În clipele cele mai îngrijorătoare pentru el, Skuratovici nu se gîndeşte decît la o cîrmuire puternică", îşi zise Nazarevski, şi nu-i mai răspunse nimic. Fermierului, în schimb, nu-i mai tăcea gura ; voia să-şi liniştească sufletul, fără îndoială. Vorbea despre noile soiuri de secară împărţite de stat, adăugînd că el a şi cultivat unul din acele soiuri ; iar că dacă n-ar fi fost războiul şi revoluţia, acum ar fi avut şi el un separator.

— Aş fi folosit maşina centrifugă la laptele meu...

— Cîţi argaţi aveai înainte de război ?

— Doi, cel mult.

— Dar acum ?

— Acum nu mi-a rămas decît băiatul de la vite. Are de lucru şi iarna, dar pentru asta îi plătesc aparte. Taică-său e mulţumit : înseamnă că tot cîştigă ceva. Eu nu-l asupresc, îi dau şi pîine. La ei în casă e mare lipsă, ferească Dumnezeu de asemenea sărăcie ! Sînt goi puşcă şi flămînzi... Mă doare inima pentru ei ! La mine, muncile cîmpului îs pe seama lui fecioru-meu. A venit războiul şi n-a putut să înveţe mai departe, a rămas, bietul de el, cu şcoala neterminată. Am tot aşteptat să se liniştească lucrurile, dar între timp băiatul a depăşit vîrsta şcolarei... Şi eu, care mă gîndeam să-l fac doctor pe Anatoli al meu ! N-a ieşit după voia mea. Aşa-s vremurile. A făcut patru clase de liceu şi a trebuit să se lase păgubaş... Locurile noastre sînt bogate, avem păduri de brad, un rîuleţ, ce-i drept, nu prea mare... De-aş fi avut un băiat doctor, cîte n-aş fi putut face ! Aş fi ridicat un spital al meu, iar Anatoli ar fi fost mai mare peste toţi felcerii...

— Oamenii lui, se înţelege ! nu se putu stăpîni Kondrat Nazarevski.

— S-ar putea altfel ? Un om cu cap ar fi putut...

— Ar fi putut să se îmbogăţească, să se căpătuiască cu vreo moşie...

— Bineînţeles !

— Lasă vorba şi mînă calul mai repede, sînt grăbit să ajung acasă.

Skuratovici aruncă o privire piezişă lui Kondrat şi tăcu. Pădurea cînd se depărta treptat, retrăgîn-

du-se în zare, cînd se apropia din nou de drum. Pe măsură ce înaintau, tot mai des se iveau în calea lor jarişti, poieni şi bălţi ca nişte mici ostroave. Şi peste tot răzbătea din pămînt turba. Ai fi zis că întreaga cîmpie e numai turbă. Pădurea începu să descrească, să se facă tot mai scundă, lăsînd locul turbei. În părţile mai joase creşteau brazi piperniciţi, mesteceni strîmbi, lăstărişuri de arini. Apoi drumul începu iarăşi să coboare, şi din nou pinii maiestoşi îşi avîntară spre cer vîrfurile lor ascuţite.

— Ce pădure... ce bălţi... îşi dezlegă iar limba Skuratovici. Acestea sînt pădurile cneazului. De n-ar fi venit războiul, boierii s-ar fi apucat de secarea bălţilor. Ar fi lăsat în pace pădurea cea sănătoasă, dar pe cea becisnică ar fi tăiat-o, ar fi prefăcut-o în arătură. Atunci să fi văzut ! N-ai mai fi recunoscut meleagurile noastre ! Deşi, la drept vorbind, erau fel de fel de boieri. Unii nu puteau trăi altfel decît ca în vremurile de demult. Şi cum trăiau boierii de altădată ? Se plimbau în faetoanele lor şi nu vroiau să ştie de nimic ! Pămîntul îl scormoneau argaţii. Astăzi sînt alte timpuri. Norodul s-a înmulţit, iar moşiile s-au împuţinat. Ba unii dintre boieri şi-au vîndut pămîntul, pentru că nu s-au priceput să-l gospodărească cu mijloacele cele noi şi l-au lăsat să se părăginească. Alte vremuri trăim acum. Au început să apară boieri noi. Cum îi Hurs, bunăoară... Ăi fi auzit, pesemne, de el ? E negustor de porci, dar poate să cumpere pe oricare dintre moşierii cei vechi, cu nevastă şi copii cu tot, cum se spune ; că ştie cum trebuie să te învîr-

teşti pe lume în ziua de azi. E om descurcăreţ, practic ! Sau cum îi Kandîbovici, bunăoară. A început prin a cumpăra o moşioară părăginită ; şi ce să vezi, de pe urma ei s-a îmbogăţit ; a agonisit o mulţime de bani ! S-a apucat după aceea să cumpere moşii mai mari, şi s-a întins în toată gubernia ; puţin îi mai lipsea să ajungă putred de bogat, ca Radziwill ! Ce să mai vorbim, e un boier în toată legea, deşi îl cheamă Kandîbovici. Dumnealui nu se plimbă în faeton tras de cai cu hamuri împodobite cu panglicuţe albe... Merge numai cu automobilul ; şi n-are nevoie de şofer, conduce singur. Poartă cizme înalte, cu care umblă şi prin mlaştini ; dacă zăreşte un pai risipit, înfige bastonul în el şi scade argatului o rublă din simbrie pentru neorînduială. N-are încredere în vechili. La arat, merge în urma plugului, cot la cot cu argatul, de-l trec toate năduşelile. Boierii care ţineau obiceiurile moştenite din moşi-strămoşi au început să-i urmeze pilda. Şi-au făcut şi ei rost de automobil ! Dar ce folos, dacă proprietarii ăştia singuri nu-s în stare să ridice un pai de jos cu mînuţele lor fine ? Dacă fără ajutorul unui lacheu domnişoarele lor nu-s vrednice să culeagă o floare ? Şi atunci, mă întreb : la ce foloseşte automobilul ? Automobilul n-o să le salveze moşiile de paragină ! Şi vor fi nevoiţi să le vîndă celor care se pricep să trăiască după moda nouă. De n-ar fi fost războiul, unul cum îi Kandîbovici ar fi ajuns departe ! Deşi, la drept vorbind, nici Kandîbovici, nici Hurs n-au prea păgubit de pe urma războiului. Dimpotrivă, au furnizat furaje armatei şi s-au

umplut de aur. Şi-apoi, nu cumpără numai alde Kandîbovici pămînturile moşierilor, ci şi norodul. Dacă nu era războiul, aş fi cumpărat şi eu o sfoară de moşie. Poporul s-ar fi îmbogăţit, ce mai vorbă ! Iar gospodarii mai cuprinşi ar fi înjghebat o întreprindere, ar fi secat terenurile mlăştinoase, ar fi făcut rost de fel şi fel de maşini... Pe lîngă cel bogat s-ar fi pricopsit şi nevoiaşul, ar fi cîştigat şi el un ban... Unde mai pui că ar fi tras foloase, dacă nu de la boier, cel puţin de la gospodarii înstăriţi. E lucru cunoscut că boierii n-au milă de cel sărac. E bine că i-au scuturat ! Strîngeau numai pentru ei. Ce le păsa lor de popor ? Eu unul n-aş da voie ca moşiile să treacă de şaizeci de desetine — ajunge atît. Căci să se înavuţească oricine e în stare...

Încredinţat de temeinicia argumentelor sale, lui Skuratovici nici prin minte nu-i trecea că omul crurile. Prinse a-i desluşi felul abia atunci cînd străinul mai adăuga şi el o vorbă-două, ca de pildă :

— În cazul acesta ai fi avut şi dumneata o droaie de argaţi, nu-i aşa ?

— Cine ştie ? Parcă poate omul să spună dinainte ? adăugă Skuratovici oarecum descumpănit. Deodată, Nazarevski îl văzu aşa cum era în realitate. Se miră chiar că omul acela nu trage într-însul, ci, dimpotrivă, îl duce cu căruţa lui. Cel puţin aceasta era impresia pe care i-o făcuse lui Kondrat Nazarevski.

— Hai, mînă ! îi zise el cu dispreţ. Aşa nu ajungem nici pînă deseară.

Cu nepăsare, totuşi supus, Skuratovici dădu bici calului.

Vlăguit de război, trupul rănit al lui Kondrat Nazarevski simţea nevoie de odihnă. Singurul gînd al ostaşului era să ajungă cît mai repede acasă, unde va putea să se întremeze cît de cît. Skuratovici tăcea. Kondrat se sprijini cu cotul în paie, apoi se lungi. Aşa îi era mai îndemînă. Fîşia drumeagului se desfăşura agale în urma lor.

Abia a doua zi şi-a revăzut Kondrat Nazarevski orăşelul natal. Nu-l mai recunoscu. Cele cîteva case de piatră fuseseră dărîmate de obuze, iar în locul celor de lemn se înălţau numai bîrne pîrjolite. Crengile copacilor din grădini şi din livezi se înnegriseră de foc. Locuitorii dormeau pe marginea străzilor. Aşternuturile copiilor erau nişte grămezi de zdrenţe murdare. Zdrobite de durere, femeile nu-şi puteau veni în fire. Oamenii se adunau pîlcuri-pîlcuri, nefiind în stare să se apuce de vreo treabă. Kondrat mergea pe uliţi fără să mai întrebe ce s-a întîmplat. Îşi dădea seama singur : războiul, retragerea trupelor duşmane... Iată-l ajuns la capătul străzii lui. „Cum o fi arătînd bătrînul ? Cum se vor revedea ?" Înaintea ochilor lui răsări micul atelier de ţesătorie ; două din ziduri erau prăbuşite şi arse. „Aşadar, tata, bătrînul ţesător, nu mai are de lucru", îşi zise Kondrat, în timp ce cotea spre vechea casă de bîrne. În pragul săliţei dădu peste o fetiţă de vreo opt anişori. Ducea ceva într-un coşuleţ curăţel din nuiele vopsite. Kondrat o recunoscu după coş.

— Irka ! Irinka ! exclamă el. Surioară !

În primul moment fetița nu-și dădu seama cine-i omul din fața ei, dar cînd îl recunoscu, se bucură deodată, cuprinsă de emoție.

— Ai mai crescut, Irinka! Încotro ai pornit cu coșul?

Fetița ridică un capăt al prosopului, și Kondrat văzu o sticlă cu lapte, o bucată de pîine și o jumătate de turtă dulce uscată.

— Tata e la spital. A înfipt în el un ofițer sabia.

— Și cum îi merge, se vindecă?

— Nu știu. Doctorul spune că se vindecă.

— Vin și eu cu tine.

În piață mai rămăseseră cîteva case. În una din ele se instalase comitetul revoluționar, comisariatul militar și Ceka. Kondrat citea ca prin ceață anunțurile afișate pe foi de placaj, scrise de mîntuială cu negru. În sfîrșit, iată-i ajunși la spital. Ostașul mergea în urma surorii lui, care îl duse, printr-o curte îngrădită, pînă la a treia clădire. Irinka intră în primul salon și își plimbă privirea mirată de la un pat la altul; în patul în care știa că se afla tatăl ei, zăcea acum altcineva, un necunoscut.

— Unde-i tata? întrebă ea pe o femeie în halat alb.

Aceasta stătea cu nasul vîrît într-un ziar și, după cîtva timp, îi răspunse în silă, străduindu-se să nu se uite la fetiță.

— A fost mutat în celălalt salon.

Irinka îl duse pe Nazarevski în salonul de alături. Dar nici acolo nu dădură peste tatăl lor. Se întoarseră în primul salon.

— Nu-i acolo, zise Irinka, plimbîndu-şi din nou privirea de la un pat la altul.

Femeia în alb îşi ascunse faţa în dosul ziarului. Apoi se ridică încet, prefăcîndu-se că vrea să potrivească perna unui bolnav. Irinka stătea descumpănită. Vreme de cîteva minute se lăsă o tăcere apăsătoare. În cele din urmă, unul dintre bolnavi îşi ridică puţin capul :

— Să-ţi spun eu adevărul, copila mea. Tată-tău a murit ieri.

Coşuleţul cu merinde lunecă din mîinile Irinkăi. Laptele se vărsă, iar sticla goală se rostogoli cu zgomot într-un colţ. Acum îşi schimbaseră rolurile ; Kondrat o conducea pe fetiţă. El o luă de mînă, iar Irinka se smulse şi alergă spre coşuleţ. Apoi întinse singură mîna fratelui ei şi ieşiră din spital. L-au găsit pe tatăl lor la morgă. Irinka încremenise ; din clipa aceea şi pînă seara, obrăjorii ei nu se mai uscară de lacrimi. Fratele său n-a încercat s-o mîngîie. Biruindu-şi durerile pe care le simţea în tot trupul, o trimise acasă şi începu să se îngrijească de înmormîntarea bătrînului.

A doua zi dimineaţă Kondrat şi-a îngropat părintele. S-a întors de la cimitir şi s-a culcat.

Din toată familia, nu-i rămăsese acum decît Irinka. Stăteau într-o căsuţă veche şi scundă, umedă chiar în timpul verii. Pereţii putrezi ai odăii mari erau lipiţi pe dinăuntru cu lut şi nevăruiţi. Soba rusească ocupa loc mult ; cele două ferestre dădeau în curte, iar săliţa era comună cu locuinţa vecinului. Erau mulţi copii, printre care unii de o vîrstă cu Irinka, şi în zilele ce

urmară, fetița încercă să reînnoiască cu ei prietenia întreruptă de nenorocirea ce-o lovise. Cînd rămînea singură, fetița plîngea pe furiș, ascunzîndu-se să n-o vadă fratele bolnav. Dar obraiii ei rotunzi erau brăzdați necontenit de lacrimile ce curgeau din ochii ei mari, albaștri. A cincea zi, Kondrat observă mirat că surioara lui nu se spală și se culcă îmbrăcată. Tot timpul umblase și dormise în aceeași rochiță. Fratele o mustră, și fetița, ascultătoare, începu să se spele și să-și dezbrace rochița înainte de culcare.

— Nici înainte nu te spălai ?

— Ba da, mă spălam și-mi scoteam rochița cînd mă culcam.

Kondrat Nazarevski își dădu seama că durerea a înfrînt-o pe micuța Irinka și încercă s-o distreze. Pentru a nu știu cîta oară, ea îi povesti cum murise mama lor în anul cînd el a plecat cu Armata Roșie. Fetița vedea de gospodărie ca un om în toată firea. Într-o zi se apucă să spele podeaua și îi scoase față destul de bine. Tot Irinka se ducea să ia rația de alimente cuvenită fratelui ei, pe care o împărțeau pe din două. De asemenea, găsea timp să ducă capra la păscut de-a lungul drumului și s-o mulgă ; dar nu voia cu nici un chip să guste din lapte. Abia stăpînindu-și lacrimile, se ruga de fratele ei să bea el ca să se înzdrăvenească.

După două săptămîni, Kondrat începu să se simtă mai bine. Cu cîteva zile înainte de terminarea concediului sosi în oraș cel dintîi tren. Se refăcuse calea ferată, dar gara fusese arsă.

În ziua plecării lui Kondrat Nazarevski se nimerise o vreme mohorîtă. Irinka îl petrecu la gară. Era pe înserate. Mult timp au stat amîndoi pe un maidan, în apropierea zidurilor pîrjolite de foc ale gării, pînă cînd a început îmbarcarea în cele cinci vagoane de marfă ale trenului. Kondrat urcă anevoie în vagon, dar nu izbuti să treacă dincolo de uşă. Îngrămădit din toate părţile şi neputîndu-se mişca, se uita spre piaţa gării s-o zărească pe Irinka. Fetiţa se apropie de vagon. Ea rămînea acum singură-singurică în orăşelul pustiit de război, neavînd alt sprijin decît comitetul de ajutorare a familiilor ostaşilor din Armata Roşie. Kondrat trăgea nădejde că în curînd se va înfiinţa în oraş un orfelinat.

— Să-mi scrii, îi zise îngîndurată Irinka, fără să-şi ia ochii de la fratele ei, care din pricina înghesuielii, continua să stea nemişcat în uşa vagonului. Se gîndea că va fi nevoit să meargă astfel cea mai mare parte din drum, dar grija aceasta nu-l tulbura. Se uita la Irinka şi simţea cum i se strînge inima de durere. Iar cînd văzu că fetiţa îşi şterge lacrimile, durerea îl copleşi.

Trenul porni. Irinka alergă fluturîndu-şi mîna alături de vagon. În clipa aceea nu mai părea un copil, ci femeie în toată firea. Fratele Irinkăi nu putea să răspundă în acelaşi fel la semnul ei de despărţire, mîinile îi erau strînse ca în cleşte. Şi iată că maidanul a rămas în urmă, cu sora lui cu tot ; nu se mai vedeau nici dărîmăturile oraşului pustiit.

Ostaşii din vagon începură să cînte. Kondrat ar fi vrut să pătrundă înăuntru, dar era cu nepu-

tință. Gări multe se perindară una după alta, iar el continua să stea în același loc. Gîndurile prinseră să i se limpezească și, deodată, în fața lui se deschise larg orizontul senin.

Așa s-a întors Kondrat Nazarevski în rîndurile celei mai mari armate din lume.

II

În vreme ce Kondrat Nazarevski își înmormînta tatăl și căuta s-o mîngîie pe sărmana Irinka, în vreme ce se întrema încet de pe urma rănii și a bolii de care suferea, pentru a se putea întoarce la unitatea sa, la ferma lui Skuratovici se petreceau fapte, al căror ecou a ajuns pînă în zilele noastre, lăsînd adînci urme în viața unor oameni, care au devenit eroii acestei povestiri.

Într-o noapte, din brădetul în care Skuratovici își țineau caii ascunși, răsări deodată un om. Deși nu era chiar atît de tîrziu, stăruia o întunecime și o liniște ca de mormînt. Nori grei acopereau cerul. Omul înainta încet. El nu desluși umbra neagră care apăruse în fața lui, decît cînd ajunse la zece pași de ea ; era un păr sălbatic, bătrîn și rămuros, care se înălța pe ogorul lui Skuratovici. Omul se lipi de copac și încercă să tragă cu urechea, scrutînd întunericul. Dinspre ferma lui Skuratovici nu venea nici cel mai mic zgomot, nu se zărea nici o luminiță. Încredințîndu-se că

pretutindeni domnește o liniște desăvîrșită, se îndreptă spre fermă.

Toate se petrecură ca de obicei. Cînd în fața lui se desluși zăplazul fermei, se desprinse din întuneric o altă umbră.

— Tolik, tu ești ? întrebă umbra.

— Dumneata ești, tată ? Totul e în ordine ?

— Da, poți să intri în casă.

Cei doi dulăi, care nu demult se năpustiseră cu atîta furie asupra lui Kondrat Nazarevski, dădeau acum din coadă și se frecau de carîmbii cizmelor stăpînilor lor. Tatăl și fiul intrară în bucătărie prin săliță din dos, întîmpinați de gîgîitul gînsacului somnoros. Cîinii rămaseră în ogradă. Skuratovici aprinse lampa ; ca totdeauna, din prevedere, fereastra fusese astupată cu o plapumă. Tolik scoase o țigară. Era mai curînd un flăcăiandru — de altfel înalt și voinic — decît un bărbat în toată firea. Dar poate că părea mai tînăr decît vîrsta ce-o avea. Cizmele, pantalonii bufanți și bluza încinsă cu un centiron lat, semănau mult cu cele pe care le purtau ostașii din Armata Roșie.

— Uite ce este, începu tatăl, în tîrg s-au lipit iarăși afișe... Cică pentru ultima oară. Dezertorii care nu se vor prezenta nici de data asta, vor fi judecați. Cei care se vor înfățișa în termen de trei zile, n-au să pățească nimic, decît că au să fie trimiși la unități...

— Foarte mulțumesc ! făcu nepăsător flăcăul. Am citit și eu afișul. Nu mă privește.

— Ai dreptate, se învoi tatăl. Totuși ar trebui să mai stai ascuns cîtăva vreme, să aștepți pînă

s-or liniști lucrurile, după aceea... poate ne-o ajuta Dumnezeu. Se vorbește că au început să-i alunge de prin părțile Varșoviei.

— Altceva ce se mai aude ?

— Ce să se audă ? Cică au să facă rechiziții.

— Nu cumva au și fost pe la noi ?

— Nu. Însă chiar astăzi am fost chemat la reședința de plasă. M-au întrebat cîtă secară pot să dau din recolta veche și cîtă am strîns din cea nouă.

În clipa aceea, ușa se deschise și în bucătărie intră bătrîna Skuratovici cu un săculeț îndesat. Femeia izbucni în plîns.

— Doamne, Dumnezeule ! La vîrsta lui, băiatul nostru, în loc să se bucure de viață, trebuie să se ascundă prin păduri, ca să nu fie văzut.

Tolik Skuratovici s-a așezat la masă și a început să înfulece de zor, iar peste vreun sfert de ceas părăsea ograda fermei părintești. Avea la el săculețul cu merinde și strîngea la piept revolverul ascuns sub bluză. Mergea liniștit, fluierînd încetișor. Nădăjduia că va ajunge cu bine în brădet, ca totdeauna, regăsind acolo pe prietenii săi. Trecuse de părul cel sălbatic, cînd, de undeva din depărtare, de dincolo de fermă, se auzi un zgomot, ca tropăitul unor copite. Tolik își pipăi arma, se întoarse la copac, se rezemă de el și își încordă auzul.

„Dacă e ceva suspect, își zise el, cîinii au să înceapă să bată."

Într-adevăr, chiar în clipa aceea cîinii dădură glas. Se auzi un schelălăit sălbatic, dar nici un alt zgomot, ca și cînd cîinii ar fi lătrat la un

mort. Tolik stătea pitit sub păr şi asculta cu încordare. Văzu luminîndu-se ferestrele fermei, apoi ajunse pînă la el zvon de glasuri ; dar nu izbuti să deslușească ce vorbeau. La un moment dat a scheunat un cîine ; se vede că-l lovise cineva. Deodată, totul se potoli. După cîteva clipe deslușiri din nou glasuri liniştite, însoţite de tropotul copitelor, dar acum de astălaltă parte a fermei.

„O patrulă de cavalerie", îi fulgeră prin minte lui Tolik şi, fără să mai stea pe gînduri, o luă la goană spre brădet. Se ascunse după cel dintîi brad din marginea drumului şi lăsă să treacă prin faţa sa o întreagă trupă de călăreţi. El înţelese că era o patrulă care căuta dezertorii. Cînd călăreţii se depărtară, tînărul îşi urmă agale drumul spre inima pădurii. Către dimineaţă, norii se împrăştiară şi luna se ivi pe cer. Tolik Skuratovici stătea lungit pe cojoc, sub un tufiş, în mijlocul prietenilor săi.

A doua zi, cînd soarele trecu de amiază, pe drumul plin de hîrtoape care trecea prin pădure înaintau domol două căruţe ţărăneşti. În prima se afla un bărbat de vîrstă mijlocie îmbrăcat cu o tunică neagră, iar alături de el doi ostaşi din Armata Roşie, înarmaţi cu carabine. Omul cu tunica neagră purta de asemenea carabină. În cealaltă căruţă erau alţi trei ostaşi.

În locul unde drumul dădea în cîmpie, pădurea se sfîrşea printr-un desiş de nepătruns. De-a lungul pădurii bătrîne se întindea o fîşie de brădet tînăr, care părea cu neputinţă de trecut.

Ascuns în desiș, un om urmărea cele două căruțe. Nu le slăbi din ochi, pînă cînd dispărură din cîmpul vederii lui, undeva pe pămîntul lui Skuratovici. Atunci părăsi pînda și porni cu umblet legănat spre inima pădurii. Sprijinindu-se de un copac, spuse :

— S-ar părea c-au pornit în căutarea dezertorilor. Dar de ce era cu ei și comisarul de la serviciul de rechiziționare a grînelor ? Iar dacă a plecat ca să controleze cerealele care s-au predat, de ce a luat cu el atîția soldați ?

— Poate că nu era comisarul ? se auzi un glas de sub tufiș.

— Ba el era. L-am recunoscut.

— Și încotro au apucat ?

— Spre ferma voastră.

Cel care stătuse la pîndă aruncă o privire sub tufiș, unde Tolik Skuratovici, lungit pe pămînt, moșmolea între buze un muc de țigară.

— De ce-a luat soldați cu el ? zise Tolik sărind în picioare. Nu pricepi de ce ? Astă-noapte, cînd m-am dus acasă după pîine, am văzut cu ochii mei un detașament întreg de soldați venind la ferma noastră. Căutau dezertori, pe mine mă căutau ! Am stat ascuns sub părul cel bătrîn și am tras cu urechea. Am priceput un lucru și anume : pornind să controleze felul cum se fac rechizițiile, și-au zis că acei care ascund dezertori s-ar putea opune și la predarea cotelor. Acum ați priceput.

— Da de ce crezi că ei judecă neapărat astfel ? îl întrebă unul cu teamă.

— Zevzecule ! Cum să nu le treacă prin gînd, că noi am putea să le sucim gîtul ?

— Al cui e rîndul să meargă astăzi după pîine ? întrebă după o scurtă tăcere flăcăul pe care îl cuprinsese teama ; dorea, se vede, să schimbe vorba.

Tolik Skuratovici o ţinea morţiş pe-a lui :

— Să ne dăm mai aproape de drum. În curînd o să înnopteze şi va trebui să fim pregătiţi : cine ştie, o fi nevoie poate să dăm o mînă de ajutor cuiva.

— Cui ?

— Poate că l-au prădat pe tata !

— Cum, aşa, netam-nesam ?

— Şi pe tat-tu au să-l prade, n-ai grijă !

Dacă se gîndeau cu adevărat să sară în ajutorul cuiva, nu se ştie ; în orice caz, şi-au mutat ascunzătoarea mai aproape de drum. Se înserase. Zarea era încă luminată, dar păduricea de brad se întunecase. N-au ieşit chiar în drum ; numai unul dintre ei se întinse pe muşchiul din al doilea tufiş de pe marginea drumului. Erau nerăbdători să vadă cînd va pleca de la fermă „comisarul de la serviciul de rechiziţionare a cerealelor".

Dar nimeni nu se zărea venind cu căruţa sau pe jos dinspre fermă ; în schimb, se auzea zvon de glasuri. Cu vreo două ore înainte de sosirea comisarului şi a ostaşilor roşii, se iscase la fermă o ceartă, ca de obicei. De fapt, nu ajungea pînă la ei decît gura nevestei lui Skuratovici. Zosia, care se întorsese cu puţin mai înainte, asculta fără să spună o vorbă.

— Omul trebuie să aibă pe umeri cap, nu bostan ! turuia stăpîna casei. Cum se poate una ca asta ? Doar nu mai eşti un plod ! Îţi dai drumul la limbă şi le spui toate pe faţă, hodoronc-tronc ! Zici c-ai scăpat o vorbă fără să vrei ?... Da de ce n-ai judecat mai întîi, ca să-ţi dai seama ce faci ? ! Păgubeai cu ceva dacă ne rămînea calul în pădure ?

Bătrîna se silea să vorbească liniştit, totuşi răutatea şi ura împotriva fetei răzbeau la fiece cuvînt.

— Vei fi crezînd poate că vorbesc în bobote ? Spune-mi, te rog, ce rău ţi-am făcut noi ? Te-am silit să munceşti peste puterile tale ? Doar sîntem cimotii, cam depărtate, ce-i drept, totuşi ne eşti rudă. Nu zic, uneori ţi-o fi venit mai greu, dar poate omul să-şi ţină zilele fără să muncească ? Cine vrea să trăiască, n-are încotro, trebuie să muncească. Eu nu te ocărăsc, chiar dacă mai greşeşti cîteodată ; dar după întîmplarea aceea cu caii, ai şters-o acasă ! Ţi-oi fi închipuind că nu te-am văzut cînd ai luat slănina de sub faţa de masă ? Credeai că n-am să bag de seamă ? Nu cumva ai vrea să stai acasă ca o cucoană, să nu munceşti, iar noi să te hrănim ? Muşterii de-ăştia se găsesc cît lumea ! De la tine au aflat că ţinem caii acasă, şi tot de la tine ştiu că Tolik stă ascuns în pădure. Uite în ce bucluc ne-ai vîrît, viperă ce eşti !

— M-am mirat numai că unchiul n-a înhămat un cal mai bun.

— Te-ai mirat !... Totdeauna te miri. Flăcăii se ascund care mai de care ca să nu se ducă la

armată, singur Tolik al nostru a trebuit să plece ; şi numai din pricina ta !

— Cum, Tolik a plecat la armată ? întrebă Zosia nedumerită.

— Ce alta putea să facă ? Nu l-ai dat tu de gol că stă în pădure cu caii ? E adevărat, stătea în pădure, da mai stăteau şi alţii ascunşi acolo, nu numai el. Acum, din pricină că nu ţi-ai ţinut gura, a trebuit să se ducă la armată. Şi s-ar putea întîmpla să-şi lase ciolanele cine ştie pe unde !

— Cînd a plecat ?

— Iaca, a uitat să-ţi spună !... Noaptea trecută ne-am pomenit cu un detaşament de soldaţi ; ai fi zis că vin să pună mîna pe nişte tîlhari ! M-au întrebat de Tolik. Da de unde să-l iau, dacă a plecat în armată ? Doar nu era să-l chem înapoi, numai ca să-l vadă dumnealor ?

Zosia nu prea credea ce îndrugă stăpîna casei. Apoi, la drept vorbind, toate astea n-o interesau de loc. Nu se gîndea decît la ale ei. Aici ducea viaţă grea ; acasă, ce-i drept, n-avea mult de lucru, dar nici ce mînca.

— Du-te şi mulge vacile ! îi porunci stăpîna.

Grajdurile vitelor se aflau tocmai în fundul ogrăzii, în spatele beciului. De acolo nu se auzea ce se petrece în casă şi nici măcar în grădiniţa din preajma cerdacului. Tocmai atunci intrară în ogradă două căruţe cu ostaşi. Zosia auzi lătrînd cîinii şi glasul lui Skuratovici care căuta să-i potolească. Apoi totul se linişti. Fata îşi vedea înainte de treabă, fără să-i pese de ceea ce se petrece în jurul ei. Era amărîtă. Ar fi vrut să

stea să mulgă vacile cît mai multă vreme, ca să n-o tulbure nimeni.

După vreo jumătate de oră sfîrşi cu mulsul, şi argatul luă vitele în seama lui, să le mîie la cîmp.

— Ştii la cine băteau cîinii ? o întrebă el pe cînd ieşea din grajd cu vacile. Au venit nişte bolşevici după grînele care prisosesc. L-au întrebat pe stăpîn unde a ascuns pîinea de anul trecut. Tare aş vrea să ştiu dacă au s-o găsească !

— Da ce, a ascuns pîinea undeva ?

— Cum, tu nu ştiai ?

— Nu.

— Eu am pîndit şi ştiu. Da să nu sufli o vorbă ! Dacă n-au s-o găsească, am să-i cer stăpînului un pud de secară pentru că nu l-am dat de gol ; mi se cuvine o răsplată, nu ?

— N-o să-ţi dea.

— Ba o să-mi dea. Dacă n-o să-mi dea, am să-l spun. Ce o să se mai bucure tătuca, văzînd că aduc acasă un pud de secară ! Numai vezi, să-ţi ţii gura.

Cu un aer de conspirator, băiatul îi destăinui Zosiei unde era ascunsă pîinea. Fata o luă spre casă. În faţa uşii de la bucătărie aşteptau două căruţe.

Pe banca îngustă de lîngă perete şedea un om îmbrăcat cu o tunică neagră, iar pe iarba păscută de gîşte stăteau tolăniţi mai mulţi ostaşi din Armata Roşie. Skuratovici, care se afla de faţă, spunea :

— De ce ai luat cu dumneata atîţia soldaţi, tovarăşe comisar ? Nu cumva ţi-e frică de mine ? (Un zîmbet vag lunecă pe buzele lui.) Se spune

că pădurile mişună de bandiţi. S-ar putea să fie adevărat, mai ştii ! ? La noi, deocamdată, e bună pace, slavă Domnului. Totuşi, trăim cu frica în sîn. Trăim într-un loc tare singuratic.

— Şi zici că n-ai stoguit decît grînele care-s pe arie ? În altă parte n-ai mai stoguit ?

— Nu.

— Dar de anul trecut nu mai ai nici un bob ?

— Cum nici un bob ? Am două butoaie pline, colea în tindă. Mai am o cadă cu făină, pentru nevoile casei. Cît despre recolta cea nouă, să dea Dumnezeu să-mi ajungă pentru semănat, şi să-mi mai rămînă ceva de măcinat.

— Dumneata cunoşti legea : trebuie să pui deoparte atît cît e nevoie pentru semănat şi pentru hrană, iar ceea ce prisoseşte să predai, doar sîntem în război, armata trebuie hrănită...

— De trebuit, sigur că trebuie... Dar, Doamne sfinte, parcă eu nu vreau să dau ce prisoseşte ?

— Atunci spune-ne, unde-i ascunzătoarea ? Noi ştim că ai dosit o mare cantitate de grîne din anul trecut. Nu de alta, dar o să căutăm.

— Căutaţi, răspunse Skuratovici. Nimeni nu mi-a spus încă vorbe atît de grele. Nu mă credeţi ? Am fost de-atîtea ori martor la judecăţi, şi niciodată n-am spus minciuni. Doar îs trăit în lume şi totdeauna m-am împăcat cu oamenii. Hei, Doamne, Dumnezeule ! oftă fermierul, cuprinzîndu-şi capul între mîini.

Zosia trecu tăcută pe lîngă ei şi auzi o parte din cuvinte. În bucătărie nu era decît stăpîna : stătea lîngă uşă şi asculta cum se apără bărbatusău. Cînd fata păşi pragul, bătrîna se nelinişti.

Se schimbă la față și, fără să stea pe gînduri, o ispiti :

— N-ai vrea să te repezi pînă acasă, să-l întrebi pe taică-tău dacă nu poate veni mîine să macine oleacă de secară ?

— Bine ! se bucură Zosia. Mai zăbovesc puțin și mă duc.

— Nu, du-te chiar acum.

Zosia a priceput cum stă treaba : stăpîna vroia să scape de ea fără zăbavă ; se temea, pesemne.

Gînduri noi încolțeau în mintea fetei, născute din amara ei experiență de viață. Un sentiment nelămurit de revoltă cuprinsese sufletul ei. Începuse să-și părăsească firească ei naivitate și se străduia să cîntărească întîmplările, să le înțeleagă rostul. Ostașul acela din Armata Roșie (adică Kondrat Nazarevski) se certase cu Skuratovici, dar pe ea o compătimea. Și oamenii aceștia se ceartă cu Skuratovici ; iar stăpînul se poartă la fel și cu ei, și cu ea. Nazarevski a plecat, gîndea fata ; dar cu ce ar fi putut s-o ajute ? Și ceștialalți ? Parcă au s-o poată ajuta ? O să rămînă să slujească mai departe la Skuratovici !

— Hai, nu mai sta pe gînduri, du-te ! o zori stăpîna.

Stăruința ei stîrni în Zosia o aprigă pornire de împotrivire. I se redeșteptară în minte gîndurile de mai înainte : „Da pînă cînd să tot stau la ei ? Ce-ar fi să-mi găsesc alt loc ?" Și se hotărî să folosească un șiretlic ca s-o încerce pe stăpînă :

— Am de spălat mai întîi o rochie, și pe urmă m-oi duce.

— Ai s-o speli după ce te-i întoarce.

— Nu, o spăl acum ! îi răspunse Zosia răspicat.

Hotărîrea ei nu părea totuşi atît de nestrămutată. Mai era stăpînită încă de teamă şi îndoială. O întîmplare cît de neînsemnată ar fi putut să-i înduplece îndărătnicia ; numai furia bătrînei, ascunsă cu stîngăcie, o făcea să stăruie în împotrivirea ei.

— Lasă, Zoska, ai s-o speli pe urmă, du-te !

În vorbele acestea rostite cu glas potolit răzbea totuşi răutatea ; iar faptul că le rostise atît de încet, era un semn că ai casei se fereau de ea. În sufletul fetei izbucni o adevărată revoltă.

— Nu, mai întîi am să-mi spăl rochia, i-o reteză Zosia.

— Noi nu te-am tocmit ca să-ţi speli boarfele ziua cînd e treaba în toi.

— Ba am să spăl, iar acasă nu mă mai duc. Du-te dumneata, dacă vrei să vorbeşti cu tătuţa.

De cînd se ştia, stăpînei nu i se mai întîmplase ca o slujnică să-i răspundă cu atîta îndrăzneală, şi se uita descumpănită la Zosia. Între timp, oamenii din ogradă ridicaseră glasurile. Bătrîna vîrî capul în tindă, apoi ieşi, iar fata o auzi zicînd :

— Maică Precistă, numai de necazuri avem parte ! Băiatul nostru a plecat în Armata Roşie !

Cînd Zosia ajunse în ogradă, omul îmbrăcat în tunică neagră stătea în faţa lui Skuratovici, iar stăpîna îşi ştergea lacrimile.

— Am să te arestez, spuse comisarul.

— Cum ţi-o fi voia, eu nu mă ştiu vinovat cu nimic.

Într-adevăr, chipul lui Skuratovici avea acelaşi aer nevinovat, ca atunci cînd îl ducea pe Nazarevski cu căruţa la care înhămase calul cel şchiop.

Comisarul vorbi din nou :

— Şi la plasă ai declarat că n-ai prisos de grîne. Dar ai spus un neadevăr.

— Ba nu, am spus adevărul.

— O să vedem noi.

— Mă rog, să mergem să căutăm, îi propuse Skuratovici în cele din urmă. Să cercetăm peste tot cu de-amănuntul.

— Nu-i pe aici vreun om străin, care să fie martor ? Bine ar fi să găsim chiar doi.

— De unde să-i iau ?

— E fiica dumitale ? întrebă comisarul arătînd-o pe Zosia.

— Eu îs în slujbă la dumnealor.

— E o rudă a noastră, adăugă stăpîna.

— N-are importanţă, se bucură comisarul Hai cu noi !

Pe drum intră în vorbă cu fata.

— Le eşti rudă apropiată ?

— Nu, depărtată.

— O duci bine aici ?

— Sînt slujnică, îi răspunse Zosia.

Îndoiala comisarului nu era greu de observat. „Slabă nădejde, îşi zicea, ca fata asta să ne ajute." Iar Zosia se uita la comisar şi se gîndea : „Am să-i spun unde-i ascunsă pîinea. Oricum, am de gînd să plec de aici. Am să-i povestesc tot şi despre mine."

Mai întîi se duseră la arie. Ostaşii începură să caute sub paiele din anul trecut. În timp ce ei scotoceau, Skuratovici îi şopti Zosiei :

— N-au decît să caute cît or vrea, degeaba... Cum să găsească dacă n-am dosit nimic ?

Vorbea cu un anumit scop : Skuratovici vroia să afle dacă fata cunoaşte ascunzătoarea.

— Ba ai dosit ! răspunse Zosia.

— Dacă-i aşa, spune unde, şi stăpînul mînios îi aşteptă cu încordare răspunsul.

— Ai îngropat-o în şopronul unde ţii căruţele, iar deasupra ai trîntit sania şi nişte roţi stricate.

Skuratovici încremeni. Dar îşi reveni numaidecît şi, cu un aer nepăsător, zise :

— Îi duc acolo, n-au decît să caute.

Mai avea o singură speranţă : „Poate că nu ştie, poate a spus aşa, într-o doară... Dar ce i-o fi venit să vorbească ? Ce-i cu ea ?"

— Nu mai căutaţi degeaba, nu-i aici, zise Zosia.

Apoi amuţi, ca şi cînd i-ar fi pus cineva un căluş în gură, atît de greu îi venea să mai rostească un singur cuvînt.

„Acuşi o să mă dea de gol", îşi zicea Skuratovici.

— Atunci unde-i ? se întoarse comisarul spre Zosia, plin de speranţă.

Dar cu cîteva clipe mai înainte Skuratovici izbutise să-i şoptească :

— Ţine-ţi pliscul, şi o să-ţi dau cîteva puduri de secară !

Fata simţea o apăsare în piept ; din cauza emoţiei, respira anevoie. Cîteva puduri ! Atîta secară n-avuseseră niciodată în casa lor. Ea se îngăl-

beni, sîngele îi zvîcnea în urechi. Stătea mută, strivită de greutatea gîndurilor. Mai bine nu venea aici. Comisarul îi întoarse spatele şi porunci :

— Treceţi la săpat.

Soldaţii dădură paiele la o parte şi începură să sape.

— V-am spus că n-am dosit ! Săpaţi de pomană, făcu Skuratovici.

Pămîntul era tare. „Ce greu e săpatul, şi cînd te gîndeşti că fără nici un folos !" Pe Zosia o cuprinse o ciudă mare împotriva stăpînilor ei. „Trăiesc la ei ca în iad, ticăloşii !"

— Nu-i aici ! strigă ea.

„Aici trebuie să fie, îşi zise comisarul, dacă strigă aşa. O să săpăm pînă om găsi." Apoi încercă s-o stîrnească :

— Mai bine taci, ţine parte lui stăpîn-tu, o luă el peste picior, c-o să te răsplătească.

— V-am spus că nu-i aici ! îl repezi Zosia.

— Atunci unde-i ?

— Sub şopronul cu căruţe. Vă arăt eu unde.

„Dar dacă băiatul de la vite şi-a bătut joc de mine ?" se gîndi ea cuprinsă de nelinişte. Ostaşii se opriră din săpat. Zosia o porni înainte, fără să vadă nimic în faţa ochilor, nici copacii, nici cerul. Skuratovici, la rîndul lui, se îndreptă spre casă.

— Stai puţin, gospodarule ! îi strigă comisarul.

— Să vă arate ea... mormăi Skuratovici, fără să întoarcă măcar capul.

Cizmele lui scîlciate striveau iarba. „Mi-a spus adevărat băiatul !" îşi zicea Zosia, bucuroasă.

O jumătate de oră mai tîrziu, fata stătea de vorbă cu comisarul :

— Acum nu mai pot rămîne aici.

— Dimpotrivă. Dacă cineva o să te nedreptățească, noi o să-ți luăm apărarea. De azi înainte să te simți aici ca o stăpînă.

Erau cuvinte noi, care făceau să-i încolțească speranța în suflet. Fata prinsese încredere în comisar, ca și cînd l-ar fi cunoscut de cînd lumea. Atunci apăru nevasta lui Skuratovici și-i văzu stînd de vorbă.

— Copilă scumpă, nu i-ai spus comisarului tot ce se cuvenea, începu stăpîna întîlnind-o pe Zosia ceva mai tîrziu în ogradă. Trebuia să-l rogi să nu ne ia numai bucatele, ci tot ce mai avem... De ce nu l-ai poftit să dea foc casei, iar pe noi să ne căsăpească ?... Piei din ochii mei, viperă ! Să nu-ți mai calce piciorul pe-aici ! De la cine ai aflat despre bucate ? Ne pîndești, hai ? Tragi cu urechea ! Ce ți-am făcut, de ți-ai pus în gînd să ne nenorocești ? Ca mîine ai să crăpi, și nimănui n-o să-i fie milă de tine. Să nu te mai văd în ochi, năpîrcă !

Cîteva minute mai tîrziu, Zosia părăsea pentru totdeauna gospodăria lui Skuratovici. Se înserase. În umbra amurgului, iarba se răcise, și Zosia grăbi pasul ca să străbată pădurea pe lumină. Înainte de a pleca, comisarul îl arestase pe Skuratovici.

În seara aceea Tolik se abătu din nou pe acasă. Maică-sa plîngea, iar el stătea tăcut. Peste trei zile, cînd apăru iarăși la fermă, îl găsi și pe taică-său. Îi dăduseră drumul, după ce semnase o

declarație că va preda de bunăvoie toate grînele ce-i prisoseau.

— Am știut din prima zi că au fost pe aici, îi zise Tolik. Ce gînd au cu noi ?

— Au să ne ia pîinea pînă la ultimul bob.

— Atunci n-au decît s-o și treiere. Cît despre pîinea de anul trecut, nu-i nici o mirare c-au găsit-o, dacă ticăloasa aia de Zosia ne-a dat de gol... Va să zică, e adevărat ce mi s-a spus despre tată-său !

— Ce anume ?

— El ne-a pîrît că am ascuns grîne. Deși stăm în pădure, noi știm tot ce se petrece.

Preț de cîteva minute tatăl și fiul se priviră tăcuți în ochi. În cele din urmă Skuratovici îi mărturisi gîndul său ascuns.

— Ehei, dacă s-ar schimba stăpînirea !... Și pe taică-său, și pe ea, tot neamul lor l-aș... Dar chiar și pînă atunci, dacă aș putea, le-aș face de petrecanie !...

Discuția se întrerupse. În odaia vecină nevasta lui Skuratovici își făcea cu glas tare rugăciunea de seară. Apoi bătrîna veni la fecioru-său plîngînd cu suspine și ștergîndu-și lacrimile.

În seara aceea, Tolik întîrzie la fermă mai mult ca de obicei. La întoarcere se opri cîtva timp în cîmpie, lîngă părul cel bătrîn, rătăci o vreme prin pădure și în cele din urmă se înapoie la locul cunoscut, unde îl așteptau prietenii.

Pînă la sfîrșitul nopții, Tolik n-a schimbat o vorbă cu nimeni. Spre dimineață i se făcu frig și îmbrăcă cojocul. Îndată ce se crăpă de ziuă, se așeză în capul oaselor, își aprinse o țigară și

începu să pufăie, scuipînd într-o parte. Toți ceilalți dormeau. Îl înăbuşea furia şi-l apăsa urîtul. Din cînd în cînd mormăia vorbe nedesluşite.

— Ce tot spui ? şi de lîngă el se ridică un obraz buhăit de somn.

— Nimic. Ia te uită la ei, dorm ca nişte îngeraşi. Vouă ce vă pasă, pui de lele ce-mi sînteți !

— Da ce te-a apucat ?

— Bine am ajuns ! Avem casele noastre, dar ne ascundem prin pădure ca nişte cîini fără stăpîn.

— Abia astăzi ai băgat de seamă ?

— Taci din gură ! Şi tu eşti ca toți ceilalți. Dobitocule ! Ptiu !

— Ce muscă te-a pişcat astăzi ?

— Ce muscă ? Du-te la noapte acasă şi ai să vezi... Poate că şi la tine au întors totul cu dosul în sus, au răscolit şi au cotrobăit peste tot.

Se mai ridicară cîteva capete şi începură să se sfătuiască.

În ziua aceea, bătrînul Skuratovici se duse în pădure ca să-şi vadă feciorul şi să chibzuiască împreună. Dimineața venise un om de la plasă şi-i înmînase o hîrtie, în care se fixau termenele de predare a grînelor. Termenele erau foarte scurte. Omul ceruse dovadă de primire a hîrtiei.

— Ce-ar fi să mai aştept ? şovăia Skuratovici. Cine ştie, poate se întîmplă ceva, vreo schimbare...

— Deocamdată să nu dai nimic ! Lasă să treacă primul termen. Să vedem ce gînduri au, îl sfătui Tolik.

Bătrînul rămase în pădure pînă seara : se temea să nu întîlnească pe cineva. Peste trei zile veni să se sfătuiască din nou cu fiu-său ; cei de la plasă îl zoreau.

— Dacă nu predau pîinea, au să mă aresteze. Doamne, cum de rabdă poporul atîta prigoană ? Auzi, să te silească ! Vrei nu vrei, dai numai să scapi.

— Mai bine dă foc şopronului, să ardă şi pîinea o dată cu el !

— Ce vorbeşti, tot pe noi o să cadă bănuiala.

În ziua aceea n-ajunseră la nici o hotărîre. Peste o zi-două, Skuratovici a predat primele trei care din grînele găsite în şopronul cu căruţe. Dar după aceea n-a mai cărat nimic ; i se părea că rupe din carnea lui ! „N-au decît să vină să şi-o ia singuri."

Apoi se duse în pădure să-i spună şi lui fecioru-său. Dar nu mai găsi pe nimeni la locul ştiut. A rămas surprins şi neliniştit totodată. A cutreierat pădurea, îndrăznind chiar să-l strige pe Tolik ; zadarnic, nimeni nu-i răspunse. Abia acasă îi mai veni inima la loc. Un vecin, a cărui gospodărie se afla de cealaltă parte a pădurii, se abătu pe la fermă şi-i spuse :

— Lumea vorbeşte că la Varşovia nu prea le merge bine bolşevicilor. Mai ştii, te pomeneşti că s-or retrage.

— De-ar da Dumnezeu ! se înveseli Skuratovici.

Cu aceste speranţe vagi în suflet, se duse la arie să treiere secara pentru sămînţă. Iar a doua

zi porni la tîrg să mai caşte gura şi să afle de la oameni dacă bolşevicii au început să se retragă de la Varşovia, sau, cel puţin, pe cînd era aşteptată retragerea lor. Spera şi ardea de nerăbdare să afle vestea cît de curînd.

III

Înspre amurg se stîrni un vînt aprig, iar către miezul nopţii vremea se răci de-a binelea. Frăţiorul Zosiei, care dormea cu taică-său în tindă, se zgribulise de frig sub lăicer.

— Mi-e frig, zise el, lipindu-se de tatăl lui.

— Aşteaptă oleacă, îi răspunse acesta, să ne învelim cu ceva mai călduros.

Tocmai vroia să se scoale, să aducă un ţol cu care să-l acopere pe băieţaş, cînd auzi paşi prin casă. Uşa ce dădea în odaie era deschisă.

— Tu eşti, Zosia. De ce nu dormi?

— Am pus plămădeala la dospit şi ţi-am cîrpit cămaşa.

— Ia vezi, adu ceva să învelim pe frăţine-tu.

— Să ştii că n-am destulă făină de frămîntat pentru mîine.

— Am să fac eu rost de undeva, şi-oi munci în schimb.

— Mi-ar trebui mai devreme, că după ce coc pîinea, vreau să mă duc la batoză, la Ivanovi.

— Poate ţi-or da ei făină.

— Am pus sumanul la uscat pe lemne, în ogradă. Trebuie să se fi uscat ; am să vă învelesc cu el.

Peste cîteva clipe, Zosia se întoarse cu sumanul.

— Cineva stă în dosul lemnelor, îi dădu ea de veste.

— Ţi s-o fi părut... Cine să stea ?

— Să mă uit pe fereastră... Chiar aşa, stă lîngă perete. Uite încă unul ; stă în ograda Ivanovilor, lîngă stîlp.

— N-are decît. Stă fiecare unde vrea.

— Da de ce s-a ascuns în dosul lemnelor noastre ?

— O fi tîrziu ?

— Trebuie să mai fie vreun ceas pînă să se crape de ziuă.

— Hai, culcă-te odată.

— Cel din ograda Ivanovilor vine spre casa noastră.

— Nu vezi cine-i ?

— E întuneric... S-au mai ivit doi... Au intrat la noi în ogradă.

Cineva bătu încetişor la uşă.

— Deschide, gospodarule, se auzi un glas vorbind ruseşte, dar stricat, încît se cunoştea că nu era obişnuit cu această limbă.

— Cine-i acolo ?

— Ostaşi din Armata Roşie. Am vrea să ne hodinim puţin pînă o răsări soarele. Poate aveţi undeva o mînă de paie ?

— S-o găsi. Vă deschid îndată, numai să aprind lampa.

— Dă-o încolo de lampă ! Ce ne trebuie lumină ? N-avem de gînd să intrăm în casă. Mai bine du-ne unde-s paiele, gospodarule.

Tatăl Zosiei ieşi în cerdac şi dădu cu ochii de trei inşi. I se păru ciudat că nu erau îmbrăcaţi în haine militare. Numai unul din ei purta o manta soldăţească.

— Să vă duc în şopron. Şi omul o luă înainte. Porţile scîrţîiră, el trecu pragul, dar în aceeaşi clipă căzu în genunchi, scoţînd un geamăt înăbuşit...

— Na-ţi cotă de cereale, na-ţi dezertori ! Du-te de mai pîrăşte pe cei care nu vor să predea grînele !

Dar pierzîndu-şi cunoştinţa, el nu mai apucă să audă aceste vorbe, care răsunară în gol. Un nod îi sugruma gîtlejul, înăbuşindu-l. Pe dinaintea ochilor muribundului prinseră a se roti cercuri roşii, apoi totul se schimbă parcă în albastru, în alb... Dar vedeniile acestea erau acum dincolo de hotarul conştiinţei. Totul se sfîrşise.

Fetei i se păru că taică-său s-a întors în tindă.

— I-ai culcat în magazioară ? strigă ea.

Dar nimeni nu-i răspunse.

— Tătuţă, unde ţi-e sumanul ? întrebă băieţelul. Hai, înveleşte-mă.

Băiatul auzise c-a intrat cineva în tindă şi crezuse că-i taică-său. Dar pe pragul uşii deschise văzu pe cineva străin... Într-o clipă omul se apropie de pat şi se trase numaidecît înapoi.

Zosia auzi căzînd căldarea cu apă în tindă. Fără să bănuiască nimic rău, ea sări din pat şi aprinse lampa. În tindă, cineva înainta pe pipăite de-a lungul peretelui. Ţinînd lampa în mîini, Zosia împinse uşa cu piciorul şi rămase încremenită. Un necunoscut hîrşîia chibrit după chibrit, dar nici unul nu se aprindea. Se vede că erau umede. Străinul stătea cu spatele spre uşa odăii şi pipăia peretele. Plin de sînge, frăţiorul zăcea de-a curmezişul patului.

Zosia scoase un ţipăt şi scăpă lampa din mîini. Apoi se năpusti ca o furtună înapoi în odaie şi, cu toată puterea smulse din loc pervazul putred al ferestrei. Cineva dădu buzna pe uşă. Fata sări pe fereastră şi alergă în goana mare de-a lungul uliţei. Nu începu să strige decît după ce se depărtă de casă, cînd se convinse că n-o mai urmăreşte nimeni. Se opri la cea dintîi casă şi prinse a bate la fereastră, strigînd că i-au omorît frăţiorul şi că tatăl ei nu se mai întorsese din şopron. În vreme ce ridica lumea în picioare, uliţa se luminase de vîlvătaia unui foc apropiat. De sub streşinile casei Zosiei ţîşneau limbi de flăcări. Abia mai tîrziu se lămuri că focul se aprinsese de la lampa pe care o scăpase fata în tindă.

În vreo zece minute, văpăile s-au întins şi la alte case. Vîntul împrăştia scînteile. Dar, lucru ciudat, o dată cu casa fetei se aprinsese şi şopronul, cu toate că vîntul sufla dinspre şopron. Era deci cu neputinţă să fi luat foc de la casă, cu atît mai mult, cu cît distanţa dintre ele era destul de mare. În puţină vreme se adunară o mulţime de oameni. În şopron au dat peste tatăl fetei.

Zăcea de-a curmezişul pragului, cu picioarele în afară şi cu trupul înăuntru. În şopron focul era în toi, prăştini aprinse cădeau de pe acoperiş peste cadavru.

Cineva îl apucă de picioare şi-l trase în ogradă. Acum i se vedeau limpede faţa şi gîtul însîngerate. Din gură şi din urechi sîngele curgea şiroaie. Cîţiva oameni îl duseră în grădină şi-l aşezară pe iarbă.

— După ce l-au omorît, ticăloşii au dat foc şi la şopron, zise careva.

În privinţa asta, nimeni n-avea nici o îndoială.

A doua zi, pe la amiază, întîmplarea făcu ca bătrînul Skuratovici să se abată pe-acolo. Cine ştie de ce îşi pusese în gînd tocmai în ziua aceea să mai predea încă un car de grîne ; în drumul lui trebuia să străbată uliţa pîrjolită de foc. Opri calul şi începu să povestească oamenilor adunaţi :

— M-am trezit tîrziu, în pragul dimineţii. Cînd am ieşit în ogradă, se lumina de ziuă. Deodată, am văzut o lumină roşietică deasupra pădurii. „Arde undeva departe", mi-am zis. Ce-i drept, lumina era slabă, semn că focul era pe cale să se stingă. Iar acum, trecînd pe aici ca să predau pîinea, ce-mi văd ochii ?... Doamne, Dumnezeule, ce nenorocire ! Cînd te gîndeşti că toate astea s-au petrecut pe uliţă, în mijlocul oamenilor. Ce să mai zic eu, care stau departe de sat ? Uneori noaptea, cînd aud zgomot sau începe să latre cîinele — mă credeţi ? — îmi zic : s-a isprăvit cu mine ! Fel de fel de oameni dau tîrcoale caselor ! Da, în Zosia slabă nădejde...

Înainte vreme, cînd era fecioru-meu acasă, mă simţeam liniştit. Dar de cînd a plecat... Ce să-i faci ?... A ţinut morţiş să nu calce legea. Dacă ar fi rămas acasă, dacă n-ar fi plecat, cine ştie... poate că nu s-ar fi întîmplat nimic, poate că toate s-ar fi potolit, cele rele s-ar fi uitat !... Skuratovici coborîse glasul, vorbea pe şoptite, dar răspicat, ca să audă toată lumea.

— Şi unde a plecat feciorul dumitale ?

— Cum unde ? În armată.

— Ia te uită ! Oamenii spun că nu-i departe de casă...

— Oamenii ! Of, ce ţi-e şi cu oamenii ăştia ! Ce-i drept, gura lumii îi slobodă, n-o poţi lega. Tolik al nostru îi în armată, iată, ne-a trimis scrisoare...

Skuratovici scoase din buzunar portofelul şi luă din el o scrisoare împăturită. Fără să-şi pună întrebarea dacă cineva din toată mulţimea aceea de oameni are plăcere sau interes să-l asculte, începu s-o citească. Îl ascultau numai cîţiva, dintre cei cărora nu le arseseră gospodăriile. Scrisoarea era într-adevăr de la fecioru-său : el dădea de veste unde se află şi adăuga că îndată ce se va întregi unitatea lor, vor fi trimişi, probabil, pe front. Mai scria că îi este dor de bătrînii lui părinţi şi de casă şi se jeluia că serviciul în acele vremuri era cam greu. „Dar nu face nimic ! scria el în încheiere. Să tragem nădejde că războiul n-o să ţină mult." Feciorul îl mai sfătuia pe taică-su să nu vîndă viţelul de la vaca cea neagră, ci să-l crească.

Skuratovici citi scrisoarea pînă la capăt, deşi mai bine de jumătate din auditori se împrăştiaseră între timp.

— Vai, păcatele mele ! sări ca ars Skuratovici. Mi-e teamă că o să întîrzii. Dii ! Rămîneţi sănătoşi !

Porni mai departe, fără să se sinchisească de ceea ce lăsa în urmă. Se întoarse cu deşertul abia spre seară. Se mai opri o dată dinadins în preajma caselor arse şi începu să povestească :

— Credeţi că numai pe la noi se întîmplă asemenea ticăloşii ? N-aţi auzit ce s-a petrecut în oraş ? Staţi să vă spun. În aceeaşi noapte a fost omorît şi comisarul de la centrul de predare a cerealelor. Lumea vorbeşte că nu înnoptase acasă ; era plecat într-un loc, unde a fost atacat de bandiţi. Poate că vroiau să-l jefuiască ; poate că-i purta careva sîmbetele. Altfel, pentru ce l-ar fi ucis ? Se zice că unul dintre soldaţii care erau cu el a venit tot într-o fugă în oraş, către amiază ; scăpase ca prin urechile acului. Eu nu l-am văzut pe soldat, dar povesteau oamenii care veniseră să predea pîinea. Cică, pe neaşteptate, istorisea soldatul, au început a pîrîi focuri de armă din dosul unor tufişuri. Pe comisar şi pe un soldat i-au doborît pe loc, celălalt a fugit. Asta s-a întîmplat în pădurea Skobinski. Un om din partea locului, care venise să predea pîinea, ne-a povestit c-au fost găsiţi în locul unde drumul din pădurea Skobinski coteşte spre Kotelniki. Poate că erau unii care îl pîndeau mai demult. Dar, la drept vorbind, cînd ai o asemenea slujbă, cum cutezi să umbli noaptea pe drumuri ? Acasă

să stai şi tot îngheţi de spaimă şi tremuri ca varga. Nu-i un lucru de şagă, pe asemenea vremuri !

— În pădurea Skobinski, zici ? Trebuie să fie tot mîna celor care au trecut şi pe la noi. Pădurea e la doi paşi de aici.

— S-ar putea, de bună seamă că s-ar putea să fie aceeaşi mînă. O fi o bandă de tîlhari !

Vestea asasinării comisarului era a doua lovitură de trăsnet după asasinarea tatălui şi a fraţiorului Zosiei. În noaptea următoare, cu toate că miliţia şi un detaşament de ostaşi din Armata Roşie postaseră santinelele pe drumuri, s-a împrăştiat ca fulgerul vestea că pe înserate, înainte de a se culca oamenii, deasupra pădurii cerul s-a aprins de vîlvătăi. Localnicii se temeau să alerge într-acolo prin pădure, deşi vedeau că arde prin apropiere. Toată lumea bănuia că arde la ferma lui Skuratovici. Cîţiva călăreţi din Armata Roşie au fost trimişi la locul incendiului. Într-adevăr, ardea la Skuratovici — hambarul de pe arie, şopronul de căruţe şi grajdul se aprinseseră în acelaşi timp. Nevasta fermierului îşi smulgea părul din cap.

— Să le fi fost milă de noi cît de cît ! Să fi dat foc numai la grajd ori la şopron, dar nu chiar la toate ! Noroc că n-am lăsat caii în grajd peste noapte. Acum s-a sfîrşit cu noi, n-o să ne mai punem pe picioare în vecii vecilor !

Frîngîndu-şi mîinile, bătrîna blestema pe cei ce dăduseră foc. În ochii ei se citea o deznădejde atît de adîncă, încît oricine ar fi văzut-o în clipa

aceea s-ar fi îngrozit. Skuratovici se zbuciuma pe lîngă acareturile în flăcări, văicărindu-se :

— Cel puţin dacă s-ar fi făcut o razie, să-i fi prins pe nemernici ! Acum s-a isprăvit cu mine ! Din ce am să trăiesc ?

Cînd focul era aproape stins, veniră cîţiva oameni de prin satele vecine, dar nu mai avură ce face : vremea era secetoasă, bătea vîntul şi focul pîrjolise totul.

Bătrîna rătăcea disperată prin ogradă. În cele din urmă, sleită de puteri, se aşeză în cerdac, cu spatele rezemat de perete.

— Cum de nu plîngi, cum de nu suferi ? întrebă ea pe un ton de mustrare pe bărbatu-său.

Skuratovici nu-i răspunse şi se depărtă. Peste puţin se întoarse.

— Du-te de te culcă, îi zise el. Ştii că ai o sănătate şubredă. Cruţă-te.

O ajută să se ridice şi să intre în casă. Din pricina zbuciumului şi a frămîntărilor, bătrîna era foarte slăbită. După ce se vîrî în aşternut, începu să geamă şi să se roage.

În noaptea următoare, oamenii văzură cerul luminat de văpăile unui foc aflat la o depărtare de vreo cincisprezece kilometri. Iar a treia noapte — lumina unui foc şi mai depărtat. Apoi lucrurile se mai liniştiră. Dar peste vreo zece zile, prin partea locului se răspîndi vestea că nevasta lui Skuratovici nu s-a mai ridicat din pat, că şi-a dat sufletul în mîinile Domnului. Se spunea c-ar fi murit din pricina unei mari tulburări sufleteşti : nu putuse suporta zguduirile din ultima vreme.

Oamenii se obișnuiesc însă cu toate. Mai trecură vreo zece zile, și îngrozitoarele întîmplări încetară să-i mai tulbure. Sinistrații plănuiau să-și ridice alte case. Se povestea că Tolik Skuratovici a mai trimis o scrisoare de unde se afla cu unitatea.

— Pesemne că Tolik încă nu știe c-a murit maică-sa, sporovăiau femeile.

— Poate c-a aflat, dacă poșta merge bine.

Femeilor de la țară le place să știe tot ce se petrece în lume. Curînd se mai răspîndi un zvon.

— Știți, în fiece dimineață, cînd se aprinde focul în vatră la Tvoriţki, miroase a slănină prăjită!

— Ia te uită! S-au pricopsit așa, dintr-o dată? Doar n-au tăiat nici un porc.

— Ce să taie, cînd n-au nici urmă de godac în coteț!

— Și chiar dacă ar fi făcut rost de un purcel, cu ce erau să-l hrănească? Că doar singuri abia de-și țin sufletul.

— Ia pune-te în locul lui Tvoriţki! Nu vezi că se zbate ca peștele pe uscat? Pe deasupra, nici de sănătate barem nu se bucură, cu toate că nu-i așa bătrîn.

— Cum să fie bătrîn, dacă l-au luat la războiul cu nemții? Acolo a fost otrăvit pe toată viața.

— Așa-i, dădeau drumul la gaze otrăvitoare.

— Dac-ar fi numai atît! Dar a fost rănit, și se zice că glonțul sau schija, ce-o fi fost, a rămas să zacă în el. Cînd afară e cît de cît umezeală, îl dor toate oasele, sărmanul, de nu-și mai află locul.

— De-ar fi avut ceva mai mult pămînt, ar fi putut să-l dea în dijmă. Dar aşa, ce să dea ? Nici vaca n-are cu ce-o ţine. De cîţi ani se tot străduieşte să-şi facă rost de un căluţ, dar degeaba. Pînă la război, cît era sănătos, tot o mai scotea el la capăt...

— Poate că fecioru-său, care îi la Skuratovici, o fi adus ceva de fript. Doar slujeşte la el ca văcar de atîta amar de vreme.

— De Mihalka vorbeşti ? O fi cîştigat el ceva, dar ei au obiceiul să ia bani înainte, şi după aceea, toată familia, nu numai Mihalka, trebuie să muncească la Skuratovici pentru datorie. Pînă şi fetiţele cele mai mici se duc să plivească straturile. Doar dacă Tvoriţki a găsit undeva nişte bani sau s-a ales cu vreo moştenire ? N-a strîns de pe ogor decît două căpiţe de pîine — toată recolta lui ! N-am auzit să fi treierat ceva, da ieri s-a dus la moară să macine un sac de pîine de vreo patru puduri.

Aşa se vorbea despre familia Tvoriţki. Se făceau tot felul de presupuneri, dar nimeni nu ştia nimic lămurit. Cînd se petrecea ceva nou, începeau iar vorbele. Tot se mai pomenea despre îngrozitoarele fapte care zguduiseră nu numai un colţ de ţară, ci întreaga regiune. Cît fusese în viaţă, nevasta lui Skuratovici nu se prea bucurase de simpatii, acum însă se găseau unii care s-o compătimească.

— Nu-i de mirare că inima ei n-a mai putut îndura ! Să cadă pe capul unui om asemenea nenorocire ! Să-ţi ardă un hambar plin cu pîine,

grajdul, căruțele... Unde mai pui că ducea dorul lui fecioru-său care îi undeva pe front.

Într-o seară, pe cînd Mihalka Tvoriţki, băiatul care păştea vacile lui Skuratovici, îşi făcea patul în bucătărie şi se dezbrăca să se culce, se pomeni cu pădurarul Stepurjinski. Acesta avea în grija lui două păduri din apropiere şi locuia într-o poiană, cam la două verste depărtare de ferma lui Skuratovici. Mihalka îl cunoştea bine. Cu vreo cinci zile în urmă, Stepurjinski îi zălogise chimirul, pentru că lăsase vacile să intre în lanul de ovăz, încă nesecerat, de la marginea pădurii.

— Seara bună la casa asta ! zise Stepurjinski, încercînd să deslușească ceva prin întunericul în care era cufundată bucătăria.

— Bună seara ! îi răspunse Mihalka.

— Da unde-i stăpînul ?

— În ogradă. Mă duc să-l chem.

— Nu-i nevoie. Îl găsesc eu.

Stepurjinski ieşi. „Ia te uită ce păcătos ! îşi zise Mihalka. Nu vrea să mă trimită să-l chem, ca să nu-mi dea înapoi chimirul. Ei lasă că ţi-o fac eu ! Dacă nu mi-l dă, am să-i şterpelesc un sac cu cartofi. Am să-i dezgrop şi am să-i ascund în pădure ; o să-mi coc din ei, cînd oi fi la cîmp. Lasă, o să mă ţină el minte !"

Nu trecu mult şi Mihalka auzi cum Stepurjinski şi Skuratovici intrau în casă prin cerdacul din faţă. Din odaia cea mare ajungeau pînă la el glasurile lor înăbuşite.

„Ce-ar fi să mă duc să-l rog să-mi dea înapoi chimirul ? chibzuia Mihalka. Acum, că-i stăpînul de faţă, poate că mi-l dă. Dar dacă mi-l dă, cum

rămîne cu cartofil ?... Naiba să-l la ! Mi-l dă sau nu mi-l dă, eu tot am să-i şterpelesc cartofi. Altă dată să nu-mi mai ia chimirul !"

Mihalka se mai gîndi puţin, apoi îşi rosti cu glas tare hotărîrea.

— Drept răsplată fiindcă m-a chinuit atîta pentru păcătosul ăla de chimir... Lua-l-ar toţi dracii cu cartofii lui cu tot ! Am să-i dezgrop şi gata ; pe urmă am să coc din ei şi am să mănînc !

Mai stătu puţin pe pat, apoi se îndreptă înspre odaia din care veneau glasurile lui Stepurjinski şi Skuratovici. Între bucătărie şi odaia de oaspeţi se afla o cămăruţă în care era foarte întuneric. Mihalka se apropie de uşa ce ducea în odaia cea mare. Prin crăpăturile scîndurilor rău încheiate ale peretelui despărţitor, Mihalka văzu că acolo arde lampa. Stătu locului cîteva clipe, neputîndu-se hotărî să intre. „Trebuie să dau semn într-un fel, să audă că sînt aici şi poate că m-or chema ei", chibzui el şi, apucîndu-şi nasul cu două degete, suflă din răsputeri.

— Cine-i acolo ? întrebă Skuratovici, întrerupîndu-şi vorba. Mihalka, tu eşti ?

— Eu sînt, îi răspunse Mihalka şi, crezîndu-se acum în drept să intre, deschise hotărît uşa.

— Erai în cămăruţă ? îl întrebă cu îngrijorare stăpînul.

— Da, în cămăruţă.

— Pîndeai acolo, hai ? strigă Skuratovici.

— N-am îndrăznit să intru dintr-o dată, începu să se scuze Mihalka. Vroiam să-l rog pe moş Stepurjinski să-mi dea înapoi chimirul.

— Ia te uită, broscoiul ! Vrea chimirul ! mormăi Stepurjinski. Am să ți-l dau, da pînă una, alta, du-te la dracu cu chimirul tău cu tot ! Ce te bagi nepoftit ?

— Lasă că-ți arăt eu ție chimir, să mă ții minte cîte zile ăi mai avea ! îl bruftui Skuratovici. Ce dracu te tot foiești noaptea prin casă ? Pleacă de aici !...

Descumpănit, Mihalka își săltă pantalonii și se trase încet spre ieșire.

— Stai ! urlă Skuratovici. Ai ascultat la ușă ?

— Vroiam numai să mă rog să-mi dea înapoi chimirul...

— Lasă că te învăț eu să stai pe la uși, o să stai pînă ți-or putrezi picioarele !

— N-o să mai fac ! scînci Mihalka, neînțelegînd pentru ce-l ocărăsc și ce vor de la el.

— Of, of ! se văita Skuratovici. Îi știu eu cîte parale fac ! Și aia trăgea cu urechea pe la uși și se uita prin gaura cheii. (Făcea aluzie la Zosia, însă Mihalka nu înțelegea.) Și păcătosul ăsta adulmecă peste tot ! Curată pedeapsă de la Dumnezeu ! Să te ferească sfîntul să pripășești oameni străini în casă !

— Străinul e ca și un dușman ! îi ținu isonul Stepurjinski.

— Acum ce ne facem ? și Skuratovici își dădu brațele în lături.

După expresia feței, ai fi zis că vroia să spună : „S-a dus pe gîrlă totul !"

— Eu plec, zise Stepurjinski.

Skuratovici se ridică să-l petreacă. Străbătură împreună toată ograda pînă la poartă, vorbind între ei cu glas scăzut.

Mihalka se duse în bucătărie şi se culcă. Obosise tot alergînd după vaci de dimineaţă şi pînă seara, aşa că, peste cîteva minute dormea tun. În zori îl trezi stăpînul. Aşa obişnuia de la o vreme (înainte îl trezea stăpîna). Femeia **năimită** după moartea bătrînei tocmai sfîrşea de muls vacile. Înciudat că nu-şi putuse împlini tainul de somn, Mihalka, îmbrăcîndu-şi din mers minteanul, deschise porţile şi mînă vacile afară din ogradă.

— Să te ajut să le mîni prin ogorul de hrişcă, îi zise Skuratovici, alegînd o nuieluşă dintr-un morman de găteje aflat lîngă zăplaz.

Mihalka se miră de atenţia cu totul neobişnuită a stăpînului său şi de glasul lui prietenos. Skuratovici mergea alături de el, şi, din această pricină, Mihalka nu se prea simţea în largul lui. Singur îi era mai îndemînă.

— Mi se pare c-ai împlinit paisprezece ani, nu-i aşa ? începu vorba Skuratovici, cu glas domol.

— I-am împlinit, încuviinţă Mihalka, mirat de întrebare.

— Va să zică, nu eşti încă un om în toată firea.

— Nu sînt un om în toată firea ?...

— Chiar aşa. Vreau să spun că încă n-are cine să-l ajute pe tătîne-tău.

— Asta aşa-i, n-are cine.

— Iar tătîne-tău îi bolnav.

— Adevărat că-i bolnav.

— Asta e ! Dacă n-ar munci atîta şi ar avea parte de o viaţă mai uşoară, ar mai duce-o cîtăva vreme, scîrţiind, dar tot ar mai duce-o. Cînd ai însă pe cap atîtea griji, cînd munceşti pînă nu mai poţi şi n-ai cu ce să te hrăneşti cum se cade, cînd n-ai timp să-ţi tragi răsuflarea... Unde mai pui că a venit din război otrăvit, ba pe deasupra şi rănit. Mai trăieşte după pofta inimii dacă poţi ! Ce să mai vorbim, războiul e ceva groaznic, să ne ferească Dumnezeu ! Cred că-ţi dai şi tu seama.

— Se înţelege.

— Uite ce vreau să-ţi spun, fiule : viaţa omului pare că-i lungă, dar cînd te uiţi... Şi dacă, pe deasupra, n-ai parte de nimic bun pe lume... Mă tot gîndesc la tătîne-tău. Se chinuieşte bietul om, se usucă... Ce-i drept, vremurile sînt grele, oamenii o duc şi mai rău ca înainte. Iar dacă îţi mai cade pe cap vreo belea şi n-ai oleacă de cheag, cum s-o mai scoţi la capăt ? Ştii şi tu doar.

— Ştiu.

— Şi-am să-ţi mai spun ceva : astăzi nici viaţa celui cuprins nu-i dulce ! Nu mai vorbim de familia voastră ! Cînd mă gîndesc uneori... Doamne, Dumnezeule ! Ce să mai lungesc vorba, îţi spun atît, că eşti dator să-ţi ajuţi părintele. Ce fel de fecior îi eşti dacă nu-l ajuţi ?

— Păi cum să-l ajut ?

— Stai şi ascultă ! Aseară m-am înfuriat pe tine pentru că-ţi băgaşi nasul unde nu-ţi fierbe oala. Crezi că-i bine ce faci ? Fiecare trăieşte după cum

îl taie capul, şi nimeni nu trebuie să se amestece în treburile lui.

— Am stat puţintel lîngă uşă.

„Încă-i un copil, dar viclean nevoie-mare ! îşi zise Skuratovici. Vedea-te-aş crăpînd, viperă afurisită !" Mihalka parcă îi ghici gîndul :

— Poate crezi că eu am spus despre bucatele ascunse în şopronul de căruţe ? Să mor dacă am spus ! Numai în prima noapte am văzut printr-o găurică din perete cum dumneata şi Tolik ascundeaţi pîinea. Pe urmă nu m-am mai apropiat de şopron. Dacă a spus cineva, apoi numai Zosia. Eu am scăpat vorba într-o zi către ea...

„Uf, lua-te-ar moartea să te ia pînă-n asfinţit ! şopteau fără glas buzele lui Skuratovici. Ştie tot-tot, dar face pe niznaiul !"

— Dumneata m-oi fi bănuind că aseară am tras cu urechea ? Ferit-a sfîntul ! Să nu mă mişc din locul ăsta ! Vroiam numai să cer chimirul înapoi, că nu-i al meu, e al tătucăi. Pot să jur că n-am auzit ce vorbeaţi : poate c-aţi ascuns iarăşi pîinea sau mai ştiu eu ce... Mie mi-e totuna, eu nu ştiu nimic, n-am auzit nimic. Pe cinstea mea ! Numai atît am auzit cum îi citeai lui moş Stepurjinski scrisoarea lui Tolik trimisă de la Armata Roşie.

Aici Skuratovici nu se mai putu stăpîni şi, cu glas potolit, începu să-i vorbească răspicat, de-ai fi zis că fiecare cuvînt îl izbeşte pe băiat în cap ca un mai.

— De la cine ai învăţat, mă rog, să te porţi aşa ? De la cine ai luat obiceiurile astea ? Vrei să faci pe şiretul cu mine ? Bine, fă pe şiretul,

dar de ce vrei să-ți bați joc de un om bătrîn ? De cînd sînt pe lume, n-am văzut și n-am auzit vreodată ca un copil de vîrsta ta să aibă un asemenea suflet ! Ce ți-a venit să aduci vorba de scrisoarea lui Tolik, și ce legătură au toate astea cu bucatele ascunse ?

— Am auzit...

— Ce-ai auzit ?

— Cum citeai scrisoarea lui Tolik...

Mihalka vorbea cu glas plîngăreț. Tremura tot. Vacile, între timp, intraseră în ogorul de hrișcă. Skuratovici se lăsă pe hat, iar băiatul stătea ca o momîie lîngă stăpînu-său și frămînta între degete un fir de iarbă. Îl privea pe Skuratovici, tulburat peste măsură, cum respira de des. Anii nu-l cruțau. Îmbătrînea. Îi atîrnau obrajii, nebărbieriți cine știe de cînd, și clipea din ochi fără încetare. În răstimpuri, își vîra degetele sub căciulă și se scărpina în cap.

— Să știi că eu nu-ți vorbesc de florile mărului despre tătîne-tău care-i bolnav și flămînd...

— Stai oleacă, să trag o fugă să scot vaca din lanul de hrișcă.

— Da ducă-se pe pustii cu hrișcă cu tot ! Ține minte ce-ți spun : să nu mai tragi cu urechea pe la uși și să-ți ții fleanca ! Ce-ți pasă ție de alții ? Datoria ta e să-ți vezi de treabă. O să am eu grijă să dau lui tătîne-tău pîine, să-i dau... să-i dau de toate. Uite ce este... Către seară, lasă vacile în seama mea, iar tu dă o fugă pînă acasă și du niște slănină la ai tăi. Tu m-ai slujit cu credință, iar familia mea s-a mai micșorat acum, așa că-mi ajunge cît am. O să fie și pentru tine... Eu

nu-s un om zgîrcit, nici n-am fost vreodată. Ce-i drept, nu risipesc ce prisoseşte, dar dacă un om e la ananghie îi vin în ajutor, iar voi sînteţi în nevoie. A căzut şi pe capul meu destulă nenorocire. N-a avut zile biata mătuşică... Ce-i drept, era cam bicisnică de felul ei, apoi a mai venit şi năpasta aceasta peste noi ! Putea să bage în mormînt chiar şi om sănătos tun, Doamne, iartă-mă ! Tătîne-tău cam pe urmele ei calcă...

Skuratovici îl înduioşă pe Mihalka pînă într-atît, încît băiatul nu se mai sfia şi nici nu se mai temea de stăpînu-său. Îl podidi un plîns amarnic. Chiar atunci cînd gonea vaca de pe ogorul de hrişcă, striga la ea cu glas plin de lacrimi :

— Unde te bagi, bălţato !

Picioarele subţiri ale lui Mihalka, negre de noroi şi de bube abia vindecate, tremurau sub pantalonii lui sumecaţi, largi şi ferfeniţiţi, căpătaţi de la Skuratovici. Ca o pasăre atinsă de alice, băiatul se întoarse în goană pe hat, la stăpînu-său.

— Pe cuvîntul meu de cinste ! Să nu mă mişc de-aici ! Nu numai că n-am să spun nimic nimănui, dar nici n-am să ascult de nimeni altul decît de dumneata ! se jura Mihalka, bătîndu-se cu pumnul peste cămaşa pe care singur şi-o peticise pe piept şi la poale. (O zdreanţă şi ea de-a lui stăpînu-său.) Nu ştiu nimic şi n-am auzit nimic ! Ce să spun, cînd nici nu ştiu ce mi-ai vorbit şi pentru ce m-ai ocărît ? La uşă, am zăbovit numai oleacă...

Skuratovici stătea în cumpănă. Poate că în clipa aceea se întreba : „Oare n-am făcut o prostie ?"

Peste cîtva timp se ridică şi porni spre casă, mormăind pe sub mustăţi.

— Naiba să-l înţeleagă pe ţîncul ăsta ! Sau e din cale-afară de şiret, sau eu, ditamai moşneagul, am făcut o neghiobie cît mine de mare ! Cine dracu m-a pus să-mi dau drumul la limbă aşa netam-nesam ? !... Poate că trebuia să-l iau altfel... Ei, drăcia dracului !

În aceeaşi seară puse trei bucăţi de slănină într-un sac şi i-l dădu lui Mihalka :

— Du-le lui tătîne-tău, să aibă cu ce-şi ţine zilele. După cum văd, tu nu ştii despre el cîte ştiu eu. Omul îi bolnav, şi împovărat de sărăcie ; totuşi nu se gîndeşte decît la copiii lui, iar voua nici nu vă pasă de el ! Trebuie să aveţi grijă de tatăl vostru. Cine să-l ajute dacă nu voi, copiii ?

Mihalka ieşi în cerdac şi deschise sacul. Cînd văzu atîta slănină începu să tremure. Se gîndea cît au să se bucure părinţii şi fraţii lui hămesiţi de foame cînd are să dezlege el sacul. Mihalka se întoarse într-un suflet la stăpînu-său şi, cu glasul întretăiat de emoţie, bolborosi :

— N-o să suflu un cuvînt ! Nici despre dumneata, nici despre Tolik, nici despre bucate, nici despre... ce mai încoace şi încolo, despre nimic ! O să tac şi o să te ajut !

— N-am nevoie de ajutorul tău. Tu vezi-ţi de vite şi e destul.

— Bine.

Mihalka porni în goană spre casă. Străbătea pădurea alergînd, şi totuşi i se părea că merge prea încet ; în dreapta şi în stînga lui se înălţau aceiaşi brazi întunecaţi, pe care nu izbutea să-i

depășească. Iuți pasul și, suflînd din greu, lăsă curînd pădurea în urmă.

— Ia te uită, afară e încă ziuă, iar în pădure era întuneric ca noaptea, vorbi el de unul singur, oprindu-se să-și tragă răsuflarea.

Darul adus de Mihalka îi bucură și-i uimi pe toți ai casei. Cei mici se năpustiră asupra slăninei. Mama striga la ei :

— Nu tăiați bucăți atît de mari ! Stați să vă dau eu...

Mihalka începu să povestească :

— Pasămite, Skuratovici a ascuns iar undeva niște pîine și crede că eu știu unde...

Le istorisi totul din fir pînă în ață.

— Stepurjinski, zici ? făcu tatăl lui Mihalka. Te pomenești că și-a ascuns pîinea la Stepurjinski... Acolo în pădure îi vine mai la îndemînă, de bună seamă... (Bătrînul își prinse capul între mîini.) Apoi dacă a dosit acolo măcar jumătate din recoltă, cine poate s-o mai găsească ?

Mihalka porni grăbit îndărăt.

— Rămîi să dormi acasă, o să pleci mîine înainte de a se crăpa de ziuă ! îi strigă bătrînul din urmă. E întuneric beznă.

Dar Mihalka n-avea astîmpăr. O luă la fugă înapoi, strîngînd la piept sacul gol.

A doua zi Skuratovici se înfățișă în persoană la tatăl lui Mihalka. Stînd pe laviță în tindă, îi spuse :

— Mihalka știe, și tare mă tem să nu scape vreo vorbă cuiva. Cred că ți-a spus și dumitale... E adevărat, am descărcat la Stepurjinski ceva secară și grîne de primăvară. Le-am cărat de-a

dreptul de pe lan. Am vrut să le pun la adăpost... Cotele astea m-au secat... Așa că, te-aș ruga să nu mai spui la nimeni. Băiatul dumitale rămîne la mine, și fii sigur că n-am să-l prigonesc. Să-și vadă de treabă și am să-i fiu ca un tată. Atîtea nenorociri s-au abătut dintr-o dată pe capul meu! Iar pe dumneata am să te mulțumesc, adăugă el și duse în tindă un sac cu secară.

— Om face noi într-un fel, zise tatăl lui Mihalka, oftînd adînc, și începu să tușească. Tusea nu mai contenea, îl înăbușea și nu-i dădea răgaz să răsufle.

— Of, ce pacoste pe capul dumitale, îl compătimi Skuratovici.

— Să-i păzească Dumnezeu pe toți oamenii de treabă de asemenea chinuri! oftă din adîncul inimii tatăl lui Mihalka. Cînd mă gîndesc la copiii mei, îmi sîngerează inima de durere. De n-ar fi ei, m-aș arunca de pe pod în bulboană, să nu mă mai canonesc atîta și nici să nu mai fiu o povară pentru alții.

Skuratovici îi întinse mîna și plecă spre casă. Mihalka își dădu seama că din ziua aceea stăpînu-său își schimbase purtarea față de el. Acum băiatul era mai înțolit și nici nu i se mai întîmpla să umble flămînd. Din cînd în cînd, Skuratovici trimitea cîte ceva și familiei lui Mihalka.

Într-o seară, pe cînd se pregătea de culcare, băiatul văzu prin ușa întredeschisă a cămăruței că Skuratovici se trîntise pe pat îmbrăcat și încălțat.

În ultima vreme băiatul se deprinsese să se uite cu bănuială la stăpînu-său. De data aceasta

căuta să ghicească de ce nu se dezbrăcase. Deodată Skuratovici sări din pat, își aprinse o țigară și închise ușa. Acum Mihalka nu mai vedea ce se petrece în cămăruță. Auzise scîrțiind patul ; va să zică, Skuratovici se culcase din nou, tot îmbrăcat. Nici n-ar fi avut cînd să se dezbrace, într-un timp atît de scurt. De altfel, nu-l auzise scoțîndu-și cizmele ; de obicei, gemea și icnea cînd se descălța.

Viermele bănuielii îl rodea pe Mihalka. Își zicea : „Acum Skuratovici se arată bun cu mine. Dar înainte cum era ? Ce-ar fi să mă duc să spun că a cărat jumătate din pîinea de pe lan de-a dreptul la Stepurjinski ? Ce-ar mai sări în sus ! Știu că i-aș face una-bună !"

La gîndul acesta începu să rîdă, zicîndu-și :

„Ce-ar mai sări în sus ! Ce-ar mai scînci ! Cum s-ar mai închina !"

Mihalka tăcu o clipă, pufni pe nas abia stăpînindu-și rîsul și repetă cu glas tare :

— Cum s-ar mai închina !

— Ce tot bolborosești acolo ? se auzi din cămăruță.

Mihalka, care o băgase pe mînecă, se făcu mic în patul său. Skuratovici mai trase cu urechea cîteva clipe, apoi mormăi :

— Vorbește în somn, sau o fi bolnav, te pomenești !

„Tu să ai parte de boală ! zise Mihalka în gînd. Dacă oi apuca să mă înfurii, atunci nici slănina, nici secara ta n-o să-ți ajute la nimic."

Băiatul stătea culcat și nu putea să doarmă. Trecu o oră, poate și mai mult. În cele din urmă

somnul începuse să-l biruie, cînd auzi din nou scîrţîind patul, apoi paşi pe furiş. Skuratovici intrase în odaia cea mare, căutînd să calce cît mai uşurel. Cu toate acestea, Mihalka auzi desluşit cum stăpînul trecu în săliţa din faţă, trase zăvorul şi deschise uşa. Skuratovici încuie apoi uşa pe dinafară, coborî greoi din cerdac şi strigă încet cîinele. Mihalka trecuse acum în odaia cea mare şi privea din întuneric pe geam, tremurînd de emoţie şi de teamă. Umbra lui Skuratovici se desluşea destul de bine. Mihalka îl zări trecînd pe lîngă hambar ; însemna că ajunsese la poartă. De la poartă înainte drumul ducea drept în pădure ; întunericul era însă de nepătruns, şi curînd Skuratovici nu se mai văzu. Băiatul a rămas pironit locului vreo jumătate de oră, tulburarea şi frica îl împietriseră. De ce anume îi era teamă, nu ştia nici el. Undeva se auzea rozînd un şoarece. Venindu-şi puţin în fire, Mihalka s-a întors în bucătărie. Cum îi pierise somnul, mai stătu cîteva clipe pitit într-un ungher, apoi, încet, ca să nu trezească slujnica, ieşi din casă. Cînd trecu prin tindă, gîştele adormite gîgîiră, ceea ce îl făcu să prindă oleacă de curaj. „Iar te-ai dus să mai doseşti ceva pîine ?" îşi zicea el, cu gîndul la Skuratovici, mergînd de-a lungul zăplazului spre poartă. În pieptul băiatului se aprinse din nou furia împotriva lui stăpînu-său. „Înainte vreme nici măcar nu vroiai să-mi vorbeşti omeneşte, iar acum te dai bine pe lîngă mine ca să tac. M-ai vîrît în tărăşenia asta, şi tot te fereşti de mine ! Dacă-i vorba pe aşa, lasă că te învăţ eu minte !" Cam astfel umblau gîndurile lui Mihalka.

Ajuns în dreptul porții, băiatul se opri strecurîndu-și capul între doi pari mai despărțiți, rămase locului, numai ochi și urechi. Stelele sclipeau pe cer, dar pădurea se cufundase cu totul în întuneric. O pînză de ceață se așternuse deasupra drumului pietros. Mihalka stătea nemișcat ; pătrunzîndu-l frigul, făcu cîțiva pași de-a lungul zăplazului, dar își reluă locul și rămase o vreme cu ochii ațintiți înainte. Deodată băgă de seamă că o umbră iese din pădure. Mai trecură cîteva clipe și văzu limpede doi inși venind pe cărare. Lui Mihalka începură a-i clănțăni dinții și căciula părea gata să-i sară de pe cap ; spaima îl țintuise locului și nu se putea desprinde de zăplaz. În unul din cei doi inși, băiatul recunoscu pe Skuratovici. În urma lui mergea altul, care semăna cu Tolik. „Nu se poate, Tolik e în armată, își aduse aminte Mihalka. Sau o fi tulit-o iarăși acasă ?" Bănuiala aceasta începu să prindă rădăcini ; i se părea cea mai întemeiată.

De cealaltă parte a zăplazului, în dreapta porții, se înălțau cîțiva stejari bătrîni. Către acești copaci uriași se îndreptau acum cele două umbre, vorbind în șoaptă. Zăplazul trecea prin fața stejarilor. Oprindu-și răsuflarea, Mihalka îl auzi pe Skuratovici șoptind :

— Mai bine nu intra în casă. Nu fă pe viteazul ! De ce să te pui în primejdie ?

— N-a întrebat nimeni de mine ?

— Nu. Toată lumea știe că ești în armată.

— Ți-au cerut să predai din grînele de prisos ?

— Atît mai lipsea ! Sînt sinistrat, ce prisos să predau ?

„A fugit din armată ! îşi zicea Mihalka. Nu-i de mirare, a mai dezertat o dată. E lucru lămurit : a fugit din armată, iar tată-său s-a dus să-l vadă."

Mihalka era puţin dezamăgit. Dar deodată îi încolţi în minte alt gînd : „Nimeni nu ştie că Tolik a fugit din armată, numai eu ştiu ! Ei lasă că-i arăt eu lui !..."

Gîndul acesta îi stîrni un nou val de ură împotriva lui stăpînu-său. Mihalka se desprinse de zăplaz şi se îndreptă spre tinda bucătăriei. „Ce bine ar fi să mă vadă acum", se gîndi el. Ajuns în mijlocul ogrăzii, băiatul o luă înadins la fugă. Cei doi îl zăriră, şi Mihalka auzi cum Skuratovici asmuţea cîinele :

— Şo pe el !

Căţeaua sări peste zăplaz, se repezi la băiat, îşi puse labele pe umerii lui şi, în loc să-l muşte, îl linse pe obraz. Cum stătea pe labele dinapoi, părea mai înaltă decît Mihalka.

— Lîşka, mînca-te-ar puricii. Şi Mihalka o mîngîie pe cap.

Căţeaua începu să dea din coadă.

— Tu eşti, Mihalka ? strigă Skuratovici.

Dar Mihalka ajunsese în bucătărie şi se vîrîse în pat.

Tolik îi şopti lui taică-său :

— Într-o clipă ţi-l curăţ pe netrebnicul ăsta ! Numai de nu m-ar vedea cineva.

Skuratovici dădu din umeri.

A doua zi, stăpînul încercă să-l descoasă pe Mihalka, dacă nu cumva a umblat noaptea prin ogradă, dar în zadar : Mihalka nu se dădu de gol. Începuse să-i fie teamă de fermă şi de stă-

pînu-său. Îi ceru să-l învoiască acasă pentru o zi. Skuratovici nu prea voia, dar în fața rugăminților stăruitoare ale băiatului s-a lăsat înduplecat.

Suferințele și necazurile ce-i fusese dat să îndure istoviseră și sfîșiaseră sufletul copilului. Ca să facă față unor asemenea încercări, ar fi trebuit să aibă cîțiva ani mai mult și o fire mai tare ; sau o mînă puternică (oricum nu a lui Skuratovici) să-i îndrumeze pașii pe drumul cel bun...

În aceeași după-amiază, Mihalka se duse acasă. Abia acum înțelese cu adevărat ce înseamnă o viață de om, o viață trăită cîinește, cînd dădu cu ochii de taică-său care trăgea să moară. Gîndurile nelămurite ale acestui copil, care nu-și putea limpezi simțirea în cuvinte s-ar fi putut tălmăci cam așa : „O mașină drăcească, rece, neîndurătoare și lipsită de suflet se rotește, se rotește mereu strivind și prefăcînd în pulbere tot ce nimerește sub ea. Sub roțile ei a ajuns și tătuca."

— Tătucă, șopti băiatul, apropiindu-se de muribund.

— Mihalka, ai venit...

Atît izbuti să îngîne. Zăcea pe lavița de sub fereastră, iar privirea îi rătăcea pe geamul împestrițat de muște. Soarele pătrundea anevoie în casă. Bolnavul se învinețise, ochii lui păreau că privesc în sine însuși, nu spre lumină. Se înăbușea. Doi prichindei, frățiorii lui Mihalka, alergau prin odaie după un fluture.

— Cui rămîn copilașii ăștia ? murmură tatăl printre dinții strînși. (Chipul i se făcu negru.) Tu

ai început să cîştigi, Mihalka... Vezi, ai grijă de ei... să nu-i prigoneşti... Cruţ-o pe maică-ta... Acum tu eşti stăpînul familiei... Aveţi milă unul de altul...

Băiatul se simţea copleşit de durere, ca şi cum nişte colţi de fier i-ar fi sfîşiat inima. Prinse fluturele, îl dădu frăţiorilor, apoi îi scoase afară din casă şi rămase singur cu tatăl său.

Două zile mai tîrziu, Mihalka plîngea pe mormîntul proaspăt al părintelui său. Iar a patra zi, Skuratovici aduse orfanilor nişte făină şi încă ceva într-un săculeţ.

Mihalka păştea mai departe vacile lui Skuratovici. Mergea în urma lor prin lunci şi mirişti, iar seara, cînd liniştea învăluia pădurea, şi în înalturi sclipeau policandrele stelelor, tristeţea cobora tot mai grea în inima băiatului.

IV

În sfîrşit, avea noroc şi Mihalka ! Pentru întîia oară în viaţa lui de copil îşi dădea seama ce înseamnă să nu fii singur, să ai lîngă tine un prieten, în clipele de nelinişte şi de durere.

În ziua aceea, Skuratovici plecase, cine ştie unde. În ultima vreme i se întîmpla, cîteodată, să nu doarmă acasă. Mihalka nu căuta să afle unde se duce stăpînu-său, altele erau în gîndul lui. Acum era îmbrăcat şi bine hrănit. De vreo şase luni, nici cei de-acasă nu duceau lipsă de

hrană ; nu mai avea grija lor. Atît numai, că îi ducea dorul lui tătuca ; îl urmărea, vie şi acum, amintirea întîlnirilor dintre răposat şi Skuratovici. Lui Mihalka nu-i scăpase faptul că tatăl lui era gata să primească orice înjosire, numai copiii lui să nu sufere de foame. Aşa a închis ochii umilit.

Era o dimineaţă ceţoasă. Soarele răsărea anevoie şi negura stărui încă multă vreme. Frunze galbene de arţar, căzute peste noapte, zăceau pe iarba bătătorită. Mihalka se sculase tîrziu ; nimeni nu-i tulburase somnul. Acum stătea lîngă arţar şi se uita la frunzişul lui. Se apropie toamna, îşi zicea el, de aceea nu se dă dusă pîcla de pe faţa pămîntului.

Apoi plesni din bici şi scoase vacile din ogradă. Pe-o cărare de la marginea pădurii, stătea Skuratovici cu toporul în mînă. Bătrînul îl aşteptă să se apropie cu vacile.

— Astăzi ne-am sculat amîndoi cam tîrziu, începu Skuratovici. Sînt bolnav, pesemne, de nu m-am putut trezi mai devreme. Îmi pusesem în gînd să mă scol cu noaptea în cap şi să tai niscaiva nuiele pentru gard. Cînd colo, soarele răsărise de mult. Atunci m-am răzgîndit. Mai bine să mă întorc acasă, mi-am zis, pînă nu mă zăreşte pădurarul...

„Ce tot îndrugi, cînd ştiu că n-ai dormit acasă, gîndea Mihalka, abia acum te întorci. Da n-ai decît să croieşti la minciuni cît pofteşti, mie ce-mi pasă ?"

Skuratovici o luă spre casă şi Mihalka rămase singur. Se lăsă pe hat şi multă vreme stătu dus pe gînduri, fără să vadă ce se petrece împrejur.

Își veni în fire abia cînd o zări pe Zosia. Plin de bucurie, se repezi în întîmpinarea ei :

— Cum de m-ai găsit așa dintr-o dată ? o întrebă Mihalka, de parcă fata numai pe el putea să-l caute.

— Știam că la vremea asta ești aici cu vaciie.

Ceața deasă nu se împrăștiase ; la douăzeci de pași nu se zărea aproape nimic.

— Am venit să te văd, îi spuse Zosia fără înconjur.

— Mi-e tare urît singur.

— Știu.

— De unde știi ?

— Ție ți-a murit tata... Și mie bandiții mi-au ucis pe tata și pe fratele meu mai mic.

— Am aflat. Îmi pare bine c-ai venit.

— Îți pare bine ? Atunci să-mi spui adevărul. Îți merge bine la Skuratovici ?

— Mai bine ca înainte. Dar mi-e urît fără tătuca.

— Cum se face că Skuratovici îți dă de toate ? Se vede că-l ai la mînă cu ceva și nu suíli o vorbă, așa-i ?

— De unde știi că-mi dă de toate ?

— Toată lumea vorbește că acum aveți și pîine, și slănină. Vecinii l-au văzut pe Skuratovici intrînd într-o seară cu căruța la voi în ogradă, iar ceva mai tîrziu ducînd în tindă un sac. Ți-aduci aminte ce mi-ai spus, că Skuratovici îți dă secară, dacă n-ai să spui nimănui unde și-a ascuns recolta ?

— Păi au găsit-o ; chiar tu l-ai dat de gol.

— Bine, da poate c-ai mai aflat ceva şi taci chitic.

Mihalka se făcu alb ca varul şi nu răspunse. Buzele îi tremurau. Nu că şi-ar fi dat seama în ce încurcătură îl vîrîse stăpînul — aşa ceva încă nu era în stare să priceapă — ci îl tulbura că Zosia l-a prins cu minciuna şi i-a dovedit că-i în cîrdăşie cu Skuratovici. După cîteva clipe de tăcere, băiatul zise :

— Adevărat, mai ştiu ceva. Tu crezi că atunci cînd cu focul, i-a ars toată pîinea ? Eu unul sînt sigur că a dosit la pădurarul Stepurjinski mai bine de jumătate din ce-a strîns de pe ogor.

Zosia nu răspunse îndată ; se adîncise în gînduri. Lui Mihalka i se păru că o umbră de bucurie i-a înseninat chipul. Fata se apropie deodată de el şi începu să-l scuture de umeri.

— Va să zică... Va să zică, focul nu l-a păgubit nici cît negru sub unghie pe Skuratovici. Înţelegi tu ce înseamnă asta ?

— Păi, dacă-i bogat !... Oricînd ar putea să-şi înjghebeze altă gospodărie, numai să vrea. O jumătate din recoltă o are pusă bine la Stepurjinski.

— S-ar putea să fi dat el singur foc, ce zici ?

— El singur ? Să dea foc la pîinea lui ? Cine mai face una ca asta ?

— Ca să nu predea prisosul.

— Parcă pentru el nu era totuna, dacă îl preda ori îi dădea foc ? Ba dacă îi dădea foc era mai rău : că o dată cu pîinea i-au ars şi hambarul, grajdurile... Pe cînd dacă preda prisosul, cel puţin îi rămîneau acareturile...

Mihalka părea să judece ca un om în toată firea, totuşi prin vorbele lui răzbătea o uimire naivă, copilărească. Zosia stătea înaintea lui tulburată ; atît de tulburată, că începuse să se bîibîie. Deşi în ultima vreme Mihalka prinsese mai mult curaj, în faţa Zosiei îl cuprindea sfiiciunea : îşi dădea seama că fata judeca mai adînc decît el.

— Da Tolik unde-i ?

— Să nu mă dai de gol ! Toată lumea crede că-i în armată...

— Nu chiar toată lumea.

— Ba da, fiindcă Skuratovici citeşte în dreapta şi în stînga scrisorile lui.

— Şi ce-i dacă le citeşte ?

— Va să zică, ştii şi tu ? Tolik singur îşi aduce aşa-zisele scrisori ; trăieşte ascuns în pădure.

— Şi ce mai ştii ?

— Altceva nimic.

— Minţi !

— De ce te-aş minţi ?

— Şi totuşi minţi ! Faci pe şiretul cu mine. Nu cumva l-ai văzut cu ochii tăi pe Skuratovici dînd foc hambarului ?

— De ce să dea foc la hambar ? Eu cred că banditii i-au dat foc.

— Nu m-aş mira ca el şi fecioru-său Tolik să fi fost banditii cu pricina ! Poate că tot ei au dat foc casei noastre şi atîtor case de prin alte sate. Şi ca să nu cadă bănuiala pe ei, au aprins şi hambarele lor ; chiar tu zici că au cărat snopii la Stepurjinski !

Un zîmbet batjocoritor lunecă pe obrazul lui Mihalka. Surprinzîndu-l, Zosia voi să spună ceva, dar băiatul i-o luă înainte :

— Dacă aşa stă treaba, atunci las' pe mine, îl strîng eu în chingi pe ticălosul ăsta ! Şi ţie şi mie ne-a fost totdeauna frică de el, acum i-a venit vremea să-i fie lui frică de noi. Dacă mi-o veni pofta, am să i-o spun de la obraz. Să ştie cu cine are de-a face ! Ai văzut ce prietenos se poartă cu mine, cum îmi caută în coarne... Lasă că-l mai jupoi eu de vreo două piei ! De aci încolo o să-mi dea şi mai mult !

În vorbele lui Mihalka, în rînjetul sfidător ce-i apăruse pe obraz, se întrezăreau primele semne ale firii lui adevărate. Zosia se simţi jignită de batjocura băiatului ; tresări ca şi cum un val rece ar fi trecut peste ea. Îl măsură cu o privire tăioasă, plină de mînie.

— De ce-l ajuţi pe banditul ăsta ? Sînt sigură că el l-a omorît pe tătuţa şi pe frăţiorul meu !

— Eu îl ajut ?

— Ieri m-a chemat judecătorul de instrucţie. Vor să pună mîna pe banditii care au omorît pe comisar, pe tătuţa şi pe frate-meu. Judecătorul m-a întrebat dacă are cineva pică pe mine. Eu am stat, m-am gîndit, şi i-am spus că Skuratovici. I-am povestit ce fel de om este... Ştii şi tu cum s-a purtat cu noi... De atunci mă tot întreb : oare nu Tolik l-o fi ucis pe tătuţa ? Cine altul, în afară de el, putea să ne poarte ură mie şi tatei ? Tu spui că Tolik stă ascuns în pădure ; eu de aceea am venit, să te întreb dacă-i adevărat. („Vreau să aflu cu orice preţ cine l-a omorît pe tata şi pe

fratele meu", ar fi putut să adauge fata.) Dacă l-ai văzut pe Tolik cu ochii tăi, așa cum zici, dacă nu-i în armată, ci în pădure, înseamnă că el l-a ucis, nimeni altul ! Iar tu îl ajuți, nu vrei să spui tot ce știi, taci ! Nemernicii ăștia căsăpesc oamenii, l-au ucis pe tătuța și pe... Un spasm nervos îi crispă fața, și, neputîndu-se stăpîni, Zosia izbucni în hohote de plîns.

Mihalka arăta foarte caraghios, așa cum stătea în fața Zosiei, cu un umăr mai ridicat. Întreaga lui făptură era stîngace ca a unui pui de vrabie. Părea că nu pricepuse tot ce spusese fata ; sau poate că nici nu auzise ceea ce era mai important.

— Cum vine asta, că eu îl ajut ? o întrebă el.

— Skuratovici are interes ca nimeni să nu afle nimic, iar tu îl acoperi.

Multe lucruri începură abia acum să devină limpezi pentru Mihalka, și pe loc băiatului i se tăiară picioarele.

— Du-te unde trebuie și spune tot ce știi despre Skuratovici.

Mihalka părea să nu fi auzit vorbele fetei ; și într-adevăr nu le auzise. Tăcea, urmărind cu încordare, un gînd al lui ; apoi, ca un copil lipsit de apărare, o întrebă descumpănit :

— Și ce trebuie să fac ?

— Ți-am spus doar : du-te și arată tot ce știi.

— Unde să mă duc ? Vii și tu cu mine ?

Zosia se uita la el ca o mamă ; i se făcuse milă de băiat ; dușmănia și ciuda ce-o stăpîniseră pînă atunci se risipeau.

— Și tu-l urăști pe Skuratovici, nu-i așa ? Bine, am să merg cu tine.

— Te rog, nu mă lăsa singur !... Aşteaptă-mă puţin, mă reped să bag vacile în ogradă, şi pe urmă mergem.

— Ţi-e frică să laşi vacile lui Skuratovici nepăzite ?

— La urma urmei, ducă-se naibii ! N-au decît să rămînă de capul lor.

Hotărîră să plece numaidecît. O luară peste cîmp, ocolind cît mai mult pădurea. Li se părea că Tolik îi pîndeşte de după fiecare copac. „Naiba să-l ia pe Skuratovici, aşa-i trebuie !" blestema Mihalka în gînd pe stăpînu-său. Ardea de nerăbdare să ajungă cît mai repede şi să spună ce ştie. Aşa vorbi tot drumul, şi încetul cu încetul mînia Zosiei împotriva lui dispăru.

Mihalka se întoarse la fermă abia spre seară. Între timp, Skuratovici fusese nevoit să se ducă să-şi caute vacile care se împrăştiaseră prin toată pădurea. Îl aştepta pe Mihalka şi totodată se temea de întoarcerea lui, bănuind unde s-a dus. Din prevedere hotărîse să-l aştepte în pădure, nu acasă. Pitit în dosul copacilor, scruta drumul pe care trebuia să se întoarcă băiatul. „Dacă va veni însoţit, nu voi ieşi din pădure", gîndea el. Dar Mihalka venea singur pe drumul din cîmpie şi se vedea de departe că era foarte grăbit. Skuratovici porni în întîmpinarea lui.

— Unde mi-ai fost, băiete ? Trebuia să-mi spui că pleci, să păzesc eu vacile. Dar aşa...

Mai tîrziu Mihalka se minuna cum de avusese îndrăzneala să se răstească la Skuratovici ? Era din cale-afară de pornit :

— Dar așa ? Ce înseamnă „dar așa" ? Dă-mi slănină și secară că de nu, mă duc și spun tot ! („Din clipă în clipă trebuie să vină să-l aresteze !" își zicea el.)

Pe neașteptate, Skuratovici încetă să mai joace rolul unui părinte grijuliu. Îl înșfăcă pe băiat de umăr cu atîta putere, că acesta se încovoie într-o parte.

— Adică, n-ai spus încă ? Mărturisește cinstit, că de nu, te fac zob !

Mihalka rămase trăsnit. Își dădu seama numaidecît că făcuse o greșeală : nu era bine să-i vorbească așa, după cum nu trebuia nici să se întoarcă la fermă ; dorința de a mai stoarce ceva de la Skuratovici — pentru ultima oară — fusese însă mai puternică.

— N-am spus nimănui nimic ! strigă Mihalka, pe care umărul strîns ca în clește de Skuratovici îl făcea să se chircească de durere.

— Nu răcni !

Ținîndu-l de umăr, fermierul porni cu el spre casă.

— Și ce-ai putea să spui ? Ce știi ?

— N-am spus nimănui nimic și nici n-am să spun.

— Minți, stîrpitură ! Mărturisește !

— N-o să spun nimic, dar am auzit ce vorbesc oamenii despre dumneata. Ei spun că dumneata singur ai aprins hambarul, ca nu cumva să-i treacă prin minte cuiva că Tolik dimpreună cu tovarășii lui dau foc la case și omoară pe bieții oameni.

— Vor să rupă gîtul unui om nevinovat ! Şi tu crezi în toate scorniturile astea ?

— Eu ştiu numai atît că dumneata ţi-ai dosit secara la Stepurjinski şi că Tolik nu-i la armată, ci în pădure.

Skuratovici îşi trase mîna de pe umărul lui Mihalka şi amîndoi îşi continuară drumul în tăcere. Ajunşi acasă, se opriră mai întîi la cămară. Skuratovici scoase capacul de pe o putină.

— Ai aici slănină, uite, ia bucata asta...

— Am s-o iau mîine, zise Mihalka, descumpănit.

Skuratovici încuie cămara şi intră în casă. „Poate că într-adevăr ar trebui să-l măturăm mai repede din calea noastră. Altfel, parcă văd că am să înfund ocna din pricina mucosului ăstuia", chibzuia el.

Mihalka rămăsese în bucătărie. Îi pierise somnul, stătea la fereastră în întuneric şi se uita la cerul spuzit de stele. Îl auzea pe Skuratovici bocănind cu cizmele, icnind şi înjurînd. Nu se culcase încă. Mihalka gîndea : „Dar dacă vor veni să-l aresteze chiar în seara asta ? Cum nu doarme, ar putea s-o şteargă... Poate că le-o trece prin minte să vină pe nesimţite ! Da, dar au să bată cîinii..." Se mai liniştise şi nici umărul nu-l mai durea. Rînjind răutăcios, îşi frămînta mintea : ce-ar putea să facă, să nu latre dulăii ? Şi rămase la fereastră, cufundat în tăcere.

— Mihalka, nu dormi ? se auzi de după perete glasul stăpînit al lui Skuratovici.

„Pune la cale ceva ce nu trebuie să văd eu", ghici Mihalka şi se vîrî binişor în aşternut.

— Nu dormi, Mihalka ?

Nici un răspuns. Numai gînsacul se auzea gîgîind în tindă, iar în odaia cea mare, torcînd motanul. Skuratovici se apropie de uşa bucătăriei şi o întredeschise încetişor.

— Mihalka, dormi ? întrebă el în şoaptă.

— Dorm, mă doare capul... mormăi băiatul ca prin somn.

— Dormi, dormi ! Am venit să mă încredinţez. Nu de alta, dar mîine am de gînd să te scol ceva mai devreme, şi, dacă a da Dumnezeu şi oi fi sănătos, să aducem vreo cîteva braţe de nuiele din pădure pentru gard...

— Bine.

Skuratovici se întoarse în odaia lui, iar Mihalka rămase locului, tremurînd din tot trupul. „Auzi vorbă ! Vroia să se încredinţeze dacă dorm ! Oare ce pune la cale ? Nu cumva are de gînd să mă omoare ?" La gîndul acesta i se făcu părul măciucă. Se apropie de uşă pregătit pentru orice. Se auzea mişcare, semn că stăpînul se afla în odaie. Trecu aproape o oră. Skuratovici se strecură tiptil în tindă, dar cînd să iasă în ogradă, din nebăgare de seamă lovi zăvorul. Auzind zgomot, Mihalka intră repede în odaia întunecată şi se lipi de ferestruică. De acolo vedea tot ce se petrecea afară : Skuratovici se lăsă în genunchi, scoase un hîrleţ de sub cerdac, îl aruncă pe umăr şi, strîngînd la piept ceva negru, porni spre poartă. Fără să-l piardă din ochi, Mihalka se luă pe urmele lui, furişîndu-se pe lîngă garduri. Văzu lămurit cum Skuratovici, ajungînd la părul cel sălbatic, între pădure şi fermă, se opri şi

începu să sape. Peste puțin timp, Mihalka o luă la fugă înapoi. Dădu buzna în bucătărie pe ușa din dos, uitînd s-o încuie pe cea din față, pe unde ieșise ca să-l urmărească pe Skuratovici.

— Doamne, cine o fi deschis ușa ? se auzi curînd în odaia cea mare glasul stăpînului. Mihalka, tu ai ieșit în ogradă ?

— Cum ? întrebă Mihalka, prefăcîndu-se somnoros.

— Tu ai deschis ușa ?

— Care ușă ?

Băiatul își aduse aminte și tresări de teamă. Skuratovici intră în bucătărie. Nu-i mai ducea acum grija că n-o să aibă vreme să-și împlinească somnul pînă dimineață.

— Tu ai deschis ușa ?

— Eu am dormit pînă acum.

— Am crezut că ai ieșit în ogradă. Eu aținisem oleacă, apoi deodată mi-am zis : ia să trag o fugă pînă în pădure să tai niște nuiele, acu cît nu mă vede nimeni ; iar de cum s-o crăpa de ziuă să mă mai reped o dată împreună cu băiatul. Da cînd dau să ies în tindă, ce să văd ? Ușa deschisă ! Oi fi uitat s-o închid aseară... Sau... vîntul poate... (Tăcu un răstimp.) Iaca, uneori stau și mă gîndesc la tine : Tătîne-tău, sărmanul, a închis ochii, și tu ai rămas orfan ; acum va trebui să înveți singur cum se trăiește pe lume.

Copleșit de îngrijorare, Skuratovici simțea nevoia să-și descarce sufletul. Și, cu toată ura ce i-o purta, se destăinuia lui Mihalka.

— Cînd te gîndești, cum e făcută lumea asta ! Nimeni nu te crede, de te-ar vedea crăpînd...

poţi să te dai şi peste cap, degeaba ! Şi oricît de bun ai fi cu oamenii, toţi se uită la tine ca la un duşman. Ţine minte vorba mea, ăsta-i adevărul adevărat. Tu eşti încă mic şi prost, habar n-ai cum se trăieşte în lume ! Ascultă ce-ţi spun eu : să nu arăţi niciodată oamenilor ce ai agonisit, că toţi sar să te jupoaie ! În viaţa unui om pot veni oricînd zile negre. Vorba din bătrîni : De sărăcie şi de puşcărie n-ai cum te-ascunde ! Păstrează-ţi în taină gîndurile şi avutul, că altminteri îţi poţi găsi un asemenea naş, care, dintr-o îmbucătură, să te înghită cu avut cu tot. Dacă tătîne-tu ar fi apucat să pună ceva deoparte s-ar mai fi temut el de zile negre ? Da de unde ! Ar fi lăsat copiilor o moştenire, şi ei n-ar fi ştiut ce-i nevoia. Pe cînd aşa, au rămas în cîrca ta, un biet băiat orfan. Iar tu îţi dai drumul la gură fără rost ! Pe cine te bizui ? Crezi că oamenii au să te ajute ? Fiecare caută să tragă spuză pe turta lui, asta-i ! Omul înţelept, cu scaun la cap, e zgîrcit la vorbă şi la toate ; îşi apără cu străşnicie avuţia. Că nici nu ştii cînd şi de unde te poate paşte năpasta. Mai ales în ziua de azi ! Vremurile-s grele, nesigure, cumplite ! Peste tot nelinişte, războaie, fel de fel de revoluţii ! Ce mai vorbă, omul a ajuns o adevărată fiară ! N-ai ce să faci, fiecare îşi apără pielea cum poate, fiecare vrea să trăiască. Şi ce-o să mai fie de aci înainte, că încă nu s-au sfîrşit toate ! O să vie ziua cînd oamenii vor fi puşi la cazne, cînd orfanii au să fie lăsaţi pe drumuri, şi nici gemetele, nici suspinele, nici lacrimile lor n-au să stîrnească mila nimănui. Bieţii copii lipsiţi de tată

şi de mamă au să piară cu zile ! Priveşte cum se poartă ei cu oamenii ! Ce mai încoace-încolo, îi jefuiesc. Mă rog, ce este rechiziţia ? predarea prisosului, cum îi zic ei, dacă nu...

Skuratovici tăcu o vreme adîncit în gînduri, apoi icni cu putere de trezi cîinele din tindă.

— Aşa-i, băiete, ia aminte la ce-ţi spun... Ei, hai... dormi...

Skuratovici plecă în odaia sa. Mihalka îl auzea foindu-se ; nu se culcase încă.

„Se teme. Dacă vin acum să-l aresteze... cîinii au să latre, iar el o s-o şteargă", îşi zicea Mihalka, şi deodată sări ca ars. Silindu-se să nu-l audă Skuratovici, ieşi în ogradă şi fluieră încetişor cîinii. Dulăii se luară după băiat şi merseră împreună cu el pînă la părul cel sălbatic. Mihalka lăsase casa fără cîini şi totodată putea să cerceteze ce meşterise pe acolo Skuratovici mai devreme. „Îţi închipui că te poţi ascunde de mine ? Despre ce orfani şi despre ce zile negre vorbeşti ? Ei, lasă că-ţi arăt eu ţie !" îşi zicea Mihalka plin de încredere în sine, cu oarecare mîndrie, în timp ce bătătorea pămîntul în jurul părului. Cîinii se frecau de picioarele lui. Era întuneric beznă, nici trunchiul copacului nu se deslueşea bine. De la o vreme se plictisi aşteptînd ; nimeni nu venea spre fermă. Mihalka se întoarse în ogradă. Ferestrele nu erau luminate, dar nici Skuratovici nu dormea. Mihalka îl auzi vorbind singur : „Stefan Sedas... Stefanka... Tu, cel puţin, ai scăpat de ticăloşii ăştia... Eh ! Tată ceresc ! A murit şi ea... am rămas văduv..."

Deodată cîinii îşi ciuliră urechile şi prinseră a mîrîi. Mihalka se repezi la ei şi-i apucă de bot pe amîndoi. Începu să-i mîngîie pe cap şi să le închidă fălcile ; cîinii, ascultători, tăceau.

Lui Mihalka i se păru că noaptea n-o să mai aibă sfîrşit. Cîinii stăteau cuminţi ; nu miroseau nimic care să le dea de bănuit. Neauzind nici un zgomot, băiatul lăsă cîinii slobozi. Dar ei ciuliră din nou urechile şi mîrîiră ; în clipa aceea a strigat glasul somnoros şi răguşit al lui Skuratovici :

— Cine-i acolo ?

Mihalka n-auzi răspunsul. Cîinii se repeziră la uşă, o dădură în lături şi începură să latre. Mihalka se năpusti în tindă, unde gîştele gîgîiau înspăimîntător. Prin uşă se zărea cerul înstelat, iar în prag stătea un om.

— N-ai voie să ieşi ! strigă străinul.

— Eu sînt de aici, pasc vacile...

— Intră în casă.

Mihalka intră în odaia stăpînului. Galben la faţă, Skuratovici se străduia să convingă pe doi soldaţi că fecioru-său e la armată.

— Da unde-i băiatul care-ţi paşte vitele ? Aha, uite-l. Ei, ia spune, unde să-l căutăm ?

Era un moment de grea încercare pentru Mihalka. Deşi în aceeaşi zi povestise tot, deşi cu puţin înainte îi strigase lui Skuratovici : „Dă-mi slănină, că de nu, te spun !" văzîndu-se amestecat într-o afacere care „mirosea a judecată şi a moarte" (aşa înţelesese din vorbele Zosiei), Mihalka se zăpăci şi se tulbură atît de tare că se uită la Skuratovici, parcă ar fi vrut să-i dea

nădejde. Stăpînul își pironi privirea asupra băiatului : „Taci sau croiește o minciună, și te umplu de aur ! Te fac fericit pentru toată viața !" spuneau ochii lui Skuratovici. „N-am ce să mai fac, le-am spus tot azi-dimineață" răspundea, căindu-se parcă întreaga făptură a lui Mihalka. I se părea că vede înșirîndu-i-se în față surioarele și frățiorii lui flămînzi, cerîndu-i pîine ; iar Skuratovici avea pîine din belșug. O puternică tulburare îi cuprinse sufletul.

— Unde-i feciorul lui ?

— Am auzit că nu-i în armată, bolborosi Mihalka încurcat.

— Azi-dimineață ne-ai spus să l-ai văzut cu ochii tăi ! Ți-e frică de stăpîn ?

Ca străpuns de-un glonț, Skuratovici se prăbuși pe canapea. „Totul s-a sfîrșit !" spunea paloarea de muribund a feței lui. Din clipa aceea, n-a mai rostit nici un cuvînt. Stătea cu ochii ațintiți în pervazul ferestrei. Mihalka, tremurînd ca o pasăre prinsă în laț, istorisi totul, dădu pe față pînă și bănuielile lui. Skuratovici nu se urni din loc decît atunci cînd i-au poruncit să se îmbrace. L-au urcat apoi într-o căruță, între doi ostați din Armata Roșie. Se lumina de ziuă. Alți doi soldați rămaseră la fermă pînă dimineață, cînd au venit niște oameni de la sovietul sătesc să inventarieze averea. Mihalka i-a însoțit peste tot, dîndu-le lămuriri ca un adevărat stăpîn. Cînd se făcu seară, i-au spus că ar fi mai bine să nu rămînă la fermă : s-ar fi putut ca Tolik, aflînd cele întîmplate, să vie asupra lui să se răzbune ; iar răzbunarea lui va fi, desigur, cumplită. Mi-

halka părăsi ferma şi o luă la fugă spre casa părintească. Ai casei sfîrşeau de mîncat pîinea frămîntată din secara adusă de Skuratovici.

— De-acum încolo, dragă băiete, va trebui să-ţi cauţi de lucru în altă parte, îi spuse mamă-sa.

— Numai nu la o casă singuratică. Mi-e frică de răzbunarea lui Tolik !

— Tolik e un nemernic ca şi taică-său !

— Dacă aş fi ştiut, spuneam din capul locului. Numai că el ne dădea pîine...

Mamă-sa tăcu descumpănită, ceea ce încurcă şi mai mult gîndurile lui Mihalka. Cîteva zile mai tîrziu fu chemat la interogatoriu. Skuratovici susţinea că nu ştie unde se află fecioru-său : „A plecat în armată. De l-o fi văzut cineva, eu nu pot şti." Dar Mihalka a spus lămurit că l-a văzut pe Tolik stînd de vorbă cu taică-său. Băiatul fu reţinut aproape toată ziua la cabinetul de instrucţie, şi el începu să creadă că are un rol foarte important în afacerea aceea. Ar fi dorit însă ca totul să se sfîrşească mai repede. A fost chemat de cîteva ori la interogatoriu. Între timp, Skuratovici a recunoscut că se văzuse în cîteva rînduri cu Tolik, dar tăgăduia că fecioru-său ar fi săvîrşit omoruri şi că el ar fi dat foc la propriul său hambar : „Gîndiţi-vă mai bine ! Cum s-ar putea una ca asta ? Ce rost are să dai foc la averea ta ? Focul ăsta a băgat-o pe nevastă-mea în mormînt ! Era plăpîndă, biata de ea, n-a putut să îndure nenorocirea care ne-a lovit." Totuşi, vinovăţia lui Skuratovici a fost dovedită : era incendiator şi complice la crimă.

În cele din urmă, cercetările se terminară, şi Mihalka oftă uşurat. Nú-şi dădea seama nici el prea bine de schimbările petrecute în sufletul lui. Cu toate că n-avea decît paisprezece ani, în cele cîteva săptămîni se maturizase. După mulţi ani, aducîndu-şi aminte de zilele acelea, îşi zicea cu tristeţe : „Atunci m-am deşteptat eu, dintr-o dată !" A fost sfîrşitul copilăriei lui.

Toamna se arăta a fi timpurie. Miriştele se umbriseră ; puii păsărelelor crescuseră şi se adunau în stoluri. Cît era ziua de lungă, ciripeau pe ţarine şi în preajma pădurii. În depărtare se zărea ferma părăsită a lui Skuratovici. Mihalka se opri lîngă beciul de piatră şi-şi roti privirea împrejur : i se făcuse dor de fermă — îl legau de ea atîtea amintiri ! Intră în grajd, făcu ocolul grădinii, apoi se îndreptă spre părul sălbatic de pe cîmpie. Copacul îl atrăgea. În timp ce se apropia de tulpina lui, se uita împrejur dacă nu-l vedea cineva ; dar nicăieri nu era ţipenie de om. Rezemat de trunchi, cerceta pămîntul de sub copac. „Ia te uită minunăţie, vorbea el cu sine însuşi, nu se mai cunoaşte nimic ! Iarba a şi început să răzbată. Cine ar putea să bănuiască ? Numai eu cunosc taina ! Dar am să tac ! Nimeni n-o să ştie ! Numai eu ! N-are decît să vină ziua cea neagră, mie nu mi-e frică ! Numai de nu s-ar întoarce Skuratovici..."

O bucurie sălbatică îl cuprinse pe Mihalka. Asculta pierdut în gînduri ciripitul păsărelelor, şi multă vreme nu se putu desprinde de părul sălbatic. În timp ce se depărta, îşi rotea mereu

ochii împrejur, de teamă să nu-l vadă cineva. A doua zi se abătu din nou pe la fermă, şi peste trei zile mai veni o dată. Toamna se aşezase temeinic, păsărelele piuiau, cîmpiile rugineau tot mai mult. Băiatul căta mereu la părul sălbatic, se încredinţa că pămîntul din jurul copacului se bătătorea pe zi ce trece, asculta larma zburătoarelor şi privea spre depărtări negura ce învăluia zările de toamnă.

Aşa s-a sfîrşit pentru totdeauna copilăria lui Mihalka.

Mai demult, pe cînd era mic, taică-său îl dusese la fermă, să-l bage slugă la Skuratovici. Acum îşi căuta singur de lucru. Preocupat de treburile lui, nu mai ştia ce se petrece pe lume. Într-o zi, Zosia îi spuse :

— Ai aflat vestea despre Skuratovici ?

— Nu.

— Scria ieri în ziar.

— Ce anume ?

— A fost executat zilele trecute prin împuşcare.

Ştirea aceasta îl zgudui pe Mihalka. A rămas încremenit, fără să rostească un cuvînt. Peste cîteva zile, hoinărind prin piaţa tîrguşorului şi întrebînd pe unul, pe altul unde ar putea găsi de lucru, s-a apropiat de un om care vindea linguri, cofe şi putini. În jurul lui se strînsese lume multă, şi omul povestea :

— Bătrînul Skuratovici, banditul acela, a fost executat... Mi se pare că era de pe aici, de prin părţile voastre ?

— Da dumneata de unde eşti ?

— Eu îs de la oraş. Am umblat toată noaptea. Ieri, la noi, a fost un foc mare. A ars cancelaria bolşevicilor şi centrul de predare a cerealelor, de lîngă gară. Cu chiu, cu vai au stins focul... Cei doi ostaşi care făceau de pază au fost găsiţi ucişi... Alături de cancelarie era un orfelinat, a ars şi acela. Se aflau acolo fel de fel de copii, unii orfani, alţii părăsiţi de părinţi... Somnoroşi cum erau, abia au scăpat cu viaţă sărind pe ferestre. Au ars toate proviziile ; magaziile în care erau depozitate au fost aruncate în aer... Ca să nu moară de foame, bieţii de ei au pornit la cerşit. Şi cînd te gîndeşti că vine iarna... ar trebui măcar îmbrăcaţi, încălţaţi într-un fel... Lumea zice că-i tot o ispravă de-a bandiţilor...

— O fi.

— Umblă fel de fel de vorbe. Cică feciorul bătrînului Skuratovici a strîns o bandă de tîlhari şi vrea să-şi răzbune părintele. Nu ţine seamă că-i sat, că-i oraş, pune foc şi nimiceşte de-a valma... Oamenii vorbesc în fel şi chip, dar ce-i adevărat şi ce nu, cine poate şti ? Spunem şi noi mai departe ce auzim de la alţii. Noi sîntem oameni simpli, muncitori. Dacă nu cîştigăm un ban, n-avem ce mînca.

Mihalka rămase înmărmurit. O spaimă cumplită puse stăpînire pe el. „Nu mă mai duc singur la stăpîn." Neliniştit cum era, simţi nevoia s-o vadă pe Zosia. Cutreieră mult pînă îi dădu de urmă ; căuta şi ea de lucru. Niciodată viaţa ei nu fusese atît de grea ca acum.

— Eu mă duc să caut de lucru la oraş, îi zise fata ; acolo nu-i atîta primejdie, şi-apoi, am cunoscuţi...

— Ce fel de cunoscuţi ?

— Îţi mai aduci aminte de ostaşul rănit care se întorcea acasă ? L-a dus Skuratovici cu căruţa lui. El a fost în casă la noi şi mi-a lăsat adresa. Vorbea cu mine ca un frate, parcă ar fi ştiut că mă aşteaptă zile grele. Poate mă ajută să-mi găsesc de lucru. Acum sînt singură pe lume ; nu mai am pe nimeni...

— Merg şi eu cu tine. Cine ştie, poate mă aciuez şi eu pe undeva pe-acolo.

S-au înţeles să plece împreună. Porniră la drum înainte de revărsatul zorilor, cu sufletul plin de nelămurite speranţe, dar cînd ajunseră pe la jumătatea drumului, Mihalka prinse a şovăi. „Ce-ar fi să mă întorc ?" Îl atrăgea ca o vrajă părul sălbatic de pe ogorul lui Skuratovici ; i se părea că n-are dreptul să se depărteze de locul acela, că trebuie să-l păzească cu sfinţenie. Băgînd de seamă că prietenul ei stă în cumpănă, Zosia căută să-l înduplece ; îi venea greu să se ducă singură printre străini. Mihalka o ascultă tăcut. I se părea că o aude vorbind pe maică-sa, şi din clipa aceea, începu să se poarte faţă de Zosia cu dragoste şi bunătate.

Mai făcură vreo zece verste pînă îi birui oboseala. Se culcară să se odihnească într-o uscătorie părăsită, şi dormiră pe nişte resturi de cînepă. Cînd se treziră era noapte. Printr-o spărtură din acoperiş se zăreau ici-colo licăriri de stele. Se făcuse frig. Stăteau unul lîngă altul şi aşteptau

tăcuți ivirea zorilor, tulburați de senzația necunoscută lor pînă atunci, a apropierii. Către amiază ajunseră la stația de cale ferată. De jur împrejur se întindea un imaș cu iarbă uscată, iar ceva mai departe începea cea dintîi stradă a orășelului. Au fost nevoiți să-l cutreiere în lung și în lat, pînă cînd au găsit în sfîrșit casa lui Nazarevski. Ușa era încuiată cu lacăt. Se înserase.

Vecinii le-au spus că Nazarevski e în armată. „Irinka, surioara lui, a stat o vreme la orfelinat, dar niște bandiți au dat foc orfelinatului, care a ars pînă în temelii. Copiii abia au izbutit să scape. Foamea și frigul i-a făcut să se împrăștie care încotro, ca puii de potîrniche, așa că nu se știe pe unde o fi rătăcind acum fetița."

Neștiind ce să facă, Zosia și Mihalka se așezară pe o piatră. Se lăsa seara. De vorbit n-aveau ce vorbi. Strada cufundată în tăcere era pustie. Un ostaș ostenit, plin de praf, se opri în fața lor.

— Asta-i locuința lui Nazarevski ?

— Asta.

— Nu știți unde-i Irinka ?

Mihalka și Zosia se ridicară în picioare.

— Nimeni nu știe. Orfelinatul lor a ars.

— Am aflat. Dar unde aș putea s-o găsesc ?

— Nici noi nu știm.

Dintr-o ușă de-alături se ivi o femeie :

— Mi-a spus cineva că a văzut-o ieri la gară.

Ostașul se îndreptă spre gară, urmat de Zosia și Mihalka. Intrară cîteșitrei în sala de așteptare spațioasă, unde era lume multă adunată lîngă o fereastră. Se vede că se petrecea acolo ceva

deosebit. Toţi tăceau, doar în răstimpuri schimbau între ei cuvinte scurte. Sub fereastră, rezemată de perete, şedea o fetiţă îmbrăcată în zdrenţe murdare, mult prea largi pentru trupşorul ei. Îşi ţinea mîinile vîrîte în mîneci şi, din cînd în cînd, le scotea ca să se scarpine pe piept şi în cap. Avea mînuţe albe şi osoase, aproape străvezii, obrăjorii gălbejiţi şi năsucul ascuţit. O femeie îi întinse o bucată de pîine şi un castravete. Fetiţa clătină din cap :

— Nu pot să mănînc castravete. Mă doare burta.

Vorbea ca un om în toată firea. Glasul ei arăta o experienţă amară. Un bătrîn cu un băţ noduros în mînă şi un sac în spinare sări cu gura la femeie :

— Ce ţi-a venit să-i dai castravete ?... S-o fi poftit cu o bucată de slănină sau niscaiva plăcinte... N-o văzuşi cît e de mofturoasă ? Dumneaei nu mănîncă orişice !... Îi plîngeţi de milă, dar are nişte ochi ageri, de vede ce se petrece la trei stînjeni sub pămînt !... Nu te uita că-i de-o şchioapă, că pe oricare dintre noi îl vîră în cofă ! Ia s-o rogi să-ţi pască vacile, nici nu te ia în seamă. Să vă povestesc ce mi s-a întîmplat vara asta... (Şi povesti ce i s-a întîmplat.) Aş pune mîna în foc că în vreme ce se milogeşte aici, mă-sa sau tat-su stau pitiţi pe undeva pe aproape şi trag cu ochiul să vadă dacă odrasla lor a adunat îndeajuns din cerşit ; şi asta numai ca să nu muncească ! Of, rău s-au mai nărăvit oamenii, Doamne, iartă-mă !

Fetița asculta vorbele bătrînului, dar deodată se ridică în picioare, se chirci și, ținîndu-se de burtă, o luă la fugă spre ușă.

— Aha! îi strigă din urmă cel cu sacul în spinare. Te așteaptă mă-ta sau tat-tău pe undeva, pe-aproape?

Fetița întoarse capul și-i spuse cu răceală:

— Eu n-am mamă, iar pe tata l-a ucis un ofițer.

Apoi se îndreptă spre ușă. Mergea grăbită, își mișca picioarele repede, legănîndu-se ca o umbră dintr-o parte într-alta; ai fi zis că-i o femeie în toată firea, care se zorește să se ducă la muncă. Curînd, fata se întoarse și se așeză cuminte, la locul ei, ca și cînd vasta încăpere n-ar fi fost o sală de așteptare rece, ci o odaie plăcută, în care se simțea bine. Și nu știu de ce, aveai impresia că dacă fetița aceea n-ar fi fost acolo, ar fi dispărut bucuria și apropierea sufletească din întreaga lume; iar voia bună și mulțumirea celor care se găseau lîngă ea se vor sfîrși pentru totdeauna. Ai fi zis că fetița își dădea seama, și de aceea stătea mai departe printre ei...

— Iaca s-a întors, începu din nou omul cu sacul.

— O doare pîntecele, îi zise femeia. Toată ziua s-a chinuit.

Zosia se strecură în față și se opri înaintea bătrînului.

— Aș vrea să te văd pe dumneata în locul ei, îi spuse fata, cu glas tremurat. Ai îmbătrînit, dar

tot n-ai minte. Dumneata nu vezi pretutindeni decît înşelătorie !

De tulburată ce era, vorbele i se opreau în gît, începuse să se bîlbîie. Spusele ei au găsit răsunet în mulţimea aceea de oameni.

— Judecă după el, pesemne !

— N-are în sufletul lui nici un strop de milă !

Omul cu sacul se făcu nevăzut. Apropiindu-se de fetiţă, Zosia o auzi şoptind cu buzele ei uscate :

— Dacă ar fi Kondrat acasă...

— Kondrat Nazarevski e fratele tău ? o întrebă Zosia.

Fetiţa tresări ca un pui de vrabie şi se uită la străină cu ochi plini de nădejde.

— Da, e fratele meu.

— Şi-i în armată ?

— Kondrat... e în armată.

În clipa aceea s-a apropiat şi ostaşul cel plin de praf şi se aplecă asupra fetiţei.

— Pe tine te cheamă Irinka ? o întrebă el.

Fetiţa se ridică în picioare. Pa faţa ei înflorise atîta speranţă, că se luminase toată ; răceala, amărăciunea îi dispăruseră ca prin farmec. Luînd-o în braţe, ostaşul o strînse la piept şi porni cu ea ; mulţimea le făcu loc să treacă. Zosia şi Mihalka se luară după ostaş, care scoase fetiţa afară şi o aşeză pe o treaptă.

— Unde ai de gînd să mă duci ? îl întrebă ea, ca şi cînd ar fi fost dezamăgită că-i dăduse drumul din braţe şi o lăsase pe trepte.

— La Kondrat. La noapte ne urcăm în tren şi plecăm împreună.

— Fratele meu e pe front.

— Ce-are a face!? Kondrat m-a trimis să te iau şi să te duc la el. A aflat că orfelinatul vostru a ars. În momentul de faţă nu-i pe front, ci prin apropiere. Comandă un detaşament care luptă cu bandiţii.

— Pleci chiar astăzi? îl întrebă Zosia.

— Chiar astăzi.

— Spune-i, te rog, lui Kondrat Nazarevski c-am venit la oraş să-l văd, dar am găsit casa încuiată. Mai spune-i că bandiţii au ucis pe tătuţa şi pe frăţiorul meu... Poate îşi mai aduce aminte de mine...

Şi Zosia începu să-i povestească tot ce i se întîmplase. Neavînd putere să stea în picioare, Irinka se aşezase jos; Mihalka nu-şi mai lua ochii de la ea.

— Nu mai ai pe nimeni, în afară de frate-tău?

— Nu, îi răspunse ea. Eu stăteam la orfelinat, dar bandiţii i-au dat foc. Erau acolo sumedenie de copii, cei mai mulţi bolnavi, unii mai mici decît mine. Pentru ei s-a găsit adăpost, dar eu am plecat, că nu era loc pentru toţi, şi nici nu mai sînt aşa de mică...

Fetiţa vorbea ca un om mare. Copilăria ei se sfîrşise în zilele cînd îl îngrijise pe fratele ei bolnav şi-l înmormîntaseră pe tatăl lor.

— Ia spune-mi, cînd frate-tău a fost luat în război, tu ai rămas în voia soartei, sau mai trăia taică-tău? o întrebă Mihalka.

— Fratele meu n-a fost luat, singur s-a dus; iar tata nu mai era în viaţă.

— Şi te-a lăsat aşa, de izbelişte?

— Trebuia să se ducă.

— Da dacă mureai de foame ?

— Nu mor eu de foame. Mi-a spus că trebuie să plece şi eu l-am crezut. Fratele meu nu spune niciodată minciuni. Cînd eram la orfelinat, i-a scris administratorului să aibă grijă de mine, că s-ar putea să vină peste cîteva zile ca să mă vadă. L-am aşteptat mult. M-am gîndit că războiul se poate sfîrşi din zi în zi, şi de atunci m-am dus la toate trenurile : poate că vine ! îmi ziceam eu.

Chipul fetiţei se înseninase : se gîndea cu drag că în curînd avea să-şi revadă fratele.

Mihalka aruncă Irinkăi o privire rece, parcă ar fi fost invidios că se bucura de atîta atenţie. Fără să-şi dea seama, începuse să-i placă întunericul care îl învăluia. În loc să-l urască, îl îndrăgise. Acest sentiment îl împiedica să vadă faţa îndurerată a Irinkăi. Undeva, în adîncul fiinţei lui, prinsese să răsară şi să iasă la iveală, încet-încet, o îngîmfare trufaşă.

Ostaşul, care o ţinea în braţe pe Irinka, sfîrşise de vorbit cu Zosia.

— Frate-tău te iubeşte, are grijă de tine ? o întrebă Mihalka pe un ton nepăsător.

— Cum s-ar putea altfel, îi răspunse fetiţa mirată.

— Se şi vede cîtă grijă are de tine ! i-o reteză el, fără să bage de seamă că vorbele lui căzură, ca o lovitură straşnică peste obrazul Irinkăi.

— Eşti un prost ! îi răspunse fetiţa şi-i întoarse spatele.

Ostaşul o luă în braţe şi, strîngînd-o la piept, se îndreptă spre tren. Mică şi plăpîndă părea Irinka, aşa cum îl ţinea cu mîinile de după gît. Zosia şi tovarăşul ei de drum rămaseră singuri.

— Mare nătărău mai eşti ! îl luă Zosia în primire pe Mihalka. Ce i-ai tot îndrugat ? Ca şi moşneagul cela cu sacul... Nu eşti bun decît să fii slugoiul unora ca alde Skuratovici şi să dai ajutor banditilor.

— Să dau ajutor banditilor ? Eu i-aş spînzura pe toţi, pe rudă pe sămînţă.

— Şi totuşi i-ai ajutat.

— Nu-i adevărat, nu i-am ajutat ; am vrut numai să scap de la moarte pe fraţii mei flămînzi. După aceea, tot eu m-am dus şi am spus ce ştiam.

Mihalka îşi domoli glasul, apoi amuţi : se temea să nu se supere Zosia şi să-l lase singur.

— Ce ţi-a venit de m-ai repezit aşa ? îi zise el pe un ton împăciuitor.

— Te-am auzit cum vorbeai cu Irinka.

— Şi ce-i cu asta ? Parcă i-am spus cine ştie ce ?... Tăcu cîteva clipe. Apoi schimbă vorba. Am să caut să mă bag undeva argat, că acum mă pricep la toate. Am încercat să şi ar. Pînă într-un an, am să ajung un plugar priceput ; ştiut lucru, ca argat cîştigi mai mult. Se vorbeşte c-o să se dea pămînt la oameni ; am să iau pentru toată familia, o să mă pun pe treabă şi am să-mi încropesc o gospodărie.

Faţa i se lumină de bucurie, cum i se întîmpla numai cînd se ducea la părul sălbatic de pe ogorul lui Skuratovici — se vede că-i tre-

cuse prin minte vreun gînd sau îşi adusese aminte de ceva. Nu-i mai spuse nimic fetei. El nu mai era acum Mihalka, băiatul care păştea vacile, ci Mihal Tvoriţki, un flăcău în toată puterea cuvîntului. Întreaga lui făptură, proptită în faţa peronului gării, cu picioarele larg desfăcute, arăta pe omul vrednic, încrezător. Zosia îl privea cu coada ochiului şi se gîndea la hărnicia lui ; de aceea se învoise să se întoarcă împreună acasă.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, Mihalka s-a tocmit ca argat la o fermă mare. Curînd îi trimise vorbă Zosiei că stăpînu-său are nevoie de o jupîneasă. Astfel, ajunseră să slujească din nou la acelaşi stăpîn şi să-şi ducă viaţa în bucătăria fermei.

Toamna se sfîrşi, veniră gerurile şi pămîntul se acoperi cu zăpadă. Talpa săniilor scîrţîia pe drumuri.

Într-o seară, pe şleaul dinspre oraş venea un convoi de sănii încărcate. Cărăuşii mergeau alături. Caii obosiţi abia îşi tîrau picioarele. La venirea nopţii gerul se înteţi. Oamenii zoreau să ajungă la hanul cel mai apropiat şi să dea răgaz cailor să se odihnească pînă dimineaţa.

La mijlocul convoiului, păşea alături de sanie cel mai tînăr şi mai pirpiriu dintre cărăuşi, încotoşmănat într-un suman ferfeniţit şi încins cu un capăt de frînghie. Sumanul nu era pe măsura lui : mînecile îi atîrnau pînă la genunchi, iar poalele, ca să nu le tîrîie pe jos, le sumecase subsuoară şi, adunîndu-le ghem, le strînsese pe spinare ca pe-o cocoaşă. Căciula vătuită, cîrpită cu

nenumărate petice de diferite mărimi şi culori, nu mai semăna a nimic. Picioarele, groase ca nişte butuci, îi erau înfăşurate în cîrpe, şi purta opinci legate cu nojiţe. Mergea alături de sania lui, păşind ţanţoş, cu un aer de gospodar grijuliu, care ştie ce vrea. Numai în răstimpuri, cînd îşi îndemna bidiviul sau îi vorbea cărăuşului dinaintea lui, glasul îl dădea de gol : prin răguşeală răzbăteau note de copilandru. De sub zdrenţele îngheţate se ivea o faţă de băieţandru, supţă şi osoasă, mai curînd înăsprită de vînturi, decît slăbită de boală. Se citea pe chipul lui un fel de neîncredere în oameni, şiretenie, calmitate şi o mare voinţă.

Cînd ajunseră la han, micul cărăuş se îngriji de calul lui mai mult decît toţi ceilalţi. Îl frecă cu un şomoiog de paie, îl acoperi cu sumanul lui şi-i dădu fîn din belşug ; smulsese din mers dintr-o altă sanie un braţ bun şi i-l pusese dinainte. Cînd părul calului se mai zbici, îl duse la fîntînă, îl adăpă şi-i dădu ovăz. Abia după aceea îşi astîmpără şi el foamea : scoase din traistă un codru de pîine şi-l mîncă, potolindu-şi setea cu apă. Apoi se trase în ungherul cel mai întunecat şi, pe deplin mulţumit, se lungi pe podeaua plină de scuipat. Se trezi înaintea celorlalţi, îşi pregăti calul şi fu gata de drum cel dintîi. Cînd îşi scosese în crîşmă sumanul şi-şi luă o înfăţişare mai omenească, lăsă impresia unui băieţandru de vreo paisprezece ani. Părea să fie posomorît din fire şi nu prea vorbăreţ ; dar era gata oricînd să-i asculte pe alţii, să facă haz de ce spun, ba chiar să-i îndemne la poveşti.

Nu se dădea în lături să aţîţe oamenii la gîlceavă, ca apoi să-i urmărească cu coada ochiului dintr-un ungher ; dar nu se încumeta niciodată să înceapă el vorba.

Cu vreo două ore înainte de revărsatul zorilor, pe cînd îşi ţesăla calul, cărăuşul cel tînăr auzi deodată afară un glas cunoscut. Porţile se dădură în lături şi în şopron intră o sanie. Icnind de frig, omul începu să-şi deshame calul. Cărăuşul cel tînăr se ghemui în colţul lui : „De m-o băga în seamă, om sta de vorbă şi n-o să fie nici o supărare ; iar de nu m-o mai recunoaşte, atîta pagubă !" Deodată, îşi aduse aminte de ceva şi începu să se gîndească, să chibzuiască ; fruntea i se încreţi şi simţi nevoia să-şi scarpine nasul şi bărbia. În sfîrşit, cărăuşul cel tînăr îşi luă inima în dinţi şi se apropie de omul cunoscut.

— Bună ziua, moş Stepurjinski ! zise el.

— Bună ziua, Mihalka ! Ce faci aici ?

— Sînt în cărăuşie. Da dumneata ?

— Merg la oraş. Straşnic ger ! Să te ferească Dumnezeu ! Unde eşti acum, Mihalka ? Cum o mai duci ?

— Sînt la stăpîn. M-am tocmit la un gospodar de prin părţile astea.

— Un gospodar cuprins ?

— Are trei cai. Pentru munca pe care i-o fac, nu-mi dă nici o plată. În schimb, la primăvară şi la vară am să-mi muncesc pămîntul cu calul lui. E vorba să se dea pămînt la oameni în primăvară, vreau să iau şi eu... O să mă trag spre părţile noastre, că pe la noi pămîntul e mai bun.

— Va să zică, la vară laşi slujba ?

— N-o las. De unde să fac rost de cal, dacă o las ?

— Bine, dar cum ai să dovedeşti muncind şi pentru tine şi pentru stăpînu-tău ? Ai să-ţi vatăm sănătatea !

— N-am să mi-o vatăm. Altceva ce-aş putea face ? Să mă plimb ? Ar însemna să mor de foame. Pe cînd dacă munceşti... Ridică fruntea plin de încredere în el însuşi şi cu dispreţ pentru tot ce-i pe lume. Să trîndăvesc ? Nu-i de mine ! Sînt şi altminteri destui trîntori !

Dacă Stepurjinski ar fi fost mai simţitor, l-ar fi uimit atîta hotărîre la un flăcăiandru ca acesta.

— Am să muncesc aşa vreo doi ani, şi după aceea am să pot sta pe picioarele mele. Mi-oi cumpăra un cal, mi-oi înjgheba o căsuţă, şi încetul cu încetul am să prind cheag. Au să mă ajute, nici vorbă, şi cei de la comitetul pentru ajutorul săracilor, şi am să încep şi eu a trăi ca oamenii. O să am pămînt !

Tăcu o vreme, dar în gînd îşi zicea : „Aş putea eu să stau pe picioarele mele şi mai repede, numai să vreau". (Îşi adusese aminte de părul de pe ogorul lui Skuratovici.)

— Dumneata cum o mai duci, moş Stepurjinski ?

— Aşa şi aşa, de azi pe mîine.

— Bătrînul Skuratovici mai trăieşte ?

— Cum ? Nu ştii nimic ?

— Dar de Tolik ce se mai aude ?

— Naiba-l ştie... Ce-mi pasă mie de el ? N-am auzit nimic.

— Va să zică, ai rămas cu secara ?

— Care secară ?

— Secara pe care a dosit-o Skuratovici la dumneata ! Știu eu foarte bine...

— Ce-a dosit ? Ce tot îndrugi ?

— Cum ce-a dosit ? Pîine ! V-am dibuit eu de la început. Știu tot.

— Dacă știi, de ce-ai tăcut ? Ce ți-a venit să scornești asemenea năzbîtii pe socoteala mea ? Ți-a căşunat netam-nesam să trăncănești despre nu știu ce secară... Crezi poate c-o să mă gudur pe lîngă tine ? Eu nu-s Skuratovici ! Skuratovici, după cum a ieşit la iveală, era un bandit. Cui i-ar fi trecut prin minte ? Nimeni nu știa ; tu zici că știai, dar ai tăcut mîlc. Ai acoperit un bandit ; în schimb, l-ai jumulit cît ai putut, lepădătură ce ești ! Mai ai caş la gură, dar de pe acum încerci să răzbești în viață cu tot felul de vicleşuguri ! Să nu te legi de mine, că te am eu la mînă, băiețele, păzea ! Știu eu multe despre tine !...

Stepurjinski bătea din picior şi îi răcnea în urechi ca să n-audă nimeni. Voia să-l bage în sperieți pe Mihal Tvoriţki, şi, într-adevăr, băiatul o cam băgase pe mînecă ; i se pusese un nod în gît. Intrînd în vorbă cu Stepurjinski, Mihalka crezuse că-l sperie şi o să-l silească să împartă cu el secara lui Skuratovici. Şi cînd colo, Stepurjinski îl amenința că-l are la mînă şi că știe multe despre el !

— Te cunosc eu pînă în fundul rărunchilor ! făcea spume la gură Stepurjinski. Se gîndea totuşi cu teamă : „Dar dacă nu-i e frică şi s-o duce să

mă denunţe că am dosit secara lui Skuratovici ? El e minor şi ar putea să îndrăznească, pe cînd eu ? !..." Văzîndu-l pe Mihalka oarecum descumpănit prinse curaj, dar tot îl mai rîcîia la inimă o urmă de teamă. Se întreba cum ar fi mai bine : să-i vorbească pe şleau lui Mihal Tvoriţki şi să-i dea o sumă de bani ca să scape de el pentru totdeauna, sau să se prefacă a nu fi avut nici în clin, nici în mînecă cu Skuratovici. Stepurjinski alese soluţia a doua : se mai stropşi o dată la Mihalka, îi întoarse spatele şi, luînd un aer semeţ şi hotărît, se îndreptă spre han.

Abătut şi umilit, Mihal Tvoriţki începu să se pregătească de drum. Cei doi drumeţi, temîndu-se unul de altul, se despărţiră după întîlnirea lor neaşteptată, şi fiecare plecă în calea lui. Peste o oră convoiul o luă din loc. În albastrul unei dimineţi geroase, pe şleaul aşternut cu zăpadă, înainta încet o făptură scundă, gheboşată şi mătăhăloasă, abia zărindu-se din puzderia de zdrenţe în care era încotoşmănată.

Mihalka ajunse acasă cu o oră înainte de a se face seară. Stăpînul nu-i mai dădu de lucru, ci îl lăsă să se urce pe cuptor, să se încălzească. După ce-şi răsuci o ţigară groasă cît degetul, Mihalka se lungi pe cuptor şi stătu aşa pînă se întunecă de-a binelea. Zosia veni şi-i aduse o strachină plină cu un terci gros, în care era mai multă aristă, decît hrişcă. Fata se aşeză pe marginea cuptorului, să se încălzească şi ea. Mihalka se apropie de dînsa, dar nu se putu hotărî s-o îmbrăţişeze. Începuse de la o vreme să simtă ispita farmecului femeiesc.

V

Călătorul care venea dinspre apus, putea să vadă pe vremea aceea, nu departe de orăşelul natal al lui Kondrat şi al Irinei Nazarevski, două case vechi, ţărăneşti. De acolo şi pînă la orăşel să tot fi fost treizeci de verste. Una din case era mai mare — avea două odăi, una în dreapta şi alta în stînga tindei ; apoi un grajd încăpător, lipit de zidul din spate, iar dincolo de grajd un hambar. Cealaltă, mult mai mică, n-avea decît o ferestruică spre drum. Locul era pustiu, neumblat ; drumurile desfundate nu mai fuseseră pietruite de mult. În afară de trăitorii celor trei sate din apropiere, nu trecea mai nimeni pe-acolo. Vara, oamenii de prin partea locului, cu izmenele suflecate pînă aproape de brîu, secerau rogozul de pe bălţi ; iar iarna, cînd bălţile şi iezăturile îngheţau, veneau să ridice fînul, care prindea între timp o faţă ruginie. În preajma bălţilor se afla o mică fabrică de cherestea, care slujea mai mult ca adăpost, unde se adunau oamenii, în clipele de repaus, să aprindă o ţigară. În anii războiului civil, fabrica îşi întrerupse activitatea rămînînd pustie. Înainte de război, fusese închiriată unui orăşean, care emigrase în timpul revoluţiei ; şi de-atunci clădirea stătea cu ferestrele bătute în scînduri. Zidurile acoperite cu muşchi parcă se înfundaseră în pămînt ; de vreo

doi ani nu mai călcase picior de om pe-acolo. Iarba năpădise tot drumul care ducea la fabrică.

Pămîntul nu-i peste tot la fel prin părţile acelea. În locurile înalte pîinea rodea bine, dar în cele joase semănăturile putrezeau. Vreo douăzeci de ţărani, împroprietăriţi cu loturi mai mari şi mai bune, se mutaseră încă înainte de război ; şi astfel, cam la şase kilometri departe de fabrica de cherestea, în poienile cu pămînt rodnic, ce se întindeau între păduri, luaseră fiinţă vreo douăzeci de gospodării. Aici se stabiliseră familiile Bogorovski, Stepurjinski (veri cu vecinul lui Skuratovici, pădurarul pe care îl cunoaştem). Veniseră pe meleagurile acestea cu vreo cincisprezece ani înainte de război şi cumpăraseră pămînt de la cneazul din partea locului, Iarmolinski. (Nu Iarmoliţki, ci Iarmolinski ! Iarmoliţki rămăsese în sat ; nu-şi făcuse rost de fermă şi nu-şi „înnobilase" familia. Strîngeau în fiecare an vreo două căpiţe de secară şi amestecau făina cu scoarţă de copac pisată. Noroc că nu duceau lipsă de acest adaos : peste tot, de jur împrejur, se întindeau păduri. Avea cu ce să se sature fiecare !)

Locuitorii celor trei sate făceau şindrilă ; din meşteşugul ăsta trăiau. Şindrila n-avea prea mare căutare, totuşi, stăruind în această îndeletnicire, omul putea să-şi cumpere oleacă de făină, ca să aibă la ce să adauge scoarţa pisată. Rareori se nimerea un cumpărător de şindrilă mai multă ; numai cînd ardea undeva vreo casă. Atunci ve-

neau oamenii după şindrilă de cine ştie unde, chiar şi de prin locurile unde se afla ferma lui Skuratovici, adică de la vreo şaptezeci de verste depărtare.

În cele două case de lîngă drum, locuiau nişte meşteri de care toţi aveau nevoie. În casa mare se aşezase un fierar. Nu lucra numai la nicovală, ci avea şi un petic de pămînt, dar abia îi ajungea să-şi hrănească vaca şi calul. Fierarul, om vrednic, nu stătea nici o clipă cu braţele încrucişate. Era cunoscut şi în orăşelul care se afla la vreo treizeci de verste. Iarna, venea uneori la piaţă ; aducea spre vînzare vreo douăzeci de furci, vreo cinci vătraie, o daltă, două sau mai multe cuţite făurite de mîna lui. Kondrat Nazarevski îl ţinea minte de cînd era de o şchioapă.

În casa cea mică, cu o singură ferestruică spre drum şi fără acareturi, locuia un cojocar. N-avea nici pămînt, nici cal şi nu prea stătea pe-acasă. Mai bine de jumătate din viaţă şi-o petrecuse cutreierînd lumea şi lucrînd cojoace pentru unul şi pentru altul ; cu acul trăia şi-şi întreţinea familia.

Fierarul, un om înalt, se bucura de o sănătate de fier. Cojocarul, dimpotrivă, părea bolnăvicios, umbla adus de spate, era pleşuv şi nu-i pria frigul. Avea o inimă blajină şi miloasă pentru cei de seama lui. De cînd începuse războiul, nu prea avea de lucru, abia o scotea la capăt, tocmindu-se cînd la treierat, cînd la cosit. Atît cojocarul cît şi vecinul său, fierarul, erau, pe deasupra, şi muzicanţi ; amîndoi cîntau la vioară : fierarul vioara întîi, cojocarul vioara a doua. Zi-

ceau cîntecele de joc împămîntenite prin partea locului : polci, cracoviene, ceciotce. De obicei îi tocmeau flăcăii, plata se făcea în merinde : pîine şi slănină.

În noaptea cînd se petrecuseră acele întîmplări, cu totul neobişnuite pentru băştinaşii acestui colţ uitat de lume, era un ger cumplit. Abia spre dimineaţă s-a mai îmblînzit puţin. Mai întîi s-a lăsat ceaţă, apoi cerul s-a acoperit cu nori. Dar o dată cu umbrele serii, se arătară pe boltă stelele şi luna. Cojocarul, care lucrase nişte cojoace pe la cîteva gospodării din sat, se întorcea acasă ; ducea în spinare un sac cu o pîine rotundă, iar în mînă o cofă cu varză. Ca să scurteze drumul, o luase pe lîngă fabrica de cherestea, părăsită. Se înnoptase, şi umbra întunecată a clădirii abia se deslușea printre brazi. Cojocarul mergea încet şi, ca totdeauna, tuşea şi scuipa cu zgomot, de se auzea pînă departe. De la cărarea pe care o apucase şi pînă la fabrică erau vreo cinci sute de paşi. Cojocarul se oprise să-şi răsucească o ţigară, cînd deodată i se păru că lîngă clădirea fabricii a strălucit o luminiţă...

— Iar încep să dea tîrcoale afurisiţii ceia de lupi, mormăi el şi iuţi pasul. Dar, după ce mai merse puţin, stătu locului cuprins de îndoială. Cam sus a licărit luminiţa, parcă la o fereastră... Oricum, atît de sus n-ar fi putut străluci ochii unui lup. Ei, drăcie ! Să fi aprins cineva o lampă în fabrică ? Ferestrele sînt bătute în scînduri ; prin crăpături să fi pătruns lumina ? Da cine s-o fi aprins ? Se vede că oamenii s-au apucat să desfacă vechea clădire, numai eu, prostul, nu

știu nimic ! Dacă-i vorba pe așa, de ce n-aș lua și eu vreo cinci bușteni ? N-ar fi nici un păcat. Cojocarul își zise că fabrica fusese a unui cneaz și-o stăpînise apoi un arendaș : „Ce mi-e Tanda, ce mi-e Manda !... Acum i-a luat mama dracului pe amîndoi, ca și cînd nici n-ar fi fost... Decît să putrezească, mai bine să tragă folos poporul din lemnul ăsta... Ch... Ch... Ptiu !"

După ce sfîrși de tușit și de scuipat, cojocarul se hotărî să se apropie pe nesimțite de fabrică, pentru a se încredința dacă într-adevăr cineva a început să desfacă pereții clădirii. Mai înaintă vreo sută de pași și se lipi de un pin ; lumina mai licări o clipă și se stinse. Deodată îl cuprinse spaima : din coșul fabricii ieșea fum ! „Fabrica are o sobă, și-a adus el aminte ; vorba e, cine o fi făcut foc în ea ?" Un tremur cumplit prinse a-i zgîlțîi tot trupul, inima începu să-i bată năprasnic.

Aici se cuvine să spunem cîteva cuvinte despre cojocar. Felul lui de viață se lămurise înainte de război, de pe cînd colinda din casă în casă și lucra cojoace. Vreți să știți la ce fel de oameni ? De cele mai multe ori se ducea să lucreze în satele cele mai singuratice, unde țăranii își tăbăceau singuri pielicelele de oaie. Cine n-avea oi, cumpăra pielicele de la cei avuți și le tăbăcea. Pînza și dimia și-o țeseau tot singuri. Cine avea piele, își făcea cizme, cine n-avea, își meșterea opinci din coajă de tei, fiecare după cum îl ținea curelele. Cojocarul se întinsese cu meseria lui pe o rază de vreo sută de verste. Lucrase cojoace la ferma lui Skuratovici, dar și prin alte

sate, la o depărtare tot atît de mare de bîrlogul lui. În nopțile de iarnă, stătea aplecat asupra lucrului pînă la a treia cîntare a cocoșilor ; cocoșii îi țineau loc de ceasornic. Cînd cîntau pentru a treia oară, însemna că a venit vremea somnului. În fundăturile acelea uitate de lume nimeni n-avea ceas.

De obicei, în casa unde lucra cojocarul, se aduna lumea în fiecare seară, ca la șezătoare. Meșterul se pricepea să facă două lucruri deodată : să coasă și să povestească. Ce-i drept, avea ce povesti : multe prindea cu urechea tot umblînd printre oameni. Ducea dintr-un loc în altul și adevărul, și născocirea ; iar după cîtva timp foștii lui ascultători îi întorceau înapoi poveștile, cu schimbări și adaosuri, de nu le mai recunoștea nici el.

De-a lungul vieții sale, cojocarul auzise cele mai grozave și mai neînchipuite istorii cu vrăjitori și cu draci, cu pani și cu mujici, cu popi ortodocși ruși și preoți catolici polonezi. Bineînțeles, momentul cel mai atrăgător era cînd povestitorul, aținînd curiozitatea ascultătorilor, aducea pe scenă pe diavol sub înfățișarea unui domnișor spilcuit care juca oamenilor fel de fel de feste șugubețe. Bunăoară, într-o zi, niște cuconași au tocmit pe un muzicant ca să le cînte la o șezătoare. Scripcarului sărac i-au dat arvună cincizeci de copeici. Iată-l ajuns în iatacurile boierești unde totul strălucea de aur. Uluit de atîta bogăție, muzicantul a cîntat vreo șase ceasuri în șir fără să-și tragă răsuflarea ; deodată, rotindu-și ochii împrejur, a văzut că stă cu scripca în

mînă printre straturile de varză din grădina lui, înfundat în mlaştină pînă la buric... Altă dată, un om şi-a schimbat luleaua cu luleaua unui domnişor; în aceeaşi clipă domnişorul a prins a rîde în hohote şi s-a făcut nevăzut, iar omul s-a pomenit ţinînd între dinţi, în loc de lulea, un os împuţit. În altă poveste era vorba de un om care a găsit pe drum un berbec. Omul l-a luat şi l-a suit în căruţă, dar, ce să vezi, căruţa s-a îngreuiat aşa de tare, încît calul abia o mai tîra. Berbecul a izbucnit deodată în rîs şi a pierit, iar omul, de spaimă, a albit pe loc!

Ştia poveşti despre comori vrăjite şi despre ruble „francmasonice". Într-un cuvînt, pe vremea revoluţiei şi a războiului civil, cojocarul nostru umbla cu un sac fără fund de poveşti dintre cele mai năstruşnice. Nu credea în ceea ce povesteşte, şi cu toate astea nu se putea descotorosi de o spaimă, care îl stăpînea fără voia lui. Şi de astă dată judecata îi spunea că cei care au aprins focul în fabrică nu sînt draci, ci oameni. Totul însă părea atît de misterios, iar locul şi ambianţa erau atît de potrivite pentru isprăvi diavoleşti, încît cojocarul îşi făcu cruce şi o rupse la fugă. Întorcea mereu capul îndărăt, dar n-apucă s-alerge nici zece paşi, că părul i se făcu măciucă. O coşcogeamite namilă mitoasă îi ţinea calea. Cojocarul sări într-o parte.

— Stai, opreşte! îi porunci fiinţa înspăimîntătoare.

Cojocarul amuţi şi se opri locului.

— Cine eşti?

— Cojocarul din Dve Hatî.

Aşa se chema locul unde îşi ducea viaţa. Inima îi bătea cu putere gata să-i sară din piept.

— Ce cauţi pe aici ?

— Am fost de-am lucrat un cojoc, şi acum mă întorc acasă cu o pîine şi o cofă cu varză acră.

— Cui i-ai lucrat ?

— Lui Iarmolinski.

— Minţi. Lui Iarmolinski i-ai lucrat săptămîna trecută. (Părul de pe capul cojocarului se făcu din nou măciucă.) Spune drept, ce cauţi pe aici ?

— Frăţioare (cu mare greutate rosti cojocarul acest cuvînt), eu... frăţioare... Da de unde ştii că săptămîna trecută i-am lucrat lui Iarmolinski ?

— Eu ştiu tot. Să nu care cumva să minţi, că te fac...

— Nu mint, frăţioare, să mor dacă mint ! Să nu mă mişc din locul ăsta...

— Nici n-ai să te mişti !

— Ţi-am spus adevărat. Săptămîna trecută am lucrat la Iarmolinski, iar astăzi m-am dus să mă socotesc cu el.

— Atunci de ce te-ai oprit şi de ce trăgeai cu ochiul la fabrică ?

— Mă oprisem să aprind o ţigară şi mi s-a părut c-a licărit o lumină în fabrică.

— Şi ce-ai crezut ?

— N-am crezut nimic. M-am mirat, iar pe urmă m-a cuprins spaima.

— Va să zică, adineaori fugeai pentru că erai înspăimîntat ?

— De aceea fugeam, frăţioare...

— Ia spune-mi, pentru cine ai cîntat alaltăseară ?

— Cum pentru cine ? Ca de obicei, în casa ierarului... împreună cu el... Ne-au tocmit fetele...

— Şi dintre flăcăi cine a jucat ?

— Flăcăi ? Cine a mai văzut flăcăi în ziua de azi ? Toţi sînt în armată. Dacă a mai rămas ici-colo cîte unul, e vreun slăbănog care nu-i bun de soldat. A fost Stepka Iarmoliţki, ăsta-i surd... A fost Makar Şevţov, acela-i şchiop. Ceilalţi erau nişte băietănaşi... Mai au pînă or ajunge flăcăi ! Nici măcar nu se pricep să strîngă în braţe o fată. Crede-mă, frăţioare, nu mint !

— Ba minţi, vită încălţată ce eşti ! Cine erau flăcăii care au venit către sfîrşitul şezătorii şi au jucat fetele ?

— Nu ştiu. Erau cinci. Spuneau că-s recruţi, că i-au luat în armată, cică le venise leatul. Mai înainte fuseseră dezertori, acum s-au prezentat de bunăvoie. Spuneau că-i duce la oraş şi c-au poposit pentru noapte la Teterevţî. Veniseră să joace, că de acolo şi pînă aici nu-s mai mult de patru verste.

— Da de ce aveau la ei arme ?

— Ca să spun drept, frăţioare, n-am băgat de seamă să fi avut.

— Minţi ! Nu cumva erau ostaşi roşii din detaşamentul lui Nazarevski ?

— De unde să ştiu eu, frăţioare ! Da parcă nu. Nu purtau mantale, purtau cojoace şi flanele.

— Printre ei erau şi unii mai vîrstnici ?

— N-aş putea să spun... Da cine eşti dumneata, frăţioare, de le ştii pe toate ? Şi despre

cojoacele lui Iarmolinski, şi despre jocul de alaltăieri...

— Tot nu m-ai recunoscut? Priveşte-mă mai bine!

Cojocarul îşi făcu curaj şi se dădu mai aproape.

— Măi, frăţioare, da tare mă vîrîşi în răcori!

— De unde naiba să ştiu că eşti tu?

— Da eu, frăţioare?

— Cojocul ăsta n-o fi făcut de tine? Are la spate un clin de pielicică galbenă.

— Chiar aşa, frăţioare, eu l-am făcut. Numai un lucru nu înţeleg. Eu te credeam în Armata Roşie.

— Da de unde! Noi sîntem trei, iernăm în fabrică, iar la primăvară cînd vremea s-o încălzi...

— Ia te uită ce-mi aud urechile! Cînd lucram cojocul, tătîne-tău spunea că eşti în armată.

— Dacă te-o întreba cumva vreun om străin unde stau ascunşi dezertorii, ai să le spui că m-ai văzut?

— Ferit-a Dumnezeu sfîntul! Ce-ţi veni în minte?

— Ai să-ţi ţii gura?

— Da ce nevoie am eu să trăncănesc. Doar nu mă hrăneşte limba, ci mîinile.

— Bagă de seamă. Noi sîntem trei. Iernăm în fabrică, acasă ni-e frică să stăm. Să ştii însă că dacă ai să sufli cuiva un singur cuvînt, te trimitem pe lumea cealaltă.

— Mie-mi spui? Crezi că nu ştiu? Ce-s nebun?

— Bine, numai vezi, nu uita ! Ia spune-mi, dincolo de Dve Hatî, mai stăpînesc încă bolşevicii ? În Teterevţî sînt mulţi ostaşi din Armata Roşie ?

— Am fost acolo acum vreo două săptămîni, de-am cîrpit nişte cojoace lui Patievski şi lui Laguta. N-am văzut nici un soldat. Azi nu ştiu cum stau lucrurile, n-aş putea să spun.

— Cum aşa ? Detaşamentul lui Nazarevski se afla acolo mai alaltăieri, ostaşii lui, îmbrăcaţi în haine civile, au fost la tine să dănţuiască.

— Ia te uită ! se minună cojocarul. S-ar putea să fie şi aşa... Mă miram eu că nu cunosc mutra nici unuia.

— Te-au întrebat ceva ? Despre ce vorbeau ?

— Despre ce puteau să vorbească ? Mai întîi s-au pus pe ţopăit. Apoi cei mai isteţi şi-au ales cîte o fată pe plac şi au început să-i facă curte. Iar către sfîrşit, după ce eu şi fierarul le-am cîntat marşul, unul dintre ei s-a apropiat de mine şi m-a întrebat în şoaptă dacă nu s-a auzit vorbindu-se pe la noi despre dezertori şi bandiţi.

— Ei, acum văd şi eu că spui adevărul.

— Da cînd m-a prins cineva cu minciuna, frăţioare ? Eu i-am răspuns că n-am auzit nimic. După cum şi este, parcă auzisem ceva ? Nimic, frăţioare, nimic !

— Nu uita ce ţi-am spus ! Dacă o să afle careva de la tine că noi iernăm aici, o să-ţi sucim gîtul ! Haide, ia-o din loc !

Cojocarul porni. Se temea să se uite înapoi. Ar fi vrut să se chircească, să se facă mic cît un purice, să intre în gaură de şarpe. I se părea că

feciorul lui Iarmolinski vine în urma lui şi că acuşi-acuşi o să-i dea cu maiul în cap. „De m-ar lăsa în pace, că eu unul nu mă leg de el." Dar gîndurile cojocarului se schimbară de cum ieşi din lăstăriş. Cînd înaintea ochilor lui se aşternu şesul şi nu departe licăriră luminile caselor din Dve Hatî, mintea lui începu să lucreze altfel: „Ia te uită, puşlamaua dracului! Vrei să-mi suceşti gîtul, hai? pentru ce, mă rog? Pentru că tat-tu mi-a dat o cofă cu varză împuţită? M-am tocmit să-ţi fac cojoc nou, iar tu mi-ai mai vîrît patru cojoace vechi să ţi le peticesc! Peticească-ţi pielea dracii! Ia te uită la el, chiabur afurisit! Auzi, să-mi sucească gîtul! Da ce ai tu cu gîtul meu? Ce, te costă parale? Tu îi dai de mîncare? De cînd te ştiu nu m-am pricopsit cu nimic de la tine. Că tu eşti acela care cauţi să tragi omul pe sfoară, cînd îl tocmeşti să-ţi lucreze!"

Tot gîndind aşa, cojocarul ajunse la Dve Hatî. Era devreme încă. Gerul se întetea. Din satul de dincolo de mlaştină se auzea zvon de glasuri. Cojocarul nu se opri, pînă cînd nu ajunse în bătătura lui. Se rezemă de gard, frămîntat de aceleaşi gînduri. După ce se mai linişti, se îndreptă spre casă; deodată, auzi paşi în urmă. Era vecinul lui, fierarul, care venea dinspre hambar.

— Bine c-ai venit, îi zise fierarul. Mi-era teamă c-ai rămas să înnoptezi la fermă.

— Şi de ce ţi-era teamă?

— Cum de ce? Au venit cîţiva să ne roage să le cîntăm, vor să joace. Acuşi au să înceapă a se aduna.

— Dac-ai şti ce spaimă am tras lîngă fabrică !

— Cum aşa ?

— Ştii pe cine am întîlnit ? Pe feciorul lui Iarmolinski.

Fierarul îl apucă de umeri.

— Nu se poate ! E aici ?

— Aşa-i precum îţi spun. Zicea că iernează la fabrică împreună cu alţi doi... şi că o să-mi sucească gîtul, dacă oi spune cuiva.

— Cine-s ceilalţi doi ? Nu ţi-a spus ?

— Naiba-i ştie ! Mi-o fi spus, dar cum eram de speriat, s-ar putea să nu fi auzit. Drept să spun, n-am nici o poftă să aud asemenea mîrşăvii. Nu poţi să ştii ce belea îţi cade pe cap, aşa, din senin ! Prăvăli-i-ar scaraoţchi în bulboană cu capul în jos !

— Pe cine ?

— Ia, pe Iarmolinski ăştia dimpreună cu tot neamul lor...

— Tu crezi că ţi-a spus adevărul ? Fierarul începu să-l zgîlţîie nerăbdător pe cojocar. Povesteşte-mi tot, cu de-amănuntul.

Cojocarul îi spuse pe îndelete cum a fost, ba chiar îl maimuţări pe Iarmolinski, imitîndu-i vorba şi gesturile. Fierarul ascultă cu atenţie şi zise coborînd glasul :

— Ehei, că tare mai eşti de cap ! Ia puneţi mintea în mişcare ! Dacă ar fi aşa cum ţi-a spus el, ce rost avea să ţi se destăinuiască ?

— Aşa-i, se învoi cojocarul ; nu i-s nici frate, nici peţitor.

— Dacă ţi-a spus el că-s trei, înseamnă că sînt

mai mulți. Dacă ți-a spus că vor ierna acolo, înseamnă c-au să plece în altă parte.

— Prin urmare, nici mie n-au să-mi facă vreun rău. M-a amenințat și el, așa...

Fierarul izbucni în rîs, apoi începu să chibzuiască :

— Dacă ți-a vorbit, chipurile, fără ocol, înseamnă că nu vor rămîne acolo nici pînă la sfîrșitul nopții. Zici că te-a întrebat dacă în Teterevți sînt soldați din Armata Roșie ? Uite cum tălmăcesc eu... Prin satul Teterevți trece către apus cel mai neumblat drum de pădure ; acolo se sfîrșește ținutul ocupat de bolșevici. Într-acolo vor ei să apuce. Încearcă să-și scape pielea. Acum nu mai sînt decît niște rămășițe, dar erau o bandă întreagă ! Se vorbea că au tras spre părțile noastre, după ce a dat peste ei detașamentul lui Nazarevski și i-a secerat aproape pe toți cu mitraliera. Skuratovici, căpetenia lor, a scăpat, dar încolțit de Nazarevski a fost nevoit să ierneze aici, în pădurile mlăștinoase. Trebuie să se fi aciuat pe undeva pe aproape, și acum vrea să se strecoare spre apus. Tare mai ești greu de cap, frățioare ! (Tremurînd tot de emoție, fierarul strîngea cu putere de umăr pe cojocar.) În Motîlevșcina, dincolo de Teterevți, sînt ostași roșii. Hai, ia-o la picior și dă-le de veste.

— Cum să mă bag, frățioare, într-o asemenea primejdie ? Au să se răzbune pe mine ! Cu ajutorul lui Dumnezeu, poate c-or cădea singuri, afurisiții, în mîna bolșevicilor.

— Om ești tu ? Arde-te-ar focul ! Am să încalec pe cal, îi trag o goană pînă la Motîlevșcina

și într-un ceas sînt înapoi. Tu du-te la mine acasă și așteaptă-mă. Dintr-o clipă în alta trebuie să se adune mușterii la joc. Ca să nu bănuiască nimic, cîntă-le pînă m-oi întoarce.

— Să iau vioara ta, ce zici ?

— Ia-o, ia-o ! Cred chiar că-i mai bine că rămîi la mine. Dacă se va întîmpla să vină și să se uite pe fereastră, văzîndu-te, n-au să-și piardă răbdarea.

Fierarul împinse pe cojocar în tindă, apoi încălecă, își aruncă pe umăr cîteva furci și niște dalte legate cu o sîrmă (chipurile, că se duce să le vîndă), și porni agale. Cum trecu de creasta dealului, o luă la trap.

Se întoarse cam peste două ceasuri. În casă jocul era în toi (cojocarul, leoarcă de sudoare, se silea să țină tactul). Fierarul își luă scripca și începu să cînte o polcă. Se dansa cam fără vlagă : fetele n-aveau cavaleri. La șezătoare veniseră numai cîțiva băietani, care încă nu fuseseră luați în armată, dansatori slabi, lipsiți de experiență.

Nu trecuseră nici zece minute de cînd fierarul luase vioara în mînă, cînd ușa se deschise și în casă intrară doi flăcăi. Fetele îi recunoscură : mai fuseseră la joc cu trei zile în urmă. Atunci spuseseră că vor rămîne peste noapte în Teterevți, iar a doua zi au să plece în armată.

— Tot mai sînteți pe aici ? a întrebat una din fete.

— Precum vedeți. Acum nu mai e zor. S-a isprăvit războiul. În curînd au să înceapă să lase oamenii la vatră.

Cîteva clipe mai tîrziu, cei doi flăcăi intraseră în joc, dănţuind cu fetele cele mai frumoase. „Sînt flăcăi adevăraţi, dansatori iscusiţi, nu ca neisprăviţii noştri", îşi ziceau fetele uitîndu-se la străini.

La un moment dat, unul din ei rugă fata cu care juca să aştepte o clipă pînă îşi scoate pufoaica, pentru că „îi ţine prea cald la joc". Se apropie de fierar şi, pe cînd îşi scotea pufoaica, îi şopti ceva pe furiş. Nu trecu mult, şi fierarul anunţă o scurtă pauză. Apoi zise încet cojocarului :

— Să ieşim în tindă, vreau să-ţi spun ceva.

Fierarul aprinse un chibrit, şi cojocarul văzu stînd pe bancă vreo cinci oameni înarmaţi. Cojocarul se sperie. Unul dintre soldaţi se ridică în picioare şi îi spuse :

— Du-ne la fabrica de cherestea !

— Să nu-i duci pe drum, ci prin pădurice Bortevski, pe cărarea care duce spre Teterevţî, îi zise fierarul şi, întorcîndu-se către unul din cei veniţi, urmă : Voi o să păziţi ieşirile !

În ogradă, după plecarea fierarului, cojocarul văzu o droaie de ostaşi roşii. Stăteau pitiţi prin ungherele mai întunecate. Băgase de seamă că fierarul încuiase uşa de la intrare, ca să nu poată ieşi nimeni din casă. Îl auzi spunînd unuia dintre ostaşi, comandantul lor, se vede :

— Ocupaţi capul podeţului dinspre partea asta a rîului, iar în partea cealaltă malul din preajma pădurii. O să-i vedeţi ca-n palmă.

Cît ai clipi din ochi, ostaşii dispărură din ogradă. Fierarul se întoarse în casă şi luă scripca în mînă. Jocul începu din nou.

Între timp, cojocarul pornise spre fabrică cu cei cinci oameni. Încerca mereu să intre în vorbă cu ei ca să-şi potolească tulburarea, dar aceia nu-l lăsară să vorbească. Din crîng mai ieşiră vreo zece ostaşi roşii şi-şi continuară drumul împreună. Cojocarul îi duse la fabrică. Nu se mai zărea nici o luminiţă. Pe măsură ce se apropiau, însoţitorul prindea tot mai mult curaj — alături şi în spatele lui mergeau ostaşi din Armata Roşie. În cele din urmă, se încumetă să vorbească cu ei în şoaptă. Cînd ajunseră la fabrică, ridică de-a binelea glasul :

— la te uită, nu se mai zăreşte nici o lumină !

— Linişte ! şi un ostaş îi astupă gura cu palma.

De jur împrejur nu se vedea ţipenie de om. Fabrica era pustie. Nici pe drum nu întîlniră pe nimeni. „Fierarul a avut dreptate", îşi zise cojocarul. „M-au minţit ticăloşii, ca să poată s-o şteargă nestingheriţi !"

— M-au întrebat dacă e Armată Roşie la Teterevţî, şopti el soldatului care era mai aproape. Ce-ar fi s-o pornim într-acolo ? (Dar după ce se gîndi puţin, îl apucă frica.) Numai că într-acolo cunoaşteţi şi singuri drumul, n-aveţi nevoie de mine... Nu-i la capătul lumii...

De la fabrică o luară pe drumul dintre pădure şi şes. Deodată, undeva departe, răsunară împuşcături dese. Cojocarul primi poruncă să se întoarcă acasă. Lăsînd cîte doi oameni la ieşirile din pădure, ostaşii o luară grăbiţi înainte. Co-

jocarul ajunse într-un suflet în satul cel mai apropiat, unde rămase să înnopteze ; curajul îl părăsise, iar pînă acasă era cale lungă. Curînd după sosirea lui, unul dintre săteni se întoarse din Teterevţî şi povesti că la marginea pădurii, nu departe de drum, fuseseră văzuţi vreo zece bandiţi ; coteau spre şleau, însă avuseseră grijă să trimită înainte pe unul dintre ei, să vadă dacă nu-i cineva pe drum. Au fost primiţi cu împuşcături şi făcuţi prizonieri. Căpetenia lor nu se afla printre ei. Bandiţii au fost luaţi din scurt, dar ei susţineau că şeful lor a şters-o de pe acele locuri. Numai cînd comandantul detaşamentului roşu le-a pus în vedere că dacă nu vor da ajutor la prinderea lui vor fi împuşcaţi pe loc pînă la unul (pe cînd dacă vor da ajutor, li se vor ierta, poate, unele păcate), doi dintre bandiţi au mărturisit că mîna dreaptă a căpeteniei lor era Iarmolinski, şi că amîndoi spălaseră putina.

Auzind acestea, cojocarul începu să-şi scarpine fruntea deasupra sprîncenelor, fumă cu nesaţ, una după alta, două ţigări, ceea ce nu i se întîmplase niciodată, şi, pe neaşteptate, grăi :

— Va să zică, aşa stă treaba ! Acum încep să pricep şi eu cîte ceva... V-am spus că am lucrat un cojoc lui Iarmolinski. Într-o noapte, cînd cocoşii cîntaseră pentru a doua oară, numai ce aud pe cineva că se urcă în pod. Să mor, dacă nu-i adevărat ! Auzeam din casă tot ce se petrece. Cum stăpînul era plecat, i-am dat de ştire jupînesei. Ea mi-a răspuns, făcînd pe curajoasa, ceea ce mi s-a părut oarecum ciudat : „Cine să se urce noaptea în pod ?“ Dar eu auzisem lă-

murit ! Stăpînul s-a întors tîrziu de tot ; iar astăzi, cînd m-am trezit nas în nas cu băiatul lui Iarmolinski, vă rog să mă credeţi, era cît pe-aci să dau ortul popii de frică !

Cojocarul povesti amănunţit acelor oameni tulburaţi întîlnirea lui cu Iarmolinski. Apoi se lungi pe o laviţă, cu gînd să tragă un pui de somn pînă în zori. La început nu se lipea somnul de el, iar cînd era totuşi gata să aţipească, cineva îl smuci de picior. Ridică ochii şi văzu înaintea lui un ostaş din Armata Roşie.

Cojocarul intră la grijă : „Am dat de dracu !" Apoi, fără o vorbă, i-a dus pe cei cinci ostaşi roşii la ferma lui Iarmolinski. Au rămas acolo restul nopţii. Bătrînul Iarmolinski se jura pe toţi Dumnezeii că „nu ştie nimic, să nu se mişte din loc dacă ştie ceva". Iar în vreme ce se jura, se uita la cojocar cu o privire atît de pătrunzătoare, că acesta, slab de înger, nu ştia unde să se ascundă. În aceeaşi dimineaţă, Iarmolinski a fost ridicat de acasă şi dus sub escortă. În urma tuturor, mergea cojocarul. Cînd ajunseră la Dve Hatî, o patrulă îi opri şi le spuse să intre în casa fierarului. Cojocarul, care nu fusese lăsat înăuntru, se îndreptă bucuros spre bordeiul său. În ogradă văzu un cheson de mitralieră.

În casa fierarului, un militar înalt îl supuse pe Iarmolinski la un interogatoriu care ţinu pînă la amiază, cînd află, în sfîrşit, că „Skuratovici, şeful bandei, se pregăteşte să treacă frontiera, dar înainte de a pleca, avea să se abată, măcar pentru o jumătate de ceas, pe la ferma lui, aflată la vreo şaptezeci de verste depărtare".

Ce scop urmărea Skuratovici cu această scurtă vizită, Iarmolinski n-a spus.

După terminarea interogatoriului, militarul ieşi în tindă şi dădu poruncă să se pună şeile pe cai, iar Iarmolinski să fie expediat la oraş. Apoi se întoarse spre fierar şi-i spuse :

— Deocamdată las fetiţa la tine. Dă-i de mîncare şi ai grijă de ea ca de copilul tău.

— Fii pe pace, frăţioare, îi răspunse fierarul, strîngîndu-i mîna.

Militarul încălecă şi porni la drum. Îl urmară în trap întins zece ostaşi roşii. Iarmolinski fu dus sub escortă. Fierarul intră în casă şi aruncă o privire pe cuptor.

— Ei, te-ai încălzit ? întrebă el.

— Mi-e tare cald ! se auzi de după horn un glas cristalin de copil.

— Atunci, dă-te jos, să bei lapte. Cum te cheamă ?

— Irinka.

— Ei, dacă-i aşa, dă-te jos, Irinka !

Fetiţa coborî de pe cuptor şi se apropie de masă. Avea părul tuns băieţeşte şi purta o manta soldăţească pe măsura ei. După ce bău laptele, mulţumi politicos. Nevasta fierarului se uita la ea zîmbind :

— Ce soldăţel chipeş !

În clipa aceea intră în casă un ostaş, care puse pe masă o pîine.

— Ţine, Irinka, mănîncă !

— Ba nu ! se supără gazda, fetiţa o să mănînce cu noi.

Apropiindu-se de Irinka, ostaşul îi ciufuli părul.

— Nu pune mîna! şi fetiţa izbucni într-o cascadă de rîs.

Ostaşul ieşi în drum să schimbe santinela, iar Irinka se aşeză să ia prînzul cu familia fierarului.

De undeva, de după un nor, se ivi soarele; vremea se mai încălzise. Irinka îmbrăcă peste manta o pufoaică ostăşească, ieşi în ograda învăluită în linişte şi se lăsă pe un butuc. Cerul de iarnă era de un albastru curat. De sub prispă ieşea la iveală un smoc de iarbă, încă nepresărat cu zăpadă. Fetiţa smulse un firicel îngheţat şi-l duse la nas.

— Nu miroase, spuse ea ca pentru sine, şi intră în casă. Apoi, fără multă vorbă, puse mîna pe măturică şi se apucă de măturat...

Totuşi nu reuşiră să pună mîna pe Anatoli Skuratovici, deşi ferma lui era supravegheată în taină zi şi noapte de ostaşi din detaşamentul lui Nazarevski. Fusese pus sub pază şi ogorul pe care se înălţa părul cel sălbatic, dar tînărul Skuratovici nu s-a arătat la fermă. Aflase de capcana ce i se pregătise şi luase alt drum. De ce ţinuse Skuratovici să se abată pe la fermă şi de ce voia neapărat să se oprească la părul sălbatic, a ieşit la iveală abia după unsprezece ani.

Kondrat Nazarevski lăsă cîţiva oameni să păzească mai departe ferma, iar el porni spre Dve Hatî, pe-atunci centrul activităţii detaşamentului său. Spre seară, în timp ce trecea printr-unul din satele apropiate, îşi aduse aminte că mai fusese o dată pe-acolo. Îşi aminti de Zosia, şi dori s-o

vadă. S-apucă să caute casa, dar cînd s-a apropiat de locul ştiut, n-a găsit decît un morman de cenuşă. Întrebînd de Zosia pe primul om întîlnit în cale, acesta îi răspunse :

— E la stăpîn, dar nu aici, în altă parte.

Kondrat Nazarevski îşi urmă drumul. Peste două zile se afla la Dve Hatî. Se înserase cînd se opri în faţa casei fierarului. Ferestrele erau luminate şi dinăuntru se auzeau sunete de vioară. Kondrat intră ; fierarul şi cojocarul cîntau din scripcă, iar cîteva perechi, flăcăi şi fete, jucau. Printre dănţuitori erau şi cîţiva ostaşi roşii. Unul din ei strigă :

— Să joace şi Irinka ! Hai, Irinka, să-i tragem amîndoi un cazacioc !

Toţi se dădură în lături ; se făcu linişte. Muzicanţii începură să cînte căzăceasca. Ostaşul făcu un ocol şi se opri. Apoi intră în cerc Irinka. Era îmbrăcată cu o rochiţă gri şi în păr avea înfipt un pieptene. Punîndu-şi mîinile în şolduri, bătu iute din călcîie, execută cu dibăcie două figuri de dans şi ieşi din cerc. Părul îi căzuse peste ochi. Ostaşii începură să bată din palme. Obrăjorii Irinkăi străluceau de bucurie.

Kondrat se avîntă spre surioara lui, o luă în braţe şi o sărută, strîngînd-o la piept. Irinka izbucni într-un rîs copilăresc, fericit, şi, cuprinsă de neastîmpăr, se apucă din nou să joace.

Nu trecuseră decît cîteva zile de cînd Irinka părea un copil tăcut şi încăpăţînat, serios şi cumpătat ca un om în toată firea. Ştiind bine cît preţuiau oftaturile şi compătimirea curioşilor, fetiţa, istovită de foame, îşi ascundea durerea.

Pe atunci era singură, de capul ei. Dar acum, înconjurată de grija fratelui şi a tovarăşilor săi, se trezise din nou în ea copilul. Îi revenise pofta să se alinte. Cu ochii-i scînteietori şi poznaşi, îi cerea mereu fratelui să se uite la ea cum joacă. Se prefăcea cîteodată că nu ştie să danseze, şi bătea din călcîie la întîmplare. Dar lucrul cel mai important era că ea cunoştea valoarea unor asemenea „dansuri" — ai fi zis că privea de sus la năzbîtiile ei copilăreşti. Uneori, obosind, spunea în treacăt, dar aşa, ca să audă şi fratele ei : „Am ţopăit şi m-am învîrtit, parcă aş fi un copil !" În zburdălnicia ei, Irinka era într-adevăr un copil în toată puterea cuvîntului, simplu şi lipsit de orice gînd ascuns. Frate-său o lua în braţe, ea se făcea că vrea să-i scape, şi rîdea cu lacrimi. Întocmai ca un copil lipsit de griji ! Parcă ar fi vrut să reînvie luminoasele clipe ale copilăriei din adîncul zilelor grele prin care trecuse.

Partea a doua

În toiul arşiţei, două zile de-a rîndul s-a ivit deasupra pădurii o privelişte ciudată : stoluri mari de ciori se înălţau croncănind în văzduh, apoi se lăsau iar pe culmea brazilor, stîrnind un zvon prelung asemeni unui şopot de izvoare. Sus, în cer, se rotea un uliu. Nu cuteza să se lase la pămînt ; parcă s-ar fi temut că acolo jos îl pîndeşte o pasăre mai puternică. Către sfîrşitul zilei a doua, se stîrni o vîntoasă, aducînd dinspre malul pîrîului şerpuitor o duhoare grea de cadavru. Larma păsărilor se înteţi.

Pădurea se afla pe un dîmb înalt. Drumul pînă la ea urca pieptiş. De cealaltă parte a pădurii, ascuns în lăstăriş şi ocolind dealul, alerga un pîrîu. De-a lungul lui, la marginea pădurii, şerpuia o cărare. Aici domnea întunericul şi liniştea.

Cam cu două ore înainte de a se înseră, pe cînd soarele abia se apropia de pădure, apăru pe cărare un bărbat lat în umeri şi bine zidit. Cizmele îi erau pline de noroi şi, cu toate că era foarte cald, purta peste surtuc o pufoaică soldăţească ponosită ieşită la soare. De sub căptuşeala ruptă atîrnau smocuri de vată. Omul păşea rar, cu umblet obosit. Se vedea cît de colo că e un muncitor. Părea foarte tînăr, să tot fi

avut douăzeci şi patru de ani ; dar, lucru ciudat, era neîngrijit, neras, cu barba rară şi mustăţile zbîrlite. Ducea pe umăr o jumătate de arc de la nişte hulube, găsită, probabil, pe drum.

Deodată se opri, se întoarse cu spatele spre pădure şi, de după tufişuri, învălui cu privirea ogorul de pe malul pîrîului.

— Să-l mai las să dospească ! vorbea el cu sine însuşi. O să am destulă vreme să-l boronesc şi să-l mai ar o dată pentru secară.

Măsură din ochi fîşia de pămînt şi dintr-o dată izbucni :

— Ce naiba ! Lotul meu pare mai îngust decît cel de alături ! Au tot măsurat, au tot împărţit... Ce oameni nepricepuţi ! Unuia i-au dat mai mult, altuia mai puţin... Parcă n-am fi toţi de-o potrivă !

Fugi să măsoare cu pasul ogorul vecinului, îl măsură pe al său, apoi se linişti.

— Ia te uită, drăcie ! Mi s-a părut...

Porni mai departe, legănîndu-şi umerii. Între timp vîntul începuse să sufle. Soarele se apropiase de pădure. Mai făcu vreo sută de paşi şi ridică ochii.

— Iar s-au strîns ! Nu mai sfîrşesc cu croncănitul !

Ceva mai încolo, deasupra brădetului care străjuia pîrîul, se roteau cîrduri de ciori ; ca şi peste zi, ca şi cu o zi înainte, uliul plutea în văzduh.

— Ce-o fi însemnînd vînzoleala asta !? mormăi tînărul. Să fi aruncat cineva vreun hoit sau altă

spurcăciune? Sînt două zile de cînd ciorile se tot frămîntă ca turbate! Ptiu!

Trecu jumătatea de arc pe celălalt umăr şi se îndreptă spre pîrîu. După ce mai făcu vreo sută de paşi, îl izbi un miros greu dinspre locul deasupra căruia se roteau ciorile.

— Oho! omul se opri. Îţi cîrneşte nasul!

Mînat de curiozitate, merse mai departe, vorbind cu sine însuşi:

— Cine să fi aruncat hoitul? După cîte ştiu eu, nimeni n-a... Poate o fi crăpat vreun lup.

Curiozitatea i se înteţise; privelişte unei sălbăticiuni moarte îl atrăgea pe omul acesta, care în afară de casa lui, de ogorul lui şi de cărarea din pădure, nu vedea niciodată nimic. Mări pasul, dar cînd ajunse la locul cu pricina, se trase îndărăt îngrozit:

— Văleu, fraţilor!

În faţa lui era cadavrul unui om. Zăcea în hăţiş, cu picioarele în apă şi cu spinarea rezemată de malul abrupt. Ai fi zis că şade. În călcîiul gol, afundat în mîlul pîrîului, se înfipseseră o droaie de raci, care, mişcîndu-şi foarfecele, se căţărau unii peste alţii. De undeva, de sus, răzbea o rază de soare şi lumina de-o potrivă cadavrul, racii şi apa. La apropierea omului, ciorile se făcură nevăzute. Uluit în primul moment de această privelişte neaşteptată, tînărul îşi veni încet-încet în fire şi se apropie de cadavru. Privelişte îl îngrozea şi-l scîrbea totodată. Unul din umeri era ridicat; ai fi zis că stîrvul încearcă să se ridice în picioare, proptindu-se cu mîna în pămîntul sfărîmicios. Ţinea drept capul pleşuv;

fața nu arăta urme de violență. Numai mustățile tunse erau murdare. Se vede că murise fulgerător.

Mult mai groaznic arăta capul cadavrului ; deasupra urechii, ceva mai jos de moalele capului, se căsca o rană. Era limpede că victima fusese lovită în cap cu un corp greu, care îi provocase moartea. Ciorile îi și ciuguliseră rana pînă la ceafă. Alături de mort zăcea o bucată de lemn noduros, plin de sînge.

Tînărul o zărise de cum se apropiase de cadavru. Îl cuprinse dintr-o dată o spaimă atît de mare, încît aruncă jumătatea de arc pe care o găsise pe drum. Deși n-avea nici o legătură cu omorul, nu putea să scape de tulburarea unor gînduri neliniștitoare : „Să mă duc să spun celor în drept ?" se întreba el, lungind pasul. „Dar dacă au să mă bănuiască pe mine ? De ce să-mi vîr capul teafăr sub evanghelie ! ? Mai bine să dea altcineva peste el și să se ducă să spună ; de ce să mă amestec eu ? E mai cuminte să mă țin deoparte. Dar dacă m-a pîndit cineva de după tufișuri ? Așa o să fie și mai rău. Or zice că l-am văzut și n-am dat de veste ? Cine naiba m-a pus să vin tocmai astăzi să-mi văd țarina ?"

Acest mod de a judeca dovedea două lucruri : mai întîi nevinovăția lui, și apoi faptul că era înspăimîntat de viață. Vedea neîncetat înaintea ochilor cadavrul alunecat de pe malul rîpos spre apă.

După ce se depărtă cu vreo trei sute de pași de locul unde se săvîrșise omorul, tînărul începu să se mai liniștească și-și domoli mersul. Se vedea la sovietul sătesc, povestind totul, din fir

pînă în ață. „Ce-o să mai năvălească lumea să caște gura!" Gîndul acesta al tînărului, arăta o fire mărginită. Mergea încet ; la un moment dat zări lîngă drum un strat de ciuperci.

— Se vede că zilele astea n-a trecut nimeni pe aici, chibzui el cu glas tare. Ciuperci, și încă mîncate de viermi, la marginea drumului!... Nu-i de mirare că mortul n-a fost descoperit pînă acum.

Obiceiul de a vorbi cu ei înșiși e al oamenilor pe care firea lor sau împrejurările vieții îi fac să trăiască în singurătate.

Tînărul culese ciupercile și plecă mai departe, purtîndu-le în palmă. Pe drum scăpă o ciupercă și, aplecîndu-se s-o ridice, zări la picioarele lui două hîrtii de trei ruble, noi-nouțe, neîndoite. Vîrî rublele în buzunar, fără să-i treacă prin gînd că ele ar putea avea vreo legătură cu mortul. Gîndul acesta îi veni în minte după cîțiva pași, cînd dădu peste alți bani. De astă dată era un pachet întreg de hîrtii noi-nouțe a cîte trei ruble, înfășurate cu grijă cu o banderolă pe care scria : „300 ruble".

— Despre mort o să spun, da despre bani nici o vorbă ; cine a văzut că i-am găsit ? mormăi el cu buzele uscate, vîrînd adînc în tureatca cizmei pachetul cu bani.

Apoi începu să chibzuiască : Dacă l-au ucis pentru ruble, de ce le-au aruncat în drum ? Să le fi pierdut ? Nu-i cu putință să fi fost atît de nesocotiți, cu niște bani pentru care au omorît un om ! Iar dacă rublele astea sînt numai o parte din cele pe care le avea mortul asupra lui, de

unde atîta bănet la un om în zdrenţe? (Cadavrul era desculţ şi purta nişte haine ţărăneşti numai petice.)

Tînărul n-ajunse la nici o concluzie şi-şi căută de drum, fără să se uite înapoi. Lăsă în urmă pădurea şi coborî într-o vale, unde se zăreau cîteva case noi, încă neterminate : una fără acoperiş, alta fără tindă, a treia fără gard şi fără acareturi. Din pricina ploilor şi a zăpezii, zidurile, deşi noi, se făcuseră cenuşii. Din toate se vedea că aici mai era de furcă, nu glumă, pînă ce viaţa va intra în făgaşul ei normal. Ici lipsea una, colo alta şi, fără îndoială, mulţi ani aveau să mai treacă pentru ca lucrurile să se aşeze. Pînă să pornească maşina, primele şuruburi vor rugini, iar pînă ce vor fi înlocuite, vor cădea şi cele cîte mai rămăseseră... Aşa se va întîmpla pe-aici cu toate ; nimic nu se făcea cum trebuie şi la vreme.

Casele, risipite în neorînduială, erau departe una de alta. Omul se opri la cea dintîi. Printre frunzele unui scoruş fraged, răsărit în faţa ferestrelor, se zăreau cîţiva ciorchini roşii, primul rod. Pe gard se usca o cămăşuţă de copil. Soarele scăpătase ; în ogradă începea să se întunece. Omul intră în casă. O fetiţă de vreo şase ani stătea în faţa mesei şi se juca cu nişte ghinde, castane şi surcele.

— Tată ! exclamă fetiţa cu bucurie. Uite aici ! Castanele sînt vaci, iar ghindele, oiţe.

— Unde-i mama ? Ce joc frumos, ce de-a mai vite ! Hai, joacă-te, joacă-te !

Tînărul tată rămase cîteva minute lîngă feliță, fără să-și ia ochii de la ea. Era copleșit de gînduri. În cele din urmă, o mîngîie pe cap și ieși din casă. În tindă întîlni o femeie zdravănă, cu părul castaniu ; soarele, coborît pînă la marginea cîmpiei, îi lumina chipul prin ușa deschisă. Pe obrazul ei se vedeau urme de pistrui ; avea ochi îngînduraţi şi inteligenţi. Glasul îi era plăcut, și seriozitatea cu care vorbea o prindea bine. Părea să aibă vreo douăzeci și patru de ani. După primele cuvinte spuse bărbatului ei, puteai deslușî pătrunderea cu care era înzestrată.

— Ce-i cu tine ?... Pari tulburat.

— Dac-ai ști ! făcu el. (Urmă o pauză grea, neliniștitoare.) Dar să te ferească Dumnezeu să scapi o vorbă față de cineva !...

— Hai, spune odată !

— Ți-ai băgat bine în cap ? Să-ți pui lacăt la gură, atîta îți spun ! Nici un cuvînt, nimănui, auzi ? Acum așteaptă oleacă...

Cu multă băgare de seamă, scoase cele două bancnote de trei ruble.

— De ce mi le arăți ? Și de ce ești atît de îngrijorat ?

— Le-am găsit pe drum. Mă aplecasem să ridic o ciupercă. Cînd mă uit mai bine, ce-mi văd ochii ? Banii ăștia ! Strașnică spaimă am mai tras ! Da-știi ce-am văzut lîngă pîrîu ? Un om mort zăcea cu picioarele în apă...

— Un om mort ? Fugi repede la sovietul sătesc și dă de veste, și de una, și de alta.

— Adică cum vine asta, și de una, și de alta ? își luă el îndrăzneală în fața neveste-si. Am să

mă duc să spun că am dat peste un mort. Ce grozăvie! Putrezeşte cu picioarele în apă şi racii îi rod călcîiul... Mergeam pe cărare, soarele se lăsase spre pădure...

— Bine, da de ce nu vrei să spui tot? Ce anume vrei să tăinuieşti de-mi ceri să nu suflu o vorbă nimănui? Nu cumva banii pe care i-ai găsit lîngă mort? Cît ai găsit?

— Ţi i-am arătat.

— Minţi! Ai găsit mai mult. Tu singur ai scăpat vorba. Du-te îndată de dă de veste şi predă banii... (Buzele omului începură să tremure.) De ce strîngi pumnii? Bagă de seamă! Arată-mi buzunarele.

El îşi întoarse buzunarele.

— Na, uită-te, dacă nu mă crezi. Totdeauna eşti aşa, dracu ştie ce îţi închipui despre mine! Chiar dacă aş fi avut de gînd să opresc pentru mine banii ăştia, ce-ar fi fost? Mortul n-o să mai învie, iar şase ruble pentru un om în viaţă sînt bani, nu glumă. Copilul nostru-i abia de-o şchioapă, cîte nu i se pot întîmpla de aici înainte? Dar tu n-ai grija lui, zici bogdaproste c-a mai trecut o zi! Ce ne aşteaptă mîine, ţie nu-ţi pasă. Crezi că n-o să mai fie nici un război? S-ar putea întîmpla ca fata noastră să rămînă într-o zi fără mamă şi fără tată, să rătăcească desculţă pe drumuri şi să moară de foame! Te-i fi bizuind pe mila oamenilor? Crezi că-s buni la inimă? Da de unde, fiecare se gîndeşte numai la el!

Bărbatul îşi zicea : „Bine că m-am oprit la vreme şi nu i-am arătat pachetul cu bani. Dracu m-a pus să-i spun să tacă ? Puţin a lipsit să nu mă dau de gol. Hotărît că acum o să-şi frămînte mintea cu fel şi fel de gînduri. Mare zevzec mai sînt !"

Îşi lăsă capul în piept şi ieşi din tindă. Peste cîteva clipe, umbra lui încovoiată se zărea legănîndu-se pe drum. Ceva mai tîrziu dădea de ştire celor de la sovietul sătesc că, trecînd prin pădure, a dat peste un cadavru, chiar lîngă pîrîu. Totodată a depus şi cele două bancnote de trei ruble.

Era întuneric de-a binelea cînd miliţianul ajunse la faţa locului. Se şi adunase lume. Miliţianul n-a lăsat pe nimeni să se apropie de cadavru, pînă la sosirea judecătorului de instrucţie. A pus doi oameni de strajă, dar aceştia se temură să rămînă peste noapte, aşa că fu nevoit să mai pună doi. Străjile aprinseră focul şi-şi vîrîră sub cingătoare cîte un topor. Lumea însă nu se împrăştia, le venise pofta să tăifăsuiască despre tot felul de întîmplări, una mai înfricoşătoare ca alta. Mortul din faţa lor îi îndemna să povestească alte omoruri. Deodată, cineva strigă :

— Fraţilor, ăsta-i Sedas !

Oamenii începură să se frămînte :

— Nu se poate ! Care Sedas ?

— Cum, care Sedas ? Fostul brînzar al boierului.

— Vorbeşti prostii ! Sînt mai bine de zece ani de cînd a şters-o peste graniţă împreună cu stăpînu-său.

— Asta o ştiam şi eu. Totuşi, ia uită-te aici : e pleşuv ? E !

— Asta-i bună ! Cîţi pleşuvi nu-s pe lumea asta !

— Uită-te mai bine la faţa lui, unde n-au mîncat-o încă ciorile...

— M-am uitat. Dar mustăţile ? Sedas avea mustăţile în furculiţă, ale ăstuia nu seamănă nici pe departe cu ale lui.

— Mustaţa nu-i capul, oricînd poate fi retezată.

— Bine, dar cum de-a ajuns aici ?

— Naiba ştie ! O fi venit să spioneze ?

— Să spioneze ? Ha-ha-ha ! Deştept mai eşti ! Ce să spioneze pe meleagurile astea, unde toată lumea îl cunoaşte ca pe un cal breaz ?

— Ce te răţoieşti la mine ? Eu l-am adus aici ? Lua-l-ar naiba !

— Cu asta nu-l mai înfricoşezi, nenişorule ! Crezi că l-ai băgat în sperieţi ? Acum, dînsul e mai curajos ca tine !

Vestea că pe malul pîrîului zace cadavrul lui Sedas se răspîndi ca fulgerul prin satele vecine, şi la locul crimei dădu năvală şi mai multă lume. Era aproape miezul nopţii, dar oamenii nu se împrăştiau. Miliţianul îi ruga să se ducă să se culce, însă degeaba. Fiecare căuta să privească cît mai atent faţa desfigurată a lui Sedas. Începură să discute amănuntele :

— E Sedas, nu mai încape nici o îndoială ; dar de ce arată aşa de zdrenţăros ? Ce suman ponosit are pe el... Mai rău nici că se poate...

— Pesemne că nu-i Sedas. I-ai văzut tu actul de naştere ? Ce te face să crezi că-i chiar el ? Trebuie să fii sigur, nu numai să ţi se pară.

— Să mi se pară ? Uită-te bine, că doar ai ochi.

Trecuse de miezul nopţii, cînd oamenii începură să se împrăştie. Cei de strajă au stat toată noaptea la taifas în jurul focului.

Tînărul care descoperise cadavrul lui Stefan Sedas se afla printre curioşi. Le povesti de cîteva ori cum a simţit mai întîi o duhoare, iar cînd s-a apropiat de locul cu pricina, ce-i fu dat să vadă ? un om mort ! „Înlemnisem, nu altceva !" Se simţea un adevărat erou printre oamenii adunaţi acolo. El văzuse cel dintîi privelişte îngrozitoare ! Despre banii găsiţi nu suflă însă nimănui o vorbă.

A doua zi, tînărul plecă dis-de-dimineaţă de-a dreptul la ţarină. Ai fi zis că nu-i arde să-şi piardă vremea, gîndindu-se sau vorbind despre întîmplarea din ajun ; avea şi altminteri destule griji pe cap. Mai mult, în ziua aceea nu se mai abătu pe la locul cu pricina, în timp ce vecinii lui nu se mai dădeau duşi de acolo. Nu ţinea să afle nici dacă victima era chiar Sedas, cum li se păruse unora. Avea el alte treburi mult mai importante.

Nu se ştie dacă acele vorbe, care începuseră să umble din om în om, aveau un temei sau erau

simple presupuneri ; fapt e că o bună parte din ele s-au dovedit curînd a fi adevărate.

Mai întîi, cineva, trecînd din întîmplare pe lîngă fosta fermă a lui Skuratovici (aflată dincolo de pădurice, la o aruncătură de băţ, unde se ridicaseră acum cîteva case ţărăneşti), a văzut că pe locul unde altădată creştea un păr sălbatic, rămuros, pămîntul fusese răscolit în mai multe locuri cu un hîrleţ. Hîrleţul, cu mînerul lustruit şi cu tăişul tocit de multă întrebuinţare, zăcea alături. Se pare că cei ce săpaseră căutaseră ceva. La început, nimeni n-a dat atenţie acestei întîmplări ; în adevăr, pentru cîte treburi nu se apucă oamenii să scormonească pămîntul ! Totuşi, peste puţin timp, chiar stăpînul locului (căruia îi revenise sfoara aceea de pămînt la împărţirea fermei) începuse să se întrebe : cine şi pentru ce mi-o fi scormonit ogorul ? Cercetînd mai bine, găsi în pămînt cîteva hîrtii noi-nouţe, de trei ruble. Dar şi tînărul care adusese la cunoştinţă întîmplarea dăduse peste două hîrtii asemănătoare pe cărare, nu departe de locul crimei. Aşadar, se putea face o oarecare legătură între pămîntul răscolit şi cadavru. Judecătorul de instrucţie se duse să cerceteze locul. El descoperi că se săpaseră cîteva gropi nu prea adînci, şi toate într-o singură latură a buturugii scorburoase, care mai rămăsese după ani îndelungaţi din părul cel sălbatic. Judecătorul de instrucţie a mai observat că operaseră doi inşi ; pămîntul reavăn păstra două urme, una lăsată de o cizmă mare, alta de o încălţăminte mai mică şi mai delicată. A doua zi, cînd sosi din nou, judecă-

torul a mai reţinut un amănunt : pe buturuga părului, flutura în bătaia vîntului, agăţat de un mic nod, un petic de postav cenuşiu, ţesut în casă. Judecătorul îl luă şi se duse la cadavru. Astfel ieşi la iveală că peticul de postav fusese smuls din pantalonii cu care era îmbrăcat ucisul. Ceea ce însemna că omul şezuse pe buturugă, şi că pe neaşteptate se speriase, de vreme ce se ridicase aşa de repede.

Acum toată lumea îşi frămînta mintea cu fel şi fel de întrebări : în ce scop scormonise victima pămîntul ? Cine mai era cu el ? Nu cumva tocmai cel care a comis crima ? Încotro a dispărut, unde trebuie căutat ?

Umblau felurite zvonuri şi se făceau nenumărate presupuneri. Şi iar trebuie să spunem că multe din zvonuri, după un timp oarecare, s-au dovedit a fi întemeiate. Se vorbea cum că cu vreo zece zile în urmă, cineva de prin partea locului plecase de acasă cu nişte treburi (să facă rost de şindrilă, pare-se) tocmai dincolo de oraşel, adică la o depărtare de vreo şaizeci de verste, dacă nu chiar mai mult, şi, cu toate că localitatea cu pricina se afla departe de frontieră, un călăreţ în uniformă de grănicer l-ar fi oprit şi l-ar fi întrebat, dacă n-a întîlnit pe drum doi indivizi suspecţi : unul în vîrstă şi celălalt tînăr. „Nu, n-am văzut", i-a răspuns omul ; şi, într-adevăr, nu-i întîlnise. Unii spuneau, totuşi, că omul văzuse un drumeţ, care semăna foarte mult cu Stefan Sedas. Într-un cuvînt, povestea trecea de la unul la altul, în fel şi fel de chipuri. De fapt, cel ce întîlnise, zice-se, pe unul care se-

mănа cu Stefan Sedas nu s-a arătat niciodată şi, prin urmare, nu se putea şti nimic sigur. Nimeni nu putea să spună cine era omul acela şi de unde anume. Fiecare pretindea că a auzit de la altul, dar de la cine şi în ce loc era cu neputinţă de aflat. Totul putea fi o simplă născocire ; şi chiar aşa trebuie să fi fost. În orice caz, toată păţania asta nu inspira încredere nimănui.

S-a răspîndit apoi vestea că la o depărtare nu de şaizeci de verste, ci de optzeci, au fost văzuţi, nu un singur străin suspect, ci mai mulţi, dar nici unul dintre ei nu semăna cu Sedas. Oameni suspecţi mai fuseseră văzuţi şi în cealaltă parte a oraşelului. Coborau din tren cu saci, traiste şi geamantane (se vede că unii dintre ei veneau de departe), dar unde se duceau nu se ştie. De altfel, mai fuseseră văzuţi şi în alte locuri. În sfîrşit, într-o bună zi, au venit dintr-acolo mai multe care cu şindrilă. Unii spuneau, că auziseră următoarea conversaţie :

— De unde aţi cumpărat şindrila ?

— De la Teterevţî, de lîngă Dve Hatî.

— Cu cît aţi luat-o ?

— Cu cît am luat-o ? Ne-au cerut un preţ nemaipomenit. De cînd mă ştiu, n-am mai auzit să fi plătit cineva şindrila atît de scump !

— Şi de ce, mă rog ?

— Pentru că-i ultima şindrilă. Alta n-au să mai facă.

— N-au să mai facă ?

— Nu. Se pare că oamenii de acolo au descoperit America, cum se spunea înainte vreme.

— Ce fel de Americă ?

— S-au ivit alte mijloace de cîştig. Ceva ce nu s-a mai pomenit ! Norodul dă năvală buluc din toate părţile, de crezi că nu se mai sfîrşeşte ! Grozăvenie nu altceva ! Cunoşti satul Teterevţî ? Pînă să ajungi acolo, după ce ai trecut de Dve Hatî, eşti în primejdie să-ţi rupi gîtul, la cele trei trecători de peste mlaştini. Pe vremuri, încă de la prima trecătoare se zărea o colină năpădită de arini. Să vezi cum arată acum arinişteа aceea ! Au început să zidească patru case mari, fiecare cu cîte patruzeci şi două de ferestre şi cu cîte patru uşi. Ei bine, cîteşipatru au să fie acoperite cu şindrilă de la Teterevţî. În gara orăşelului zac munţi de fier. Noi am trecut pe lîngă Dve Hatî, dar acum acolo nu mai sînt doar două case, ci patru. S-au mai construit două, şi nu colibe ţărăneşti, ci case în toată legea, din bîrne. Unde mai pui că hotarnicii şi-au întins peste mlaştină panglica lor de măsurat pămîntul.

Toate flecărelile astea n-au contribuit cu nimic la luminarea întîmplării. Totuşi, în curînd, unele împrejurări au impus întinderea cercetărilor pînă la vreo nouăzeci de kilometri de locul unde zăcea cadavrul. Printre locuitori se răspîndise pe neaşteptate vestea cum că o bancă raională a fost prădată. Raionul de care era vorba, un raion lăturalnic, cu multe păduri, se afla la răsărit de locul cu pricina. Cu vreo zece ani în urmă, pe acolo îşi făceau de cap bandiţii. Pentru a ajunge la centrul raional, trebuia să traversezi orăşelul şi apoi să apuci pe lîngă Dve Hatî. Din ceea ce se povestea în legătură cu prădarea băncii, un fapt

atrăsese atenţia în mod deosebit. Cîinele-poliţist, care însoţea pe judecătorul de instrucţie, mersese tot timpul pe o urmă ce pornea de la banca prădată şi continua spre apus pînă la cotitura din apropiere de Dve Hatî. Aici urma se pierdea, dispăruse, şi cîinele n-a mai adulmecat nimic. De aceea anchetatorii se pregăteau să caute pe tîlhari prin preajma cătunului Dve Hatî. Bineînţeles, hoţii nu-s proşti să stea pe loc, totuşi era bine ca cercetările să ţină seama de direcţia spre care ducea urma — adică spre apus.

Toate acestea nu erau decît zvonuri. Într-o zi însă, ziarele au adus vestea despre jefuirea băncii. Şi lucrurile se limpeziră întrucîtva. În ceea ce-l priveşte pe judecător, el fusese pus la curent cu jefuirea băncii cu o zi înaintea celorlalţi. Primise instrucţiuni din partea şefilor săi să conexeze cercetările privind asasinarea bărbatului necunoscut şi prădarea băncii. Era vorba de o sumă importantă. Banii primiţi de curînd de la centru fuseseră alocaţi pentru o investiţie de mari proporţii, cum nu se mai pomenise prin locurile acestea, şi care, de vreo cîteva luni, frămînta întregul raion. Dar despre o lucrare atît de importantă nu se poate vorbi în două cuvinte. Prin urmare, să sfîrşim mai întîi de povestit ceea ce am început.

S-a pus întrebarea : cel asasinat a avut vreo legătură cu prădarea băncii, sau a fost prădat el însuşi şi apoi ucis ? Cine este el şi de unde ? Deşi unii susţineau că-i Stefan Sedas, fostul brînzar al boierului, totuşi nimeni nu se încumeta să susţină aceasta cu tărie în faţa judecă-

torului. Or, pe măsură ce se scurgea timpul, cadavrul devenea tot mai de nerecunoscut. Încă de-a doua zi după ce fusese descoperit se înnegrise grozav. Şi nu numai atît, dar răspîndea o duhoare infernală, încît nimeni nu voia să se mai apropie de el. S-au găsit atunci unii care să spună că mortul nu-i Sedas ; i s-o fi părut cuiva la început. Oarecare asemănare s-ar putea să fie, doar s-au mai văzut astfel de cazuri. Şi-apoi, ce era să caute prin părţile astea Sedas, cînd el fugise împreună cu toţi boierii de pe aici, acum zece ani ? E cît se poate de limpede că nu-i Sedas. Cel care a născocit povestea nu-i decît un neghiob.

Între timp, a mai ieşit la iveală un amănunt. Judecătorul de instrucţie a fost încunoştiinţat că banii furaţi de la bancă erau bancnote noi de trei ruble, în pachete a cîte o sută de bucăţi fiecare. Şi fiindcă mai multe bancnote noi de trei ruble fuseseră găsite în pămîntul răvăşit de pe locul unde se înălţa odată, în mijlocul ţarinei lui Skuratovici, părul sălbatic, organele anchetatoare au conexat în acelaşi dosar cercetările privitoare la prădarea băncii, la pămîntul răscolit din preajma buturugii de păr şi la cadavrul descoperit pe malul pîrîului (un petic din îmbrăcămintea lui, cum se ştie, fusese găsit agăţat de buturugă).

Cadavrul a fost cercetat cu de-amănuntul, dar nu s-a găsit asupra lui nici un act, după care să i se poată stabili identitatea, şi nici bani Înainte de a fi îngropat cadavrul, judecătorul de instrucţie a mai întrebat o dată pe cîţiva dacă

recunosc în mort pe Sedas. Leşul însă se descompusese aşa de tare, că nu mai putea fi recunoscut.

A fost întrebat şi tînărul care-l descoperise :

— Îl mai ţii minte pe Sedas ?

— Nu prea bine, dar îl ţin minte.

— Cînd l-ai văzut ultima oară ?

— Ultima oară l-am văzut acum zece ani. Se pregătea s-o şteargă împreună cu boierii. Pe atunci eram văcar la Skuratovici, aveam vreo paisprezece ani. Ţăranii umblau să pună mîna pe Sedas şi să se răzbune împotriva lui pentru că-i pîra la poliţie. Ţin minte că într-o zi, cu puţin înainte de amiază, Sedas a venit la Skuratovici, dar nu prin pădure, ci pe drumul din cîmpie. A stat la el pînă după prînz ; au tot şoptit împreună, iar către seară, Sedas s-a făcut nevăzut. Am auzit apoi lumea zicînd, că nu s-a mai întors acasă ca să-şi pună treburile la cale, fiindcă era urmărit. Mai tîrziu, cînd lucrurile s-au liniştit oarecum, Skuratovici se ducea la Sedas, dar de ce, nu ştiu. Atunci l-am văzut pe Sedas ultima oară.

— Ce crezi, e cadavrul lui Sedas sau nu ?

— E greu de spus. Eu l-am văzut cel dintîi, înaintea celorlalţi. La început m-am speriat, firește. În aceeaşi noapte şi a doua zi l-am privit însă mai bine. Mi s-a părut că aduce cu Sedas ; n-ar fi de mirare să fie el.

— Ai putea să afirmi acest lucru mai hotărît ?

— Nu. Nu pot să spun că-i Sedas, însă seamănă.

— Seamănă mult ?

— Știu eu ? Sedas avea mustăți mari pe cînd mortul... O mustață tunsă schimbă fața omului, știți bine...

— Ce crezi, ce interes putea să aibă cineva să scotocească pămîntul din preajma buturugii ?

Tînărul, încheindu-și și descheindu-și pufoaica jerpelită, dădu din umeri ;

— De unde să știu ?

— Poate c-au îngropat lîngă buturugă banii furați de la bancă ?

— Dacă i-ar fi îngropat, ar fi săpat într-un singur loc. Ce rost avea să răscolească tot pămîntul ? Nu, nu cred să fi îngropat banii acolo.

— Atunci cum de s-au găsit hîrtii de cîte trei ruble lîngă buturugă ?

— Cine poate să știe ? Tînărul ridică din umeri și, uitînd că acolo stăruia totuși o duhoare înspăimîntătoare, deși nu se găsea chiar lîngă cadavru, trase cu putere aerul pe nas. Vroia să-și ia astfel o poză cît mai nevinovată. Totuși, faptul că ascunsese la el acasă pachetul de bancnote a cîte trei ruble, pe care îl găsise nu departe de locul unde zăcea cadavrul, îi dădea o stare de neliniște.

Cadavrul a fost îngropat a patra zi dimineață, lîngă cărarea unde fusese găsit. Judecătorul a mai rămas cîteva zile, apoi a plecat fără să fi lămurit lucrurile. Cercetările păreau să se prelungească *sine die*, ca să zicem așa, în „faza birocratică". Totuși, ele continuau : pe locul unde fusese descoperit cadavrul individului necunoscut ; pe fosta țarină a lui Skuratovici, unde se găsiseră hîrtiile de cîte trei ruble ; la locuința

tînărului care dăduse peste cadavru, şi la centrul raional unde fusese prădată banca ; într-un cuvînt, în tot raionul ; ba şi în preajma cătunului Dve Hatî şi a trecătorilor de peste mlaştină ce duceau la Teterevţî, pe cărările dosnice şi printre oamenii de prin partea locului — mari şi iscuşiţi meşteri în fabricarea şindrilei de brad şi de plop, cărora li se dusese vestea în toată regiunea.

II

Cei mai isteţi colaboratori ai organelor de anchetă penală îşi băteau capul cu această afacere, dar nu-i puteau dibui nici începutul, nici sfîrşitul. Din raionul vecin, unde fusese prădată banca, ițele se întindeau prin Dve Hatî spre locul unde pe vremuri se afla ferma lui Skuratovici ; dar aici se încurcau, totul devenea tulbure, ca şi cînd cadavrul necunoscutului şi-ar fi făcut înadins apariţia pe malul pîrîului, ca să şteargă toate urmele, întorcîndu-le la părul cel bătrîn. Toate aceste întîmplări se împleteau într-un chip nelămurit, învăluit în taină. Dar nu aceasta îi făcea pe anchetatori să caute cu orice preţ dezlegarea misterului. Motivul era altul. El trebuie căutat în miezul unei opere uriaşe, de interes obştesc, în strînsă legătură cu acel ţinut şi, prin el, cu toată ţara.

Ţinutul avea o înfăţişare cu totul deosebită. Pe vremea cînd Kondrat Nazarevski, rănit, se îndrepta spre ferma lui Skuratovici, cerînd să i se dea o căruţă, avusese prilejul să îmbrăţişeze întreaga privelişte a acelor meleaguri. Din locul unde se sfîrşea brădetul şi pornea drumul spre fermă, se vedea, nu departe, hotarul unei păduri de conifere. În vale se întindea o luncă cosită, atît de mlăştinoasă, încît mirosul rădăcinilor putrezite ale ierburilor acvatice ajungea pînă la drum. Tot din drum se vedea un izvor, vechi de cînd lumea, un fel de iaz mic, înconjurat de mlaştini. Apa izvorului se revărsa pe nesimţite peste toată lunca, iar el însuşi era atît de adînc, încît ar fi putut acoperi pe omul cel mai înalt stînd cu braţele ridicate. Era o apă neagră ca smoala, în care se reflectau malurile de turbă : o groapă fără fund. În popor un asemenea izvor se numeşte „ochiul dracului" (sau „ochiul negru", după regiune). Kondrat Nazarevski se oprise, cercetînd cu atenţie locurile. Privelişte semăna uimitor de bine cu aceea pe care era deprins s-o vadă, de mic copil, în împrejurimile oraşelului său natal. În clipele acelea se simţise învăluit de atmosfera anilor lui de copilărie, din vremea cînd mama sa mai trăia, şi cînd, copil lipsit de griji, petrecea zilele lungi de vară în afara oraşului, în mijlocul naturii ; jur împrejur — numai apă şi crîng.

De-acolo, din preajma fermei lui Skuratovici, începeau aceste meleaguri să semene cu cele de demult ; şi cu cît înainta spre răsărit, cu atît mai des dădea peste astfel de locuri. Mlaştinile de-

veneau tot mai întinse şi specificul pădurilor se schimba. Kondrat Nazarevski îşi amintea vorbele lui Skuratovici ; „Cei înstăriţi ar fi secat mlaştinile, şi pe lîngă cel bogat s-ar fi hrănit şi nevoiaşul..."

Pe măsură ce te apropiai de orăşel, deosebirea privelişti nu mai era atît de izbitoare ; în schimb, de partea cealaltă a orăşelului, spre răsărit, pădurile se făceau tot mai pipernicite, stăpînind pretutindeni răşinoasele bicisnice ale mlaştinii. Apoi, tot mai spre răsărit, în apropiere de Dve Hatî, se întindeau din nou păduri seculare, aproape neumblate. Aici se arătau mai des cîmpuri şi mai rar mlaştini printre păduri, iar calitatea şi adîncimea stratului de turbă erau fără seamăn. Pămînturile acestea se aflau mai la miazăzi de Dve Hatî, în cuprinsul raionului vecin, în a cărui capitală fusese prădată banca.

Într-un cuvînt, era un ţinut întins şi bine înzestrat, uniform în înfăţişarea lui, care începea din împrejurimile locului unde fusese găsit cadavrul, şi se întindea spre răsărit şi miazăzi, cuprinzînd şi Dve Hatî.

Regiunea de la apus de fosta fermă a lui Skuratovici prezenta un alt caracter. Locul fiind mai înalt era şi mult mai puţin mlăştinos. Şi apoi, şi felul de viaţă era altul. Oamenii se ocupau mai ales cu agricultura ; prea puţini erau meşteşugari. Şi recoltele erau altele ; pîinea din hambarele plugarilor se transforma în slănină de porc. Cu această îndeletnicire făcuse avere negustorul de porci Hurs. Ferma lui Skuratovici se găsea la ho-

tarul dintre aceste două regiuni, ca o punte de trecere de la una la alta.

În ţinutul mlaştinilor erau în schimb nenumărate ateliere meşteşugăreşti, întreprinderi de proporţii modeste. Oamenii făceau şindrilă, cărămizi, oale de lut ; îndeletnicirile acestea se îndeplineau acasă, la gura vetrei, ca să zicem aşa ; fiecare lucra cu cele două mîini ale lui, niciodată în tovărăşie cu vecinul. Erau şi unii meseriaşi ambulanţi : rotari, cojocari. Locurile fiind sărace, agricultura se afla pe treapta cea mai de jos ; plugarul se zbătea ca peştele pe uscat, se hrănea cu făină din coajă de copac, dreasă cu puţină făină de secară. Laptele vacii bătea în albastru şi era puţin. (Fiindcă veni vorba, vaca semăna mai curînd cu o broască rîioasă decît cu o vită cornută.) Oamenii ziceau că nu creşte din pricina ierbii de pe muşuroaicle acoperite cu muşchi.

Lui Skuratovici îi era de ajuns să tragă de două-trei ori cu coasa în spatele ariei, ca să-şi îndestuleze cu trifoi vitele pe o noapte întreagă. Pe cînd dincoace, omul era nevoit să-şi ascută coasa de cinci ori pînă să adune o sarcină de rogoz, ca să aibă văcuţa lui ce rumega. Fîşiile de pămînt rodnice erau ascunse printre păduri. Cei de acolo, unii ca Stepurjinski şi Bogorovski, se uitau de sus la „mujicul care se hrăneşte cu scoarţă de copac" ; şi totuşi, nu dintre aceşti mujici se recrutau vagabonzii şi cerşetorii de meserie.

Cu vreo douăzeci de ani înainte de război, un om de afaceri înfiinţase în orăşel o fabrică de manufactură. Lîna oilor lua drumul lung al filaturilor, de unde revenea sub formă de fire la războaiele care ţeseau postavul. Spre această fabrică îşi îndreptau paşii oamenii necăjiţi. Tatăl lui Kondrat Nazarevski, părăsindu-şi de tînăr bordeiul din preajma cătunului Dve Hatî, intrase şi el la fabrică, schimbînd plugul de lemn cu suveica ; şi totuşi, n-a încetat să mănînce coajă de copac. Kondrat Nazarevski nu-şi mai aducea aminte de căluţul pirpiriu şi de plugul de lemn al lui taică-său. Proprietarul întreprinderii era un moşier care locuia în oraş. În timpul războiului a luat pe seama sa furniturile de postav pentru armată şi s-a îmbogăţit. Încă din primul an al revoluţiei a şters-o peste graniţă, cu buzunarele doldora de bani, şi nu s-a mai întors. Ce s-a întîmplat cu el, locuitorii din partea locului n-au aflat niciodată. Soarta pe care a avut-o tatăl lui Kondrat Nazarevski, o ştim. În ce-l priveşte pe Kondrat, după întîmplările petrecute în vecinătatea cătunului Dve Hatî, cînd cojocarul, cam fără voie, dăduse ajutor detaşamentului său să prindă resturile bandei lui Skuratovici, nu mai călcase pe meleagurile natale ani îndelungaţi. Abia la scurt timp după prădarea băncii a revenit ; de fapt, tocmai această întîmplare a fost pricina întoarcerii lui.

Într-o zi, oamenii cu munci de răspundere din Comitetul Central şi din Consiliul Comisarilor Poporului se sfătuiau pe cine să trimită să conducă acest raion. S-a rostit numele mai multor

tovarăşi, toţi oameni încercaţi. Oricare dintre ei ar fi putut să fie ales şi trimis aici să se apuce de treabă ; toţi corespundeau pe deplin aşteptărilor. Dar unul din cei de faţă zise :

— Nici vorbă, toate candidaturile sînt acceptabile. Totuşi, eu am una şi mai bună. Cunosc un om care nu-i cu nimic mai prejos de cei despre care am vorbit, însă are avantajul de a cunoaşte perfect regiunea şi sufletul oamenilor din partea locului. Nimic n-o să scape ochilor lui.

— Unde-i omul acesta.

— E la raion. Activează de la sfîrşitul războiului, cînd pe linie de partid, cînd în probleme administrative. E obişnuit cu muncile de jos, însă activitatea lui s-a desfăşurat de cele mai multe ori pe un teren mult mai vast. Pentru faptele săvîrşite în timpul revoluţiei a primit Ordinul „Steagul Roşu". Cînd l-am cunoscut eu, războiul de partizani era în toi ; am stat chiar cîteva zile ascuns în casa lui pe vremea cînd lucram în ilegalitate. Se îndeletnicea cînd cu fierăria, cînd cu plugăritul. Abia îşi ducea zilele de azi pe mîine. În timpul ocupaţiei a ridicat în picioare toată regiunea ; toate pădurile din apropiere erau pline de partizani. Ceva mai tîrziu casa lui a devenit centrul de unde se conducea urmărirea bandiţilor. Prin locurile acelea acţiona detaşamentul lui Nazarevski, iar omul despre care vă vorbesc îi indica unde anume trebuie să lovească. Încă de pe atunci a început să desfăşoare o muncă de conducere. Îl cheamă Anton Nesterovici.

Auzindu-i numele, unii dintre membrii Comitetului Central şi ai Consiliului Comisarilor Poporului şi-au adus aminte de el. Cu ani în urmă, cîţiva îl întîlniseră pe drumurile lor, iar alţii cutreieraseră pădurile cot la cot cu dînsul, mîncaseră pîine din aceeaşi desagă şi îşi petrecuseră nopţile scurte sub acelaşi tufiş.

Anton Nesterovici a fost chemat la centru. A rămas acolo aproape trei săptămîni. Petrecea zile de-a rîndul la Comitetul de Stat al Planificării şi ieşea de acolo cu faţa ostenită, dar cu pasul vioi. Colinda mult timp pe străzi ca să-şi dezmorţească picioarele, neobişnuit să stea în nemişcare ceasuri întregi. În cele din urmă, totul a fost studiat, limpezit, definitivat. Munca de pregătire se sfîrşise. Anton Nesterovici îşi făcu geamantanul, apoi hotărî să treacă pe la cineva care îi era apropiat. Mai rămăseseră vreo două ore pînă la căderea serii. Anton Nesterovici străbătu coridorul unei clădiri uriaşe, cercetînd numerele scrise pe deasupra uşilor. Trecu apoi pragul unei odăi cu două ferestre, în care se aflau patru paturi de fier. Nimeni n-a întors capul cînd ciocănise în uşă, atît de încordată era munca ce se desfăşura în odaie.

În jurul unei mese mici, patru fete cu coatele rezemate şi capetele aplecate cercetau cu multă atenţie o carte.

— Ei, cum scrie aici ? răsună pe neaşteptate glăsciorul triumfător al uneia dintre ele. Am spus eu că nu !

Deodată, ca la comandă, cîteşipatru se îndreptară din mijloc.

— Înseamnă că nu aici, în altă parte... îngăimă încurcată alta. Am greşit...

Apropiindu-se, Anton Nesterovici văzu pe măsuţă, deschis, un volum din operele lui Marx.

— Buna ziua, le salută el din mers.

Fata, care mai adineaori recunoscuse în faţa prietenelor ei că greşise, exclamă :

— Anton Pavlovici !

Şi se repezi la el. Mai întîi îi strînse mîna scuturînd-o, apoi, fără veste, se ridică în vîrful picioarelor şi-l sărută pe obraz. Nesterovici zîmbea, ba chiar părea cam stînjenit.

— De ce nu-i răspundeţi la bună ziua ? se întoarse fata către prietenele sale. Dumnealui e tatăl meu.

Fetele se apropiară pe rînd de Nesterovici şi-i strînseră mîna. Una din ele pufni în rîs, apoi se înroşi jenată. Nesterovici îşi dădu seama că fata rîsese fără să vrea, dintr-o zburdălnicie tinerească, şi, aruncîndu-i o privire, zîmbi.

Fata simţi nevoia să se scuze :

— De ce-i zici Anton Pavlovici ? o întrebă ea pe prietena care-l sărutase pe Nesterovici. Pe tine nu te cheamă Antonovna !

— Chiar aşa, se amestecă în vorbă o altă fată ; de atîtea ori ne-ai spus că pe taică-tău l-a ucis un ofiţer.

— E crescută de mine, le lămuri Nesterovici. Sau, mai bine zis...

— Am stat la dumnealui doi ani încheiaţi, în timp ce urmam şcoala primară.

— Dumneata eşti fierarul, nu-i aşa ? ghici fata care pufnise în rîs. Prietena noastră ne-a spus tot. Ne-a vorbit şi despre vecinul dumitale cel hazliu, cojocarul.

— Mai aveţi mult de furcă cu institutul ? le întrebă Nesterovici, căutînd cu privirea un loc unde să se aşeze.

La drept vorbind, nu simţea nevoia să şadă jos. După o zi întreagă de stat pe scaun, i-ar fi plăcut să măsoare cu pasul măcar douăzeci de kilometri. Dar şi tovărăşia acestor fetişcane îl bucura. Părea un uriaş pe lîngă ele. Te pomeneşti că ştrengăriţa aia o să pufnească din nou în rîs... Nu era de o seamă cu ele, dar atmosfera camerei lor îl învăluise cu farmecul ei tineresc.

— Mai avem de furcă trei luni, răspunse zîmbăreaţa. Ai vrut să ştii cînd terminăm institutul, nu-i aşa ? şi rîse iar.

— Şi după aceea ?

— După aceea ne punem pe muncă.

— Tu ce îndeletnicire ţi-ai ales, Irinka ?

— Vom face educaţia tinerei generaţii ! îi răspunse fata cea ghiduşă în locul Irinkăi. O să fim pedagogi, profesoare !

— Dumneata cunoşti problema, Anton Pavlovici, îi zise Irinka.

— Ştiu, cunosc menirea institutului vostru, începu Nesterovici, vrînd să arate că-i la curent ; dar zîmbăreaţa îl întrerupse iar, de rîndul acesta însă cu un aer grav :

— Noi o să ajutăm partidul, să lumineze în conştiinţa oamenilor întunericul care s-a acu-

mulat de-a lungul veacurilor ; o să educăm tînăra generaţie în spiritul socialist...

— Cînd ai intrat dumneata, tocmai despre asta discutam, zise Irinka. Citeam din Marx ; tradiţiile tuturor generaţiilor care s-au perindat prin viaţă stăruie ca un vis rău în conştiinţa celor vii. Eu le-am spus colegelor mele că privesc moartea tatălui meu ca pe un lucru tragic. Ce-i rău într-asta ? Eu una aşa gîndesc. Prietena mea îmi spune însă că acest cuvînt „tragic", ţine de generaţiile dispărute.

— Nu, n-am spus aşa, zise zîmbăreaţa, încurcată. De fapt, abia începusem discuţia, aşa că n-am apucat să ajungem la o concluzie definitivă.

— Noi trebuie să eliminăm din conştiinţa oamenilor tot ce ţine de exploatare şi de robie, şi nicidecum ceea ce e tragic.

Nici prin gînd nu-i trecea Irinei că vorbele pe care le rostea se vor transforma, după un timp oarecare, într-o realitate, că vor deveni pentru ea un fel de program, germinînd nenumărate idei, unele îmbucurătoare, altele triste ; că acestea vor sta la temelia celei mai neobosite acţiuni, menită, pe de o parte, să alunge din sufletele oprimate tot ce ţinea de exploatare şi robie, iar pe de alta, să educe sufletele neîntinate de amintirea nefericită a trecutului.

— Ei, noi am plecat ! Ne-o fi de ajuns ! Zîmbăreaţa întinse mîna lui Nesterovici, luîndu-şi rămas bun. Anton Pavlovici se înclină şi-i strînse mîna. Cele trei fete ieşiră din odaie.

— Mi se pare că au plecat din pricina mea...

— Nu-i nimic, se întorc deseară. Trebuie să stăm şi noi de vorbă, nu ? Ce-ar fi să trecem pe la Kondrat ?

— Cum, e aici ? Mi-a scris din...

— A fost mutat de curînd.

— Dă-mi adresa lui... Adică nu... Mai bine să mergem chiar acum.

— Să mergem... Colega mea a spus adevărat, adeseori mi-aduc aminte de vecinul dumitale, cojocarul. Unde-i acum ?

— Nu ştiu, sînt mulţi ani de cînd n-am mai fost pe la Dve Hatî.

— Cu vreo patru ani în urmă, pe vremea cînd Kondrat era delegatul partidului în acel raion, l-a întîlnit într-o zi în oraşel.

— În curînd, dimpreună cu tine, ne-om reîntoarce pe acele meleaguri. De acord ? Ai să vii la mine ?

— De ce mergi acolo ?

— Mă duc să asanez bălţile, să extrag turbă, să construiesc o centrală electrică. Zile în şir am studiat devizele şi planurile. Am fost însărcinat să conduc această operă uriaşă. Cînd mă gîndesc la cîtă muncă mă aşteaptă, mă apucă groaza... Tu termină-ţi institutul şi vino la mine la Dve Hatî, să te odihneşti înainte de a te apuca de treabă. Acum îmbracă-te să mergem la Kondrat.

Irina nu putea nimeri mîneca paltonului şi se tot învîrtea în jurul lui Nesterovici, iar el credea că o face dinadins, ca în copilărie, cînd dănţuia cazaciocul în sunetele viorii lui şi se aşeza călare pe umerii lui Kondrat.

— Ei, căpriţo! făcu el cu asprime prefăcută, şi-i vîrî braţul în mînecă.

Ieşiră în stradă. Oraşul era scăldat în razele soarelui care apunea.

Cîteva zile mai tîrziu, Nesterovici sosi în raion. Era în martie. Pădurile de pin se colorau într-un verde proaspăt. Ogoarele arate păreau nişte poieni negre. Pe muşuroaiele din mlaştini rogozul de anul trecut se făcuse ruginiu. Zilele erau însorite, dar la căderea nopţii apele care se adunau prin vîlcele prindeau o pojghiţă de gheaţă. Către sfîrşitul lunii, se revărsară peste mlaştini inundînd trecătorile dintre ele.

Într-una din zile, Nesterovici s-a oprit în trecere la Dve Hatî. Ştia cine se mutase în casa lui; chiar în primul an de după război, pe cînd se afla la conducerea raionului, o cedase el însuşi unui om venit de aiurea. A intrat în curtea cojocarului. Căsuţa prietenului său putrezise de tot şi se lăsase într-o rînă. Din gard nu rămăsese nici urmă. Un cocoş voinic, care ajungea cu capul pînă la fereastra cu geamurile sparte, stătea pe prispă şi privea cu trufie în toate părţile. Din creasta lui curgea sînge; se vede că era un mare bătăuş, şi ieşise cam scărmănat din lupta aprigă pe care o purtase cu puţin mai înainte.

Dînd cu ochii de cocoş, Nesterovici izbucni în rîs: „Îţi faci de cap, hai? Nu cumva tu eşti acum stăpînul casei?" Aruncă o privire pe fereastra spartă. Pereţii erau plini de mucegai. O broască, reînviată o dată cu venirea primăverii, stătea în mijlocul odăii şi-şi holba la el ochii bulbucaţi. Nesterovici scuipă cu scîrbă şi se în-

dreptă spre fosta sa locuință. Noul stăpîn îl recunoscu numaidecît și îi ieși în întîmpinare, îmbiindu-l cu o gustare. Dar Nesterovici îi spuse că nu-i flămînd și că, fiind în trecere, a intrat doar pentru o clipă să întrebe unde-i cojocarul.

— Cojocarul? Umblă prin lumea largă și lucrează cojoace. Nevasta i-a murit, iar copiii s-au făcut mari și s-au împrăștiat care încotro. Dă rareori pe-acasă, își petrece veacul mai mult printre străini. Ce să spun, e un om tare de treabă, să-i dea Dumnezeu sănătate. Casa lui stă mai tot timpul pustie, aș putea zice. Mi-a lăsat-o în grijă, să văd de ea și, slavă Domnului, e așa cum a lăsat-o. Noaptea îmi țin găinile acolo. Iaca așa trăim.

Vorbise cu multă însuflețire, se vedea cît de colo că folosința casei cojocarului ca adăpost pentru găini nu era pentru el o problemă banală, ci una de seamă, în stare să stîrnească multe griji. La lumea aceasta încercuită de griji mărunte, la năzuințele ei se gîndea Nesterovici, în timp ce ieșea din casă. A încălecat și a pornit pe drumul ce tăia mlaștina, amintindu-și cu emoție de fiece copac, de fiece piatră. Trecătoarea mlaștinei era acoperită cu apă; ajungea pe-alocuri pînă la scările șeii. Sub picioarele calului țîșneau stropi albi.

După vreo cinci zile Nesterovici veni din nou; de data aceasta cu ingineri și tehnicieni. Apa începuse să scadă. Se stîrniră vînturile. Pădurile, acum albăstrii, vuiau de glasurile păsărelelor și ale sălbăticiunilor. Ecourile răsunau prelung. Pe o colină acoperită de arini, Nesterovici a ales

un loc pentru a ridica prima baracă. În zilele acelea, se ducea regulat la gara orășelului. Într-un vagon de marfă sigilat sosiră sculele pentru tăiat arborii, o barcă cu motor și nenumărate hîrlețe. Nesterovici dădu un anunț la ziar, și tot felul de meșteșugari începură a sosi pe șantier. Era primul lot de muncitori. Lotul al doilea sosi în vară. Despre aceștia vorbeau oamenii veniți să identifice cadavrul (dacă-i al lui Sedas sau nu), cînd spuneau că au văzut lîngă orășel mulți oameni cu geamantane și traiste.

Într-o seară, Nesterovici, ud pînă la piele după o zi de alergătură prin mlaștină, gonea barca cu motor pe rîu, ca să ajungă cît mai repede la locul unde, sus pe mal, se aflau cîteva case. Își pusese în gînd să înnopteze acolo. Pînă la șantier mai erau vreo șase kilometri. Soarele asfințea. Apele rîului se revărsaseră pe o mare întindere, inundînd toată panta lină a malului stîng. Malul drept, acoperit de o pădure de rășinoase, era înalt și foarte povîrnit. Un bărbat spătos, cu obrazul lat și mustăți negre, stătea sub un pin chiar lîngă apă, ștergîndu-și mustățile cu batista. Fără să-și ia ochii de la barca cu motor, omul porni în urma ei de-a lungul malului. Nesterovici ajunse la locul hotărît și trase barca la mal. Apucîndu-se cu o mînă de o creangă de arin, păși pe uscat. Muncitorul care-l însoțea plecă cu barca înapoi, iar Nesterovici o luă de-a lungul rîului. Bărbatul cu mustăți negre îl ajunse curînd din urmă și intră în vorbă cu dînsul. Aflînd că Nesterovici are de gînd să înnopteze acolo, îl pofti

la el. Cînd păşi pragul casei, Nesterovici rămase mirat :

— Asta-i casa lui Stepurjinski !

— A fost, îi răspunse bărbatul cu mustăţi negre. Acum e a mea. De-alde Stepurjinski şi Bogorovski au fost deschiaburiţi astă-iarnă şi s-au cărat de pe aici.

— Dumneata eşti de mult pe meleagurile astea ? Eu cunosc pe toţi localnicii.

— Nu prea de mult. De astă-toamnă, de cînd a dat primul îngheţ. După plecarea lui Stepurjinski, casa rămăsese pustie, iar eu tocmai căutam de lucru. N-am avut niciodată un bordei al meu. Am tot fost argat pe la boieri, ba într-o vreme mă tocmisem pădurar la un pan ; dar n-am stat mult în slujba lui, nu voiam să mă războiesc cu norodul pentru averea panului. Pe timpul revoluţiei mă apucasem să-mi ridic o casă, dar a luat foc şi a ars pînă în temelie. Nu-i chiar aşa mult de cînd mi s-a întîmplat necazul ăsta, de cînd am rămas, cum s-ar spune, fără de adăpost. Acum sînt bucuros că m-am aciuat prin locurile astea. Aici se pune la cale o lucrare uriaşă. O să se poată mînca o bucată de pîine. În zilele noastre, muncitorul nu mai moare de foame !

După tonul cu care vorbea, părea că se laudă cînd spunea c-a fost argat la moşieri. Aceasta îi displăcu lui Nesterovici şi, de la început, omul cu mustăţi negre îi deveni antipatic.

Nesterovici îl întrebă cum îl cheamă.

— Naumîsnik, îi răspunse gazda, punînd pe masă, dinaintea oaspetelui, o cană cu lapte.

În zilele următoare, Naumîsnik s-a mai întîlnit cu Nesterovici în cîteva rînduri, şi în cele din urmă a fost angajat la lucru. Tocmai se construia baraca. Naumîsnik se dovedi a fi un bun dulgher. Se arăta mai harnic decît ceilalţi muncitori şi antipatia lui Nesterovici pentru el a scăzut treptat.

De la o vreme apele începură să se retragă şi trecătorile să se zvînte. Apăru cea dintîi dragă. Se făceau pregătiri în vederea începerii primei etape a lucrărilor de asanare. Casierul dădea aconturi muncitorilor şi se pregătea să le achite salariile pe luna curentă.

Între timp, Nesterovici observase că bojdeuca dărăpănată a cojocarului stătea ca un ghimpe în ochii lui Naumîsnik. În cîteva rînduri adusese vorba că bordeiul acela părăginit ar trebui dărîmat, iar buştenii folosiţi ca lemn de foc ; că doar cojocarul îl lăsase în părăsire. Abia mult mai tîrziu a ieşit la iveală ce înţeles aveau aceste vorbe ; deocamdată nimeni nu le lua în seamă.

Iată însă că într-o zi Naumîsnik dădu dispoziţii — acum era brigadierul dulgherilor — să se dărîme bordeiul cojocarului, iar bîrnele să fie folosite la încălzitul barăcii. Într-o singură seară casa a dispărut, n-a mai rămas nici urmă din ea, parcă n-ar fi existat niciodată. Dacă bietului cojocar i-ar fi trecut prin minte să se întoarcă pe meleagurile lui, Naumîsnik ar fi putut să-i spună : „În viaţă nimic nu rămîne cum a fost. Aşa s-a întîmplat şi cu casa ta : a fost şi nu mai este. De ce-ai părăsit-o ?"

Cojocarul putea să se întoarcă din zi în zi. Într-o toamnă, mai demult, cînd amintirea războiului civil era încă proaspătă în mintea oamenilor, cojocarul, aflîndu-se departe de locurile unde deschisese ochii, s-a lăsat pe o piatră de lîngă drum. Ziua senină era pe sfîrşite, zările îşi deschiseseră larg braţele. Numai din două părţi pădurea se apropia de locul unde se aşezase drumeţul.

„De mult n-am mai călcat pe aici, îşi zicea cojocarul, întinzîndu-şi picioarele ostenite şi privind în jurul lui. Au trecut vreo şase ani de cînd n-am mai făcut cojoace oamenilor din partea locului. Norodul de aici trăieşte în îndestulare. Dacă nu mi-au luat-o alţii înainte, am să găsesc poate de lucru."

Lîngă drum creşteau cîţiva stejari. În spatele lor se întindeau ogoare de cartofi. Pe unul din ele lucra o femeie; dezgropa cartofii. După ce şi-a legat traista şi a isprăvit de mîncat pîinea, cojocarul s-a îndreptat spre ea. Era tînără, părea mai curînd o fată. Lîngă hat, ceva mai la o parte, dormea într-un cărucior un copilaş.

— Doamne ajută! i s-a adresat cojocarul, apropiindu-se. Sapi la cartofi? Ce cuminte îţi doarme pruncul! E cel dintîi, pesemne... Frumoasă recoltă de cartofi. Oho, da straşnic pămînt aveţi! Cu aşa pămînt nu mori de foame. Spune-mi, n-ai auzit pe cineva c-ar vrea să-şi facă nişte cojoace?

— Uite, ia-o într-acolo! şi femeia a arătat înspre pădure. Acolo stă unul, Stepurjinski. El

ţine oi şi are plei ; poţi fi sigur că o să-ţi dea de lucru.

— Va să zică, şi prin părţile voastre sînt oameni cu numele Stepurjinski ?

— Da dumneata nu eşti de pe-aici ?

— Da de unde ! Eu îs de departe. Rătăcesc prin lume, aşa mi-a fost scris...

Atunci s-a apropiat de ei un bărbat cam de o vîrstă cu femeia. Văzînd un necunoscut cu traista subsuoară, a început să-l cerceteze şi să tragă cu urechea la vorbele lui.

— Eu am mai fost pe aici ! sporovăia cojocarul. Straşnic pămînt aveţi ! Nu se aseamănă nici pe departe cu al nostru. De m-aş statornici eu pe un asemenea pămînt, aş zice că mi-a pus Cel-de-sus mîna în cap !...

Tînărului i s-a părut că străinul are de gînd să se aşeze pe acele locuri mănoase şi, fără să-şi dea seama, s-a neliniştit. În glasul lui răsuna o gelozie răutăcioasă.

— Noi n-avem pămînt de prisos. Ce-i drept, înainte era, dar a fost împărţit la oameni. Cît despre sfoara de pămînt ce-a mai rămas neîmpărţită, sînt destui muşterii pentru ea. Dumneata eşti de departe ?

— Tocmai de dincolo de orăşel. Precum vă spusei, eu am colindat pe meleagurile astea ; de aceea întîlnesc mereu oameni cunoscuţi. Dacă o iei la stînga de la locul spre care mi-aţi spus să mă îndrept, dai de o fermă. Ţin minte că într-un rînd i-am lucrat gospodarului de acolo şase cojoace. Bine mai trăia chiaburul acela, frăţioare !

— Vorbeşti de Skuratovici ?

— Chiar aşa. Acum mi-am adus aminte de numele lui.

— Nu mai este. S-a dovedit că era un bandit şi l-au executat.

— Şi pe la noi îşi făcea de cap un bandit cu numele de Skuratovici. O fi fost tot din neamul ăstuia ?

— S-ar putea, dădu din umeri cu nepăsare tînărul, nevoind pesemne să lungească vorba.

— Da, da ! A fost la noi un bandit cu numele ăsta. Am auzit vorbindu-se despre el. I-a venit de hac Nazarevski cu detaşamentul lui. Lucrurile astea s-au petrecut pe vremea cînd mă aflam acasă.

— Va să zică, îl cunoşti pe Nazarevski ? s-a înviorat femeia.

— Cum de nu ! Mi-a călcat adeseori pragul casei. L-am ajutat şi eu, ca să zic aşa. Într-un rînd, banditii au dat peste mine în pădure, cu chiu, cu vai, am scăpat din ghearele lor ! După aceea i-am arătat lui Nazarevski pe unde să apuce ca să pună mîna pe ei. Ehe, am trecut prin multe !

— Nu ştii unde-i acum Nazarevski ?

— Cum să nu ştiu, fraţilor ? În momentul de faţă se află în orăşelul nostru. E cekist. A venit de curînd la noi ; pînă nu demult a fost în alt loc. Surioara lui a rămas mai mult de un an la fierarul Nesterovici, vecinul meu. N-avea unde să stea, că Nazarevski era mai tot timpul pe drumuri. Acum s-ar putea s-o ia din nou la el. Nu toţi oamenii îşi duc viaţa la fel, ci fiecare

după cum poate, iar Nazarevski e acum mare nacealnic. În mîna lui e pîinea şi cuţitul. Noi sîntem prieteni buni.

— Şi cum o cheamă pe soră-sa? îl iscodi femeia, băgînd de seamă că vorbele cojocarului curg ca grăunţele din treierătoare.

— O cheamă Irina, e o fată ca argintul-viu!

— Zici că Nazarevski e mare nacealnic? se interesă şi tînărul, ascunzîndu-şi cu stîngăcie mirarea.

— Mare!

— Ce-ar fi să înnopteze drumeţul la noi? se întoarse tînărul către femeie. Iar mîine şi-o căuta de lucru. Unde să pornească acum asupra nopţii?

Femeia puse copilul în cărucior şi se îndreptă spre casă, iar tînărul, după ce-şi încărcă în voie cartofii porni împreună cu cojocarul de-a lungul hatului. Pe drum începu a-i istorisi despre nevoile lui.

— Pe vremuri am păscut vacile lui Skuratovici. După aceea mi-am luat pămînt, iar acum în vara asta am făcut rost de un cal. Vacă, pînă una-alta, n-am. Anul ăsta, har Domnului, cartofii au rodit bine.

— Eşti însurat de mult? îl cercetă cojocarul.

— E primul copil; s-au împlinit patru luni de la naşterea lui. Nevastă-mea a fost şi ea la stăpîn. Pe taică-său şi pe frăţiorul ei i-au omorît banditii.

Cei doi bărbaţi au discutat tot drumul, pînă au ajuns acasă. Era o izbă mică, neterminată, alcătuită din patru pereţi de bîrne, cu două fe-

restre înjghebate la repezeală, fără pervazuri şi tocuri ; golurile dintre ferestre şi bîrne fuseseră astupate cu cîrpe şi cîlţi. Celelalte două ferestre erau bătute în scînduri. Tindă n-avea şi nici acoperiş. Spre a-l feri de ploi, acoperiseră tavanul cu un strat de paie.

— E greu să le faci pe toate dintr-o dată, spunea tînărul. Om ierna şi noi cum om putea, şi după aceea, încetul cu încetul, le-om încropi şi pe celelalte.

Cojocarul a înnoptat la perechea cea tînără, iar a doua zi dimineaţa a găsit într-adevăr de lucru la Stepurjinski. Din vorbă în vorbă, a aflat de la el că-i văr cu Stepurjinski care stătea la ferma din apropiere de Dve Hatî. Cojocarul a petrecut la Stepurjinski mai multe zile în şir, după aceea a colindat pe la fermele din partea locului, meşterindu-le la toţi de-a rîndul cojoacele. Pe pămînturile acelea l-a şi prins iarna.

Într-o zi, s-a abătut pe la tînărul în casa căruia îşi hodinise ciolanele în prima noapte. Cînd a intrat, a găsit-o pe femeie plîngînd. Tînărul stătea în mijlocul izbei cu dinţii încleştaţi, şi-şi răsucea dus pe gînduri o ţigară. Se vedea că nu era bucuros de prezenţa unui om străin ; teamă-i era c-o să se împrăştie vorba despre neînţelegerile lui cu femeia ! Dîndu-şi seama c-a picat la vreme nepotrivită, cojocarul luă altă vorbă.

— Totdeauna am spus că aveţi un pămînt cum îi slănina. Pune-l în tigaie şi poţi să prăjeşti în el tot ce-ţi poftește inima. Ce recoltă grozavă îi pe ogoare !...

Ştergîndu-şi lacrimile, femeia ieşi din casă :

— V-aţi sfădit, pesemne ? întrebă cojocarul. Ce să-i faci, frăţioare, aşa-i viaţa.

Tînărul a prins a-şi dezlega băierile inimii :

— S-a obişnuit să ducă o viaţă de cîine !... Vezi şi dumneata cum mă străduiesc să fim şi noi în rînd cu oamenii. Însă îmi vine tare greu !... Cînd ai fost la noi rîndul trecut, spuneai dacă îţi aduci aminte, că Nazarevski e mare nacealnic şi că-i stă în putere să facă orice. El îi o veche cunoştinţă a nevesti-mi. Atunci, ce-am zis : să se repeadă ea pînă în oraş, să înhame calul, la urma urmei, să se ducă cu căruţa, şi să-l roage să ne ajute. Să ne dea ceva lemne, că le-om căra noi singuri acasă... după aceea le-aş vinde. Că şi de bani avem nevoie ! Sau să ne dea nişte cereale... Ei bine, nu vrea să se ducă şi pace ! „Nu mă duc să cerşesc, zice... Nazarevski e tovarăşul meu (tînărul rostise plin de trufie cuvîntul tovarăş) şi nu mă duc să-i cer de pomană. Trebuie să ne chivernisim singuri, zice, aşa cum face fiecare !" Ce-mi pasă mie ce fac ceilalţi ? N-are oricine un asemenea prilej, şi apoi... cerşit se cheamă asta ? Una este să ceri ceva de la un vecin şi alta lui Nazarevski ! Nu dă din avutul lui, ci din al statului !

— Asta aşa-i... Dacă stai de vorbă cu omul... dacă-l rogi... Ch-ch ! Ptiu !

— Nu-i aşa ?

Stăpînul casei aprinse o ţigară şi ieşi afară. Cojocarul se luă după el, dar în uşă se opri şi bău o cană cu apă. Tocmai atunci intra în izbă

femeia. Trecînd pe lîngă cojocar, îi aruncă o privire tăioasă. Apoi scoase din cuptor o oală cu apă caldă, ca să îmbăieze copilul.

— Multe se întîmplă în viaţă, oftă cojocarul. O duce omul cît poate s-o ducă...

— Ei, şi pe urmă ? întrebă femeia, aruncîndu-i o privire rea.

— Aşa cum spuneam... cîte nu se pot întîmpla ?... Ch-ch ! Ptiu !... Şi cojocarul ieşi din casă.

— S-au împrietenit... cum îi sacul e şi peticul. Doamne, ce om ! De cine mi-am legat eu soarta !... murmură femeia, scăpînd o lacrimă pe faţa copilului. Amărîtă viaţă mai duc alături de el !

— Amărîtă ? S-a auzit glasul bărbatului care apăruse în prag. Ce vină am eu ? Dacă nu te ajuţi singură, cine să te ajute ?

— Pe vremuri te ajutai şi tu singur, ajutîndu-l însă, de fapt, pe Skuratovici.

— Aş vrea să ştiu, dacă ai fi fost tu în stare pe atunci să-mi ajuţi familia ? Te pricepi să îndrugi verzi şi uscate ! Mai bine recunoaşte că dacă te-ai fi ajutat pe tine şi nu pe naiba ştie cine, taică-tău şi frate-tău ar trăi şi în ziua de azi. Dar tu ai făcut pe dos ; ai ajutat pe toată lumea, în vreme ce de tine nu i-a păsat nimănui nici cînd ai fost la un pas de moarte.

Nu era întîia oară cînd se iscau astfel de certuri în casa lor. Femeia se aplecase asupra copilului şi lacrimile prinseră din nou a-i scălda obrajii.

— Am nădăjduit că copilul nostru o să fie mai fericit ca mine... Tu însă vrei cu tot dinadinsul să calce pe urmele tale.

— Pe care anume? Am eu vreo vină că aşa e lumea? Îmi dau silinţa pe cît pot, ca fata noastră să nu crească pe maidan, să ştie şi ea că are ceva la sufletul ei! Nu m-am străduit să ridic o căsuţă? N-am ales eu locul? Poţi să spui că nu-i adevărat?

Da, aşa era, însă tînăra femeie privea lucrurile cu totul altfel.

— Parcă văd că şi copilul nostru o să aibă aceeaşi soartă ca şi noi, urmă bărbatul; poate chiar mai rea! Copiii din ziua de azi nu vin pe lume ca să aibă parte de bucurii. Părinţii noştri au pătimit în război, iar noi am crescut în lipsuri. Ce mare fericire crezi că-l aşteaptă pe copilul nostru? Parcă acum e linişte în lume? În curînd au să înceapă alte războaie, mai straşnice decît cele de pînă acum. Copiii de azi au să aibă de îndurat mai multe, decît am îndurat noi şi părinţii noştri.

— Nu-i adevărat! Tu vrei să fie aşa.

— Ba tu vrei! Cîtă vreme e linişte, mai poate omul să-şi facă un rost; dar tu nu te înduri să superi un ştab atît de mare ca Nazarevski! De unde te-ai găsit tu tovarăşă cu el? El e mare nacealnic, iar tu te tăvăleşti în băligar! De-o fi să cadă iar vreo năpastă peste oameni, tu şi copilul tău o să pieriţi, iar dumnealui o să facă pe comandantul.

— Ai uitat, se vede, cum arăta surioara lui cînd era micuţă! Eh, degeaba îmi bat eu gura...

Femeia începu să se plimbe prin odaie cu copilul în braţe ; nu-şi găsea astîmpărul. Îi era sufletul amărît. Se silea să nu-i mai răspundă, voia să se liniştească.

A preferat să îndure nenumărate ocări, dar la Nazarevski nu s-a dus ! Ar fi dorit să-l vadă, să stea de vorbă cu el, nu însă pentru asemenea treburi.

Aşa se scurgea viaţa în casa aceea.

Peste vreo patru ani, cojocarul s-a ivit iarăşi. Acum avea şi Mihal Tvoriţki piei de oaie. E drept că pentru cojoc i-a lipsit o piele şi a trebuit s-o cumpere de la Stepurjinski. Se statornicise între ei o înţelegere tacită : nici unul, nici celălalt, să nu aducă vorba despre treburile lor de altădată. Nu era deci de mirare că uneori Stepurjinski călca pragul lui Tvoriţki. Voinic, lat în umeri, cu mustaţa neagră, veni în vreo două rînduri la Mihal Tvoriţki să vadă cum îi lucrează cojocarul „cel dintîi cojoc", cum zicea el, mestecînd un pai între dinţi.

Casa lui Tvoriţki avea acum acoperiş, era îngrădită cu un zăplaz, iar în spatele grădinii de zarzavat apăruse o arie acoperită. În vreme ce lucra, cojocarul urmărea traiul soţilor Tvoriţki şi-şi zicea : „Nu se împacă împreună, trăiesc în duşmănie". Într-un rînd, Stepurjinski i s-a jeluit cojocarului :

— Tvoriţki ăsta face pe nevoiaşul. La început îmi ziceam : „O fi sărac, de-adevăratelea". Dar abia şi-a isprăvit casa, şi numai văd că-şi face şi o arie ; n-a trecut mult şi şi-a cumpărat o vacă ; apoi a schimbat calul. Stau şi mă întreb : dacă-i

așa de calic, cum de-a izbutit să le rostuiască pe toate? Eu plătesc dări, da, da! Pe mine mă cheamă Stepurjinski, eu sînt chiabur! Iar el, dacă e sărac lipit pămîntului, cum zice, huzurește și nimeni nu se leagă de dumnealui! De unde face rost de toate, nu se știe. Cît îi ziulica de lungă se sfădește cu nevastă-sa, dar de la ce, naiba știe!...

— E adevărat ce se spune, că-i greu să știi ce-i în sufletul altuia.

Cojocarul pornise din nou pe la oamenii din partea locului să lucreze cojoace. Se întîmpla să nu se abată pe acasă cîte o jumătate de an, ba și mai mult. Ultima oară a fost dus mai bine de un an, și cum nici ai lui nu mai locuiau acolo, a găsit ușa încuiată cu lacăt, așa cum o găsise și Nesterovici. Iar ceva mai tîrziu, mulțumită lui Naumîsnik, casa, după cum știm, a dispărut. Locul a rămas gol. Despre aceste întîmplări, localnicii nu prea vorbeau multe; de la o vreme se obișnuiseră cu tot felul de întorsături neașteptate. Despre cojocar se spunea că se rostuise undeva departe, înspre apus, unde (după cum povestea singur) pămîntul e mai bun, oamenii trăiesc în îndestulare și se găsește de lucru din belșug. Așa o fi fost sau nu, nu știm, un fapt era însă adevărat, că nu mai trecuse pe acasă cine știe de cînd. Nimeni nu mai ținea socoteală, acum cînd în ținutul acela se îndeplineau lucrări de-o atît de mare însemnătate.

Pînă în luna mai s-au ridicat patru barăci și au început să se sape cele dintîi drumuri de asa-

nare. Muncitorii îşi înjghebaseră gospodării, şi seară de seară, în marginea pădurii, se aprindeau focuri. Păsările de noapte se potoliseră.

Pe la sfîrşitul lunii mai, o importantă sumă de bani destinată lucrătorilor de construcţie a fost expediată de la centru şi depusă la banca raională.

III

Era toamnă. În orele liniştite ale dimineţii, o ceaţă caldă se aşternea deasupra pămîntului. Se auzea de departe cum foşneşte frunzişul îngălbenit. Înspre amiază, soarele răzbătea prin negură, iarba şi copacii prindeau viaţă, pădurile păreau că se depărtează, iar cerul se făcea tot mai înalt. Frunzişul arborilor răspîndea o mireasmă dulce, iarba de pe marginile drumurilor se culca uşor la pămînt. Natura se înfăşura într-un veşmînt de-o frumuseţe măreaţă.

În drum se ivi o fetiţă. Flori galbene de toamnă îşi aplecau petalele peste pajiştea ofilită ; cerul senin şi creasta dinţată a pădurii se oglindeau în apă. Întreaga natură păstra în sine un înţeles major şi tainic. Fetiţa se îndreptă spre locul unde drumul dădea în vale. Speriate de paşii ei uşori, păsărelele îşi luau zborul şi se ascundeau prin tufişurile din marginea drumului. Fetiţa întoarse capul, dar, în afară de pădure şi

de bolta cerului, nu văzu nimic. Atunci o luă înapoi, urcă dîmbul, şi din nou răsăriră înaintea ei pinii verzi, stejarii ruginii şi cîmpia arsă. Drept în faţă se vedea casa lor, scoruşul cu ciorchini purpurii, iar pe acoperiş, puzderie de păsărele. Va să zică, nu s-a depărtat prea mult de casă ; pe aici are voie să se plimbe, aşa i s-a spus — să nu se depărteze de casă ! O luă iarăşi la vale. La o mică depărtare, se înălţa păduricea de brad scăldată în razele soarelui. Dincolo de hotarul ei verde, plopii ardeau în văpăi, stejarii străluceau ca arama. Ce bine ar fi, să se ducă pînă în pădure ! Deodată, rămase cu privirea aţintită pe ogorul de lîngă drum : sclipea în ţarină ceva ademenitor, în fel de fel de ape. „Oare ce luceşte acolo o fi departe de casă ? Poate că nu ; şi chiar dacă-i mai departe, ce-o să se întîmple ? Numai de-aş ajunge mai degrabă."

Fără să mai stea pe gînduri, o luă la fugă pe drum, trecu şanţul şi culese un pumn de pete de lumină, care jucau în felurite culori. Era un ciob de sticlă galbenă. Fetiţa se pricepea să-l folosească. Închise cu degetele un ochi şi apropie ciobul de ochiul celălalt. În aceeaşi clipă lumea înconjurătoare se schimbă ca prin farmec : brădetul se întunecă, cerul coborî înspăimîntător ! Părea că totul clocoteşte, se roteşte cu o viteză ameţitoare, iar de undeva vin nişte sunete nemaiauzite. Copila scoase într-adins un ţipăt ascuţit. Priveliştea deveni şi mai înfricoşătoare, paiele împrăştiate pe lan păreau că ard, trimiţînd în văzduh limbi mari de flăcări. Fetiţa îndepărtă sticla de la ochi şi se uită din nou în

jurul ei. Totul luase iarăşi înfăţişarea obişnuită. Mai rămase acolo cîtăva vreme, uitînd că n-are voie să se depărteze de casă.

— Slava ! Slavocika ! se auzi un glas de femeie.

În drum stătea mama fetiţei. Tulburată, Slava se apropie de ea.

— Mămucă, uită-te prin sticlă să vezi cum arată pădurea şi toate cîte-s în jur !

— Aruncă sticla, ai să-ţi tai obrazul !

Fetiţa strînse ciobul la piept. Mama o luă în braţe şi o scoase în drum. Între timp, micuţa se mai uită o dată prin sticlă.

— Mămucă, dac-ai vedea ce groaznic arată toate !

— Ştii că n-am timp de pierdut, te-am rugat să nu te depărtezi de casă, dar tu nu vrei să mă asculţi. Trebuie să mă duc la cîmp şi am zăbovit un ceas, căutîndu-te. Nu pot să te las singură acasă !

Fetiţa mergea zburdînd şi din cînd în cînd ducea sticla la ochi. La un moment dat, se împiedică de un bulgăre şi căzu. Mamă-sa o luă în braţe şi îşi continuă drumul. Cînd au ajuns acasă, l-au găsit pe tata stînd tăcut şi încruntat în mijlocul ogrăzii.

— Ce gînduri te frămîntă, ce-i cu tine, omule ? îl întrebă femeia.

— Nu mă frămîntă nici un gînd.

— Da de ce eşti aşa de posomorît în ultima vreme ?

— Cum posomorît ? Parcă n-aş avea destule griji... Hai, urcă-te în căruţă să mergem.

— Mi se pare că te apasă ceva pe suflet. De mai multe ori te-am văzut neliniştit, dar nu ţi-am mai spus. Ei, ce-i dacă te-a chemat de două ori judecătorul de instrucţie la interogator ? S-ar fi putut altfel ? Doar nu-i lucru de şagă ! Uite, şi-acum eşti cu gîndul cine ştie unde...

— Ce ţi se tot năzare ?...

Bărbatul schiţă un zîmbet şi îndemnă calul. Mergea la pas.

— Mai stăpîneşte-te şi tu, îl sfătuia nevastă-sa. Omul cînd vrea, se poate schimba. Ieri m-ai certat c-am luat de la tine două ruble ca să dau la dres încălţările copilului. Strigai că dacă-i frig, fata n-are decît să stea în casă ! Pe de altă parte spui mereu că te străduieşti cît poţi, ca fetiţa să aibă un adăpost cînd o să se facă mare, „ca să poată găsi scăpare", cum spui tu, la caz de nenorocire. Dar pînă una, alta, îi strici viaţa, te zgîrceşti pentru...

„Toate ar fi bune, dacă n-aş avea o asemenea nevastă", îşi zise el, şi nu-i răspunse. Femeia continuă să vorbească. Deodată, bărbatu-său se întoarse spre ea şi răcni :

— Da tacă-ţi gura odată !

Fetiţa se lipi de mamă-sa. În sfîrşit, ajunseră pe ogorul lor. Tatăl luă copilul din căruţă şi-l dădu jos. Coborî şi mama. Fetiţa simţea că tătuca o strînge la piept cu aceeaşi dragoste ca şi mămica. Nu mai înţelegea nimic. În sufletul ei gingaş, stăruia un hău în adîncul căruia zadarnic se străduia, biata, să desluşească simţămintele. Stătea descumpănită între mamă şi tată, parcă frămîntîndu-se cum să facă să-şi poată frînge

inima-i de copil şi s-o împartă egal celor doi părinţi ai săi.

A scos din buzunar ciobul de sticlă şi l-a apropiat de ochi. Totul în jurul ei deveni din nou înfricoşător. Mama se aplecă spre pământ, iar tata porni în urma plugului. Slava îndepărtă sticla de la ochi ; lumea deveni din nou luminoasă şi veselă. Brădetul era de un verde proaspăt, ogorul împrăştia o mireasmă uşoară, pinii băteau în purpuriu. Fetiţa începu să smulgă frunzele îngălbenite dintr-o tufă de măcieş.

Pe la amiază, Mihal Tvoriţki zise nevesti-si :

— Zosia, să ne tragem oleacă răsuflarea. Tu, rămîi aici cu copilul, iar eu, mă duc în pădure, poate găsesc niscaiva ciuperci.

— Ciuperci la vremea asta ?

— Toamna e călduroasă.

Porni agale, dar pe măsură ce se apropia de pădure, grăbea pasul.

În ultima vreme, îngrijorarea pe care i-o stîrniseră întrebările judecătorului de instrucţie îi pierise cu desăvîrşire. Numai certurile cu nevastă-sa îl necăjeau ; iar neînţelegerile dintre soţi erau tot mai dese. Tvoriţki nu-şi dădea seama că atitudinea lui faţă de soţie, chiar faţă de copil, se schimbase cu desăvîrşire.

În vreme ce se îndrepta spre pădure, îl ispitea gîndul să revadă locul unde găsise pachetul cu hîrtii noi-nouţe de cîte trei ruble. În pădure era linişte. Cărarea bătătorită nu se zbicise încă după ceaţa din timpul nopţii. Trecu de cîteva ori pe lîngă trunchiurile răşinoase ale pinilor, şi deodată un nou gînd îi tulbură toată

ființa : „De la bancă nu s-au furat numai trei sute de ruble, ci mult mai mult ; se spune că zeci de mii de ruble ! Poate chiar sute de mii ! Mă întreb : de ce am găsit numai trei sute de ruble ? De ce n-am găsit mai multe ? A trecut de-atunci o bună bucată de vreme și nu s-a auzit să mai fi găsit cineva bani pe-aici..." Numai la gîndul acesta îl trecu un fior. Se plimbă de cîteva ori în sus și în jos pe marginea pădurii, apoi se îndrepta cu pași grăbiți spre ogorul său. „De s-ar sfîrși ziua mai repede !"

În seara aceea, Tvorițki se sili să vorbească mai frumos cu nevastă-sa. Îi spuse între altele, că are de gînd să care acasă bușteanul aruncat de apă pe malul rîului.

— E greu, n-ai să-l poți căra singur, îi zise femeia.

— Spui așa numai ca să mă stîrnești. Iaca, ai să vezi că sînt în stare !

Aduse într-adevăr bușteanul și-l aruncă în mijlocul ogrăzii ; apoi se rezemă de perete și căzu pe gînduri. În fața lui, nu prea departe, se zăreau niște umbre nelămurite. „Înspre sfîrșitul nopții, din partea aceea trebuie să răsară luna", își zicea Tvorițki. „Umbra cea neagră e pădurica lui Skuratovici." De jur împrejur stăruia o liniște adîncă. „Tot într-acolo e și scorbura părului sălbatic al fostului meu stăpîn. Pămîntul răvășit de hîrleț de mult o fi fost spălat de apa ploilor. Cine l-o fi săpat ?" El zîmbi, zicîndu-și în gînd : „Prima oară l-am săpat eu, dar am astupat bine groapa la loc. Nimeni nu știe și nici n-o să știe vreodată. Eu am făcut însă o groapă mică fiindcă

ţinusem minte locul, pe cînd celălalt, se vede treaba, nu-l cunoştea...". Acest gînd, legîndu-se cu cele de mai înainte, îi deschise capul. „Dacă celălalt a scormonit atît de mult pămîntul, înseamnă sau că nu cunoştea locul, sau că îl uitase... He-he !" Tvoriţki se cutremură. „Va să zică, iată de ce a răvăşit pămîntul ! Dacă-i aşa, înseamnă că ucisul ar putea să fie într-adevăr Sedas. Mai mult ca sigur ! El este !" (Omul cercetă îndelung norul de deasupra pădurii.) „Oare de ce a fost ucis Sedas ? Şi cine l-a ucis ?" Totul se învălmăşi din nou în mintea lui. Tvoriţki îşi mută privirea spre pădure şi rîse încetişor : „Da ştiu c-a scormonit pămîntul, nu glumă ! L-au trecut şapte rînduri de sudori ! Crăpa de ciudă, şi a plecat cu buzele umflate. He-he !" Tvoriţki se sperie de propriul său glas : „Gata ! La aşa ceva nu-i voie nici să te gîndeşti, darmite să vorbeşti ! Trebuie să stau deoparte, altminteri, n-o să am linişte ! Eu n-am nimic de-a face cu întîmplarea asta. N-am ucis pe nimeni şi nici n-am făcut vreun rău cuiva !"

Răscolit de gînduri, Mihal se îndreptă spre arie, apoi o luă înapoi de-a lungul gardului. Deodată, piciorul îi lunecă pe pămîntul ud, pînă în fundul şănţuleţului. Alte amintiri îl cercetară din nou : tot aşa de lunecos era pămîntul şi pe malul povîrnit al rîului, lîngă locul unde zăcea cadavrul ! „Poate că şi atunci cineva urcase şi coborîse de mai multe ori ? Te pomeneşti că acolo au fost ascunşi banii furaţi ?" Presupunerea era naivă, Tvoriţki însă nu stătu mult în cumpănă. Gînduri, care de care mai năstruşnice, îi roiau

prin minte, învălmăşindu-se, fără să se poată închega.

Brusc, o luă din loc şi se îndreptă spre pădure. Peste vreun sfert de ceas se afla la marginea ei, în preajma rîului. Simţi sub picioare pămîntul bătătorit care cobora spre apă. Se aşeză pe povîrniş, se lăsă să alunece la vale şi se propti cu călcîiele în fundul nisipos şi nu prea adînc al rîuleţului. Scotoci tufişurile şi pe sub pietre, dar nu găsi nimic. Apoi urcă din nou malul şi se rezemă cu umărul de un pin. Părul ud de sudoare i se lipea de frunte, gulerul cămăşii îl strîngea. Trecu multă vreme pînă îşi recăpătă răsuflarea ; tremura ca scuturat de friguri. Începu din nou să umble. Era foarte calm. Oricît ar părea de ciudat, dar Mihal nu era dezamăgit. „În curînd o să răsară luna şi voi vedea mai bine", îşi zicea în gînd.

Lumina lunii nu s-a lăsat aşteptată mult. Tvoriţki se furişă spre locul unde fusese altădată ferma lui Skuratovici şi unde acum, ceva mai la o parte, se afla casa lui. El apucă pe cărarea de lîngă pădure. În casă era linişte. Toată lumea dormea. Mihal plecă mai departe să caute. Peste cîteva minute ajunse la scorbura părului sălbatic. Pe pămîntul răscolit, spălat de apa ploilor, mai rămăseseră ici-colo cîteva muşuroaie. Între timp, luna se ridicase deasupra brădetului. Scorbura părea albă. Tvoriţki se aşeză pe ea. „N-are nici un rost să caut banii aici. Nu se poate să-i fi îngropat în acest loc. Pentru aşa ceva nu era nevoie să scormonească atît de mult pămîntul. De ce a săpat aici, şi cine anume a săpat, e limpede.

Cel ucis e Sedas. Iar pămîntul l-a săpat ucigaşul acela afurisit. Stau şi mă întreb : de ce l-a omorît pe Sedas ? De ce tocmai pe Sedas ?... Avea el motive să-l ucidă pe Sedas ? Poate că, totuşi, nu-i Sedas ? Adică au venit aici numai şi numai ca să scormonească pămîntul ? Nu-i nimic de mirare. Oare ei să fi prădat banca ? Dar dacă n-aveau treabă decît aici, de ce s-au dus tocmai la mama dracului ? Sedas să fie, sau nu-i Sedas ? Cînd te gîndeşti că a stat pe scorbura asta şi poate că chiar aici a început încăierarea !"

Pe dată îl cuprinse spaima. „Să fii singur într-un loc unde s-au petrecut lucruri atît de neînţelese, atît de înfiorătoare !" O rupse la fugă. Ajuns în preajma casei sale, prinse curaj şi-şi zise cu o îngîmfată mulţumire : „Există un om mare care ştie mai multe despre toate acestea decît oricare altul ; şi omul acesta sînt eu !"

Ca să nu trezească pe nimeni, se culcă în şură ; moţăi în trifoi pînă în revărsatul zorilor, apoi se sculă, dădu de mîncare calului şi, fără grabă, începu să se pregătească de plecare la cîmp.

— Hai, îmbracă-te mai repede ! Abia te mişti ! se răsti el la nevastă-sa.

Ieşise pe ogor cu gîndul să are toată ziua. Se nimerise să fie o vreme mohorîtă, ceţoasă ; pădurea înnorată încremenise. Mihal ara în silă, ardea de nerăbdare să se apuce de altă treabă. Munci vreo două ceasuri, apoi deshămă calul şi-i dădu drumul pe imaş. Rupse o bucată de pîine, şi în timp ce o mesteca, se strecură printre tufişuri, de partea cealaltă a cărării. A cercetat cu

de-amănuntul povîrnișul de pe malul rîului, unde se lăsase să lunece noaptea trecută. Nevăzînd nimic deosebit, trecu prin pădure și se îndreptă spre locul unde își lăsase plugul. Deodată, zări pe pămînt, în dreapta sa, nu departe de drum, ceva care făcu să i se întunece vederea, parcă l-ar fi izbit cineva în moalele capului : era o bancnotă de 3 ruble ! Zăcea ascunsă în pămînt ; nu i se vedea decît o margine. Hîrtia era decolorată, îngălbenită și plină de noroi. Se cunoștea totuși ca pînă nu demult fusese nouă-nouță. „E tot dintr-acelea !" își zise, ridicînd-o. „Trebuie neapărat să găsesc încă una măcar. În direcția în care se va afla ea va trebui să-mi îndrept pașii ca să dau de urmă. Se vede treaba că aici s-au luat la bătaie (și încă ce bătaie, care s-a sfîrșit cu uciderea unui om !). În timp ce se luptau, pachetul s-a desfăcut, banii s-au împrăștiat și i-au semănat pe drum."

Tvoriţki caută încă multă vreme, dar nu mai găsi nimic. „Trebuie s-o pornesc de unde zăcea mortul înspre locurile unde am găsit banii, atunci și acum, și s-o țin drept înainte. Asta-i urma cea bună." După ce se mai gîndi puțin, își roti privirea într-o parte, apoi în cealaltă, și-și dădu seama că va trebui să meargă aproape în linie dreaptă, spre apus. Exista o singură abatere neînsemnată, de care putea să nu țină seama. Pămîntul răvășit de pe ogorul lui Skuratovici rămînea mai într-o parte. „S-ar putea să fie numai o întîmplare... Adică nu ! Și acolo s-au găsit hîrtii de cîte trei ruble. Locul acela n-are nimic de-a face cu urma asta. Trebuie să merg tot

înainte. Să încerc. Numai de n-aş încurca drumul."

Învăluit în ceaţă, Mihal Tvoriţki o luă prin pădure. Locul era înalt. Cîmpia rămînea la dreapta, în vale. Prin pîcla care plutea deasupra lunciî se zăreau luncile inundabile şi şleaul cel mare, întins de la răsărit spre apus. Mihal mergea înainte şi se uita mereu cînd la dreapta, cînd la stînga. Merse aşa vreun kilometru. Pădurea se sfîrşea, pinii se răreau, lăsînd locul tufişurilor. În faţă cobora o rîpă adîncă, iar ceva mai în fund se zărea un sat. Într-acolo ducea şleaul. Mihal se întoarse, continuînd să cerceteze calea cu aceeaşi luare-aminte. Într-un loc văzu nişte paie împrăştiate : „Paiele sînt proaspete, îşi zise el, au fost aruncate de curînd, n-au avut timp să se înnegrească de ploi. Nu dovedesc nimic." Porni mai departe. În răstimpuri, se oprea, se depărta puţin, cînd la dreapta, cînd la stînga... Nu era sigur nici el că s-ar putea procopsi aici din cele făptuite de mîinile altora... Bancnotele găsite îl împingeau însă să caute mereu. În ziua aceea arase puţin, îşi pierduse mai tot timpul cercetînd.

A treia zi era duminică, şi Mihal plecă în pădure dis-de-dimineaţă. A cutreierat toate cărările, a scotocit pe sub tufe. Într-un loc, la vreo zece paşi depărtare de o potecă neumblată, văzu pe pămînt o creangă de arin, de care atîrna o fîşie lungă de coajă smulsă din trunchi. Cineva se aşezase, desigur, pe cracă, rupînd-o sub greutatea trupului. La ruptură lemnul se înroşise şi se mai întunecase... Precum se vede, trecuse

multă vreme de atunci. După ce s-a rupt craca, omul, pesemne, s-a aşezat jos ; pămîntul acoperit cu muşchi şi aşternutul acelor de pin păreau răvăşite de tocurile unui bărbat, care, cînd îşi întindea picioarele, cînd le trăgea sub el, cum face omul istovit de muncă, sau după o luptă crîncenă. Urmele tocurilor se păstraseră ; le apărase de ploi streaşina crengilor de pin. Tot acolo se zărea o grămăjoară de muşchi uscat şi fărămiţat. Muşchiul se afla pe locul unde ar fi venit capulăluia care se lungise aici să se odihnească. Se prea poate, ca cel sub care se rupsese craca să se fi culcat de-a dreptul pe pămînt, dar simţindu-l zgrunţuros, a adunat o mînă de muşchi şi şi-a tras-o sub cap. Cărarea în preajma căreia se petrecuseră toate acestea era dosnică, şi cineva care n-o cunoştea putea să rătăcească mult şi bine, chiar şi ziua namiaza mare, pînă să poată ieşi din pădure. Era o cărare scurtă şi dăinuise de mult, dar ca să ajungi pînă la ea din locul unde zăcea cadavrul, trebuia să străbaţi o rîpă mlăştinoasă, plină de muşuroaie, cu izvoare ce-şi aveau începutul în „ochiul dracului" din apropiere. Un om străin de aceste locuri s-ar fi putut scufunda pînă la gît în aceste izvoare. Aşadar, cel care a mers pe această cărare şi a poposit aici să se odihnească era fără îndoială sau un localnic, sau unul care cunoştea bine intrările şi ieşirile pădurii. Dar de ce nu s-a culcat pe pămînt de la început ? De ce i-o fi venit pofta să se aşeze mai întîi pe craca ? Dacă în ziua aceea plouase, pămîntul, deşi apărat de streaşina copacilor, trebuie să fi fost ud, din pricina apei care se scurgea

de pe crengi. Aşadar, a încercat să se adăpostească mai întîi unde i se părea locul mai uscat.

Aşa judeca Mihal Tvoriţki, în vreme ce cerceta pămîntul de sub copaci. Mai tîrziu, retrăind în minte clipele acelea, se minuna el însuşi de limpezimea gîndurilor lui, atît era de tulburat.

„Dacă se va dovedi o legătură cît de mică între mort, bani şi cel ce s-a odihnit aici, înseamnă că la mijloc e isprava unuia de pe meleagurile noastre, care cunoaşte ca-n palmă toate cotloanele ; înseamnă că tot el a răscolit pămîntul de lîngă trunchiul de păr. Dar de ce l-o fi ucis pe Sedas, dacă mortul e într-adevăr Sedas ? Să nu se fi înţeles la împărţirea banilor furaţi de la bancă ? Aşa trebuie să fie ! Iată cine a prădat banca ! Sedas a prădat-o ! Presupunerile mele ar putea fi de ajutor la cercetări. Ce-ar fi să le dau în vileag ? Să-l ajut pe judecătorul de instrucţie. Chiar aşa, mă voi duce să-i spun ! O să se bucure şi nevasta, ar fi pe placul ei. Ţin minte că aşa era şi în copilărie. Oare cît să fi trecut de atunci ? Vreo zece ani ? Da ce rost are să-mi bat capul cu amintirile ? Numai să nu le vină cumva pofta anchetatorilor, după ce le-oi spune tot, să mă vîre şi pe mine în dandanaua asta ! Doar judecătorul de instrucţie nu mi-e frate... Deşi, la drept vorbind, eu n-am nici o vină ! N-am nici în clin, nici în mînecă nici cu chestia asta şi nici cu altele la fel. Nimeni nu ştie că eu am scormonit pămîntul lîngă păr înaintea lor. Scorbura n-o să spună nimănui ! Totul rămîne ca în mormînt. Şi-apoi, ce rău e într-asta ? Dimpotrivă, m-am răzbunat pe un ticălos, pe un duşman. Ce ar fi

să mă duc la judecătorul de instrucție, să-i spun ce gîndesc ? Mă și duc să-i spun !"

Deodată, dădu cu ochii de bani ! Dar de data asta nu mai era un singur teanc de bancnote, ci multe, multe, mirosea a mii de ruble ! Erau teancuri peste teancuri legate la un loc cu sfoară subțire, cum se leagă banii la bănci. Pachetul uriaș era acoperit aproape în întregime cu mușchiul pe care, după cum se părea, se rezemase capul acelui om. În mușchi se strînseseră ace de pin putrezite ; așadar, cineva, lăsîndu-se greu peste pachetul cu bani, îl afundase adînc în pămînt, încît de sus nu se vedea decît un colțișor. Se putea presupune că cel culcat apăsase pachetul cu coasta sau cu umărul, îngropîndu-l în așternutul de pămînt afînat, mușchi și ace de pin. Era greu de ghicit, dacă a făcut-o înadins, vrînd să scape de bani, sau i-au căzut din sac atunci cînd s-a întins la pămînt. Dar lui Mihal Tvoriţki nu-i prea era gîndul să dezlege acum asemenea șarade. Palid de emoție, a scos pachetul din pămînt. Era greu. Cîte mii să fi fost ? Cîteva zeci de mii ? Poate chiar sute de mii ? Cine ar fi în stare să arunce de bunăvoie o sumă atît de mare ? Va să zică, banii au fost pierduți... Dovadă că cel în mîna căruia se aflau era foarte enervat, tulburat sau frînt de oboseală ? !

Abia mai tîrziu, după trecerea mai multor săptămîni, Tvoriţki, adunînd în minte gîndurile de care era stăpînit, mărturisea că în timp ce ducea pachetul cu bani sub pulpana hainei își dădea foarte bine seama de ceea ce face ; descurcase cu multă isteține și luciditate împrejurările în

care banii au putut ajunge acolo unde îi găsise. Se prea poate ca tocmai marea lui emoție să-i fi dat această limpezime de gîndire, deoarece Mihal, după cum povestea mai tîrziu nevastă-sa, nu dăduse niciodată dovadă de adîncime deosebită în judecățile sale. Era în stare să stăruie cu încăpățînare în ceea ce i se părea lui adevărat ; dar nu prea era dornic să cugete, dacă adevărul era chiar adevărat. În această privință nu semăna de fel cu soția lui. Ea simțea ceea ce poate să se întîmple mîine, prevedea cum ar putea să se întoarcă lucrurile poimîine. Își dădea seama, de pildă, că pe locul unde astăzi răzbate lăstărișul, după trecerea anilor se va înălța o pădure ; pe cînd Mihal nu vedea lumea decît așa cum era în clipa aceea.

Lumea ! Lumea pe care o privește și în care trăiește omul ! Lumea aceasta nu i se mai părea înspăimîntătoare ! Acum putea să răzbească ! N-au decît să vină războaie și tulburări ; cel puternic o să biruiască furtuna. Celui tare o să-i fie lesne să găsească scăpare. Celui slab o să-i fie greu, omul becisnic n-o să reziste, o să piară. Iar el se simțea atît de puternic !

Acest simțămînt de încredere îi umplea sufletul în timp ce ducea banii găsiți.

Dar, pe măsură ce se apropia de casă, o neliniște începea să-l cuprindă din ce în ce mai mult. Pe neașteptate, toată povestea aceasta începu să-l apese și să-l chinuiască. Într-o clipă, în locul culorilor trandafirii apăreau umbrele mohorîte, ca apoi să înceapă din nou să se lumineze. Așa li se întîmplă, de obicei, oamenilor

nehotărîţi. Cei cu voinţă tare nu cunosc asemenea prăbuşiri decît în clipele de cumplită zguduire, cînd firea lor de oţel se frînge.

Mihal Tvoriţki intră încetişor în casă şi aruncă o privire vinovată nevesti-si.

— Pe unde ai umblat toată ziua ?

— Cu fel de fel de treburi...

— Iar ai devenit ciudat, nu ştiu cum. Eşti ascuns, nu vorbeşti. Te-au văzut oamenii cum ai lăsat baltă aratul şi ai apucat, tu ştii de ce, spre pădure... Nu cumva cauţi iarăşi bani ?

Vorbele acestea nimeriră drept la ţintă. Zosia glumea, îşi adusese aminte de hîrtiile de trei ruble pe care i le arătase. Mihal. Bărbatul însă se schimbă la faţă şi-şi pierdu o clipă cumpătul. Dar numaidecît îşi reveni şi răcni :

— Du-te la naiba !

Femeia fu cuprinsă de îngrijorare : „Te pomeneşti că într-adevăr caută bani ! De ce s-a tulburat atît de tare, ba pe deasupra a început să se răstească la ea, din senin." Deodată, o cutremură un gînd, în care nici ea nu credea : „Nu cumva e amestecat în omor ? Ce-i cu el ?" Îşi aminti de ceea ce-i spusese Mihal atunci cînd venise cu vestea că a dat peste un cadavru şi că a găsit bancnotele : „Să nu cumva să sufli o vorbă !" Parcă un cuţit îi străpunse inima, deşi nici ea nu ştia, de ce trebuia să păstreze taina.

— Ascultă, Mihalka ! îi zise, punînd mîinile pe umerii lui. Spune-mi tot ce te frămîntă. Simt că-mi ascunzi ceva.

— Lasă-mă în pace ! Ce ţi se năzare ?

„Dacă aş avea o nevastă cum au toţi oamenii, le-am putea pune la cale împreună pe toate. Pe cînd aşa, trebuie să mă feresc de ea ca de un duşman !" îşi zicea el furios.

— De ce strigi la mine ? Spune-mi mai bine ce te frămîntă !

— Pleacă de aici !

În aceeaşi clipă gîndi : „Trebuie să ascund banii într-un loc mai ferit cînd o înnopta, nu acum, e în stare să mă pîndească. O să fiu mai liniştit..."

— De ce strig ? se adresă el neveste-si. Fiindcă mă scoţi din sărite ! Ce bani să caut ? Ce tot scorneşti ? Nu izbuti să se prefacă pînă la capăt şi răcni din nou : Ce mă tot iscodeşti ?

De rîndul acesta se înfurie şi femeia.

— Ce-ai vrut să spui, cînd mi-ai cerut să nu suflu o vorbă ? Poate c-ai găsit nişte bani despre care aveai de gînd să-mi vorbeşti, iar acum ascunzi acest lucru ? De ce strigi la mine, cînd eu îţi vorbesc doar cu binele ! ?

— Binele ăsta al tău e nenorocirea mea.

— Nenorocirea ta ? Tu vorbeşti, tu care te zgîrceşti să cheltuieşti o rublă pentru copilul nostru ?... Şi mai zici că-l iubeşti ! Sînt sigură c-ai făcut iar vreo ispravă, de aceea eşti atît de furios ! Şi femeia izbucni în plîns.

Prinzînd un moment prielnic, Mihal ieşi din casă, trîntind uşa cu năduf. Era întuneric. Luă hîrleţul şi se îndreptă spre arie. Se înserase de mult. Vremuia şi se lăsa un frig tot mai aprig. Ajuns la arie, scoase banii de sub fîn, îi vîrî în-

tr-o lădiță și potrivi deasupra o scîndură ; ar fi vrut s-o bată cu cîteva cuie, dar se temea să nu facă zgomot. Trăgea mereu cu urechea, dacă nu cumva vine „ea". Apoi părăsi aria și se opri pe locul unde începea ogorul. Deasupra porților ariei se lăsa o streașină îngustă ca să le apere de ploaie. Aici, într-un loc uscat, bărbatul se apucă să sape o groapă. Cînd sfîrși de săpat, așeză lada în groapă, o acoperi cu pămînt și împrăștie deasupra paie cu rumeguș luat din șură. Apoi se întoarse în casă, fără să spună nevesti-si nici un cuvînt.

Ai fi zis că din clipa aceea se liniștise, revenind la starea sa obișnuită. Muncea mult, chiar mai mult ca înainte. Munca, fie și fără folos, părea să-i facă mare plăcere. Trase o brazdă între drum și ogorul lui, împleti din nou gardul, deși nu se simțea nevoie, apoi se apucă să cioplească o sanie, cu toate că cea veche mai era încă zdravănă. Ce-ai fi putut să-i spui unui gospodar atît de vrednic ? Începu să se poarte mai omenește cu nevastă-sa, și femeia se liniști.

Mihal avea obiceiul să doarmă în tindă pînă cînd se răcea vremea. Într-o zi, Zosia se sculă înainte de a se lumina de ziuă și luă felinarul, cu gîndul să se ducă în beci. Mihal dormea și n-o auzi cînd a intrat în tindă. Femeia se opri lîngă bărbatu-său și se apucă să-i caute prin haine. Buzunarele erau goale. Apropiindu-se mai mult de laviță, zări sub pernă ceva înfășurat și legat într-o cîrpă. Fîșia de cîrpă îngustă nu acoperea bine ceea ce se ascundea, lăsînd să se vadă ceva verzui. Ținîndu-și răsuflarea, Zosia vîrî

încetişor mîna sub pernă şi apucă legăturica. Mihal dormea greu, obosit de munca zilei. Ca să nu-i bată lumina felinarului în ochi, femeia se întoarse cu spatele şi se uită în legăturică. În cîrpă era un pachet de bancnote noi-nouţe de cîte trei ruble, puţin mototolite, semn că fuseseră purtate în buzunar sau în sîn. Zosia intră în odaie, puse felinarul pe podea şi-şi rezemă capul în palme. Ochii i se umplură de lacrimi.

— Chiar de n-are un amestec la crimă, n-o fi făcut cumva altă ticăloşie? De unde atîţia bani? Hîrtii de trei ruble, noi-nouţe... Oare ce ascunde de mine, de oameni, de judecători? De ce-i atît de ciudat, atît de nu ştiu cum? O fi speriat de ceva şi caută scăpare?

Era atît de zguduită, încît vorbea singură. Înlănţuirea strînsă a gîndurilor ei dovedea totuşi o putere de a judeca şi a înţelege realitatea.

Stătu mult adîncită în gînduri. La lumina slabă a felinarului, arăta hotărîtă şi aspră. Părul roşcat îi cădea peste tîmple în şuviţe dese; faţa, uşor bronzată, părea încremenită. Auzi cum se scoală Mihal, cum bocăneşte cu cizmele şi cum mormăie; căuta banii, se vede. În cele din urmă intră în odaie şi, fără să spună o vorbă, scotoci în sertarul mesei, apoi cercetă buzunarele hainelor atîrnate în cui.

— Ai pierdut banii? îl întrebă ea cu dispreţ.

El nu-i răspunse, o măsură doar cu privirea.

— Banii tăi sînt la mine! Na-ţi-i! De unde i-ai luat?

— I-am cîştigat.

— Lîngă mort?

— I-am găsit pe drum.

— Aceştia sînt banii despre care nu trebuia să suflu o vorbă nimănui ?

— Da.

— Cîţi bani ai găsit ?

— Atîţi.

— Minţi !

„Ştie. M-a urmărit ! Sau spune aşa ca să mă prindă cu vorba ? Tocmai nevastă-mea caută să mă prindă..."

— Taci din gură ! Mai bine dă-mi ceva de mîncare, trebuie să mă apuc de treabă.

— Spune-mi tot.

— Îmi cotrobăieşti noaptea prin buzunare, hai ? Mi-ai scotocit sub căpătîi... Dormeam buştean. Toată ziua am muncit pînă n-am mai putut, mă dor toate oasele de atîta muncă, iar tu... De ce-mi umbli prin buzunare ?

Mihal înşfăcă pîinea de pe masă şi o aruncă în nevastă-sa. Fetiţa care şedea pe pat scoase un ţipăt şi izbucni în plîns.

— Din pricina ta copilul n-are linişte, răcni el. Uite, tremură... Parcă ar creşte în casa unor părinţi destrăbălaţi !

— Lasă fata în pace ! Ia te uită cine s-a găsit s-o apere !

Zosia se apropie de fetiţă şi o strînse la piept ; el o smuci de braţ :

— Dă-te la o parte ! E fata mea ! Poartă numele meu !

— Ieşi afară ! îi porunci femeia.

Fața i se făcuse aspră. Mihal se trase spre masă, mușcîndu-și buzele. Apoi, încovoindu-și spatele, moșmoli între degete o foiță și o umplu cu tutun. Vîrî țigara în buzunar, o scoase din nou, o aprinse și, apropiindu-se de fereastră, rămase cu privirea ațintită spre cîmpie. Ceva mai tîrziu, se îndreptă spre cuptor, luă gresia și se apucă să ascută toporul. O trecu de vreo douăzeci de ori pe tăiș, apoi puse gresia la locul ei, vîrî toporul în cingătoare și se aplecă să ridice pîinea de pe podea. Rupse o bucată, o vîrî în sîn și începu să mănînce din pîinea rămasă. Luă de pe poliță slănina, dar, după ce mușcă de vreo două ori, aruncă pe masă și pîinea și slănina. Proptindu-și picioarele, larg desfăcute, răcni din răsputeri :

— Ce holbezi ochii la mine ? Mă pîndești, hai ?

Și se îndreptă spre ușă. Femeia îi aținu calea :

— Nu, nu te las să pleci pînă nu-mi spui tot. Taci ? Nu mă socotești în rîndul oamenilor ? Da tu ești om ? Nu vezi că ai început să semeni cu o fiară sălbatică ! Ai suflet de cîine ! Credeam c-ai să prinzi minte, credeam că la nevoie ai să fii în stare să învingi orice piedică, oricît de mare și de grea ar fi. Tu însă ai rămas același, cum erai și în copilărie. Te-am luat de bărbat fiindcă prețuiam vrednicia ta, dar iată la ce-o folosești !

El o îmbrînci și ieși din casă. Peste vreo cîteva minute porni cu plugul la cîmp și ară toată ziua. Cînd se întoarse seara, înfulecă tăcut o bucată de pîine și se trînti pe pat.

— Zosia, începu el căutînd s-o împace, mi-e frig, acoperă-mă cu ceva... Uite ce zic eu : să duci banii, cele trei sute de ruble, la sovietul sătesc. Să le spui că i-am găsit în pădure lîngă drum. Dar să le spui că i-am găsit zilele trecute ; adică nu, mai bine spune-le că i-am găsit ieri, altfel au să întrebe de ce nu i-am predat numaidecît. Sau, mai bine să spui că i-ai găsit tu. Pe mine m-au mai chemat de două ori la cercetare ; pe tine n-au să te bănuiască... Tu eşti bine văzută, cei de la sovietul sătesc te socotesc ca un fel de delegată...

— Nu, ai să te duci tu singur să predai banii ; dar *toţi* banii. Eu nu cred c-ai găsit numai trei sute de ruble. Cum să te cred ? Tu nu-mi spui adevărul. Dacă nu dădeam peste bani, te ascundeai de mine şi acum. Gîndeşte-te bine ce faci ! Banii aceştia nu-i ai unuia ca Skuratovici, sînt furaţi de la banca de stat ! Fă aşa cum îţi spun. Eu una nu mă duc. De ce taci ?

— Ieşi afară !

Mihal sări din pat, îşi luă cojocul subsuoară şi intră ca o furtună în cămară. O bună bucată de vreme Zosia îl auzi din tindă oftînd şi înjurînd înainte de a adormi.

Zilele se scurgeau una după alta în aceeaşi atmosferă apăsătoare. Zosia nu-l credea pe Mihal şi era convinsă că ştie ceva în privinţa furtului de la bancă, dar tace. Poate era şi el amestecat ?... Nu-i ieşeau din minte învîrtelile lui necurate cu Skuratovici, de pe vremea cînd Mihal n-avea decît paisprezece ani. Pe zi ce trecea, Zosia şi Mihal se duşmăneau din ce în ce mai

înverşunat. Certurile nu se mai sfîrşeau, izbucneau aproape zilnic. Nu se mai puteau suferi unul pe altul. Se sileau să scape cît mai repede de munca pe care trebuiau s-o facă împreună. Aşa la îmblătitul în doi, aşa la căratul cartofilor în beci. Cînd s-au apucat de îmblătit, primul şir de snopi l-au bătut de mîntuială, te miri cum. Abia mai tîrziu au băgat de seamă că în spice rămăseseră o grămadă de boabe ; au fost nevoiţi să mai bată o dată snopii, blestemînd în sinea lor tot ce-i pe lume. Pînă la urmă au început să lucreze fiecare pe seama lui. Aşa le era mai uşor. Zosia stăruia să smulgă de la Mihal o mărturisire cinstită. Dar el, ori tăcea, ori începea să strige şi să înjure. Iată însă că sosi ziua cînd acest chin luă sfîrşit.

Era o seară geroasă. Nori grei de zăpadă se strînseseră deasupra pădurii. Cînd amurgul prinse a învălui firea, Zosia se aşeză pe prag şi începu să se uite la pămîntul îngheţat. Sufletul îi era mohorît ; o dureau umerii şi mîinile de-atîta măcinat. „N-o să mai rîşnesc de-acum încolo. Ce rost are să mă spetesc muncind ?"

Tocmai atunci se ivi Mihal. Venea de la arie.

— Ai obosit, hai ? Şi nu tragi nici o învăţătură din asta ?

— Ba da. N-am să mă mai ostenesc rîşnind acasă, la piatra noastră, cînd peste tot sînt atîtea mori.

— Aşa, va să zică ? Poate crezi c-au să-ţi macine pe degeaba ? Eşti gata să iroseşti tot ce ai, ca să trăieşti boiereşte ; ai vrea să nu faci nimic, să-ţi vină toate de-a gata, hai ?... Adică nu ne-ar

prinde bine dacă am opri aceste trei sute de ruble pentru nevoile noastre? Banii sînt ai băncii, o să primească alţii în loc, ba încă şi mai mulţi. Banca n-o să rămînă goală! Iar noi am trăi mai uşor. Vorba ceea: să nu ştie dreapta ce face stînga!

— Va să zică, pe calea asta ai apucat! Aşa înţelegi tu să te pui la adăpost de nevoi?

— Iar începi cu ale tale? Ce plănuieşti tu n-o să se întîmple niciodată! Banii îi putem preda, dar gospodăria n-am de gînd să mi-o desfac! Cui s-o predau? Colhozului? Pentru ca totul să se ducă de rîpă, să se irosească?

— Dar ceilalţi oameni cum trăiesc? N-a pierit nici unul pînă acum, deşi e aproape un an de cînd sînt în colhoz.

— Au să piară, fii fără grijă!

— Oricum, în văgăuna asta eu nu mai stau! Nu mai vreau să învîrtesc la rîşniţă în iadul ăsta!

— Atunci şterge-o de aici, du-te la toţi dracii!

— Stai puţin... ascultă-mă...

— N-am chef să te ascult! Eu ştiu una şi bună, că de mic copil îmi sleiesc puterile, muncind pentru ai mei. Mă rog ţie, te-ar bucura dacă m-aş apuca să risipesc ce-avem în casă? Nu-ţi place că sînt un om păstrător? Ai vrea ca fata mea să piară de foame la vreme de grea cumpănă, ca una care n-are nimic la sufletul ei?

— Ascultă-mă! Du-te şi predă banii, spune tot cum a fost. Dacă ştii ceva, ajută-l pe judecătorul de instrucţie. Eu una nu te cred. Adu-ţi aminte că fără mine, tu n-ai fi dat o mînă de ajutor la nimicirea bandiţilor. Nu-ţi încleşta din-

ţii, fă aşa cum te sfătuiesc ! De nu vrei, mă duc eu să le spun. Mă duc astăzi, chiar acum. Ai auzit, cred, că judecătorul de instrucţie e aici de vreo trei zile ?

Lui nu-i venea a crede că Zosia ar putea să-l dea pe faţă. Doar era femeia lui, nu o străină ! Cu capul între umeri, o luă îndărăt spre arie.

— Te duci sau nu te duci ? îi strigă femeia din urmă.

Văzînd că Mihal nici măcar nu întoarce capul, Zosia intră în casă, îmbrăcă fetiţa, o luă în braţe şi plecă.

— N-am poftă să mă creadă o criminală. În casa mea n-or să se pripăşească niciodată criminali, strigă ea de răsună toată ograda.

Mihal se afla la arie. O fi auzit sau nu, cine ştie ? Oricum, nu răspunse. A zărit-o pe Zosia abia cînd era pe drum şi şi-a zis că nevastă-sa se hotărîse să-l părăsească. Nu s-ar putea spune că gîndul acesta îl mîhnea prea tare, deşi un fel de îngrijorare îi tulbură sufletul pentru o clipă. Dar nici prin minte nu-i trecea că Zosia se duce să-l denunţe : „Dacă m-ar înhăţa pe mine, ar fi rău şi de ea !"

— Lasă copilul acasă, îi strigă el. O să fie vai şi amar de capul lui cu o asemenea mamă !

Auzindu-i glasul, Zosia întoarse capul şi iuţi pasul. La sovietul sătesc dădu peste judecătorul de instrucţie. Mai erau de faţă preşedintele colhozului şi încă vreo cîţiva oameni.

— Ce-i, Tvoriţkaia, o întrebă preşedintele colhozului, ai adus cumva cererea ? L-ai convins pe bărbatul tău să intre în colhoz ?

— Asta se poate face şi mai tîrziu, acum am venit cu altă treabă... Cu dumneavoastră aş vrea să stau de vorbă, se adresă ea judecătorului de instrucţie.

Intrară într-o odaie alăturată, unde povesti tot ce ştia despre bani, dîndu-şi pe faţă toate gîndurile şi bănuielile ei.

— Nu se poate ca el să nu ştie ceva. Nu zic că-i vinovat, însă banii ăştia...

Ceva mai tîrziu, oamenii o văzură pe Zosia întorcîndu-se acasă cu copilul în braţe. Ningea cu fulgi mărunţi şi deşi. Norii acoperiseră tot cerul. Pe pămîntul îngheţat picioarele ei lunecau la fiece pas. Zosia privea în zare, ca şi cum ar fi încercat să desluşească o umbră dincolo de cîmpia îngheţată. Strîngea la piept fetiţa şi îi vorbea despre pădurea pe lîngă care treceau şi despre zăpada care cădea pe obrăjorii ei. De la o vreme se stîrni vîntul şi norii începură să coboare dincolo de pădure, făcînd loc stelelor. Priveliştea cerului înstelat bucura totdeauna sufletul Zosiei.

Pe măsură ce se apropia de casă, o cuprindea tot mai mult teama. Dacă nu era copilul, poate că nici nu s-ar mai fi întors. Ferestrele erau cufundate în întuneric. Femeia împinse uşa, dar uşa nu se deschise. Întinse mîna şi luă cheia de pe pragul de sus al uşii, unde era locul ei. Intră în casă, dădu de mîncare fetiţei, îi pregăti aşternutul şi o culcă. „Somn uşor, Slavocika, fetiţa mea ! Să creşti mare, sănătoasă ! Să ai parte de fericire..." Slavocika adormi cu pumnişorii la gură ; Zosia ieşi din casă. Mihal robotea la arie,

parcă cu şi mai multă tragere de inimă ca de obicei. Sudoarea curgea şiroaie pe obrajii lui. Cioplea un buştean la lumina chioară a unei gazorniţe. Era o treabă ce nu cerea grabă, dar pentru el, era nisipul în care struţul îşi ascunde capul cînd se vede în primejdie. Să fi fost Mihal stăpînit de teamă ? Nu. Nici vorbă. „Nevastă-mea nu poate să-mi vrea pieirea !" Era cuprins totuşi de o nelinişte ciudată, pe care o înăbuşea anevoie. În vreme ce repezea cu putere toporul în buştean, în adîncul sufletului se socotea nevinovat în faţa întregii lumi, dar mai cu seamă în faţa neveste-si. Ce-a făcut el, mă rog, a omorît ? A furat ? Avea de gînd să prade pe cineva ? Era nevinovat ca un mieluşel abia născut, străin de orice prihană ! Martor îi era cerul că în toamna aceea mieluşelul nevinovat a arat şi a semănat, a muncit mai mult ca oricînd ! Nu ieşea el la cîmp cu plugul cu noaptea în cap, cînd toţi oamenii mai dormeau încă ? Cît priveşte banii, pe-aceia i-a găsit, nu i-a furat !

„Viaţa e schimbătoare, şi fiece fiinţă e datoare să-şi dureze un cuib trainic... Apoi, mai e şi copilul, o biată fetiţă neajutorată ! Dacă mi-o fi scris să pier în război, să rămînă de izbelişte, flămîndă şi desculţă ? Nu-i datoria mea de tată să-i port de grijă de pe acum ? E drept, pe de altă parte, că banii ăştia au fost trimişi cu un anumit scop la bancă. Da, la urma urmei, ce-mi pasă mie ? Să-mi bat capul pentru nişte oameni pe care nu i-am văzut niciodată şi pe care s-ar putea să nu-i văd în veac ? Ia încearcă să le ceri

ceva, au să-ți dea ? Ferit-a sfîntul ! Dacă pui deoparte ai, dacă nu, n-ai !"

— Ascultă, îi întrerupse gîndurile nevastă-sa. Să știi că te-am spus !

Mihal se îndreptă din mijloc, lăsă toporul la picioare și-și șterse sudoarea de pe frunte. Un fel de zîmbet batjocoritor îi lunecă pe obraz ; la lumina slabă a gazorniței, fața lui neîngrijită părea întunecată.

— M-ai denunțat ?

— Te-am denunțat. Judecătorul de instrucție știe c-ai găsit bani și nu i-ai predat. Te bănuiește că ascunzi undeva o sumă mult mai mare. Caută să dovedești că n-ai găsit alți bani, dacă-i adevărat. Dacă nu, mărturisește totul pe față. Oricum, vor afla și o să fie mai rău pentru tine.

Un rînjet schimonosi nevinovata față a lui Mihal.

Lucrurile luau o întorsătură rea : nevastă-sa nu venise să-i îndruge palavre. Ridică toporul de jos, îl șterse pe pîntece, cine știe de ce, și, pe neașteptate, îl aruncă din răsputeri în Zosia. Femeia rămăsese destul de departe, lîngă poarta ariei, dar toporul îi atinse umărul. Zosia sări în lături și, nedîndu-și bine seama ce s-a întîmplat, strigă :

— Nebunule ! Ce faci ?...

— Eu, nebun ? Ce fac ? Mai bine spune ce-ai făcut tu ?

Și-și rînji dinții ca un lup.

Simțind o aprigă durere în umăr, femeia își lipi palma de rană și o luă la goană spre casă.

Lampa pe care o lăsase aprinsă fumega, dar nu fu în stare să-i micşoreze fitilul. Se gîndea numai că fetiţa se va trezi ca de obicei după miezul nopţii. Voi să se lase pe laviţă, dar îşi pierdu cunoştinţa şi se prăbuşi pe podea. Curînd dădu buzna în odaie şi Mihal. Cercetă cu privirea pereţii şi lucrurile din casă, ca şi cînd ar fi căutat ceva. În cele din urmă, se repezi ca un bezmetic la fetiţă şi îşi lipi barba ţepoasă de obrazul ei. Copilul tresări. Mihal mormăi ceva nedesluşit, îşi roti privirea prin odaie şi abia atunci o văzu pe Zosia zăcînd pe podea. Umărul ei era plin de sînge. Mihal ieşi în ogradă şi o luă pe cîmpia zgrunţuroasă şi îngheţată. Zăpada scîrţîia sub picioarele lui. După cîteva clipe de mers, începu să alerge. Cînd ajunse la prima casă, se opri. Ferestrele erau luminate.

— Duceţi-vă numaidecît în casa lui Mihal Tvoriţki ! strigă el, lipindu-şi obrazul de geam. În aceeaşi clipă şi-l retrase ca să nu fie recunoscut.

— Fetiţa e încă mică, mormăia el pe sub mustăţi, în vreme ce străbătea cîmpia. Acum mergea încet, ca şi cum picioarele i se făcuseră de plumb. În faţă se zărea pădurea întunecată şi liniştită la acea oră tîrzie. Pinii uriaşi păreau încremeniţi. Mihal se rezemă cu umărul de unul din ei. Urechile îi vîjîiau ; înaintea ochilor lui licăreau scîntei. Se desprinse de copac şi o luă repede pe cărare. Iată rîuleţul ! Ici-colo apa răzbea prin stratul de gheaţă. „Aici zăcea Sedas ! Să fi fost el sau nu ? Aşa-i trebuie ticălosului !" Fără să mai stea pe gînduri dădu să treacă prin

rîuleţ pe malul celălalt. Dar gheaţa crăpă şi Mihal se cufundă în apă pînă la brîu. Sfărîmînd gheaţa, porni înapoi, ieşi din nou pe mal şi, ca să se încălzească, începu să alerge. Se opri tocmai în dreptul casei sale. Abia putea să mai răsufle. Se înfierbîntase. Hainele ude începuseră să se usuce. În casa plină de oameni, ardeau două lămpi. Mihal se aşeză pe prispă şi începu să asculte ce vorbeau, fără să poată desluşi nimic. Atunci o luă spre arie, o ocoli şi, ajungînd lîngă poarta din fund, pipăi cu mîna pămîntul. Sub degetele lui se auzi foşnind rumeguşul. „După atîta zbucium să le predau banii ? Nu ! N-au să-i descopere ! Eu n-am găsit decît trei sute de ruble. Atît. Dracu m-a pus să arunc cu toporul în ea ? Doamne, asta-i mai rău decît tărăşenia cu banii... Să intru în casă, sau mai bine să plec în lume pentru totdeauna ?"

Porni încet pe lîngă casă. Începuse să se lumineze de ziuă. Cerul pălea, nori cenuşii pluteau în fîşii lungi spre răsărit.

— Cine-i ? Stai !

Mihal se lipi de perete.

— Fă-te încoa ! Cine eşti ? Stai că trag !

Mihal auzi zăngănind închizătorul armei. Cam la douăzeci de paşi de el, în dreptul portiţei se zărea umbra unui om. Mihal se desprinse de perete.

— Sus mîinile ! Intră în casă ! Cine eşti ? Cum te cheamă ?

Mihal intră în casă ; omul cu arma după el. Zosia zăcea în pat şi gemea. Medicul din tîrguşor

(Tvoriţki îl recunoscu numaidecît) îi lega umărul. Mai erau de faţă şi alţi oameni.

În mijlocul odăii stătea un miliţian. Mihal Tvoriţki ceru voie să-şi schimbe hainele ude.

IV

— Mamă, unde-i tătuca ? întrebă Slava.

— Tătuca a plecat, dar o să se întoarcă degrabă.

— A plecat să cîştige bani, ca să trăim mai bine ?

— Da, a plecat să cîştige bani.

— Mie mi-a spus că se va sili să strîngă cît mai mulţi. El a făcut casa noastră şi uite că acum avem unde sta. Dacă nu făcea casa, am fi rămas în drum şi ne-ar fi fost frig. Dar cînd o să fie război, au să ne dea afară din casă, pentru că toţi oamenii sînt răi şi nu le e milă de noi. Mamă, povesteşte-mi cum îi războiul. Tu ai văzut vreun război ?

— N-o să fie război şi nimeni n-o să ne dea afară din casă. Fii pe pace, o să ducem o viaţă bună.

— Da de unde ştie tătuca c-o să fie ? Mă ducea în braţe şi-mi vorbea despre război.

— Nu ştie nimic ! Aşa i se părea doar.

— Ba ştie, se pricepe să facă şi casă !

— Cînd o să creşti mare, Slavocika, ai să-ţi dai seama că nu trebuie să-ţi fie teamă de nimic ; dimpotrivă, trebuie să fii curajoasă.

— Bine, mămico, n-am să mă mai tem de nimic.

— Dacă n-o să-ţi fie teamă, ai să fii o fată straşnică.

— Da de ce se teme tătuca ?

— Nici el nu se teme, spunea şi el aşa.

— Bine.

Zosia îşi îmbrăcă fetiţa, o scoase afară, o aşeză la soare lîngă perete, apoi se apucă să spargă lemne. Soarele n-avea încă putere, măzărichea căzută peste noapte nu se topea, totuşi, lîngă perete, unde nu bătea vîntul, era călduţ. Deasupra coroanei dinţate a pădurii, în siniliul şters al cerului, plutea un nor încremenit, luminos de partea cerului şi întunecat înspre pămînt.

— Mămico, acela e un nor ?

— Da, e un nor.

— Şi cine face norii ?

— Nu-i face nimeni. Se fac singuri.

— Şi cum se fac ?

Fără să aştepte răspunsul, fetiţa sări de pe buşteanul pe care şedea şi o luă la fugă spre celălalt capăt al ogrăzii. Scoase de sub o piatră ciobul de sticlă galbenă, se întoarse într-un suflet la locul ei, îşi lipi sticla de ochi şi se apucă să cerceteze norul.

— De unde ai luat iar blestemata asta de sticlă ? Vezi c-ai să-ţi tai obrazul !

— O ascund sub o piatră, ca să nu mă ocărăşti. Mămică, ia priveşte ce nor groaznic! Războiul o să fie tot aşa de groaznic ca norul cînd îl privesc prin sticlă? Da nu numai norul, şi pădurea-i groaznică, şi cîmpia, şi tu eşti groaznică! Mămică, ia uită-te la mine prin sticlă să vezi cît de groaznică arăt şi eu!

Zosia se apropie de fetiţă.

— Draga mamei, tu ai fost în pădure, ce ţi s-a părut atît de groaznic? Acolo sînt copaci cu frunzişul verde, acolo am cules împreună ciuperci, acolo am văzut păsărele. Şi cîmpia e la fel. Ţi se pare altminteri fiindcă te uiţi prin sticlă. Dar cînd nu te uiţi prin sticlă sînt tot groaznice? Eu sînt groaznică?

— Nu, tu nu eşti groaznică.

— Lui taică-tău i se păreau toate ca şi ţie cînd te uiţi prin sticlă. Arunc-o undeva cît mai departe; te sperii singură fără rost. Nu te mai uita prin ea. Am să-ţi caut o jucărie mai frumoasă. Stai la soare pînă cînd sfîrşesc de crăpat lemnele, şi pe urmă o să ne ducem împreună la arie.

Luă sticla din mîna fetiţei şi o aruncă cît putu mai departe. „Vai, vai, ce avea de gînd să facă el din copilul ăsta!"

De cînd rămăseseră singure, Zosia n-o mai scăpa din ochi pe fetiţă. Vorbea des cu ea, chema copiii vecinilor şi căuta ca Slava să fie cît mai mult în tovărăşia lor.

Iarna se aşeza încet. Zăpada abia acoperea cîmpia. Pe drumurile desfundate, pămîntul în-

gheţase. Într-o zi, un automobil, răzbătînd anevoie prin hîrtoape, se opri în faţa casei Zosiei. Se înserase, şleaul era pustiu, casele vecinilor destul de departe. Automobilul se apropiase fără să facă zgomot şi de aceea nimeni nu veni să caşte gura şi să pipăie cauciucurile.

Din maşină coborî un bărbat destul de înalt, militar după înfăţişare. Intră în casă, unde dădu peste o femeie care cosea la lumina lămpii de deasupra mesei. Odaia nu era poditä. Pe pămînt zăceau lemne de foc, surcele şi o grămăjoară de cartofi. Ceva mai la o parte se juca o fetiţă ; se silea să aşeze în picioare un lemn, în vîrful căruia înfigea un cartof. Lemnul şi cartoful cădeau, iar fetiţa izbucnea într-un rîs răsunător.

— Mămico, de ce nu te uiţi ? Priveşte, prostul cade, şi capul i se duce de-a rostogolul.

Apoi lua jocul de la început.

Militarul dădu bună seara şi, frecîndu-şi mîinile, se apropie de Zosia, care se ridicase de la locul ei, privindu-l mirată. Fetiţa veni iute lîngă maică-sa, o cuprinse de picioare şi-i şopti :

— Mămico, a început războiul ?

— Îi e frică de război ? o întrebă militarul, mîngîind copilul pe creştet.

Zosia nu ştia ce să răspundă. Fetiţa se uită la militar şi prinse curaj. Petliţele roşii îi treziră curiozitatea.

— Dumneata eşti Tvoriţkaia ?

— Da, eu sînt.

— Desigur, nu mă mai cunoşti. Nici eu nu te-aş fi recunoscut. Totuşi cîndva ne-am văzut, am stat de vorbă... Ce-i drept, e mult de atunci.

O dată am venit să te văd, dar pe locul unde se afla casa voastră, n-am găsit decît cenuşă.

— Nu-mi aduc aminte de dumneata.

În vorbele ei, militarul surprinse o rază de speranţă.

— Eu sînt Nazarevski. Nu-ţi aminteşti de ostaşul rănit din Armata Roşie, care se ducea acasă ?

— Îl ţin minte. N-am uitat nimic din cele ce s-au petrecut atunci. Mi-a fost dat să trec prin zile grele.

— Acum la fel.

Cîteva clipe păstrară tăcere. Să fie cu adevărat Kondrat Nazarevski ? Femeia îi învălui cu privirea chipul şi întreaga lui făptură. Înaintea ei nu mai stătea ostaşul slab, istovit, cu obrajii pămîntii, îmbrăcat într-o manta jerpelită. Era un alt om. Poate că glasul îi rămăsese acelaşi, dar ea nu şi-l mai amintea. Bărbatul din faţa ei era îngrijit, îmbrăcat corect, cu mîini albe şi faţa proaspăt bărbierită. Culoarea mantalei lui era de un cenuşiu mai întunecat decît al uniformei militare. Nu purta centiron. În răstimp de o clipă, îşi zise în gînd : „Cu Nazarevski de-atunci aş putea vorbi orişice, dar cu cel de-acum..."

— M-am schimbat, nu-i aşa ?

— Da, te-ai schimbat.

— Dumneata de asemenea... Am uitat că ai o fetiţă, i-aş fi adus bomboane.

— Ai uitat ? Ştiai ?

— Mi-a spus Mihal Tvoriţki. Să nu-ţi închipui că mă aflu aici datorită unei simple întîmplări. Eu lucrez la centru, dar cînd am aflat de po-

vestea aceasta întunecată, am cerut să fiu trimis aici. Şefii mei au fost de acord. Mi-am zis : s-ar putea ca mie să-mi fie mai uşor ca oricui să descurc această afacere încîlcită. Eu cunosc oamenii de pe aceste meleaguri, cunosc regiunea, şi ştiu multe întîmplări petrecute altădată. Am avut dreptate. Sînt de puţină vreme prin părţile astea, şi totuşi am limpezit o mulţime de lucruri. Nădăjduiesc că în curînd vom face lumină deplină.

În timp ce spunea toate acestea, Nazarevski chibzuia : „Ea l-a denunţat pe bărbatu-său. Dar s-ar putea să nu fi dat în vileag totul ; presupun că mai ştie ceva ! Poate că avea un motiv să facă ce-a făcut, pe care acum nu-l mai are !"

— Spune-mi, te rog (glasul ei trăda o nelinişte adîncă), e vinovat sau nu ? A găsit banii sau... (Ea tăcu.) Numai trei sute de ruble erau, sau mai multe ? A mărturisit ?

Nazarevski se gîndi cîteva clipe, apoi răspunse :

— Nu s-a lămurit dacă banii au fost găsiţi sau luaţi. Se ştie numai atît, că Tvoriţki a dosit o mare sumă de bani, care trebuie găsită. Dacă n-ai fi fost dumneata, n-aş fi venit încoace ; procedam altfel. Dar am ţinut seama că eşti dumneata la mijloc, un om care înseamnă mult pentru Puterea sovietică ; ceea ce, de altfel, ştii şi dumneata. Mi-aduc aminte cum secerai ovăzul lui Skuratovici, apoi am aflat ceva mai tîrziu că tînărul Skuratovici şi banda lui ţi-au omorît tata şi frăţiorul...

— El a fost ucigaşul ?

Zosia se înfioră toată.

— El şi banda lui. Nu mult după aceea le-am venit de hac ; eu comandam detaşamentul. Dar despre asta vom mai vorbi noi. Ascultă, Zosia, nu cumva ştii unde a ascuns Tvoriţki banii ?

— Nu ştiu, crede-mă.

— Ajută-ne să-i găsim.

— Bine ! N-am să mă liniştesc pînă n-oi scotoci toată gospodăria. Am să caut pretutindeni.

— Eu mai rămîn aici trei zile. Mă poţi găsi la sovietul sătesc. Trag nădejde c-ai să găseşti banii.

— Am să-mi dau toată silinţa, dar nu pot să făgăduiesc nimic.

— Bine. Poimîine vin iarăşi. Prin urmare, ne-am înţeles. Acum aş vrea să ştiu ce crezi dumneata despre toată povestea ?

— Ce cred eu ?... El ce spune ?

Nazarevski se aşează pe scaun şi nu-i răspunse. Femeia înţelese că n-o să-i spună nimic. Privirea lui era rece, străină.

— Ştiu acum ce să cred ! zise Zosia. Tot ce am aflat şi tot ce am gîndit i-am povestit judecătorului de instrucţie. Eu am dus o viaţă grea alături de Tvoriţki, şi am să-ţi spun de ce... Încă de pe vremea cînd păştea vacile lui Skuratovici... Tată-l lui era bolnav, flămînd... Skuratovici avea de toate din belşug...

Faţa lui Kondrat se înseninã. El o ascultă cu luare-aminte, deşi ar fi dorit să stea de vorbă cu Zosia în alte împrejurări, cu altfel de cuvinte. În mintea lui răsăreau rînd pe rînd imaginile vii ale trecutului. Iat-o, întrebînd cu naivitate pe Skuratovici de ce n-a înhămat un cal mai bun ?...

Iată-l pe el însuşi în casa părinţilor Zosiei, stînd de vorbă cu frăţiorul ei, pe care mai tîrziu l-au ucis bandiţii... Şi iat-o acum din nou, stînd de vorbă cu el. Nazarevski se pricepea la oameni, ştia să pătrundă pînă şi în gîndurile lor cele mai intime, să trezească în sufletele lor sentimente pe care adeseori ei înşişi nu erau în stare să le desluşească.

— Uneori îl uram, alteori mi-era milă de el... Mihal era în stare să-şi bată joc de oameni, să-şi chinuiască familia... Uneori mă întreb : de ce-o fi aşa ? Dar nu pot să-mi dau seama... Bine. Am să fac tot ce pot ca să te ajut.

„E sinceră, spune adevărul", îşi zicea Nazarevski.

Vreme de cîteva minute tăcură amîndoi. Nazarevski îşi fumă ţigara, apoi ceru o cană de apă.

— Unde-i acum Irinka, sora dumitale ? îl întrebă Zosia.

— O cunoşti ?

Ea îi povesti în ce împrejurări o întîlnise, în gara distrusă de război ; nu uită să-i spună nici de bătrînul care credea că Irinka umblă cu şiretlicuri.

— Irina a terminat institutul anul ăsta, îi spuse Nazarevski. După examen a plecat să-şi petreacă vacanţa de vară la Nesterovici, şeful şantierului centralei electrice, care se ridică pe terenul mlăştinos de lîngă Dve Hatî (Irinka a stat la el o vreme cînd era mică). Nesterovici a rămas să lucreze pe şantier. Au năvălit sumedenie de oameni pentru diferite munci, şi, cum cei mai mulţi sînt veniţi de la mari depărtări, şi-au luat

familiile cu ei, bineînţeles, şi copiii. A trebuit să se înfiinţeze o şcoală şi o grădiniţă de copii. Irina conduce grădiniţa. Nesterovici a stăruit şi a făcut paşii necesari, ca sora mea să rămînă acolo... Aşadar, mă bizui pe dumneata ; te cunosc de mult şi sînt sigur c-ai să ne ajuţi în cercetările noastre.

În vremea asta, Zosia îşi spunea : „Mi-a vorbit deschis despre Irinka, despre mine, despre prima noastră întîlnire pe lanul lui Skuratovici... Dar despre afacerea pe care a venit s-o cerceteze, îmi vorbeşte pe ocolite, caută să mă înduplece, nu-şi dă gîndurile pe faţă, tace... N-are încredere în mine ? Şi totuşi e singurul om căruia aş vrea să-i spun prin ce clipe grele trec acum !"

Nazarevski mîngîie fetiţa pe creştet.

— Cum te cheamă, micuţo ?

— Slava.

— Cînd ai dat cu ochii de mine, ai crezut că eu sînt războiul ?

— Războiul e groaznic.

— Da tu ai văzut vreodată un război ?

— Mi-a spus tata.

— Eu sînt groaznic ?

Slava îşi ascunse obrazul, lipindu-se de mamă-sa. Nazarevski o mai mîngîie o dată pe căpşor, apoi o lăsă în pace. Faţa lui se încruntase. Rămase adîncit în gînduri. Chibzuia ceva. Apoi îşi luă rămas bun, ieşi din casă şi se urcă în maşină. Şoferul porni motorul. Şleaul, care nu văzuse decît căruţe ţărăneşti, hurduca maşina, cuprins parcă de spaimă. Nazarevski aprinse lanterna şi-şi

notă în carnet: „Fetița spune că războiul e groaznic; așa i-a mărturisit taică-său". Apoi stinse lanterna și vîrî în buzunar creionul și carnetul. Între timp mașina intră în brădet. Nazarevski îl rugase pe șofer să meargă cît se poate de încet. Întredeschise portiera și răsuflă adînc. Pădurea înghețată împrăștia o mireasmă îmbătătoare. Aprinse din nou lanterna și îndreptă fîșia de lumină asupra zidului de brazi încremeniți, învăluiți în beznă. Zidul acela se desfășura încet, iar în spatele lui stăruia liniștea nocturnă. Sus se întindea frunzișul verde, înmiresmat; pe pămînt nu căzuse încă zăpadă. Brădetul tînăr unduia în toate felurile de verde. Locurile îndemnau la odihnă, și trezeau dorința ca drumul să țină cît mai mult.

În vremea aceasta, cineva bătea încetișor la fereastra casei lui Tvoriţki. Zosia tresări și se apropie de fereastră. În geamul luminat al odăii se zărea un obraz încadrat de o bărbuță rară. Femeia îl recunoscu; mai bine zis, și-a adus aminte de el, abia cînd a intrat în casă. La început, Zosia nu prea voise să deschidă; dar omului dindărătul ferestrei îi mergea gura ca o moară neferecată.

— Va să zică, Mihal Tvoriţki nu-i acasă? A plecat? Ei, nu-i nimic! M-oi cuibări undeva pe vreo laviță, sau de-a dreptul pe podea... Numai să-mi așterni un braț de paie, apoi, har Domnului oi zice și bogdaproste; mîine mi-oi vedea de cale. Cred că încă n-ați rupt cojocul pe care vi l-am făcut?

— Trebuia să spui din capul locului cine eşti, cum era să ghicesc ? îl dojeni Zosia înciudată, deschizîndu-i uşa.

Cojocarul intră în casă. Avea faţa udă şi nasul vînăt de frig. Cojocelul lui părea îngheţat. Îşi scoase căciula.

— Bună seara ! Cum o mai duceţi ? Oho-o, ia te uită cum a crescut copiliţa !

— N-ai uitat-o ?

— Se poate ? Unde mi-a călcat mie piciorul o dată, s-a isprăvit ! îmi rămîne în minte pe vecie. N-am fost la voi de v-am lucrat un cojoc ? N-am înnoptat în casa voastră ?... Eu cunosc toată lumea, începînd de la Dve Hatî şi pînă hăt-departe. (Întinse braţul, arătînd undeva în lături.) Venind încoace, mă abătui întîi pe la Stepurjinski ; mă uit pe fereastră şi ce văd ? În jurul mesei vreo douăzeci de oameni, o mulţime întreagă... Iar de la masă şi pînă în bagdadie se ridicau valuri de abur. Holbez ochii mai bine : mîncau cartofi fierbinţi ! Toţi străini, necunoscuţi. Ei, drăcie, îmi zic, ăştia nu-s din neamul lui Stepurjinski ! Pe-ai lui, cînd începeai să-i numeri, unu-doi — gata, sfîrşeai cu numărătoarea. Am întrebat de Stepurjinski. „Nu mai este, mi-au răspuns ; l-au deschiaburit de mult !" Ia te uită minunăţie !

— Nu, nu l-au deschiaburit ; a spălat putina cu puţin înainte de a se începe deschiaburirea. Nimeni nu ştie unde a şters-o. A vîndut vacile, a sfărîmat batoza, şi dus a fost.

— Măi, măi, măi ! Ia te uită !

— Hai, scoate-ţi cojocul, să-ţi fierb nişte cartofi !

— Ei, dac-ai vrea să fii aşa de bună... Prinde bine să îmbuci ceva fierbinte cînd vii de la drum... La drept vorbind, eu...

În timp ce se dezbrăcă, în aşteptarea cinei, ca şi atunci cînd începu să înfulece, sau mai tîrziu, cînd se pregăti de culcare, cojocarului îi turui gura ca o moară neferecată :

— Am sosit aici tîrziu, aşa că, trebuia să înnoptez undeva. Oare la cine să trag ? mă gîndeam eu. la să mă duc la Stepurjinski. Poate crezi că n-aş fi găsit un ungher la el ca să hodinesc o noapte ? Cîte cojoace nu i-am lucrat în veacul meu ! Cînd colo, poftim ! Pornisem cu inima liniştită. Îmi ziceam : am să fiu mai aproape de meleagurile mele, mai aproape de Dve Hatî. Dar după ce am venit, am stat cu mîinile în sîn : de lucru — tufă ! Acum toată lumea e în dîrdoră cu colhozul... Văzînd cum stă treaba, mi-am zis : ce fel de socoteală-i asta ? Să stau degeaba şi să irosesc ce-am agonisit cu atîta trudă ? Am închiriat o casă... S-o ia naiba, nici nu seamănă a casă, ia, o cocioabă ca vai de lume !... Pînă mai ieri-alaltăieri se găsea de lucru pentru zece cojocari ; dar de cum am picat eu — amin ! la drept vorbind, pînă a se începe deschiaburirea, cu vreo cîteva luni înainte, mulţi dintre chiaburi şi-au tăiat mieluţii, au argăsit pielicelele, şi-au făcut cojoace, ca apoi să-şi ia tălpăşiţa ! Ca să spun cinstit, aveam de gînd să mă aşez pe locurile acestea pentru vecie ; îmi plac şi oamenii de aici, şi pămîntul. Dar

am stat aproape un an tăind frunze la cîini. Apoi... deodată, soră dragă, aud de la oameni că prin părţile mele, lîngă Dve Hatî, s-ar fi ridicat o fabrică şi că e rost de cîştigat un ban. Nu lucrînd cojoace, ci săpînd pămîntul sau făcînd altă muncă mai uşoară. În ziare scria (băiatul gazdei mele le citeşte în fiecare zi pe toate) că săparea canalului de secare, care trece prin mlaştina de lîngă Dve Hatî, se apropie de sfîrşit ; iar după o săptămînă, tot gazetele scriau că apa de pe lunca mlăştinoasă din preajma lui Dve Hatî a dispărut ca prin minune ! Ascultam şi mă gîndeam : la te uită ce se întîmplă la Dve Hatî ! Eu sînt de acolo doar ! Acolo mi-i bordeiul, ocoli-o-ar relele pe maică-ta ! (Zosia îşi întoarse capul şi-şi muşcă buza ca să nu izbucnească în rîs.) Am plecat într-acolo. Calabalîc de luat cu mine n-aveam ; masa şi laviţa erau ale gazdei, lucram pe masă şi dormeam pe laviţă. Cojocarul făcu o pauză. Scoase din săculeţ o bucată de slănină şi se dădu mai aproape de strachina cu cartofi. Apoi scotoci prin buzunarul surtucului, scoase o ploscuţă turtită de pe vremea războiului, şi se apucă să-i deşurubeze căpăcelul. Trase un gît, icni, strîmbîndu-se urît, şi se puse cu nădejde pe înfulecat cartofii. N-ai vrea să cinsteşti oleacă ? o întrebă el pe Zosia, întinzîndu-i ploscuţa. Face poftă de mîncare. Nu vrei ? Poate să-i dau un strop fetiţei ? Doarme ? Bine, să se odihnească sănătoasă. Unde am lucrat pînă acum, pămîntul e şi mai bun ca la voi. Locurile acele vin încolo, înspre graniţă. S-ar putea să fie de-aici vreo cincizeci de verste, dacă nu

chiar şaizeci, naiba ştie ! Ce de-a mai porci cresc oamenii de pe acolo, mamă-mamă ! Ia te uită, ce zici de slănina asta ? Gustă o fărîmă ! Te rog, gustă ! Lasă, să-ţi tai eu. (Cojocarul tăie şi Zosia începu să mănînce.) Sovhozul lor se îndeletniceşte numai cu creşterea porcilor, acolo să vezi porci ! Ce să-ţi spun, au nişte vieri, uite pe-atîta — să mor dacă te mint ! — cît urşii, cît un munte ! Au la slănină, cîte o jumătate de vagon fiecare. Şi ce de-a mai grîne, ce de-a mai legume de tot felul ! Se spune că o sumedenie de oraşe se hrănesc cu carne de porc din ţinutul acela, ba cică trimit şi peste graniţă. Pe vremuri era acolo unul Hurs, mare negustor de porci : cumpăra, vindea, îi încărca... Mult bănet a mai cîştigat — milioane ! L-am văzut şi eu. Lucram nişte cojoace la o casă aşezată la drumul mare şi l-am zărit trecînd într-o caleaşcă trasă de o pereche de trăpaşi, cu vizitiu pe capră. Nu se auzea decît uruitul roţilor ; parcă-l văd : oacheş, cu obrazul smead, pălărie înaltă pe cap... Stai, ajută-mi, Doamne, să-mi aduc aminte ! Ştii carte ? Citeşte, rogu-te, vreau să mai aud o dată... Săptămîna trecută, băiatul gazdei citea gazeta, iar eu trăgeam cu urechea. Deodată, am tresărit : scria despre Hurs ! Păi îl cunosc ! Acum stă în străinătate şi-şi cheltuieşte milioanele. Şi-a cumpărat o fabrică şi i-a dat drumul ; dar ceva nu-i în regulă, nu merge cum trebuie ; ba sînt greve, ba una, ba alta... Aşteaptă să înceapă iar războiul, vrea să vină înapoi. Avea aici o moşie, zestrea neveste-si. Hurs ! Cum îţi spuneam, l-am văzut şi eu o dată...

— Tata l-a văzut de mai multe ori.

— Atunci, citeşte-mi !

Cojocarul scoase o gazetă din buzunarul dinăuntru al surtucului. De fapt, era numai o ruptură dintr-un ziar ; de jur împrejur, hîrtia fusese folosită la răsucitul ţigărilor ; totuşi, ceea ce-l interesa pe cojocar rămăsese neatins. Zosia începu să citească, iar cojocarul, ascultînd-o, ofta şi repeta din cînd în cînd : „Eu l-am văzut şi-i cunosc şi moşia..." Erau articole şi informaţii ale presei fasciste din Bielorusia apuseană, reproduse dintr-un ziar sovietic.

„Zilele trecute a încetat din viaţă pan Şatrovski departe de moşia sa, de patria părinţilor şi strămoşilor săi. Era în vîrstă de şaptezeci şi unu de ani. Aproape în acelaşi timp a încetat din viaţă şi pan Kandîbovici, un alt patriot al pămîntului bielorus. Astfel, moartea nemiloasă ne răpeşte pe cei mai buni fii ai patriei."

„La înmormîntarea panului Kandîbovici a asistat şi pan Hurs. În faţa mormîntului deschis, pan Hurs a rostit o cuvîntare : «Sufletele de martiri ale marilor noştri exilaţi, pe care bolşevismul sîngeros i-a silit pe timpuri să-şi părăsească patria, planează deasupra noastră şi ne cer nouă, celor în viaţă, să-i răzbunăm şi să purcedem la o luptă hotărîtoare, pentru a nimici barbaria bolşevică»..."

Cojocarul mai trase un gît din ploscuţă. („Bine mai prinde la drum !") Ochii i se micşorară, buzele începură a-i tremura.

— Cum zici că scrie acolo ? Sufletele de martiri ? Oare cum se înţelege vorba asta ? Sufle-

tele morților? Al lui pan Kandîbovici? Ptiu! (Mai trase un gît și vîrî ploscuța în buzunar.) Parcă eu nu-i știu, și pe Șatrovski, și pe Kandîbovici — moșieri de prin părțile noastre. Kandîbovici și Hurs s-au ridicat dintre negustori...

„La adunarea societății pentru industrie, pan Hurs a rostit o cuvîntare în care a făcut apel la marile puteri să-și îndrepte privirile asupra Răsăritului, care așteaptă de la Apus intervenții hotărîtoare."

Zosia puse ziarul pe masă. Numele lui Hurs nu-i spunea nimic. Auzise vorbindu-se despre el în copilărie, însă nu-l văzuse niciodată, și nici numele acesta nu-i stîrnise vreodată curiozitatea. Cojocarul, care pica de somn, se ridică de la masă și mulțumi de cîteva ori gazdei. Apoi se apucă să-și facă culcușul pe laviță, mormăind pe sub mustăți.

— Hurs! Da, da!... Eu l-am văzut... Da... Am să mă trag înspre părțile noastre, Dve Hatî a ajuns acum de pomină!... O să-mi găsesc acolo de lucru după pofta inimii! Ce mai fabrică au pus la cale! Și-apoi, mă așteaptă căsuța... bordeiul meu! Ce, e glumă să ai un bordei al tău? Ori de unde pici, ești acasă, care va să zică, de capul tău. Sănătate să fie... Ai adormit, gospodină? Ei, noapte bună, noapte bună!...

În clipa următoare dormea dus. A doua zi, de cu noapte, începu să se pregătească de plecare. Nu era obișnuit să doarmă mult, iar picioarele lui erau învățate cu drumul, oricum ar fi fost el. Gazda nu se sculase încă.

— Unde ți-e plecat omul?

— A plecat... A trebuit să plece...

Zosia ar fi vrut ca musafirul nepoftit să-şi ia tălpăşiţa cît mai repede. Îi era teamă că iar o să înceapă a pălăvrăgi la nesfîrşit. În cele din urmă, cojocarul a plecat. Zosia se dădu jos din pat şi rămase stană în mijlocul odăii. N-avea chef să se apuce de nimic. „De s-ar sfîrşi odată toate!" Cînd se lumină de ziuă, se apucă să caute banii. De dimineaţă şi pînă seara tîrziu scotoci toată casa şi prin toată gospodăria. Mai rămînea să răscolească băligarul din grajd. Dar n-avea chef să se apuce de o asemenea treabă. Pe unde căutase nu găsise nici urmă de bani. „Ştiu că mi-a dat de furcă!" îşi zicea ea, gîndindu-se la bărbatu-său. „Măcar de-ar pătimi singur, dar din pricina lui nici eu n-am linişte!" Pornirea ei împotriva lui Mihal creştea cu fiece zi. Uneori ar fi dorit chiar să găsească dovezi despre vinovăţia lui. Cînd se înseră, aprinse felinarul şi răvăşi din nou toată cămara. N-avea stare nici o clipă. Posomorîtă şi prost dispusă, Zosia se apucă să cerceteze pufoaica aceea ostăşească, făcută ferfeniţă, pe care Mihal o purtase toată vara şi toată toamna, şi pe care o lepădase în clipa arestării, cînd ceruse voie să-şi schimbe hainele. Pipăind-o, băgă de seamă că într-un loc, sub căptuşeală, părea să fie ceva cusut. Cînd desfăcu uşurel cusătura şi scoase vata înnegrită, căscă ochii mari. Întinse cu grijă mantaua pe masă; sub căptuşeală găsi un pachet cu bancnote de trei ruble! „Am s-o las aşa pînă o veni Nazarevski; n-am să mă ating de bani. Încă un pachet de hîrtii de trei ruble? Al cîtelea? Cele

trei sute de ruble le-a luat judecătorul de instrucție. Cele două hîrtii dintîi le predase din capul locului. Va să zică, are mai mulți bani! I-a ascuns undeva, iar pe ăștia i-a cusut în pufoaică, o fi vrut să cumpere ceva? Dacă o să spună că atîția-s toți, că nu mai are alți bani, cine o să-l creadă?"

— Mamă, de ce nu se întoarce tătuca? o întrebă Slava.

Mamă-sa nu-i răspunse. Două lacrimi îi picurară din ochi și încremeniră pe obraji. Peste cîteva clipe Zosia se liniști. Dacă pînă acum avusese unele bănuieli și o oarecare neîncredere în bărbatul ei, acum îndoielile se transformaseră într-o certitudine. „Nu mă duc la Nazarevski, să vină el aici!" Se simțise puțin jignită: „Poate că în situația lui așa se cuvine să se poarte, dar de ce nu mi-a răspuns la întrebările mele? Nazarevski cel de pe vremuri, care se întorcea de pe front rănit și bolnav, era alt om."

Asemenea gînduri îi frămîntau mintea, cînd sosi Nazarevski. Ca și rîndul trecut, automobilul lui se opri fără zgomot în fața casei. Zosia îl întîmpină cu vorbele:

— Poftim banii. N-am pus mîna pe ei, i-am lăsat așa cum i-am găsit.

— În altă parte nu mai sînt?

— N-am găsit. Am căutat peste tot. Nu mai am unde să caut. Poate undeva pe ogor. Eu una mă las păgubașă...

— Ce zici despre toate astea?

— Nu trebuie să-l credeţi dacă spune că nu mai are alţi bani dosiţi în afară de ăştia. De vreme ce m-a minţit tot timpul... Trebuie să stăruiţi să mărturisească unde ţine ascunşi ceilalţi bani. Să dovedească prin fapte, nu prin vorbe, că nu mai are alţi bani.

Faţa lui Nazarevski se înseninâ. Îi întinse mîna :

— Acum te cred cu adevărat ! Eu am venit de curînd, să dau o mînă de ajutor la anchetă. Am citit declaraţiile lui Tvoriţki. În toate susţine acelaşi lucru, că a găsit mai întîi cîteva bancnote de trei ruble, şi mai tîrziu un pachet cu trei sute de ruble — asta-i tot. Încolo nu mai ştie nimic. Dumneata mai gîndeşte-te, poate că-ţi mai aduci aminte şi altele în legătură cu afacerea asta ?

— M-am gîndit mult şi înainte vreme, dar degeaba.

— Trebuie să-ţi spun că e o chestiune foarte importantă ! Gîndeşte-te, Nesterovici care-i un fost partizan, decorat de mai multe ori, un om vrednic, şeful întregului şantier, a ajuns într-o situaţie nespus de grea. O parte din lucrări s-au întrerupt vreme de două luni : n-avea cu ce plăti muncitorii, şi oamenii începuseră să se împrăştie. A trebuit să-i adune din nou. Numai un om ca Nesterovici a fost în stare să nu lase lucrurile să ajungă la dezastru. Şi toate acestea se datoresc unui ticălos ! Dacă am şti cu siguranţă că cel ucis e Sedas, ne-am putea orienta mai bine. Dumneata nu ştii nimic în această privinţă ?

— Nu. N-am auzit nimic"; nici eu nu ştiu ce să cred.

Această convorbire a reînviat în mintea Zosiei pe Kondrat Nazarevski de odinioară, ostaşul pe care-l întîlnise în primii ani ai tinereţii ei. După plecarea lui, femeia se simţi nespus de singură.

Nu-şi putea reveni din această stare sufletească, era neliniştită, ca şi cum ar fi aşteptat să se întîmple ceva. N-avea chef să se apuce de nimic, atît de mult o tulburase ceea ce se petrecea. Dorea să treacă cît mai repede iarna, deşi nu putea şti ce va fi în primăvară. Căuta tot mai insistent tovărăşia oamenilor; o lua totdeauna cu ea şi pe Slava, ceea ce era pentru ea o adevărată destindere. Se înscrise în colhoz, predă tot ce se cuvenea şi începu să muncească alături de ceilalţi colhoznici.

Nici unul din cei care cercetau cazul lui Mihal Tvoriţki, şi prin urmare întreaga afacere, n-ar fi putut să spună dacă cercetările se terminaseră sau nu. Iar dacă le-ar fi socotit încheiate, ar fi fost nevoiţi să adauge că nimic nu fusese lămurit, şi nici măcar nu ştiau ce-ar putea întreprinde mai departe. Un singur lucru părea limpede : că pentru a se dezvălui întreaga taină, trebuia să înceapă cu Mihal Tvoriţki. La el au fost găsiţi banii; pe nevastă-sa şi pe anchetatori îi mintise mereu ; cine putea să-l mai creadă ? Anchetatorii au ajuns la convingerea că singur Tvoriţki cunoaşte unele amănunte şi că numai el ar putea să-i ajute la descoperirea adevărului. La început el repeta mereu : „Eu sînt un om fără multă

carte, de unde era să știu ce trebuia să fac ca să nu greșesc ?"

— Nevastă-ta ți-a spus ce trebuia să faci.

— De spus, spunea ea multe ! Așa îi e firea. Ei ce-i pasă !

— Cum adică ?

— Îi place să-și țină zilele de azi pe mîine, cum o da Dumnezeu. Eu însă mă gîndesc să-i las copilului cu ce să trăiască. El are toată viața înainte.

Începea să povestească despre copilăria lui și despre viața grea pe care o dusese, cum trudea fără să-și cruțe puterile.

— Eu sînt un om vrednic, muncesc cu sudoarea frunții și n-am făcut nimănui nici un rău.

— Noi știm c-ai muncit cu sudoarea frunții, dar mai știm c-ai săvîrșit o faptă rea, pe care nu vrei s-o recunoști. Nepredînd banii, ai pricinuit mari pagube unei opere de folos obștesc.

— Am pricinuit pagube mari, pentru că n-am predat trei sute de ruble ?

— Minți !

— Nu mint.

— O spui cu mîna pe conștiință ?

— Cu mîna pe conștiință.

— Pufoaica asta ai mai văzut-o vreodată ? și judecătorul de instrucție îi arătă haina cu banii ascunși sub vata murdară. Noi știm tot, dar dumneata trebuie să ne spui de bunăvoie ce știi, fără să ascunzi nimic. Mărturisirea ți-ar micșora vinovăția.

Tvoriți se încurcă :

— Am crezut că-s banii lui Sedas, nu știam că sînt ai băncii...

— Noi știm mai bine ca dumneata că-i vorba de Sedas. Însă vrem s-o auzim din gura dumitale.

— Eu unul n-aș putea spune hotărît că-i Sedas ; mi s-a părut și mie, ca și altora...

— Noi știm sigur că-i Sedas ; dar dacă n-ai să spui tot, îți vom pune în sarcină vina c-ai prădat banca, că l-ai omorît pe Sedas, și pe complicele cu care ai săvîrșit aceste nelegiuiri l-ai ajutat să se facă nevăzut. E ultima oară că stau de vorbă cu dumneata, așa încît, fă cum crezi.

— Astfel se întîmplă totdeauna : pacostea cade pe capul celui sărac... Pe-al unuia ca mine. Ce mare păcat am făcut ! Am găsit niște bani, și m-am bucurat ca orice om c-am s-o duc și eu mai ușor.

— Banii băncii sînt la dumneata. Unde i-ai ascuns ? Alege : ori vei răspunde pentru toate nelegiuirile, ori dacă mărturisești totul, îți vei micșora vina.

Tvoriţki se făcuse galben ca un cadavru. Buzele lui subțiri îngînau cuvinte nedesluşite. A fost luat și dus sub escortă. A treia zi a declarat :

— Toți banii pe care i-am găsit sînt ascunși în dosul ariei, lîngă poartă. Deasupra locului am presărat rumeguș.

A doua zi judecătorul de instrucție, care în tot timpul acesta nu părăsise satul, primi o telegramă cifrată și veni la Zosia. Se duseră împreună la arie, luînd cu ei și doi martori. Răscoliră pămîntul și scoaseră din groapă lădița cu bani.

Pe la sfîrşitul lui februarie Zosia primi o citaţie să se prezinte în faţa instanţei de judecată ca martoră. Lăsînd-o pe Slava în seama unor vecini, porni cu o căruţă la oraş, unde o aştepta maşina lui Nazarevski.

Kondrat Nazarevski, care urma să ţină rechizitoriul în faţa instanţei de judecată, se apucă să studieze declaraţiile încîlcite ale lui Mihal Tvoriţki. Judecata trebuia să aibă loc în faţa muncitorilor care transformau înfăţişarea regiunii ; a miilor de muncitori care, vreme de aproape două luni, nu-şi primiseră plata întreagă pentru truda lor, numai din pricină că banii cuveniţi, trimişi de la centru, zăceau într-o lăduţă, îngropată în spatele ariei lui Tvoriţki. Nu-i nevoie să mai adăugăm că după mărturisirile făcute, Tvoriţki a intrat în gura lumii. Fiecare era curios să-l vadă. „O fi spunînd el c-a găsit banii, dar poţi să ştii dacă-i adevărat ?... Cine-l mai crede ? Nu declarase la început că n-a mai găsit alţi bani ? E adevărat că se afla acasă în ziua cînd hoţii au prădat banca ? Ei şi ? Poate că înadins a făcut aşa, ca să încurce urmele ; în realitate el o fi vinovatul cel mare în afacerea asta josnică, atît de încîlcită, încît n-a fost lămurită nici pînă acum." Iată care era starea de spirit a oamenilor veniţi din diferitele colţuri ale patriei, pentru a realiza în mlaştina de la Dve Hatî o mare operă obştească. Oamenii aleseseră asesori din sînul lor, şi acum aşteptau cu nerăbdare ziua de repaus cînd urma să înceapă judecarea pricinei.

Se nimerise să fie o zi frumoasă şi senină. După amiază, soarele fierbinte prefăcu în lacrimi

zăpada de pe crengile copacilor. Februarie îşi trăia cele din urmă zile. Încă dis-de-dimineaţă, oamenii începură să se îndrepte spre clubul constructorilor — o clădire lungă, cu un singur cat. Clubul avea o mie două sute de locuri, şi toate au fost ocupate pînă la unul. Cei rămaşi fără loc se înghesuiau pe coridoare. Veniseră nu numai muncitorii de pe şantier, ci şi locuitorii satelor din împrejurimi. (Mulţi dintre ei lucrau pe şantier.) Toţi aşteptau cu nerăbdare începerea procesului. În sfîrşit, a fost introdus Mihal Tvoriţki. Lumea a rămas mirată, văzîndu-l atît de tînăr. Barba lui mare, pe care o răvăşea mereu cu degetele răsfirate, nu micşora această impresie. De la locul unde şedea, Zosia băgă de seamă că bărbatul ei nu se schimbase cîtuşi de puţin. Numai privirea îi era mai nesigură. Femeia îşi zise : „Era obişnuit să stea în vizuina lui, iar acum l-au scos în văzul tuturor, ca la panoramă". Nimeni nu ştia că femeia cu broboadă cenuşie, care şedea liniştită lîngă perete, aproape de scenă, e nevasta lui Mihal Tvoriţki. Abia a doua zi, după ce fu ascultată ca martoră, oamenii au aflat cine e şi intrară în vorbă cu ea. Zosia vorbea puţin şi cu măsură, repetînd ceea ce-i spusese în atîtea rînduri lui Mihal Tvoriţki şi ceea ce îi povestise lui Nazarevski. Procesul se desfăşura într-o atmosferă ostilă inculpatului ; o pornire duşmănoasă cuprinsese sufletul miilor de muncitori care se adunau regulat la club după orele de muncă. Ca şi ancheta, instanţa de judecată n-a putut stabili cine a prădat banca. Dovezi împotriva lui Tvoriţki nu erau ; în ziua

furtului, el se găsea acasă ca totdeauna, nu plecase de la ogorul lui nici o clipă.

Abia după judecată, mult mai tîrziu, a ieşit la iveală că ar fi fost de ajuns ca Tvoriţki să rostească un singur cuvînt pentru a îndruma mersul instrucţiei pe calea cea bună şi pentru a da posibilitate anchetatorilor să pună mîna pe adevăraţii criminali. Cuvîntul acesta nu l-a rostit însă nici faţă de anchetatori, nici în faţa instanţei de judecată. Kondrat Nazarevski era încredinţat că Tvoriţki ştie ceva ; ajunsese la această convingere după ce stătuse de vorbă cu el în vreo două rînduri, încă înainte de judecată. Îl întrebase despre cele mai însemnate întîmplări din viaţa lui, începînd din copilărie. Răspunzînd la întrebările lui Nazarevski, Mihal nu se dădea pe faţă, mai curînd se încurca. Nu-i de mirare : erau unele fapte din trecutul lui, pe care dacă le-ar fi dat în vileag, ar fi însemnat că se leapădă de deprinderile sale, că-şi scutură sufletul de toate păcatele, într-un cuvînt, că vrea să înceapă o nouă viaţă. Încleştîndu-şi dinţii, el încerca să ocolească părţile primejdioase din declaraţiile lui. Felul său de a se purta arăta o şiretenie instinctivă şi teama înrădăcinată pentru propria sa piele.

Judecata şi-a însuşit în cele din urmă un singur punct din actul de acuzare, lămurit şi dovedit, care glăsuia : „Tvoriţki a tăinuit cu bună ştiinţă banii statului furaţi de la bancă". Suma se ridica la cîteva sute de mii de ruble. În timpul comiterii furtului, santinela care stătea de pază la intrare fusese ucisă. Tvoriţki a mărturisit că ştia

acest lucru. Înainte de a găsi banii, umblaseră fel de fel de zvonuri şi de vorbe. Se punea o singură întrebare : îi găsise cu adevărat ? Acest lucru s-a încercat a se lămuri la proces. Tvoriţki ascunsese banii cu intenţia de a nu-i preda niciodată, ceea ce a recunoscut fără să vrea. (A mărturisit numai după ce anchetatorul l-a prins cu vorba.) Tvoriţki ştia că din pricina lipsei de bani, lucrările de pe şantierul de la Dve Hatî n-au mers cum trebuie, că o parte din muncitori, împovăraţi de greutăţile prin care treceau, se împrăştiaseră. Ce-i drept, neajunsurile acestea au fost învinse, dar faptul rămînea fapt. Pe de altă parte, Mihal Tvoriţki a atentat la viaţa soţiei sale, care se străduia să dea în vileag crima lui. Deşi nu ştia că ţine ascunsă o sumă atît de mare, nevastă-sa i-a atras atenţia că săvîrşeşte o faptă necinstită. La rîndul său el îşi dădea seama foarte bine de temeinicia îndemnurilor soţiei sale, dar n-a ţinut seama de ele.

Cînd i s-a dat cuvîntul, Tvoriţki a vorbit cum s-a priceput, dar nu despre învinuirile ce i se aduceau, ci despre nesfîrşitele necazuri pe care îi fusese dat să le îndure în scurta lui viaţă.

După rechizitoriul procurorului, a luat cuvîntul apărătorul, care, la rîndul său, şi-a început pledoaria invocînd „necazurile" şi „viaţa oropsită" a inculpatului. Toate acestea erau adevărate, fără îndoială, dar erau prezentate prin prisma omului aflat, chipurile, într-o situaţie desperată, lipsit de orice perspectivă, a omului pasiv faţă de aşa-numitele „necazuri", îndreptăţind oarecum, atitudinea de autolinişture în pesimismul său.

Pledoaria apărătorului, destul de lungă, a fost întreruptă pe neașteptate de un glas din sală :

— Am fost și eu văcar și argat. După părerea dumitale, ar însemna să fiu iertat dacă mi-aș însuși banii statului și aș aduce pagube unei mari opere de interes obștesc ?

Președintele a scuturat clopoțelul. Kondrat Nazarevski a zîmbit ; gîndurile lui găseau răsunet în mijlocul celor mulți. A urcat la tribună. Mulți din cei prezenți îl recunoscură. Ei și-au adus aminte de zilele de după război, cînd Nazarevski se afla pe aceste meleaguri cu detașamentul său.

— Tovarăși, vă propun să-l privim pe inculpat din punctul lui de vedere, adică așa cum se consideră el însuși, își începu Nazarevski rechizitoriul. Avem în fața noastră un om înapoiat, descurajat, care a avut multe de pătimit. Un om cu suflet de rob. Uitați-vă la haina aceasta de pe masă, în care el dosise o sumă mare de bani, cu gîndul să-i cheltuiască. E o zdreanță murdară, care răspîndește un miros greu, deși sub căptușeala ei, poate nu pentru întîia oară, a ascuns un pachet cu bancnote. Nici casa în care locuia acest om nu arată mai bine — e o vizuină în adevăratul înțeles al cuvîntului. Așa a fost și copilăria lui, nici o deosebire. Și atunci vă întreb : ce trebuie să facă un asemenea om ? Să se bălăcească în acest fel de viață, sau să caute să scape de ea ? E limpede că trebuie să caute să scape ! Noi toți ne-am străduit și ne străduim să scăpăm de asemenea viață. În cazul de față, vedem însă urmările unei încercări de a rezolva problema vieții cu totul în alt fel. Omul din fața

noastră are un copil, o fetiță. Ea nu știe încă ce-i lumea, ce-i viața și, cu toate astea, se teme de viață, de lumea înconjurătoare. (Zosia înălță capul și-și încleștă dinții. O durere ascuțită îi străpunse inima.) Tot ce-i în jurul tău e răutate, îi spunea el fetiței ; să nu crezi în nimeni și în nimic, să ai încredere numai în tine însuți, să te bizui numai pe tine ; iar dacă poți, nimicește tot ce nu-i al tău, războiește-te cu toți și cu toate ! Dar omul e singur, iar în fața lui e lumea întreagă ; să se războiască pe față cu ea, nu poate ! Așa se face că în om apar și se dezvoltă șiretenia, lăcomia, necinstea, ticăloșia, bănuiala dușmănoasă, egoismul, abrutizarea. El a cunoscut necazul, știe ce înseamnă suferința, și, prin urmare, ar trebui să fie simțitor la necazul și durerile altora ; dar nu, el nu cunoaște mila ! Astfel, toate se transformă în contrariul lor. Omul acesta s-a izolat în vizuina lui. El o îngrădește de restul lumii și se sălbăticește. Să ne închipuim pentru o clipă, că acest fel de a înțelege viața l-am ridicat la rangul de principiu al așezării noastre sociale. Cu alte cuvinte, că societatea ar fi formată dintr-o puzderie de vizuini sărace, care se urăsc între ele. Ar mai veni cineva la omul acesta să-i dea, fără gînd ascuns, o mînă de ajutor ? Și care ar fi purtarea lui ? Ar primi, desigur, ajutorul oferit, uitînd-se lingușitor în ochii binefăcătorului său, pentru ca apoi, după ce și-ar fi făcut interesul, să-l dea afară !

Tînărului nostru bărbos îi place să se laude că a fost argat la chiaburul Skuratovici. Să presupunem că ar fi izbutit să ascundă banii aceștia

ai statului, că ar fi izbutit să-i preschimbe pe o cale oarecare în bunuri materiale, şi că ar aştepta venirea, prin imposibil, a unei alte orînduiri decît cea sovietică. N-ar fi angajat şi el argaţi, ca şi Skuratovici ? Ar fi făcut-o, cel puţin pentru motivul că n-ar fi putut să se descurce singur cu bogăţiile lui ; iar cum îşi iubeşte stăpînul argaţii, el o ştie din proprie experienţă !

Tvoriţki umbla îmbrăcat în haine murdare, cu barba neîngrijită, ba se mai şi lăuda cu murdăria lui. Numai că a cam întîrziat. Toţi oamenii acestei ţări se străduiesc astăzi să se lepede de înfăţişarea lor neîngrijită, să scape de zdrenţe ; numai el vrea să arboreze ca pe un drapel, pufoaica lui jegoasă ! „Eu, zice el, sînt un om muncitor, trudesc de mă trec toate năduşelile, şi puţin îmi pasă cum arătaţi voi, spilcuiţilor ! Munca îl face pe om să asude, şi ştiţi prea bine că sudoarea murdăreşte hainele..." El ar fi putut avea o înfăţişare îngrijită, dacă nu s-ar fi încăpăţînat să păstreze tot ce are, pentru zile negre. El trebuie să strîngă bani mulţi pentru aceste zile negre, fiindcă atunci cînd ele vor veni, toată lumea va fi împotriva lui. Prin urmare, trăiască murdăria ! Noi construim aici o uriaşă centrală electrică. Energia furnizată de ea va da lumină şi viaţă întregii regiuni, pe o rază de sute de kilometri. Şi-ar fi luminat şi el cu multă plăcere vizuina, dar cu condiţia ca totul să fie făcut cu truda altora, aşa cum la rîndul său lucrase cîndva pentru Skuratovici. Nu numai atît. Noi vrem să privim şi sub alt aspect această afacere importantă. Prin faptul că şi-a însuşit ceea ce aparţine întregului popor,

inculpatul ne-a stînjenit în munca noastră. „Şi eu sînt din popor", a spus el într-un rînd. E adevărat că se trage din popor, dar astăzi el e un renegat!

Ce reprezintă, aşadar, îndobitocirea lui şi teama lui de zile negre? Noi trăim în vremea planului cincinal de construcţie. Vă întreb: cîţi ani au trecut, de cînd Mihal Tvoriţki nu mai e exploatat de către Skuratovici? Cine l-a exploatat în acest timp? Nimeni! Dimpotrivă, el a fost mereu ajutat şi sprijinit de comitetul de ajutorare a săracilor şi de sovietul sătesc. În vremea aceasta foştii argaţi au ajuns ingineri, maiştri, colhoznici; iar el a devenit un renegat. Dintre toţi cei de faţă e singurul. Pînă şi soţia lui i-a întors spatele. Şi mai e ceva. El a încercat să insufle copilului său frica de lume, să-i strecoare în suflet groaza şi duşmănia, pe cînd noi propovăduim lupta, nu teama şi laşitatea.

Bineînţeles, un asemenea om trebuie reeducat. El nu s-ar fi putut sustrage de la această reeducare; viaţa însăşi ar fi stîrpit ceea ce e nesănătos în sufletul lui. În cazul de faţă, e vorba însă de o crimă. Să nu se ascundă inculpatul în dosul neştiinţei şi îndobitocirii lui! Se împlinesc în curînd cincisprezece ani de la revoluţie. Cine se mai făleşte astăzi cu mintea lui întunecată? Acest mujic îşi acoperă şiretenia cu robia din trecut, aşa cum îşi îmbracă trupul cu o haină rău mirositoare. Lui îi sînt scumpe aceste zdrenţe împuţite, nu vrea să se despartă de ele, şi s-ar simţi jignit dacă i s-ar spune, că pînă şi copilul lui are dreptul să le dispreţuiască. Îi e drag şi

sufletul lui laș, care se împacă cu un fel de viață dobitocesc ; el a ridicat mișeliei un altar la care se închină. Din vizuina sa, care nouă tuturor ni se pare îngustă ca un mormînt, el stă și privește cu o neîncredere trufașă la toată lumea. Ar fi gata să sprijine instaurarea oricărei puteri întunecate ; ar fi gata să trădeze orice operă de interes obștesc, așa cum a și făcut-o !

Avem toate motivele să afirmăm că banca a fost prădată în scopul de a se zădărnici lucrările de construcție întreprinse. Prejudiciul ce ni s-a adus prin această mișelească faptă l-am simțit dureros. E o mușcătură zdravănă ! Cine a făcut-o ? Cine-s ticăloșii ? N-am prins pe nimeni asupra faptului, e limpede că acțiunea a fost pusă la cale de cei care au părăsit aceste locuri, ducînd în sufletul lor hain o dușmănie înverșunată și dorința nestinsă de a se întoarce pentru a fi iarăși stăpîni peste noi toți. Ce amestec a putut să aibă în toate astea inculpatul ? Să admitem c-a primit acești bani de la ei sau, în cazul cel mai bun, că i-a găsit, după cum încearcă să dovedească. Scopul acelor nemernici a fost de a lua banii de la bancă, și i-au luat : aveau interesul ca banii destinați șantierului de construcție să nu ajungă în mîinile noastre. Ei bine, inculpatul a desăvîrșit opera lor : a îngropat banii în loc ascuns și și-a pus lacăt la gură. El, îngerașul, mieluțelul, ființa nevinovată ! Iat-o pe ființa nevinovată, stă înaintea noastră cu umerii gîrboviți, dar de sub buza lui de mieluțel, îi ies la iveală colții de lup.

Tovarăşi ! Să mă iertaţi dacă am să mă depărtez puţin de firul acestui proces, dar vreau să povestesc o întîmplare care mi s-a întipărit în minte pentru totdeauna. Într-o zi, mama m-a luat la biserică, să-l văd pe episcopul care tocmai venise în orăşelul nostru. Aveam nouă ani pe atunci. Se adunase lume multă, umplînd pînă la ultimul loc biserica, balconul corului şi ograda. Mama a izbutit să intre în biserică, purtîndu-mă în braţe. Oamenii nu stăteau locului : fiecare încerca să ajungă în faţă, ca să vadă mai bine. În învălmăşeală m-am trezit despărţit de mama, singur-singurel în mijlocul mulţimii. Faţa mea nu se ridica mai sus de burţile care mă înconjurau. Nimeni nu mă băga în seamă, toţi mă împingeau, ba se mai şi înfuriau că un mucos ca mine se încurcă printre picioarele lor. La un moment dat, m-au înghesuit aşa de tare, c-am început să mă înăbuş în strîmtoarea aceea. Am încercat să răzbesc la întîmplare, am început să plîng şi să mă rog să-mi dea drumul la aer. Cu chiu, cu vai am izbutit să ajung într-un colţ unde părea să fie mai puţină îngrămădeală. Am putut să ridic în sfîrşit capul şi să văd cîteva feţe. Înaintea mea se înălţa un zid de oameni, prin care trebuia să trec, dar zidul rămînea nemişcat, ai fi zis că-i o stîncă. Bine, îmi ziceam eu, dar astea nu-s pietre, nu-i munte, sînt fiinţe omeneşti !

Am ridicat capul şi am început să plîng încetişor : „Lăsaţi-mă să trec !" Ochii celor din jur s-au aţintit asupra mea ; privirile lor însă arătau o totală nepăsare. Îmbrăcaţi cu podiovci trainice de postav, oamenii aceia păreau mulţumiţi că

văd bine spectacolul pentru care veniseră. Eu îi imploram, plîngeam, dar totul era în zadar ; îşi întorceau pentru o clipă asupra mea ochii lor de statui reci, încremenite, şi atît. Ca să-mi facă loc, ar fi trebuit să se dea în lături cît de cît, or, dacă s-ar fi clintit cîtuşi de puţin, şi-ar fi pierdut locul şi n-ar mai fi putut vedea atît de bine !

Şi bărbosul de Tvoriţki ar fi fost în stare să stea aşa, neclintit în calea oamenilor, îmbrăcat cu o podiovcă trainică şi cu cizme zdravene în picioare. Ce-i păsa lui de altul ! Nici o cutişoară n-ar tresări pe obrazul lui. Va continua să-şi umple buzunarele, să adune cu lăcomie din ce în ce mai mult, călcînd în picioare tot ce i-ar sta în cale. Întocmai ca Skuratovici, fostul său stăpîn !

Toate acestea privesc sufletul lui şi pentru ele noi nu-l judecăm ; dar aici trebuie căutate rădăcinile crimei ce-a săvîrşit. Să analizăm amănuntele. Poate că unora li se pare...

În clipa aceea se auzi scîrţîind uşa, şi în sală intră un om îmbrăcat cu un cojoc scurt. Se opri în prag. Nu putea să pătrundă mai departe ; sala era tixită de oameni. Vreme de cîteva clipe omul rămase locului, ascultînd cu atenţie. Faţa începu să i se lumineze. Deodată se ridică în vîrful picioarelor. „Oho, vorbeşte Nazarevski ! De mult nu l-am mai văzut ! Ia te uită cum s-a schimbat ! Da poate că nu-i el ? !" Omul începu să-şi facă drum cu coatele înainte şi ajunse la perete. „Ce de-a mai omenire ! Ce-i drept, nu-i de mirare : doar a fost prădată o bancă şi s-a găsit un om ucis, tocmai la dracu în praznic ! Peste tot unde

te duci, nu se mai vorbeşte de altceva. Da multe blestemăţii a mai făcut pramatia asta ! Ia să-mi arunc oleacă ochii să-l văd mai bine !" Cu vai-nevoie răzbi pînă în mijlocul sălii, se opri lîngă ieşirea de incendiu şi se apucă cu amîndouă mîinile de uşorul uşii. De acolo putea să-l vadă pe inculpat. Îşi frecă ochii, îşi aplecă capul pe umăr ca să-l poată privi dintr-o parte, apoi coborî iute de pe prag. Izbi zdravăn pe unul cu umărul şi, cu un zîmbet descumpănit, începu să privească feţele celor din sală. Zărind un cunoscut, se repezi la el. Dar în loc de bună ziua, deşi nu-l văzuse de mult, îi şopti, suflîndu-i în obraz :

— Doamne, stimate frăţioare, ăsta-i Tvoriţki ! Eu îl cunosc, i-am făcut un cojoc !

Iar cei din partea locului, care stăteau în picioare în colţul acela al sălii, începură a şuşoti între ei :

— Aţi văzut, s-a întors cojocarul acasă. Noi credeam că s-a aşezat pentru totdeauna în altă parte ! A venit la casa lui, şi cînd colo, ia-o de unde nu-i ! N-a mai rămas decît pămîntul gol.

Cojocarul începu să dea bună ziua cunoştinţelor sale, stîrnind atîta larmă, încît preşedintele sună clopoţelul.

— Ştiam că aici se ţine o judecată, sporovăia cojocarul în şoaptă, dar destul de răsunător ; peste tot se vorbeşte... În drum spre casă, m-am oprit la sovhozul de dincolo de orăşel, de-am făcut cîteva cojoace. Cînd am ajuns la voi, ce-mi văzură ochii ? O clădire uriaşă cu ferestrele luminate. Am intrat şi mi-am dat seama că în

casa asta se ţine judecata. Nu cumva-i clubul vostru? Uite cum se schimbă toate în viaţă... Cred c-o să mă trag şi eu spre casă, m-am săturat să tot bat drumurile. Cum oi ajunge, am să bag un buştean în sobă şi după ce-oi aprinde focul, am să mă culc să-mi hodinesc picioarele.

Şedinţa a fost suspendată, şi mulţimea se îndreptă spre ieşire. Cojocarul se strecură repede în curte şi porni şontîc-şontîc spre bordeiul său, şfichiuind cu toiagul iarba de pe marginea drumului. Pînă acasă era cam un kilometru. Mergînd, îşi zicea :

— O fi ea păcătoasă, o fi ca vai de ea, da se cheamă că e casa mea... Ce-i drept, cam bătrîioară, totuşi... Va să zică, Tvoriţki făcu boroboaţa! Măi, măi! Părea un om de treabă, liniştit. De mi-ar fi spus cineva, nu l-aş fi crezut în ruptul capului!

Se uită înaintea lui, la dreapta, spre arini, şi deodată rămase încremenit! Stătu cîteva clipe locului, îşi roti privirea împrejur şi mormăi pe sub mustăţi :

— Iată ce-nseamnă să lipseşti vreme îndelungată de pe meleagurile tale! Uiţi unde ţi-i casa! Nu, stai puţin! Cum naiba s-ar putea să nu ţin minte? Uite arinişul, uite pămîntul uscat, colo-i dumbrava de pini, aici e trunchiul de mesteacăn, uite şi vechea gospodărie a lui Nesterovici... Doamne sfinte, ce-o fi însemnînd drăcăria asta? Casa mea nu mai este, parcă a intrat în pămînt!

Fără a mai sta pe gînduri, o luă la picior şi în curînd ajunse în ograda sa. Nu găsi decît gura cuptorului, dar şi aceea scormonită de purcei.

Loboda năpădise dărîmăturile. Tulpinile care se uscaseră peste iarnă stăteau ţepene, răsfirate în toate părţile, ca un gard viu. Inima cojocarului se strînse de durere, buzele lui rostiră anevoie.

— Ce s-a întîmplat? Ce nenorocire a căzut pe capul meu!

Un cocoş negru scoase capul de după un morman de cărămidă sfărîmată, îşi zgîi ochii la omul care stătea buimac şi dădu glas unui cucurigu, drept în faţa lui. Cojocarul se îndreptă spre fosta casă a lui Nesterovici.

— Buna ziua!

— Să trăieşti! A-a, te-ai întors? Noi ziceam c-ai părăsit pentru totdeauna meleagurile noastre. De mult nu te-ai mai arătat. Ai umblat prin locuri depărtate? Ai văzut ce s-a întîmplat cu casa dumitale?

— Cine a făcut isprava asta?

— Brigada de dulgheri. Ţi-au desfăcut casa ca să aibă cu ce încălzi baraca pe care au construit-o. Brigadierul Naumîsnik era mai mare peste ei.

— Bine, dar voi, vecinii, ce-aţi păzit? Să-i fi spus o vorbuliţă acestui Naumîsnik, s-o simtă! Cu ce drept s-a atins de casa mea?

— Aşa i-am spus şi noi.

— Şi ce v-a răspuns?

— A zis aşa: „N-o fi lăsat vorbă cojocarul că renunţă la casă, dar de vreme ce nu s-a mai întors de cine ştie cînd... Şi-apoi vechitura asta oricînd o poate da vîntul la pămînt..."

— Vechitură! Aş mai fi cîrpit-o pe ici pe colo şi-mi sfîrşeam zilele în ea... Ce mă fac, Doamne?

— Cere să-ţi facă şantierul altă casă, dacă ţi-a dărîmat-o pe a dumitale.

— Cere ! Au să-mi facă la paştele calului !

— De ce să crezi una ca asta ? Şeful cel mare ţi-e bun prieten.

— Da cine-i ?

— Nesterovici.

— Anton ? Nu se poate !

— Ba se poate. Mi-a lăsat mie casa lui. Mai erai încă pe aici ! Vezi că se poate ?

— Ia te uită ! Ce-i drept, frăţioare, Nesterovici se dăduse de la început cu revoluţia... Şi iată c-a răzbit ! De, cine-i îndrăzneţ şi are noroc...

— Vorbeşte cu el.

— Am să vorbesc, se înţelege. Ei, da dumneata cum o duci ?

— Muncesc şi eu pe şantier.

— Şi ce faci anume ?

— La început, cînd se săpau şanţuri, eram la escavator. Acum ne apucăm de zidit.

— Dumneata eşti zidar ?

— Aici înveţi de toate. În orice meserie poţi să ajungi meşter.

— Eu aş putea găsi ceva de lucru, dacă aş cere, să zicem ?

— Mai încape vorbă ! Numai să vrei ! O să-ţi dea de lucru şi au să-ţi zică şi bogdaproste !

— Foarte bine. Te întreb pentru că eu nu cunosc rînduielile de aici. Va să zică, o să trebuiască să-mi caut o muncă după puterile mele. O să mă înfăţişez lui Nesterovici... şi apoi, ca să spun drept, meseria mea nu mai are căutare.

— Zici că ai picat chiar acum de la drum?
— Acum.
— Dar de ce stai în picioare? Scoate-ţi cojocul şi urcă-te pe cuptor. Îndată ne-om aşeza la masă şi om îmbuca ceva. Pînă una-alta, rămîi la noi. Nu-i nimic. Om face noi într-un fel şi...

Cojocarul începu să se dezbrace. În răstimpuri trăgea cu coada ochiului la gazda binevoitoare. Observînd chipul lui mulţumit şi vesel, îşi zicea: „E un om de ispravă, m-a primit la el fără să stea mult pe gînduri, nu ca alţii. Are cizme trainice; şi ce haină!... Le-o fi făcut din munca lui... Se vede că oamenii de aici cîştigă bani buni şi o duc împărăteşte. Cînd mă gîndesc cît de calic şi de zdrenţuros era cînd a venit prin părţile noastre!" Cojocarul se linişti, ai fi zis că îi trecuse supărarea. Vroia să împărtăşească prietenoasei gazde gîndul ce-i încolţise: „Dacă Nesterovici e cel mai mare aici, atunci poate că-i bine că diavolul cela de Naumîsnik mi-a dărîmat casa! Naiba s-o ia de şandrama! Poate că mi-or face alta. Fiind vorba de mine, cred că Anton Nesterovici n-o să se pună de-a curmezişul. Mi-a fost vecin atîta amar de vreme. Unde mai pui că l-am ajutat pe vremuri să pună mîna pe bandiţi." Totuşi, nu spuse cu glas tare ce-i mai venise în minte. Se temea să nu strice cumva lucrurile. Vorba ceea — să nu zici hop pînă n-ai sărit.

A doua zi cojocarul porni în căutarea lui Nesterovici, dar nu-l găsi: plecase pentru toată ziua. În aceeaşi seară urma să se sfîrşească procesul lui Tvoriţki. Cojocarul se duse la club, unde îl zări pe Nesterovici, dar pînă să ajungă la el,

acesta dispăruse. Renunță să mai asiste la proces și se întoarse acasă. Se lungi pe cuptor și-și petrecu seara fumînd și ronțăind semințe de dovleac. Își zicea : „Cum sînt singur, cred că ceea ce am agonisit o să-mi ajungă să trăiesc un an de zile ; bine că am mai pus ceva deoparte. După aceea, o să aibă grijă Dumnezeu de mine ! Nu-i nici un zor să dau ochii cu Nesterovici." Nu trecu mult însă și începu să se înfurie : „Nu-i acasă nici ziua, nici seara, ce dracu-i de făcut ? N-o să mă duc să-l caut la miezul nopții !"

În cele din urmă tot dădu peste Nesterovici. Era a doua zi după terminarea procesului. De data aceasta îl găsi acasă ; locuia la fostele ferme de dincolo de pădure. Ziua se îngîna cu noaptea și Nesterovici aprinsese lampa. Pe un scaun, lîngă ușă, ședea Zosia îmbrăcată de drum.

— Nazarevski a plecat la centru, unde își are slujba, îi spunea Nesterovici. Mi-a vorbit despre dumneata. Dacă vrei să rămîi aici, sînt gata oricînd să te primesc la lucru. Avem nevoie de oameni.

— Am vorbit cu el. M-a sfătuit să rămîn aici. I-am dat dreptate. N-are nici un rost să mă mai întorc pe locurile unde s-au petrecut atîtea... Totuși, încă nu știu... Am să-ți scriu de acasă și te rog să-mi răspunzi dacă pot veni.

— Să-mi scrii și am să-ți răspund ; dar și fără să-mi scrii, poți veni oricînd. De ce nu te dezbraci ? Mai ai de așteptat un ceas. Pînă la oraș are să te ducă un camion de la noi, care pleacă peste o oră.

În clipa aceea apăru cojocarul. El n-o recunoscu pe Zosia, care era înfofolită cu o broboadă groasă, dar femeia tresări mirată : „De unde s-a mai ivit și cojocarul ăsta ? s-ar zice că soarta mi-l scoate mereu în cale."

— Bună ziua, frate Anton ! Mă mai recunoști ?

— Tu ești ? Pe unde ai hoinărit ?

— Ai uitat care mi-e meseria ?

— Ehe, frățioare, văd că ți-a mai sporit chelia ! Dar tot neastîmpărat ai rămas. Și acum umbli pe jos ?

— Pe jos. Nu ca tine, cu automobilul. Cine s-ar fi gîndit că vei ajunge un om mare ?

„Ce ți-e și cu cojocarul ăsta ! Cunoaște pe toată lumea !" se gîndi Zosia.

— Dacă nu mă înșel, casa s-a dus pe apa sîmbetei...

— Cum de le-ai dat voie ? De aceea am și venit la tine. De vreme ce șantierul mi-a dărîmat casa, dă-mi undeva un adăpost, că doar tu ești aici mai-marele.

— Nu cumva te-ai însurat a doua oară ?

— Văd că-ți arde de glumă !

— Ba nu glumesc de loc !

— Știi că ai haz ? Poate n-oi fi eu prea bătrîn de ani, dar cu viața ce mi-a fost dat să duc, veșnic pe drumuri, cutreierînd lumea... Ia spune-mi, nu s-ar găsi ceva de lucru pe-aici și pentru mine ?

— De ce nu ?

— Atunci, dă-mi, frățioare, o muncă după

puterile mele şi un ungher unde să-mi duc zilele.

— N-ai decît să iei una din casele chiaburilor. Alde Bogorovski şi Stepurjinski de mult şi-au luat tălpăşiţa.

— Adică cum, casele lor sînt goale ?

— Unele da. Două din brigăzile de muncitori s-au mutat în barăcile de dincolo de pădure, să fabrice cărămizi, aşa încît, casele în care au stat pînă acum sînt libere.

— Atunci te-aş ruga, frăţioare, să mi-o dai pe a lui Bogorovski, dar nu pe-a ăluia care-şi avea casa pe malul rîuleţului, pe-a celuilalt care stătea aproape de drum. Ştii a cui ? A ăluia care s-a bătut cu curcanul.

— Bine, şi Nesterovici izbucni în rîs. Cum de ţi-ai mai adus aminte de povestea cu curcanul ?... Eu unul am uitat.

— Pe bună dreptate, capul tău e bucşit de altele.

Abia acum se uită cojocarul mai cu atenţie la Zosia, şi deodată o recunoscu.

— Şi dumneata eşti pe aici ? Ai fost la proces ? Cred c-ai trecut prin... De, se întîmplă cîteodată să cadă năpasta pe capul omului... (Apoi se întoarse spre Nesterovici.) Mai deunăzi am înnoptat în casa dumnealor. Cui i-ar fi trecut prin minte ? Uite aşa e viaţa...

Cojocarul se aşează pe scaun, se propti în coate şi puse pe masă punga cu mahorcă şi foiţa. După ce trecu o vreme, oftă şi se întoarse spre Zosia.

— Am să-ţi vorbesc pe şleau, poate te-i supăra pe mine, poate nu, cum ăi vrea. Mie îmi place să-i spun omului verde în faţă ce gîndesc, după cum nu mă supăr cînd mi se vorbeşte şi mie cinstit. Eu nu-mi ascund gîndurile niciodată. Îţi aduci aminte, e cam mult de atunci, că în timp ce lucram cojocelul la voi în casă, Stepurjinski venea mereu să vadă cum lucrez ? Ştii ce mi-a spus într-o zi ? „Tvoriţki ăsta face pe nevoiaşul, toată ziua se vaită, dar zilele trecute şi-a cumpărat un cal. Va să zică, are bani puşi deoparte..." Acum stau şi mă întreb : dacă avea cu ce să facă faţă cît de cît nevoilor vieţii, cine naiba l-a pus să se vîre în afacerea asta murdară ? Cu ce s-a ales ? Cu osînda la muncă silnică, asta-i !

Vorbele lui străpunseră inima Zosiei ca ascuţişul unui cuţit. Îşi aduse aminte că într-adevăr aşa a fost. Era pe vremea cînd abia îşi înjghebau gospodăria pe pămîntul gol. Într-o bună zi, a băgat de seamă că Mihal are bani. Cînd l-a întrebat de unde-i are, el s-a supărat : „Cum de unde ? Te faci că nu ştii ? Am strîns, am pus deoparte !" „Bine, bine o fi pus deoparte, da cum putea să strîngă atîţia ?" îşi zisese atunci. Apoi s-a luat cu una, cu alta şi a uitat. Acum un nou gînd îi fulgeră prin minte : „Nu cumva era amestecat încă de pe atunci în afaceri necurate ?" (Mai tîrziu, bănuielile acestea au fost lămurite pînă în cele mai mici amănunte. Acum însă nimeni nu ştia nimic, în afară de Mihal Tvoriţki.)

Între timp, sosi maşina. Zosia îşi luă rămas bun şi plecă spre casă. O găsi pe Slava plînsă.

Cum o văzu, fetița scoase un țipăt, se repezi la maică-sa și nu mai voi să se dezlipească de ea. Vecina la care rămăsese fetița îi spuse Zosiei că, în lipsa ei, Slava o întreba într-una unde-i mama, și n-o credea cînd încerca s-o liniștească, spunîndu-i că mama se va întoarce curînd. Apoi adăugă :

— Fetița a fost băgată în sperieți, e foarte fricoasă.

Zosia se duse acasă. I se părea că zidurile o înăbușă. Lucrurile din casă și toate cîte erau legate de acea odioasă vizuină o dezgustau. Le ura. Stătea cu Slava în brațe, cufundată în gînduri. Își aduse aminte de prietenele ei, de colegele ei de școală. Unele își continuaseră studiile în diferite instituții de învățămînt superior, altele se evidențiaseră la locurile lor de muncă. Despre una din ele se vorbea prin ziare ca despre un eminent inginer ; pe cînd ea trebuia să lîncezească în această vizuină, să-și irosească puterile, întreaga ei tinerețe, într-o mocirlă fără fund ! Cei mai frumoși ani i s-au scurs în tovărășia odioasă a „mieluțelului cu colți de lup" (nu-i mai ieșeau din minte vorbele lui Nazarevski).

Zosia se apucă de treabă. Tovarășii de la colhoz o primiră cu brațele deschise ; totuși, ea dorea să plece de-acasă măcar pentru un timp. Îi scrise lui Anton Nesterovici.

Cîteva zile mai tîrziu, Zosia stătea cu copilul în brațe la ieșirea din oraș și aștepta s-o ia un camion al șantierului de la Dve Hatî. Alături, pe

pământ, se aflau un geamantan și un sac cu boarfe.

Abia se înserase, cerul era luminat de stele, dar orășelul se cufundase într-o liniște adîncă. Slava o întrebă pe un ton nepăsător :

— Mămică, nu ne mai întoarcem acasă ?

— Îndată o să ajungem acasă, numai c-o să fie o altă casă, o casă nouă.

— Departe de casa cea veche ?

— Ai să-ți dai seama singură, îndată ce va pleca mașina.

— În care din ele e mai bine, în cea nouă sau în cea veche ?

— În cea nouă.

— Da de ce luna de aici e la fel cu cea de-acasă ?

— Pentru că-i aceeași.

— Da de ce-i o singură lună ?

După o pauză destul de lungă, Slava începu iar :

— În casa cea nouă am să învăț carte ?

— Ai să înveți, Slavocika.

— Da tu ai să muncești ?

— Se înțelege.

— Cine o să mă învețe carte, Irinka ?

— Irinka o să te învețe carte.

— Irinka e mică ?

— Nu, e mare.

— Mai povestește-mi despre Irinka.

Și Zosia începu să-i povestească :

— Pe-atunci eu nu eram chiar așa de mare ca acum, iar Irinka era mică de tot. Fratele Irin-

kăi se afla pe front, îi bătea pe burjui şi pe boieri, iar Irinka stătea singură în oraşul unde aşteptăm noi acum camionul. Într-o noapte, banditii au atacat oraşul...

— Mamă, da tătuca al nostru s-a bătut şi el cu banditii, cu burjuii şi cu boierii ?

Fetiţa, Slava Tvoriţkaia, lua primele lecţii de viaţă.

V

Nesterovici arătă cu mîna spre casa de lîngă pădure :

— O vezi, Zosia ? Casa-i goală. Chiaburul a fost evacuat mai demult. O vreme au locuit într-însa muncitorii noştri, dar de cîtva timp ei s-au mutat într-o baracă ; li s-a dat o altă muncă, ceva mai departe de aici. Du-te de statorniceşte-te acolo şi să fie într-un ceas bun ! Casa are mai multe odăi. În una din ele s-a rostuit cojocarul pe care îl cunoşti.

— Cojocarul ?

— N-o să te încurce, şi cu atît mai puţin o să-l încurci dumneata pe el. (Nesterovici zîmbi.) Pe mine nu mă plictiseşte niciodată bietul bătrîn. Să-l lăsăm să-şi ducă veacul în ungherul lui.

Zosia plecă. O casă mare se înălţa la marginea unei poieni, în mijlocul pădurii de brad. Tufe de aluni priveau spre ferestre, peste drum se în-

tindea o grădină de zarzavat. Ograda era acoperită cu o pojghiță de gheață, peste care alergau pîrîiașele zăpezii topite. Cojocarul stătea în cerdac și arunca pînă departe firimituri de pîine, încercînd să momească o puică. Găina întindea gîtul spre firimituri, dar se temea să se apropie. O altă găină era legată de un picior cu o sfoară înnodată pe un țăruș din apropierea cerdacului. În loc s-o întrebe pe Zosia cum se face că a apărut iarăși pe meleagurile acelea sau măcar să-i dea bună ziua, cojocarul, fără alte introduceri, începu să-i explice :

— Am făcut rost de două găini, dar, bată-le focul să le bată, nu vor să se obișnuiască în curte. S-or rătăci cine știe pe unde, și pe urmă, aleargă de le caută !... („Iar are mîncărime de limbă", cugetă Zosia.) Ce-i o găină, ai zice că-i o nimica... dar aici e popor, nu glumă... Pune mîna pe ea, îi sucește gîtul și... țuști cu ea în oală !

— Cine ?

— Poporul ! Nu ți-am spus ? Așa că vezi, pînă și găina trebuie păzită !

Zosia intră în casă fără să-i răspundă. Cojocarul se neliniști dintr-o dată, și se duse repede după ea.

— Am venit aici la muncă, a spus femeia, și Nesterovici m-a trimis să mă adăpostesc în casa asta.

— Cum așa ? Mi-a dat-o mie !

Zosia începu să cerceteze încăperile. Casa avea o bucătărie și trei odăi care dădeau de-a dreptul în bucătărie.

— În care odaie stai dumneata? îl întrebă Zosia.

— Cum în care odaie? În toate! Eu locuiesc aici!

— Singur?

— Da parcă am nevoie de cineva?

— Ai de gînd să dai baluri? Ce-ţi trebuiesc atîtea odăi?

— Fiece om are trăsnelile lui... Fiecare face cum îi place...

Zosia stătea şi chibzuia. Trecîndu-i parcă prin minte un gînd, cojocarul schimbă dintr-o dată felul de a vorbi:

— Doamne, măiculiţă! De ce nu mi-ai spus din capul locului cum stă treaba! Ia odaia pe care o pofteşti.

— Aş vrea o odaie liniştită, care să nu fie loc de trecere... Am s-o iau pe asta.

— Ia-o, mie mi-e totuna. Adevărat că asta-i cea mai mare, dar n-am să-ţi cer mai mult. Îţi iau acelaş preţ, fie c-o iei pe asta, fie c-o iei pe cealaltă.

Zosia zîmbi. Se duse s-o aducă pe Slava şi toate bagajele. A doua zi cojocarul află că Zosia n-o să-i plătească nici un fel de chirie şi se duse glonţ la Nesterovici.

— Ce-nseamnă asta? strigă el. Ce fel de rînduială faceţi voi? Mă rog, mi-au dărîmat casa? Mi-au dărîmat-o. În locul casei mele, mi-ai dat alta? Mi-ai dat.

— Mă rog, îl îngînă Nesterovici.

— Ţie îţi vine a rîde, dar de ce-mi trimiţi pe

cap chiriaşi? La naiba, eu n-am nevoie de chiriaşi!

— Ei, dacă nu vrei să ai chiriaşi, atunci s-ar putea ca tu să devii chiriaşul celor cu care stai în casă.

— A-a, aşa? Atunci fă bine şi dă-mi înapoi casa mea.

— Mă rog, mai întîi să vedem cît făcea, şi şantierul o să-ţi plătească costul ei.

— Bine. Şi cît o să-mi daţi?

— O să socotim cam cît se poate plăti pentru trei braţe de lemne putrede.

— Ehei, frăţioare, precum văd ai început să uiţi că pe vremuri am fost buni vecini!

— O să-ţi plătim pentru casă, dar să nu-ţi închipui c-ai să te îmbogăţeşti de pe urma ei. N-o să-ţi dăm o leţcaie mai mult decît făcea. În momentul de faţă ai locuinţă? Ai unde să stai? Atunci de ce nu ieşi la lucru? Casele foştilor chiaburi aparţin şantierului şi nu pot fi locuite decît de muncitorii şantierului. Noi avem nevoie de oameni, dar de oameni care fac treabă.

— Dă-mi răgaz să-mi fac un rost.

— Ce înseamnă să-ţi faci un rost? Omul îşi face rostul muncind.

— Poate crezi că eu trăiesc din pomeni?

— Asta mai lipsea! Fă bine şi apucă-te de lucru numaidecît, chiar cu începere de azi după-amiază.

Cojocarul, care nu se aştepta la un ton atît de categoric, se trase îndărăt cu un pas.

— Aveam de gînd oricum să mă apuc de treabă. Ce te-ai aprins aşa?

Se întoarse acasă cufundat în gînduri, iar a doua zi dimineaţa ieşi la muncă. Cîţiva oameni defrişau terenul pentru o construcţie ; tăiau tufişurile şi nivelau pămîntul. Cojocarul puse mîna pe un topor, dar după vreo două ceasuri se plictisi de o asemenea muncă şi zise brigadierului :

— Ca să-ţi spun drept, eu sînt meseriaş, iar asta-i treabă de salahor. Se înţelege, n-am pretenţie ca şantierul să-mi dea în mînă un ac şi o piele de oaie ca să mă apuc să fac cojoace. Deşi, vorbind cinstit, şi muncitorul are nevoie de cojoc, nu-i aşa ?

— Nici vorbă.

— Ei, vezi ! Numai că acum nu-i vreme de cojoace. Aici se cere să tai cu toporul, să sapi cu hîrleţul, să zideşti. Eu nu-s numai cojocar, sînt şi zidar. N-am făcut în viaţa mea numai cojoace, ci şi sobe. Afară de zidărie, mă pricep la tăiat şindrilă, la olărit...

— Bine, am să spun celor de la cancelarie că dumneata eşti zidar.

— Spune-le, frăţioare, spune-le.

Cu toate că zelosul cojocar renunţase să mai ceară Zosiei chirie şi se împăcase cu gîndul să nu se lăfăiască singur în casa întreagă, totuşi se uita de sus la vecina lui : ce era în comparaţie cu el, băştinaş din moşi-strămoşi pe aceste meleaguri, care cunoaşte pe degete nu numai tot ţinutul şi pe oamenii din ţinut, dar se bate pe burtă cu însuşi Nesterovici ! Curînd însă, o mică întîmplare îl făcu să se uite la Zosia cu alţi ochi. Începu chiar să-i fie teamă de ea. Într-o zi ne-

lucrătoare, se ţinu la club adunarea generală. Cel dintîi luă cuvîntul Nesterovici. El îşi începu cuvîntarea prin a aminti că, deşi n-a trecut nici un an de cînd constructorii şi-au făcut apariţia, s-a realizat aproape trei sferturi din magistrala principală de asanare a mlaştinilor. Tot în acest răstimp s-au început lucrările de construcţie a corpului principal al centralei electrice şi s-a organizat prin mijloace proprii fabricarea cărămizilor necesare, numai la şase kilometri de şantier, încît nu va fi nevoie să fie aduse de la mari depărtări. (Nesterovici vorbea despre toate acestea amănunţit şi amintea numele oamenilor care conduseseră şi a celor care conduceau anumite sectoare ale şantierului.)

— Eu sînt de prin părţile astea, urmă Nesterovici, şi ştiu, încă din copilărie că, de cealaltă parte a pădurii, dincolo de colinele ce străjuiesc malul rîului, se găseşte argilă de bună calitate. Prospecţiunile au dovedit că există zăcăminte atît de importante, încît ar merita să ridicăm aici o mare fabrică de cărămizi. Deocamdată n-avem nevoie de o fabrică de asemenea proporţii, de aceea am construit una mai modestă, cu care să putem face faţă nevoilor şantierului. Avem, de altfel, oarecari rezerve, aşa că, n-o să ducem lipsă de cărămidă. Cea mai bună brigadă este cea condusă de Naumîsnik.

„Ăsta mi-a dărîmat casa !" se gîndi cojocarul, auzindu-i numele.

— Tovarăşe Naumîsnik, i se adresă Nesterovici, zilele acestea începem să lucrăm temeinic la zidărie. Vreau să ştiu dacă n-o să avem stagnări

în acest sector de muncă, datorită unei eventuale lipse de cărămizi ?

— N-o să avem ! răspunse un glas de undeva din sală.

Cojocarul tresări. „Al cui o fi glasul ăsta ? Mi se pare foarte cunoscut ! Parcă l-am mai auzit undeva... Cine o fi acest Naumîsnik ? Unde i-am auzit glasul, unde l-am mai văzut ?"

Timp de aproape o oră, gîndul acesta sfredeli creierul cojocarului. Cînd îşi lungea gîtul, cînd întorcea capul împrejur, cercetîndu-i pe toţi de-a rîndul, doar-doar l-o vedea pe Naumîsnik. În cele din urmă, întrebă în şoaptă pe vecinul său de bancă :

— Care-i Naumîsnik ? Unde e ?

— Stă undeva în mijlocul sălii, îi răspunse vecinul în silă. Mai încet, lasă-mă să ascult !

Cojocarul îşi întoarse din nou privirea spre scenă şi, încetul cu încetul, alte gînduri îi veniră în minte : „Aşa se întîmplă cîteodată să ţi se pară ! A aruncat unul o vorbă, şi mie mi s-a năzărit că i-am mai auzit glasul ! Dacă ar fi fost cu adevărat un glas cunoscut, mi-aş fi adus aminte al cui este ! Chiar numele mi-e străin : Naumîsnik ! Cine o mai fi şi ăsta ?... Naiba să-l ia, ce-mi pasă mie de el ?"

În continuare Nesterovici aduse la cunoştinţa adunării generale că în curînd va începe construirea unui bloc de locuinţe cu patruzeci de apartamente, pentru ingineri şi fruntaşii în producţie.

— Tovarăşi, să examinăm împreună proiectul blocului şi să vedem dacă nu-i cazul să aducem unele modificări, zise zîmbind Nesterovici, de-

oarece s-ar putea ca această clădire să constituie începutul unui viitor oraş socialist şi trebuie să ne dăm silinţa să păşim cu dreptul. Aşadar, nouă ne revine cinstea de a pune temelia unui oraş socialist, aici în colţul acesta uitat de lume, care poartă numele de Dve Hatî, şi unde pînă mai ieri-alaltăieri nu erau decît iezături şi trecători înjghebate din faşine.

Pe scenă urcă inginerul proiectant. El desfăcu o foaie mare de hîrtie şi o prinse cu pioneze de un decor al scenei. Era proiectul blocului. Oamenii se săltară de la locurile lor.

— Staţi jos ! strigară cei din spate.

— Să vedem acum cui îi place proiectul şi cui nu.

— Ce rost are ? Tovarăşul inginer ştie mai bine... se auziră glasuri.

Totuşi, proiectul fu cercetat îndelung ; unii începură chiar să pună întrebări, la care inginerul dădea lămuriri. La un moment dat, o femeie îşi făcu drum pînă în faţa scenei, şi cei din sală băgară de seamă că spune ceva inginerului, arătînd spre proiect. Vorbea însă atît de încet, încît numai cei de lîngă scenă o auzeau. Inginerul însuşi se apleca spre ea în răstimpuri, ca s-o poată auzi.

— Mai tare ! strigară cei din fund.

În sală se făcu linişte. Femeia începu să vorbească mai desluşit. Acum o auzea toată sala :

— De ce-i aşa de joasă clădirea ?

— Cum joasă ? se miră inginerul, ridicînd din umeri. Doar are trei etaje. Nu-i de ajuns ?

— O fi fiind de trei etaje, dar pare foarte scundă. Poate că desenul arată așa.

— A, asta-i ! și inginerul zîmbi. Acum înțeleg ce vrei să spui. În realitate, clădirea e înaltă, însă pare joasă fiindcă așa e stilul ei.

— Bine, dar de ce să pară joasă, dacă e înaltă ?

— Dar de ce nu-ți place ?

— Tovarășe inginer, eu nu mă pricep la de-alde astea, n-am învățat multă carte și nici n-am fost prin orașe mai mari ; dar am văzut clădiri mari în fotografii și în poze. Mai zilele trecute mi-a căzut în mînă, aici pe șantier, un album. Poate că eu nu vorbesc așa cum se cuvine, dar fiindcă ne-ați întrebat, v-am spus părerea mea. Iertați-mă...

— Vorbește, te rog !

— Poate c-o să vi se pară caraghios...

— Da de unde, vorbește, te rog, vorbește !

— Vedeți dumneavoastră, cum să vă spun... Poate că numai mie...

— Te rog, te ascult.

— Eu zic că dacă-i vorba să construim ceva nou și de preț, trebuie să avem grijă ca clădirea să aibă înfățișarea cuvenită... Mie mi se pare că o casă scundă nu-ți mulțumește privirea... Eu mi-am petrecut viața în colibe pipernicite, unde tavanul îți înăbușea glasul, iar dacă întindeai brațul, ajungeai la bagdadie, la streașină, și la toate lucrurile printre care îți petreceai viața. Tot ce-i scund, ai zice că se apleacă spre pămînt, ca și cînd n-ar avea unde să se înalțe ! Așa-i și cu zidirea asta, parcă se așterne pe pămînt, în loc să se ridice spre cer.

— Aşa, va să zică ? Am înţeles. Ai vrea un alt stil ?

— Aş vrea să fie înaltă clădirea, să se avînte în sus ! Aş vrea să nu ne atîrne tavanul deasupra capului ! Se înţelege, aici vorba nu se potriveşte, clădirea e înaltă, numai că arată scundă.

— Aşa-i ! se auzi glasul lui Nesterovici. Într-adevăr, suprafaţa aceea de zid orb de deasupra ultimului şir de ferestre...

— E vorba de un anumit stil...

Femeia se întoarse la locul ei şi se aşeză.

— Cine-i ? Cine-i ? se auzi prin sală.

— O muncitoare de pe şantier. Cine să fie ?

— Are dreptate femeia ! spuse cineva.

Inginerul îşi roti privirea prin sală, căutînd cu ochii pe femeia cu care vorbise o clipă mai înainte.

— Tovarăşă... nu ştiu cum te cheamă...

— Tvoriţkaia.

— Tovarăşă Tvoriţkaia, aş vrea ca după şedinţă să stăm puţin de vorbă cu privire la proiect...

Observaţiile făcute de Zosia prilejuiră un schimb de păreri protivnice, şi proiectul fu respins. După ce s-a ridicat şedinţa şi lumea a început să se împrăştie, cei de faţă l-au văzut pe inginer stînd de vorbă cu Tvoriţkaia şi făcînd însemnări cu creionul pe proiect. Cojocarul se opri la ieşire, se uită la inginer şi la Tvoriţkaia şi, clătinînd din cap, mormăi pe sub mustaţă :

— Ia te uită, cine s-ar fi aşteptat de la Zosia ?

Îşi văzu de drum, uitînd că glasul lui Naumîsnik i se păruse cunoscut. Aici se cuvine să spunem

că Naumîsnik părăsise de mult clubul. Plecase îndată ce Nesterovici își terminase cuvîntarea, așa încît nu auzise că femeia care luase parte la discuțiile privitoare la proiect se recomandase Tvoriţkaia. Altfel, n-ar fi mers atît de liniștit spre casă, ci, dimpotrivă, și-ar fi frămîntat mintea cu întrebarea : acum ce-i de făcut ? Tot astfel nu știa nimic nici despre apariția pe șantier a cojocarului, a cărui casă ținuse morțiș s-o dărîme. Dacă ar fi aflat aceste noutăți, nu încape îndoială că mintea lui ar fi început să urzească planuri hotărîtoare. Pe cînd așa, își vedea netulburat de drum. Se îndrepta spre casa lui, aflată la vreo șase kilometri depărtare, de cealaltă parte a pădurii, unde brigada pe care o conducea avea în sarcina ei fabricarea cărămizilor. Acolo își avea locuința, și foarte rar își făcea apariția pe șantier, adică de partea cealaltă a pădurii. În clipele acelea, sufletul acestui om era senin. Cînd se judecase pricina lui Tvoriţki, nu asistase la proces. Numai într-o singură seară se abătuse pe la club, dar se oprise lîngă ușă și, de îndată ce văzuse mutra lui Tvoriţki, se trăsese îndărăt, fără să spună o vorbă. Nimeni n-avea o părere rea despre Naumîsnik ; adevărul e că muncitorii nici nu se prea ocupau de el. Omul își vedea de treabă și nu căuta cu tot dinadinsul să se vorbească despre el. Era mulțumit de sine însuși, dar și de ceea ce vedea în jurul lui, cum mergea cu pasul său egal. E drept că puțin mai tîrziu sosi și ceasul cînd și-a deschis sufletul în fața tuturor. Aceasta s-a întîmplat după ce prima etapă a lucrărilor de construcție se apropie

de sfîrşit. S-au petrecut atunci întîmplări, care au făcut pe mulţi să-şi întoarcă privirile îndărăt, iar pe unii să-şi aducă aminte de copilăria lor. Şi-au adus aminte de numele a doi oameni morţi, ca şi cînd umbrele lor şi-ar fi făcut pe neaşteptate apariţia pe aceste meleaguri, transformate acum de străduniile a mii de oameni.

Tulburată oarecum de convorbirea cu inginerul, Zosia Tvoriţkaia se îndrepta spre ieşire. Deodată, o fată tinerică se apropie de ea. N-o cunoştea. Urmele sfiiciunii, ce-o cuprinsese în vreme ce-şi arăta părerile în faţa inginerului, nu dispăruseră încă de pe chipul Zosiei. Dacă Kondrat Nazarevski s-ar fi aflat acolo, această sfiiciune i-ar fi adus aminte de fetişcana care întrebase cu atîta naivitate pe Skuratovici de ce n-a înhămat un cal mai bun pentru ostaşul rănit.

— Am auzit tot ce-ai spus, începu fata, parcă mi-ai fi ghicit gîndurile. Ştiu că eşti de mult pe-aici, dar n-am putut da de dumneata, de altfel am şi foarte mult de lucru. Eu sînt sora lui Kondrat Nazarevski. Mi-a spus frate-meu că ai întrebat de mine.

Zosia se simţi şi mai tulburată. Făcu un pas înapoi şi se uită la Irinka. Avea în faţa ei o fată cu obraji trandafirii, foarte tînără ca înfăţişare. Era îmbrăcată cu un palton bleumarin, strîns pe trup, cu guler negru de lutru. Îmbrăcată cu paltonul, părea mai năltuţă. Abia cînd şi l-a scos, a văzut Zosia că nu-i chiar aşa de înaltă. Purta pe cap o căciuliţă din aceeaşi blană ca şi gulerul, potrivită cu multă pricepere. Era îmbrăcată cu gust, după ultima modă.

— Te cunosc de mult din spusele fratelui meu, dar cum arăți în adevăr nu puteam să-mi dau seama. Te-am văzut la proces, dar n-am îndrăznit să mă apropii de dumneata.

„N-a îndrăznit să se apropie de mine? Oamenii n-au avut teamă de mine niciodată. Ce-o fi vrut să spună?"

Cîteva clipe tăcură amîndouă, neștiind ce să-și vorbească.

— Totuși, m-ai văzut o dată, într-o gară. Erai pe atunci un copil fără căpătîi. Venise tocmai un ostaș ca să te ducă la fratele dumitale.

— Pe ostașul acela îl țin minte, dar de dumneata nu-mi amintesc.

— Da de ce-ai spus că n-ai îndrăznit să te apropii de mine la proces?

— Nu se cuvine să tulburi un om care se află într-o asemenea situație!

— Mai adineaori, cînd vorbeam cu inginerul, mi se părea că toată sala mă arată cu degetul, că nu-și mai ia ochii de la mine și că fiecare spune: uite, asta-i nevasta lui Tvoriţki, ticălosul care...

— Nu-ți mai bate capul!

— Chiar așa și fac, nu-mi frămînt mintea cu asemenea gînduri. Muncesc și sînt mulțumită. Ce-a fost, a trecut.

— Pe fetița dumitale am văzut-o înainte de a te întîlni pe dumneata. Cînd m-am abătut ieri pe la grădinița de copii, cineva mi-a arătat-o pe Slava Tvoriţkaia. Am stat puțin de vorbă cu ea. Îmi răspundea în silă la întrebări, mai mult tăcea și se uita la mine cu coada ochiului.

Irina şi Zosia plecară de la club împreună. Cărarea pe care păşeau începuse să prindă o pojghiţă de gheaţă ; se înnegrea. Mergeau pe marginea pădurii spre Dve Hatî, unde era grădiniţa de copii. Zosia, care venise s-o ia pe Slava, ajunse tocmai cînd copiii se pregăteau să plece pe la casele lor. Unii din ei rămîneau acolo şi peste noapte. Acum treceau prin săliţă în altă odaie. Lîngă un cuier scund, mamele îşi îmbrăcau odraslele. Copiii, de altfel, îşi luau singuri hainele, iar în vremea asta pălăvrăgeau, istoriseau, puneau întrebări, se plîngeau. Se auzea şi glăsciorul Slavei.

— Eu ştiu care-i locul meu la cuier, am lipit acolo nişte merişoare. Mi le-a tăiat mama dintr-un ziar şi eu le-am colorat cu creionul roşu. Mai spui că nu ştiu unde e atîrnat paltonul meu ! Vezi cum eşti ?

Zosia zîmbi şi se apropie de Slava. O sărută pe frunte, o mîngîie pe căpşorul tuns şi o ajută să se îmbrace.

N-aveau de mers mult pînă acasă — drumul ducea prin marginea pădurii, de-a lungul malului povîrnit. În vale, sub gheaţa vineţie, curgea rîuleţul. În cîteva locuri apa răzbise la suprafaţă, gheaţa se încovoiase gata să crape şi să pornească la vale. În pădure, deasupra rîului, ghionoaiele ciocăneau pe întrecute în copaci. De cealaltă parte, în vale, cît vedeai cu ochii, era numai mlaştină. Undeva în depărtare, se profilau umbrele negre ale unor tufişuri. Dincolo de ele, soarele uriaş asfinţea încet. Răsfrîngerile lui trandafirii tremurau pe pămîntul îngheţat, pe mu-

şuroaiele acoperite cu muşchi, pe apele albăstrii ale rîuleţului. Într-un loc, lîngă malul înalt, gheaţa crăpase şi, împinsă de apă, se retrăsese spre malul celălalt. Cu un vuiet melancolic, răsunător totodată, rîuleţul îşi izbea fără încetare valurile lui de povîrniş. Mirosea a mireasmă de pădure, iar dinspre rîu venea o adiere jilavă.

Slava se ţinea de braţul mamei sale, iar Irina mergea înaintea lor. Fetiţa era neostenită în curiozitatea ei : întreba despre gheaţă, despre asfinţit, despre muşchi şi despre iarba din anul trecut. Apoi se ceru în braţe („numai pentru o clipă ca să-i spună ceva la ureche"), se lipi de obrazul Zosiei şi o întrebă în şoaptă :

— Mamă, cine-i tanti asta care merge cu noi ?

— Nu ţii minte ce ţi-am povestit despre Irina Nazarevskaia ?

— Ea e ?

— Da.

— Aşa de mare ? Eu ştiam că Irinka e mică...

— Între timp a crescut.

Slava nu-şi mai lua ochii de la Irina.

— Fetiţa se miră că nu mai eşti mică, zise Zosia, şi repetă Irinei vorbele copilei.

— Da de ce se miră ?

— I-am vorbit de multe ori despre dumneata şi te-am zugrăvit aşa cum erai pe atunci — un copil. Acum Slavei îi plăcea să-mi povestească „Basmul despre Irinka cea făr' de căpătîi".

— Povesteşte-mi-l şi mie, Slavocika ! o rugă Irinka, luînd-o în braţe.

Slava se lăsă rugată. În cele din urmă, Zosia începu să spună ea povestea :

— A fost odată o fetiță mică, pe care o chema Irinka...

— Nu, nu așa ! o întrerupse Slava. Uite cum începe povestea : Irinka avea un tată, pe care l-a ucis un burjui. Micuța Irinka a rămas singură-singurică, și tare îi venea greu. Irinka mai avea și un frate... Mamă, nu-i cel care venea la noi cu mașina ?

— Da, acela. Ei, și unde se afla el cînd Irinka a rămas fără de tată ?

— Era la război. Îi bătea pe burjui.

— Da Irinka ce făcea ?

— De ce nu mă lași să povestesc ? Irinka era fără de căpătîi. Bandiții au dat foc casei lor, și ea s-a dus să doarmă la gară. Mamă, bandiții sînt burjui ?

— Burjui, de bună seamă.

— Irinka era bolnavă și-i era foame. Un moșneag, tot atît de scîrbos ca un burjui, a început să spună că Irinka e șireată și că nimeni nu trebuie să-i dea de mîncare. Dar mai era acolo și o fată. O chema Zosia. Ei i s-a făcut milă de Irinka și a început să strige la moșneagul cel scîrbos să se ducă la toți dracii, să nu mai vorbească așa despre Irinka.

— Stai puțin ! Toate astea s-au petrecut cu adevărat ! zise Irina, oprindu-și privirea nedumerită la Zosia.

— Eu sînt fata de atunci de la gară.

— Da, da, acum mi-aduc aminte. După ce m-a luat ostașul în brațe și a ieșit cu mine în cerdac, s-a apropiat de noi un băiețandru, care

mi-a spus că fratele meu nu mă iubeşte, de vreme ce a fost în stare să se ducă la război şi să mă lase singură, în voia soartei.

— Era Tvoriţki.

Slava îşi reluă rolul de povestitoare :

— Ostaşul a luat-o cu el pe Irinka, a dus-o la fratele ei şi au făcut de petrecanie la toţi burjuii. După aceea, Irinka a început să crească.

— Slavocika ! exclamă Irina, strîngînd-o la piept.

Din clipa aceea, un sentiment puternic de duioşie încolţi în inima Irinei. Ea nu mai lăsă fetiţa din braţe şi mări pasul. Zosia se silea să nu rămînă în urmă. Deşi ştia unde locuieşte Zosia, Irina apucă pe alt drum. Zosia voi să i-o ia pe Slavocika, dar Irina făcu un gest cu mîna şi zise :

— Să intrăm aici pentru o clipă.

Nesterovici locuia în una din casele foştilor fermieri. Era acasă. Irina intră cu fetiţa în braţe.

— Anton Pavlovici ! turui ea de cum păşi pragul. În mintea acestui copil a început să se înfiripeze un basm, care aduce parcă a legendă. Nu-i vorba, cum ai crede, despre generaţia tatălui meu ; ci despre generaţia mea, despre mine... Viaţa fără de căpătîi, foametea, soarta orfanilor, toate acestea, pentru copiii din zilele noastre au să rămînă numai o poveste înfricoşătoare dintr-un trecut depărtat.

Au aşezat-o pe Slava la masă, i-au pus dinainte fel de fel de bunătăţi şi, însufleţită de atmosfera caldă ce-o înconjura, fetiţa începu să mai povestească o dată basmul despre „Irinka cea făr'

de căpătîi", într-o variantă nouă şi neaşteptată.

— Nu, Slavei n-o să-i fie drag trecutul, ea n-o să-şi întoarcă privirile înapoi niciodată. O să preţuiască clipa de faţă. Noi trebuie s-o deprindem să urască vestigiile trecutului întunecat. Iar pentru asta va trebui să cunoască acest trecut în lumina lui adevărată, aşa cum a fost ! zise Irina.

În seara aceea s-a înfiripat o legătură sufletească între trei oameni : Anton Nesterovici, Irina Nazarevskaia şi Zosia Tvoriţkaia. Mai bine zis, Zosia Tvoriţkaia s-a alăturat celorlalţi doi ; cu ei era şi un copil, Slava Tvoriţkaia.

Nesterovici, după ce îşi petrecuse oaspeţii, se întoarse agale acasă. Era tîrziu. Pădurea se învăluia în tăcere. Cerul era luminat de stele. În văzduh abureau adieri de primăvară. Nesterovici se opri în faţa potecii care tăia pădurea. Fîşia de cer înstelat se întindea pînă departe deasupra mlaştinii. Apa vuia mai tare lîngă mal. Acolo unde se începuse lucrul de zidărie, ardeau cîteva felinare care luminau rîndurile roşii de cărămidă. Se desluşea limpede umbra paznicului cu cojoc galben de piele şi arma la umăr. Pe o colină înaltă, se înşirau luminile celor optzeci şi patru de ferestre ale primelor două barăci. Se auzeau dintr-acolo sunete de armonică acompaniind o melodie cîntată în cor : deşi era tîrziu, oamenii nu se culcaseră încă. Nesterovici stătea pe loc şi se gîndea : „Ăsta-i numai începutul. Încă în cursul acestui an, trebuie neapărat să dovedim că nu mlaştina e stăpînă, ci omul, care o supune voinţei lui !" Nesterovici părea că simte forţa

uriaşă şi neînduplecată a întinderilor sălbatice. Undeva, dincolo de baracă, se contura silueta neagră a aşezării Dve Hatî. Acum nu mai era decît o singură căsuţă în care Nesterovici îşi petrecuse anii tinereţii. „În curînd o să-i cadă tavanul, i-au şi pus două proptele."

Venea pe aripile vîntului o adiere pătrunzătoare, proaspătă. Mireasma întinderilor necuprinse îl izbi pe Nesterovici în obraz.

Partea a treia

A trecut aproape un an de zile, pînă au ieşit toate la iveală. Abia atunci s-au lămurit pentru toată lumea şi cauza accidentului de pe schela şantierului, a cărui victimă a fost cojocarul, şi motivul spaimei prin care trecuse Slava, cînd a dat cu ochii de „unchiul cu mustăţi negre". Abia atunci au început unii să-şi aducă aminte, că „Naumîsnik se purta într-un chip felurit de al celorlalţi". Şi-au adus aminte, de pildă, că adeseori se urca netam-nesam pe schelă şi se apuca să lucreze alături de ceilalţi zidari. „Lucra cîte un ceas, poate mai mult, fără să fie plătit pentru munca lui ; şi totdeauna în schimbul al doilea. E drept, că atunci era mai liber, fiindcă la fabrica de cărămizi muncea în schimbul întîi. Se vede că-şi împărţise într-adins timpul aşa, ca să nu dea ochii pe schelă cu cojocarul." (Cojocarul era în schimbul întîi.) Naumîsnik spunea că lucrează zidărie ca să se deprindă cu meseria ; dar n-avea nevoie să se deprindă, mîinile lui încercate se jucau cu cărămizile. Dar toate acestea au revenit în mintea multora abia mai tîrziu. Pînă una-alta, Naumîsnik trecea drept unul dintre cei mai buni muncitori, „nici chiar Nesterovici n-a putut să-i găsească vreo greşeală". E

adevărat că Nesterovici nutrea o vagă antipatie pentru Naumîsnik. Din ce pricină, era greu de spus : n-avea nici un motiv precis. Totuşi, acest sentiment nedesluşit mocnea în sufletul lui. Ceea ce îl îndîrjea mai mult era că Naumîsnik nu scăpa nici un prilej ca să se laude în faţa lui Nesterovici cu trecutul lui ; ba că slujise ca argat pe moşiile chiaburilor, ba că luase parte chiar la lupta împotriva ocupanţilor ; în ce fel nu preciza niciodată. Se mărginea, de obicei, la aluzii sau fraze cu subînţelesuri : „Ce să mai vorbim de lucruri atît de vechi ! Fiecare om are meritele lui !" Prefera să-i vorbească lui Nesterovici despre treburile fabricii de cărămizi ; fabrica, ce-i drept, mergea strună. Totuşi lui Nesterovici nu-i plăcea necontenitele aluzii la sufletul lui „curat ca al unui înger". Prea repeta des că a avut multe de pătimit în viaţă ; plîngerile acestea stîrneau în sufletul lui Nesterovici un simţămînt de ostilitate.

Într-o zi, Slava se întîlni cu Naumîsnik. Era o zi cu soare, şi copiii de la grădiniţă se plimbau prin pădure. Slava rămăsese ceva mai în urmă. Se aşezase în genunchi şi urmărea cu răsuflarea oprită un gîndăcel verde, care se mişca anevoie pe pămîntul acoperit cu muşchi. Era după-amiază. În pădure stăruia o linişte adîncă ; mirosea a răşină încinsă. La umbra copacilor era aproape răcoare. De pe drum se auzeau glasuri de copii.

— Slava, unde eşti ?

— Am găsit un gîndăcel verde ! răspunse Slava.

Deodată, auzi paşi. Naumîsnik venea pe cărare. Slava văzu un unchi cu mustăţi negre şi cu o nuia în mînă. Călca greoi cu cizmele lui uriaşe, şfichiuindu-şi din mers cu nuiaua carîmbii cizmelor şi muşcînd din vîrful ei cîte o bucăţică, pe care o scuipa. Zărind-o pe Slava, unchiul se opri. Făcu ochii mari şi se trase un pas îndărăt. Cîteva clipe rămase locului, tăcut. Apoi se apropie de fetiţă. De jur împrejur nu se vedeau decît copaci, iarbă şi muşchi; glasurile copiilor nu se mai auzeau. Pinii murmurau cîntecul lor monoton, iar unchiul înainta spre Slava, fără să-şi ia ochii de la ea. Privirea lui pătrunzătoare o sperie pe fetiţă şi, uitînd de gîndăcelul verde, sări în picioare gata s-o ia la sănătoasă.

— Cum te cheamă? o întrebă deodată unchiul.

Ochii lui o cercetau cu atenţie. Slava o rupse la fugă.

— Da prostuţă mai eşti, ce ţi-a venit? îi strigă el din urmă, însă copilul, simţind asupra lui privirea acelui om ciudat, începu să alerge şi mai repede.

Peste cîteva minute, Slava ajunse la ceilalţi copii, dar Naumîsnik continuă să stea pe loc, cu ochii larg deschişi. Apoi îşi urmă drumul, acum însă cu un pas mult mai domol, sfîşiind cu dinţii coaja amară a nuielei. Ajungînd la marginea pădurii, se întoarse şi o luă spre grădiniţa de copii. Ţinîndu-se de mîini, micuţii se duceau să caute gîndăcelul cel verde. În frunte mergea Slava. Dădu iarăşi cu ochii de unchiu, dar acu, nefiind singură, nu s-a mai speriat. Întorcînd

capul de cîteva ori, fetița a băgat de seamă că unchiul cel străin nu-și mai lua ochii de la ea. A doua zi unchiul apăru din nou. Trecu iute, ca din întîmplare, pe lîngă copii, uitîndu-se mereu la Slava. Scena s-a repetat cîteva zile în șir ; de fiecare dată el o întreba cum o cheamă, dar Slava o lua la fugă, speriată. Naumîsnik își pusese în minte să afle de la copii numele fetiței, dar o nouă întîmplare îi mută gîndurile în altă parte.

Naumîsnik dădea rar pe la șantier, nu părăsea mai de loc fabrica de cărămizi. Abia în vremea din urmă începuse să vină mai des ca s-o observe pe Slava. Se abătea acum pe la șantier aproape în fiecare zi, dar nimeni nu dădea o atenție deosebită acestui fapt.

Într-o zi, se duse să-l caute pe Nesterovici. Schimbul întîi încă nu ieșise din tură. Venise cu barca. Voia să se sfătuiască cu Nesterovici, dacă n-ar fi nimerit să înceteze fabricarea cărămizilor, dîndu-li-se cărămidarilor altă muncă. Se fabricaseră în adevăr mari cantități de cărămidă : stive uriașe stăteau aliniate una lîngă alta. Aflînd că Nesterovici e pe șantier, Naumîsnik se îndreptă într-acolo.

Cînd ajunse la capătul drumului de pădure, îi apăru înaintea ochilor priveliștea cunoscută — vîlceaua străjuită din două părți de pădure și deschisă în celelalte două laturi. Se postă cu spatele spre pădure, în fundul rîpei mlăștinoase. Terenul urca treptat spre deal ; cu fiecare pas piciorul călca pe pămînt tot mai uscat. Apoi, ocolind un bolovan uriaș, drumul șerpuia pe povîrniș, ca o panglică. Un cer senin se întindea

deasupra colinei verzi, năpădită de lăstăriş. În dreapta începea malul abrupt al rîuleţului, iar dincolo de rîuleţ se vedea mlaştina nesfîrşită, aproape neagră din pricina turbei. În stînga se zărea o căsuţă. Pe toată întinderea dintre căsuţă şi malul abrupt (vreun kilometru şi jumătate) furnicau puzderie de oameni ; în unele locuri se desluşeau numai cîţiva, în altele, grupuri mari. Cei mai mulţi se adunau în două puncte. Barăcile se aflau în stînga. Deasupra lor se profilau ziduri roşii, neterminate, purtînd golurile viitoarelor ferestre. Se lucra deodată la zidăria a trei corpuri de clădiri ; schelele gemeau de lucrători. Naumîsnik zărea de departe cum se mişcau mîinile zidarilor ; dar nici glasurile oamenilor, nici alte zgomote n-ajungeau pînă la el ; depărtarea era prea mare. Soarele frigea. Zidarii se apropiau de căldare, luau apă cu cana, îşi potoleau setea şi se apucau din nou de lucru cu mai multă rîvnă, ca să cîştige timpul pierdut. Schela de sus se afla la o mare înălţime, dar marginea zidului la care se lucra se afla şi mai sus. De jos, înălţimea lui părea înspăimîntătoare. (Un corp de clădire urma să aibă trei etaje, iar celelalte cîte două). Butoaie şi tărgi de mînă, legate cu odgoane, coborau şi urcau, transportînd pe schele cărămizi şi mortar. Jos, pe pămînt, forfoteau şi mai mulţi oameni. Lopeţile cu care încărcau mortarul în butoaie scînteiau în mîinile lor. Muncitorii luau cărămizile din căruţă şi le aşezau pe tărgi. Printre ei se zăreau spinările încovoiate ale dulgherilor ; ciopleau buşteni. Vedeai cînd îşi avîntau topoarele în aer, după sclipirea ascu-

țișurilor în bătaia soarelui ; părea însă ciudat că nu se aude bocănitul lor.

Spre dreapta, cam la un sfert de kilometru depărtare, se ridica un singur corp de clădire, orientat cu fațada spre pădure. Părea de departe o clădire mare, cubică. Era așezată mult mai jos decît celelalte trei și se înălța mai încet, deși pe schelele ei mișunau puzderie de oameni. Lume multă furnica și jos, însă forfoteala cea mai mare era în locul unde peretele clădirii se despărțea în două printr-o largă deschizătură. Dintr-acolo venea zvon vag de ciocane, ca și cum ar fi lucrat de zor niște nituitori. În dreapta, dinspre rîuleț, urca la deal un convoi de căruțe încărcate cu cărămizi. Căluții băștinașilor biruiau anevoie urcușul repede. La vale coborau căruțe goale.

Naumîsnik porni mai departe.

Drumul ducea spre clădirea cea mare, aflată mai la o parte. Umbra ei se așternea pe pămînt. Soarele ardea cumplit. Doi muncitori tăiau în bucăți, pe traverse, o bară de fier, lungă aproape cît toată clădirea. Unul dintre muncitori ținea dalta pe bară, iar celălalt lovea în daltă cu un ciocan. Primul stătea în soare, celălalt la umbră. Își schimbau mereu locurile. Cînd sfîrșiră de retezat un capăt, trecură la crestătura următoare. Acum stăteau amîndoi în umbră. Cînd operația de retezare a barei se apropia de sfîrșit, soarele începuse să-i ajungă din urmă. Muncitorul cu ciocanul se trezi iarăși în bătaia soarelui. Era lac de sudoare. Cei doi tovarăși prinseră a-și schimba

şi mai des locurile între ei. La fel se întîmplă şi cu retezarea celui de al treilea capăt. Amîndoi se străduiau să întreacă soarele, ca să poată lucra tot timpul la umbră : pe măsură ce se întindea umbra, înaintau şi ei. „Ce bine ar fi dacă s-ar găsi cineva să reteze măcar un capăt ! Mai avem un ciocan şi o daltă. Am putea muta bara mai încolo, dar e grea şi arde soarele. Ar trebui să chemăm pe unul să ne ajute, numai că toţi sînt prinşi cu fel de fel de treburi." Cam asemenea gînduri trebuie să fi umblat prin mintea celor doi muncitori. Îşi schimbau locurile din ce în ce mai des, cel cu ciocanul izbea în daltă cu tot mai multă putere. Doi oameni se luptau din răsputeri cu arşiţa. „De-am putea să ne tragem răsuflarea măcar cinci minute ! Dar în cazul ăsta va trebui neapărat să mutăm bara, altfel, n-am mai izbuti cu nici un chip s-o luăm înaintea soarelui." Dar iată că se apropie un om. Ţinea într-o mînă şapca stropită cu var şi-şi ştergea fruntea asudată. Faţa lui uscăţivă, bărbierită cu grijă, era şi ea plină cu stropi de var, iar şorţul şi mîinile — roşii de praf de cărămidă. Omul stătea la umbră, cu capul în piept şi îşi ştergea sudoarea, privind spre locul unde ciocanul izbea în daltă cu un zgomot ascuţit şi răsunător. Zidarul abia coborîse de pe schelă. Coborîse cel dintîi. Pînă la pauza de prînz mai erau vreo douăzeci de minute ; dar el îşi împlinise norma. Zidarii care lucrau alături se străduiau să-l ajungă : el lucra chiar în colţ, acolo zidul era cu patru rînduri de cărămizi mai înalt decît în celelalte părţi.

— Retează-ne și dumneata o bucată. Nu vezi cum arde soarele ? îi zise muncitorul care stătea în genunchi și ținea dalta.

Zidarul nu-i răspunse. O vreme rămase nemișcat, ca omul obosit. Apoi întrebă :

— Cu cine ? Unde-i dalta, unde-i ciocanul ?

— Uite colea.

Zidarul luă dalta, o cercetă pe toate fețele și se lăsă în genunchi în fața barei, așteptînd să mai vină cineva. În clipa aceea apăru Naumîsnik.

— Ia vino și trage-i aici vreo două lovituri ! îi strigă muncitorul care mînuia ciocanul.

Fără să se lase rugat, Naumîsnik apucă ciocanul și, desfăcîndu-și larg picioarele, se aplecă asupra zidarului. Acesta nu-i aruncă nici o privire, se odihnea cu ochii lăsați în pămînt. Naumîsnik izbi cu ciocanul în daltă o dată, a doua oară, și-apoi încă o dată. Dalta pătrundea în bară. Cei doi muncitori, care sfîrșiseră de tăiat capătul lor, ocoliră pe zidar și pe Naumîsnik, pornind să reteze bara mai departe. Acum amîndoi se aflau la umbră, soarele se depărtase.

— Merge, merge ! Acuși o retezăm ! Lovește mai tare ! îl îndemna zidarul, silabisind cuvintele, în tact cu mișcările mîinii care sărea în lături de cîte ori ciocanul izbea în daltă.

Auzindu-i glasul, Naumîsnik încremeni. Ciocanul întîrzie o clipă în aer, apoi căzu fără vlagă pe daltă. Cu același avînt scăzut dădu și celelalte două lovituri care urmară. Naumîsnik cerceta pe omul care stătea în genunchi lîngă el.

— Ce-i cu tine de lovești fără putere ? Ai obosit ? Reteaz-o odată, și gata !"

„E glasul lui ! Atîta numai că și-a ras barba."

Omul care stătea în genunchi era cojocarul. Nu ridicase capul și nu văzuse cine lovea cu ciocanul în daltă. Tocmai atunci coborîră cîțiva oameni de pe schelă și se strînseră în jurul cojocarului și al lui Naumîsnik. Acesta din urmă vîrî ciocanul în mîna unuia dintre muncitori, care mai dădu cîteva lovituri în daltă și reteză capătul. Naumîsnik, alb la față, se grăbi să se facă nevăzut de partea cealaltă a schelelor. Un zidar bătea într-o șină de fier, vestind pauza de prînz. Muncitorii părăseau șantierul.

„M-o fi văzut sau nu ? se întreba Naumîsnik, gîndindu-se la cojocar. Dacă n-a spus nimic e mai mult ca sigur că nu m-a văzut. Altfel, ar fi început numaidecît să-mi toace la ureche !" Un zîmbet de mulțumire îi lunecă pe obraz. „Sau poate m-a văzut și a tăcut dinadins ? Aici își schimbă firea oameni mai grozavi ca cojocarul !" Neliniștea se cuibări din nou în sufletul lui. Nu se mai duse să-l caute pe Nesterovici. „E ora prînzului. S-ar putea să fie la cantină..." Porni la vale spre rîuleț și în curînd umbra lui dispăru în desișul ce străjuia malurile. De acolo înainte merse mai agale, frămîntat de îndoieli și presupuneri.

În aceeași seară se duse la Nesterovici. Era tîrziu. Alesese într-adins această oră ca să-l găsească singur. De obicei, Nesterovici venea tîrziu acasă. Ședea în odaia cea mare și fuma. Musafirul aprinse și el o țigară și se așează în fața lui Nesterovici. Nu voia să tulbure atmosfera de tihnă după o zi de muncă.

— Te-am căutat peste zi, dar nu te-am găsit, începu Naumîsnik după o lungă tăcere, întreruptă în răstimpuri de lungi căscături (care întregeau atmosfera de tihnă).

Nesterovici nu-i răspunse, aştepta să vadă ce va urma. Oaspetele tăcu o vreme, apoi continuă:

— După mine unul, am putea opri fabrica. Avem cărămizi de-ajuns. Ar trebui să găsim însă alte mijloace de transport. Cu căruţele e şi scump, şi merge prea încet...

Nesterovici dădu din cap obosit.

— M-am hotărît să mă mut la Minsk, urmă Naumîsnik.

— Cum adică, să te muţi ?

— Să mă mut cu totul. După cum ştii, fata mea sfîrşeşte şcoala zilele astea, şi aş vrea să-şi continue învăţătura. Să urmeze mai departe un institut oarecare sau o altă şcoală...

— Foarte bine, n-are decît să urmeze...

— De aceea m-am hotărît să mă mut la Minsk sau în alt oraş unde este vreun institut. Între timp îi va veni rîndul şi celeilalte fete să-şi continue învăţătura. Atîta vreme cît sînt în şcoală, copiii trebuie să rămînă sub supravegherea părinţilor... Nu-i aşa ?

— De ce să rămînă sub supravegherea tatălui lor ? Să se ducă la oraş şi să înveţe carte.

— Aş vrea să mă aşez şi eu la oraş. Nu mai sînt tînăr. Ce-am înţeles din viaţă în vremea cînd eram argat pe moşiile panilor ? Vreau să cunosc şi eu lumea.

Nesterovici își sprijini fruntea în palme. „Iar se laudă cu trecutul lui de argat. Să vedem ce mai urmează ?"

— Bine, dar nu te gîndești că șantierul are nevoie de tine ?

Înveselit, Naumîsnik se uită la Nesterovici.

Ba mă gîndesc. Dar oriunde voi putea fi fruntaș în producție. Dă-mi o referință în care să arăți că am lucrat cu vrednicie pe șantierul tău, s-o semneze și comitetul de partid. Nu-ți cer decît să scrii adevărul despre felul cum am muncit, și sînt sigur că mi se va da de lucru oriunde mă voi prezenta. Mai sînt și alte șantiere în afară de ăsta. În statul nostru toate urmează același scop.

— Totuși, gîndește-te bine, poate că rămîi ? Noi avem nevoie de tine. De ce să mă despart de un om folositor cum ești tu ?

— De mult chibzuiesc lucrurile. Mă tot pregăteam să-ți spun...

— Și de ce nu mi-ai spus ?

— Nu mă zorea nimeni.

— Acum te zorește cineva ?

— Ți-am spus că fata mea isprăvește școala.

Nesterovici băgă de seamă că Naumîsnik îl tutuia mereu. Înainte vreme i se adresa cînd cu „tu", cînd cu „dumneata", ca și cînd nu se putea hotărî să-l tutuiască.

— Va să zică, vrei o referință ?

Nesterovici nu-și mai lua ochii de la musafir.

— Da.

— Ce fel de referință ? Nesterovici scoase creionul din buzunar. Cu creionul e bine ? E chimic.

— Cu cerneală ar fi și mai bine.

— Nu face nimic, o s-o batem la mașină. Unde ai mai văzut tu referință scrisă de mînă ?

— Asta așa-i.

Fața lui Naumîsnik strălucea de bucurie. Mușcîndu-și limba, Nesterovici începu să scrie, rostind fiecare cuvînt pe măsură ce-l așternea pe hîrtie : „Prezenta referință se dă celui mai bun fruntaș în producție..."

— Ce să scriu mai departe ? Spune !

— Fost argat...

— Bine. Fost culac...

— Cum culac ?

— Da de unde știu eu c-ai fost argat ? N-am nici o dovadă în privința asta.

Naumîsnik se îngălbeni, apoi clătină din cap.

— Măi, ce om ! Va să zică, nu mă crezi ? Omul trebuie judecat după munca lui.

Nesterovici nu-i răspunse. Deodată izbucni în rîs :

— Te-ai speriat ? Am glumit. Nu-ți dau nici o referință ; am nevoie de tine. Rămîi aici, frate, și continuă cu fabricarea cărămizilor. În curînd o să începem un nou corp de clădire. Acum du-te de te culcă. Și eu mă duc la culcare, e vremea să ne odihnim.

Naumîsnik plecă de la Nesterovici tulburat și furios totodată. „Măcar de mă oprea să înnoptez la el, doar știe că stau la mama dracului !" Coborî la rîu, împinse barca în apă, sări din mers și apucă vîslele. Malurile întunecate se perindau prin fața lui.

În vremea asta, Nesterovici stătea culcat și se întreba de ce s-o fi îngălbenit Naumîsnik cînd a rostit cuvîntul „culac".

A doua zi, Naumîsnik se urcă pe schele pentru întîia oară. Începuse să acționeze cu energie, dar cu foarte multă prudență. Mai tîrziu, ieși la iveală că se hotărîse să arate un zel deosebit, nu pentru că avea într-adevăr de gînd să rămînă pe șantier pînă la terminarea primului corp de clădire, ci fiindcă se temea că ar putea fi văzut și recunoscut de cojocar. N-avea de gînd să rămînă mai mult de trei-patru luni, timp pe care putea să-l petreacă la fabrica de cărămizi, unde cojocarul nu se arăta niciodată. Dar prezența Slavei îl neliniștea. „Fetița aceea e a lui Tvoriţki. Ce caută aici ? Cu cine-i ? Oare o fi și Zosia Tvoriţkaia pe-aici ?" De fapt, aflase acest lucru încă din seara cînd îi ceruse lui Nesterovici referința. În drum se abătuse pe la birou. Înainte de a intra, zăbovise o vreme în stradă, trăgînd cu coada ochiului la fereastră, nu cumva să dea peste cojocar ! Apoi a intrat înăuntru și a început să cerceteze listele afișate cu numele brigăzilor fruntașe. Pe una din ele a dat peste numele Zosiei Tvoriţkaia. „Cojocarul, Tvoriţkaia, te pomenești c-or mai fi și alții... mai știi ?! Cum să mă strecor cîteva luni, fără să fiu recunoscut ? De-ar dispărea măcar unul dintre ei !" Mai tîrziu s-a văzut că durata șederii lui pe șantier fusese destul de exact socotită la „trei-patru luni". Ba termenul sosi chiar mai devreme. Între timp venise toamna. Naumîsnik își dădea toată silința să ajungă cu bine la capătul acestui răstimp.

Se urcă pe schelă către sfîrşitul schimbului doi, sigur fiind că cojocarul plecase să se odihnească. Peste zi îl urmărise pitit în dosul unor copaci. Îl vedea cum aşază cărămizile şi se minuna de îndemînarea mişcărilor lui. „O să vedem noi care lucrează mai bine!" gîndi Naumîsnik, puţin tulburat.

— Vreau să învăţ meseria voastră! zise el către zidari. S-ar putea ca lucrul la fabrica de cărămizi să înceteze curînd şi o să trebuiască să mă recalific.

— Lucrezi foarte bine! Ce recalificare îţi mai trebuie? i-au răspuns într-un glas cîţiva zidari.

— Trebuie să-mi aduc aminte, e cam mult de cînd n-am mai pus mîna pe mistrie.

Naumîsnik „şi-a adus aminte" vreo trei-patru zile la rînd. Apoi a început să-l roage pe Nesterovici să-l mute de la fabrica de cărămizi la şantier. „Aici am să cîştig mai bine. Trebuie să strîng ceva gologani, să-i dau fetei pentru drum, cînd o fi să plece la învăţătură", îi explică el.

În a cincea zi, dimineaţa, după o oră şi ceva de la începerea lucrului, cojocarul s-a prăbuşit de pe schelă. O dată cu el a mai căzut un muncitor. Amîndoi stăteau pe aceeaşi scîndură, pe care o fixase chiar cojocarul de grinda transversală. (Trebuie să spunem de pe acum că Naumîsnik a scos cuiul). Cărămizile se aflau pe scîndură. Aplecîndu-se după ele, făptaşul a scos pe nesimţite cu cleştele cuiul din scîndură, apoi a vîrît cleştele în buzunar. Cînd a coborît de pe schelă, a deplasat scîndura în aşa fel, ca să se sprijinite de grindă numai cu o margine. Totuşi,

scîndura n-a căzut. Cojocarul aşezase lîngă colţul zidului cîteva rînduri de cărămizi şi-şi potrivise între timp sub picioare o altă scîndură, puţin mai sus. Atunci Naumîsnik scoase şi cuiul ce susţinea scîndura asta fixată de montant. Grinda transversală a început să slăbească şi în cele din urmă scîndura a alunecat de pe grindă. S-au prăbuşit doi oameni. Nici unul din ei n-a fost rănit mortal ; spre norocul lor, dedesubt se afla un morman de nisip, ceea ce Naumîsnik pierduse din vedere. Cei doi muncitori au suferit totuşi contuziuni grave, mai ales cojocarul. În cădere s-a lovit de consola grinzii de jos şi şi-a fracturat un picior. A îngălbenit ca de moarte şi a început să geamă. Faţa lui uscăţivă se scofîlcise şi mai tare.

— Luaţi-mă de aici, fraţilor, rostea el anevoie, lecuiţi-mă ! Sînt singur-singurel pe lumea asta...

— Cum singur ? Noi nu sîntem aici ? strigă cineva furios, dar înduioşat. Stai liniştit şi nu vorbi ; e mai bine pentru tine...

Cojocarul închise ochii. Totdeauna fusese socotit un muncitor vrednic, deşi cam ciudat, şi de aceea le era drag tuturor. Acum uitaseră toţi ciudăţeniile lui ; nu se mai gîndeau decît la suferinţa bunului lor prieten. Peste cîteva minute cojocarul se afla la policlinică, iar după vreo două ore a fost urcat într-o maşină şi transportat la spitalul din oraş, unde avea să rămînă pînă la vindecare.

Nimănui nu i-a trecut prin minte c-ar putea fi la mijloc mîna lui Naumîsnik. Nesterovici se gîndea la el, dar nu în legătură cu această în-

tîmplare ; Naumîsnik continua să-i aţină calea şi să-l roage să-l mute pe şantier : „Aş putea cîştiga mai bine !" El judeca aşa : „Dacă aş înceta să stărui să mă mute, ar putea să pară suspect faptul că îndată după accidentul cojocarului mi-a pierit netam-nesam pofta de a mai lucra la zidărie."

În cele din urmă, Nesterovici se învoi. La fabrica de cărămizi a fost trimis altcineva, iar Naumîsnik a trecut la brigada de zidari. Acum, ori de cîte ori se urca pe schelă, nu uita să se încredinţeze, înainte de a se apuca de lucru, dacă scîndura de sub picioarele lui e bine fixată. „Te pomeneşti c-o fi bătută te miri cum şi... gata nenorocirea !" Vorbea tare, ca să audă toată lumea. Se simţea liniştit. Cojocarul zăcea pe un pat de spital, iar Tvoriţkaia lucra la zece kilometri depărtare, unde se afla magistrala de asanare şi se exploata turba. Fără nici o grijă aştepta sosirea „sorocului". I se tot părea că zilele se scurg foarte încet, că vara nu se mai sfîrşeşte ; de-ar veni mai repede toamna ! El năd ăjduia să-şi termine pînă atunci toate treburile, şi să devină iarăşi ceea ce fusese din fragedă copilărie. N-avea nici o îndoială că aşa va fi şi le făcea pe toate precum se cuvine. Era sigur că i se pregăteşte o soartă dintre cele mai bune. Misiunea lui era de altfel terminată. Acum îşi putea permite luxul să se ocupe şi de zidărie, pentru ca să nu i se pară suspect nimănui că s-a urcat de cîteva ori pe schelă înainte de accidentul cojocarului. „Oricum, nu strică să am o referinţă. Dar dacă dibuiesc ei cine ştie ce, dacă află ceva ? O să

fiu nevoit să spăl putina, să plec în fundul lumii. Ce-i drept, tot va trebui să mă mai întorc aici, pentru scurt timp, să mă întîlnesc cu cineva şi să iau înţelegere cu oamenii mei." Trăgea totuşi nădejde, că n-o să fie nevoit să dispară. Prea se rînduiau bine toate ! Prea îi reuşise totul! Uneori se abătea seara pe la Nesterovici şi, de fiecare dată, aducea vorba de referinţă :

— La toamnă plec.

— Atunci ai să primeşti referinţa.

Nu întîrzia niciodată prea mult la Nesterovici ; de aceea n-a fost de mirare că într-un rînd a plecat cam în pripă.

Nesterovici locuia într-o casă ţărănească încăpătoare, împărţită în două de o tindă. Aripa mai mare a locuinţei era alcătuită din trei odăiţe; aripa mai mică doar dintr-una. Încăperea asta avea o sobă simplă de cărămidă şi pereţi zugrăviţi ; aici stătea Irina. În celelalte trei locuia Nesterovici. Slava venea adeseori la Irina. Fetiţa stătea la internat, la un loc cu ceilalţi copii ai căror părinţi lucrau la fabrica de cărămizi sau la exploatările de turbă. În ajunul zilelor de odihnă, Irina lua fetiţa la ea, iar în dimineaţa primei zile lucrătoare o ducea înapoi.

În seara aceea, Naumîsnik se afla la Nesterovici, cînd, pe neaşteptate, auzi glasul Zosiei. Vorbea cu cineva în ogradă. Naumîsnik îi recunoscu numaidecît glasul şi, luîndu-şi în grabă rămas bun, ieşi glonţ din casă. Afară era întuneric. Zosia se oprise la fereastra deschisă a unei odăii, vorbea şi rîdea. Naumîsnik o luă spre partea dimpotrivă, ca să nu fie văzut. „Bine c-am

şters-o, te pomeneşti că dădea peste mine!" Zosia intră în tindă. Ascuns în umbra copacilor, Naumîsnik alesese locul cel mai întunecat din faţa ferestrei deschise. Văzu cum Zosia trece pragul odăii şi se apropie de pat. Învelite cu o pătură, Irina şi Slava stăteau culcate. Zosia începu să se joace cu părul fetiţei, care se prăpădea de rîs, încercînd la rîndul ei s-o apuce de păr pe maică-sa. Rîdea şi Irina.

— De ce n-ai venit mai devreme? o întrebă Slava. Credeam că nu mai vii şi ne-am culcat.

„Iat-o şi pe Zosia!" îşi zicea Naumîsnik în timp ce se îndrepta prin pădure spre casă. Se mutase din nou în locuinţa unde îl văzuse Nesterovici întîia oară.

Zosia venea s-o vadă pe Slava în fiecare zi. Nenorocirea întîmplată cojocarului o impresionase adînc. Îl compătimea şi era convinsă că s-a prăbuşit de pe schelă numai pentru că munca aceea nu era pentru el. Se cam îndoia cînd i se vorbea despre îndemînarea cu care cojocarul aşeza cărămizile. Pînă la lămurirea deplină a ultimelor întîmplări, i se păruse un om ciudat, lipsit de simţ practic şi mai ales de seriozitate.

Într-o zi, Irina, avînd unele treburi în oraş, a trecut şi pe la spital. De cum păşi pe poartă o învăluiră amintirile copilăriei, imaginile triste ale trecutului. Era chiar spitalul unde se dusese împreună cu fratele său, ca să-l vadă pe tatăl lor rănit, dar nu-l mai aflaseră în viaţă.

Îl găsi pe cojocar pe sală. Stătea la fereastră în halat şi în papuci şi-şi netezea bărbuţa. Cînd dădu cu ochii de Irina, se bucură nespus:

— Ce oameni de treabă sînteţi ! Chiar şi de unul ca mine vă aduceţi aminte !

— Cum să te uităm ?

— Spui şi dumneata aşa, pentru că ai inimă bună ! Credeam că am să dau ortul popii, atît de rău mi-a fost. I-am scris lui fecioru-meu să vină să mă vadă ; în loc să vină mi-a trimis bani ! De ce n-aş spune ? Mi-a trimis o mulţime de bani ! „De venit — îmi scrie el — nu pot veni. Aş vrea, dar nu pot !" Coborînd glasul pînă la şoaptă, cojocarul ridică un deget : E inginer, lucrează la uzina unde se topeşte minereul pentru a scoate fierul. Scrie că pe la ei sînt nişte munţi de te apucă groaza. Nu ca la noi, nişte dîmbuşoare şi movilițe, ci coşcogeamite creste ! Şi eu, care credeam că am văzut multe în viaţa mea, cît am tot umblat printre oameni de le-am făcut cojoace ! Credeam că am cutreierat cel puţin o jumătate din lume ; abia acum văd că n-am fost nicăieri şi n-am văzut nimic ! Am bătut drumurile prin cotloanele noastre, atîta am făcut într-o viaţă de om ! Dacă s-ar fi întîmplat să mor după nenorocirea asta, ar fi însemnat c-am trăit degeaba, fără folos nici pentru mine, nici pentru alţii. Pe fecioru-meu am încercat să-l învăţ meseria mea încă pe cînd era de-o şchioapă. Mare nerod am mai fost ! Astăzi e inginer ! I-am scris ce mi s-a întîmplat, că am început să mă înzdrăvenesc şi în curînd am să ies din spital... Eu, prostul de mine, vroiam să fac din el cojocar ambulant !

— Ce puteai să faci ? Aşa era viaţa pe-atunci.

— Bine zici, așa e, nu-i vina mea... Doamne, cum s-a întîmplat că m-am prăbușit ? Cine o fi isprăvit zidul în locul meu ? S-o fi sfîrșit lucrul la zidărie ?

— S-a sfîrșit. A lucrat și Naumîsnik.

— Naumîsnik ? El mi-a dărîmat casa ! Mă dușmănește, nu știu de ce, cu toate că nu ne cunoaștem. Cel puțin de l-aș vedea cum arată la mutră ! În curînd am să ies din spital. Mi s-a urît aici. Dacă aveam ceva de lucru, să-mi treacă vremea, mi-ar fi fost mai ușor...

După o lună și jumătate de la accident, cojocarul ieși din spital. Era o zi mohorîtă, bătea vîntul. Mergea în cabina camionului lîngă șofer și se gîndea : „Mă întorc eu, dar unde am să stau ? Locuința trebuie s-o fi ocupat altcineva, nu era a mea. Poate și-or aduce aminte că munceam la șantier cînd mi-am rupt piciorul ; dar dacă nu și-or aduce aminte ? Irina a venit să mă vadă pentru că are o inimă bună. Dar ceilalți ? Cînd îmi aduc aminte cum m-a primit Nesterovici, și doar aveam de gînd să intru pe șantier ; cu cîtă asprime îmi vorbea !... Și el, chipurile, mi-a fost vecin ! Ce pot să mai aștept de la alții ?"

— Ce tot îndrugi ? îl întrebă șoferul, auzindu-l că mormăie ceva pe sub mustăți.

— Nimic, stau și eu de vorbă cu mine însumi.

Camionul se opri la vreo doi kilometri de șantier, să încarce niște materiale. Cojocarul coborî și porni pe jos. Era bucuros să-și dezmorțească trupul, piciorul nu-l mai supăra, era vindecat. După șederea îndelungată în spital se întorcea din nou la viața cu care izbutise în ultima vreme

să se deprindă. O ceață îi cuprinsese parcă gîndurile. Uitase tot ce i se întîmplase : i se părea că se înapoiază ca pe vremuri, cînd colinda lumea lucrînd cojoace. Acuși o să intre în bordeiul său și încă din prag o să înceapă să se vaite că-i greu de trăit pe lumea asta ; feciorul o să-i spună că i s-au rupt cizmele, fata o să se pună pe bocit, jeluindu-se că nu mai are ce îmbrăca... El o să scoată din buzunar banii cîștigați, o să-i numere, o să facă socoteală în gînd și o să vadă că n-are cu ce să-i cumpere nici cizme noi lui fecioru-său, nici rochie fetei. Așa îl întîmpina de obicei casa lui.

De la trecătoarea Teterevți, cojocarul apucă la deal. Digul de fașine, pătruns de umezeală, putrezea. „Gata, nu mai trec căruțele pe dig, i-a apus steaua." Așa gîndea cojocarul, fără să se bucure, fără să se întristeze. Înregistra pur și simplu realitatea. Cam la două sute cincizeci de metri de dig, dincolo de partea asanată a mlaștinii, se întindea un rambleu înalt, dar de-a lungul lui zăceau grămezi de prundiș. Acolo se va clădi șoseaua. Pe culmea dealului, cojocarul se opri. În fața lui se deschidea pe neașteptate o priveliște largă. Era greu s-o cuprinzi cu privirea dintr-o dată și începu s-o cerceteze cu de-amănuntul. Aproape de el, zări un petic de pămînt, năpădit de lobodă și de ciulini, care nu părea să aibă legătură cu restul privelиștii. În mijlocul acestei vegetații bogate se înălțau cîteva tulpini de cînepă. De jur împrejur se zburătăceau stoluri de vrăbii. Pe locul acela fusese cîndva căsuța cojocarului. „Stai puțin... Aha !... Slavă

Domnului, acum fecioru-meu e încălţat şi fata e îmbrăcată. Dumnealui e inginer, iar dumneaei e doctoriţă... Au ieşit la liman, şi fără să mă mai ostenesc eu." Drept în faţa lui se înălţa clădirea centralei electrice. Uite latura zidului la care lucra el ! Acolo-sus, se zăreau acum numai cîţiva oameni. Se vede că au de gînd să se apuce de acoperiş." Munca cea intensă se desfăşura jos. Un şir de forje şi de nicovale stăteau aliniate. De sub ciocane ţîşneau scîntei, fierul scrîşnea sub dinţii fierăstrăului. În dreapta, se ridicau blocurile de locuinţe, aproape terminate. În lumina soarelui, zidurile de cărămidă netencuite încă păreau ca de purpură. Mirosea a smoală ; un fum negru se înălţa în rotocoale, şi limbi de flăcări izbucneau în răstimpuri : cîţiva muncitori amestecau asfaltul fierbinte. Bancuri de tîmplărie, înjeghebate la repezeală din scînduri, se înşirau unul după altul. Cînd ajunse mai aproape, cojocarul auzi hîrşîitul rindelelor.

— Ia te uită ! S-a întors zidarul nostru ! îl întîmpinară muncitorii cu bucurie.

— Ei, cum o duci cu sănătatea ?

— Cînd te-apuci de lucru ?

— Da de ce-ai venit pe jos ? Şezi, frate, hodineşte-te.

Din toate părţile muncitorii se strîngeau în grabă, îi dădeau bună ziua şi se întorceau la locurile lor de muncă. Cojocarul, emoţionat, nu ştia cum să le mai răspundă. Se aşează jos şi aprinse o ţigară. Apoi porni să-l caute pe Nesterovici. Nu-l găsi şi, ostenit cum era, se îndreptă spre locuinţa lui, deşi nu-i prea venea a crede că o va

găsi liberă. „De mi-aş găsi măcar lucrurile, îşi zicea el, intrînd în ogradă. Nu spuneam eu ? Poftim, fereastra-i deschisă !"

Supărat că s-a găsit cineva care să-i nesocotească drepturile, cojocarul s-a năpustit ca o furtună în casă. Uşa odăii lui era încuiată. A intrat în odaia de alături. Acolo dădu peste doi copii. Aha, Tvoriţkaia e tot la turbă..." unul dintre copii, un băieţel, scoase dintr-un sertar o cheie şi i-o întinse :

— Nene, mata eşti cojocarul de la spital ?

— Eu sînt. Da ce este ?

— Oamenii de la şantier i-au spus mamei că mata ai să vii astăzi. I-au mai spus c-o să-i socotească trei ore de muncă, pentru că ţi-a făcut rînduială în odaie. Mama mea lucrează la şantier.

— Cîţi ani ai ? îl întrebă cojocarul, şi faţa i se lăţi într-un zîmbet.

— Şapte... şi tata lucrează la şantier.

— Nu mai spune !...

Cojocarul descuie uşa şi intră în odaie. Podeaua spălată de curînd era încă jilavă. Pe pat, cearşafuri şi feţe de pernă calde încă de la călcat. Pe pernă, un rînd de schimburi noi-nouţe. În faţa patului, un covoraş cenuşiu cu chenar negru. Masa era acoperită cu o pînzătură.

— De unde au apărut toate astea, Isuse Hristoase !?

— Mama mi-a spus că ăsta-i premiul pe care ţi l-a dat şantierul. Toţi fruntaşii au primit premii, da mata n-ai de unde să ştii, că erai la spital. Eu te-am aşteptat pe mata, dar acum, c-ai venit, pot să plec ?

— Poţi să pleci, se înţelege ! Eşti un băiat de ispravă, să creşti mare !

Cojocarul îşi scoase cizmele, le şterse cu o cîrpă şi le lăsă lîngă prag. Apoi îşi puse papucii de casă, făcuţi de mîna lui mai demult şi, furat de gînduri, măsură odaia în lung şi în lat aproape pînă la venirea serii, mişcat pînă la lacrimi şi plin de recunoştinţă pentru bunătatea lumii. Cu o jumătate de oră înainte de apusul soarelui, auzi nişte glasuri în ogradă. Fereastra era încă deschisă. Scoase capul afară şi-l văzu pe zidarul care căzuse o dată cu el de pe schelă. Tovarăşul său nu fusese dus la spital ; se vindecase repede şi-şi reluase lucrul de mai bine de o lună. În urma lui veneau alţi doi zidari, pe care cojocarul îi cunoştea, iar mai departe încă vreo şase inşi, printre care şi Nesterovici. „Unde s-or fi ducînd ?" se întrebă cojocarul.

— Bună ziua, îi strigară toţi într-un glas.

„Poate că n-ar fi rău să le mulţumesc pentru grija ce mi-au arătat, pînă nu se depărtează !?"

Dar băgă de seamă că ei coteau spre cerdacul lui, ţinînd fiecare cîte ceva subsuoară. Nesterovici de asemenea. Intrară cu toţii în odaie.

— În sfîrşit, iată-te acasă ! îi zise Nesterovici. Noroc, vecine !

— Am venit să te vedem ! rosti solemn unul dintre zidari, apoi, adresîndu-se celorlalţi : „Hai, băieţi, deşertaţi tot ce-aţi adus !

Zidarii desfăcură pachetele, şi masa se umplu de tot felul de bunătăţi : friptură, brînză, chifle, mere.

— Într-un cuvînt, am venit să luăm masa cu tine şi, totodată, să-ţi înmînăm hîrtia pe care n-ai primit-o personal, fiindcă erai la spital. Poftim diploma de fruntaş în producţie !

Cojocarul tăcea. Luă diploma, o cercetă cu atenţie şi-o puse pe pervazul ferestrei. Era tulburat şi mişcat.

— Luaţi loc, fraţilor ! Acuşi sînt gata.

— Da ce vrei să faci ?

— Să-mi pun măcar cizmele, că aşa... în tîrlici...

— Rămîi cu încălţările în care te simţi mai bine, că nu te duci la nuntă. Sîntem numai noi îndenoi.

Cojocarul îşi încălţă totuşi cizmele şi se aşeză la masă. Oaspeţii îl aşteptau. Dădură de duşcă cîte un păhăruţ de rachiu şi-şi umplură paharele cu bere.

— Îmi pare rău că n-am ştiut din vreme... Măcar să mă fi bărbierit... se scuza cojocarul stînjenit. Iaca ce înseamnă să fii lăsător !...

— Ei ? Ai văzut ce spor am făcut în lipsa ta ?

— Am văzut cînd veneam încoace.

Sufletul cojocarului era plin de recunoştinţă. El învălui cu privirea pe fiecare în parte, apoi îşi opri ochii asupra lui Nesterovici.

— Ce-am făcut eu mai deosebit de-mi arătaţi atîta... O bună parte din viaţă mi-am petrecut-o cutreierînd lumea şi lucrînd cojoace. Cît cîştigam, atîta cheltuiam. Ce mai încoace-încolo, am trăit o viaţă fără de folos şi pentru mine, şi pentru alţii. Iar aici, ce ispravă aşa de grozavă am făcut ? Am lucrat oleacă la zidărie,

am pus cărămidă peste cărămidă... Cu cojocăria mi-am cheltuit o jumătate din viață, pe cînd aici abia cîteva luni.

— Vrei să ne întrebi pentru ce te prețuim ?

— Așa-i, cam asta vroiam să spun...

— Te prețuim la fel ca și pe oamenii aceștia care stau cu tine la masă. Spuneai că ai pus cărămidă peste cărămidă, că zideai cu alte cuvinte! Să ne gîndim cum muncesc un milion de oameni. Unul zidește, punînd cărămidă peste cărămidă, altul fabrică acele cărămizi, al treilea cioplește bușteni, al patrulea ară pămîntul. Fiecare săvîrșește munca lui, iar toate muncile la un loc au un singur scop : binele tuturor ! Ceea ce facem noi aici e tot o operă de folos obștesc ! Știai asta ? Datorită ei, oamenii vor duce o viață mai ușoară, și nimeni n-o să-și mai bată joc de semenii lui.

— Doamne, eu am simțit bătaia asta de joc pe pielea mea. Am avut atîția stăpîni pe cap, încît niciodată nu mi s-a părut că sînt și eu om.

Oaspeții își luară rămas bun și plecară. Nu mai rămăsese decît Nesterovici.

— Ia spune-mi, cum s-a întîmplat de-ai căzut ? îl întrebă pe cojocar.

— Cum să se întîmple ? S-a desprins scîndura și a picat ; pe ce era să mă mai sprijin ?

— Bine, dar cum de s-a desprins scîndura ? Era așezată pe grindă, nu ?

— Oamenii spuneau că tocmai grinda s-a desprins la un capăt. Dar mie în clipa aceea, nu-mi mai ardea să mă uit...

— Ce tot spui ? Grinda era bătută în cuie, şi cred că fusese bătută bine.

— Şi totuşi s-a desprins !

— Cînd s-a făcut cercetarea la faţa locului, s-a constatat că cineva a scos cuiul în care era fixată grinda ; se vedea bine gaura ruginită, în care fusese bătut cuiul ! Atunci mă întreb : nu cumva îţi poartă cineva sîmbetele şi a pus la cale dinadins ticăloşia asta ?

— Cine să-mi poarte sîmbetele ? După cîte ştiu, n-am făcut nimănui nici un rău.

— Poate că stai în calea cuiva ?

— N-aş crede.

— Nu ţi-a dărîmat casa Naumîsnik ? Nu te-ai întrebat niciodată de ce ţi-a dărîmat-o ? În ce scop ?

— Ştiu eu ? Poate că a avut motivele lui. Eu nu-l cunosc pe Naumîsnik şi nici el pe mine. Ce avea cu casa mea ? Ca să spun drept, la început m-am înfuriat, ba chiar foarte tare. Dar pe urmă mi-am zis : de ce să-mi pară rău după o cocioabă ? Aş fi stat şi astăzi în şandramaua aceea, or acum, precum ştii, am şi eu o locuinţă omenească.

— L-ai văzut vreodată pe acest Naumîsnik ?

— Nu. Nu l-am văzut niciodată.

— Mai află ceva : se urca mereu pe schelă în lipsa ta.

— Ia te uită ! Înadins, va să zică, o potrivea aşa.

— Da, da ! După ce-ai căzut, a trecut pe locul unde lucrai tu mai înainte.

Cojocarul rîse :

— S-ar putea una ca asta?! Adică să mă arunce de pe schelă, numai ca să-mi ia locul? Ce interes avea? Aici găseşti de lucru unde vrei şi cît vrei!

— De, s-ar putea şi aşa. Oricum, noi ne dăm silinţa să aflăm cine ţi-a făcut pocinogul ăsta... Noroc c-ai scăpat ieftin.

— Da, putea să fie mult mai rău.

— Acum ce gînduri ai? Cînd ai vrea să începi munca?

— Ziceam că de mîine. Cum staţi cu ziditul? Mai e de lucru la zidărie?

— Cît poftești.

— Atunci mă apuc de mîine.

— După schimb, să vii mai spre seară la mine să bem un pahar de ceai împreună.

— Vin negreşit. Parcă am altceva de făcut toată seara?

Într-adevăr, cojocarul n-avea chef să stea acasă singur cuc; simţea nevoia să se afle în mijlocul oamenilor. A doua zi, îndată ce se întoarse de la muncă, se culcă şi se odihni vreo două ore, bucurîndu-se de aşternutul curat, iar puţin înainte de asfinţitul soarelui, se duse la Nesterovici să bea ceai împreună.

Nesterovici îl aştepta; dar nu era singur. Întîlnindu-l peste zi pe Naumîsnik, i-a spus:

— Să treci deseară pe la mine; dacă tot mai stărui, am să-ţi dau referinţa. M-am gîndit că ai dreptate: fata trebuie să-şi continue învăţătura.

Naumîsnik se îndoia de sinceritatea lui Nesterovici. Vreme de cîteva clipe stătu în cumpănă, nu ştia ce să-i răspundă şi cum să ticluiască

lucrurile ca să iasă bine. Îşi dădea seama de greşeala ce făcuse : din pricina acelei referinţe, oamenii de la şantier se uitau chiorîş la el, bănuind că e altceva la mijloc. Poate c-ar fi mai bine să renunţe la referinţă ; nici n-ar fi trebuit să stîrnească povestea asta. Dar nici să n-o mai ceară nu se mai putea : dacă s-ar răzgîndi ar părea mai suspect. Pe de altă parte, nu strică să ai o dovadă. „Să vedem ce-o să iasă. Convorbirea cu Nesterovici o să-mi arate ce am de făcut. Oricum, trebuie să mă duc la el, ar putea să creadă cine ştie ce."

Naumîsnik i-a răspuns :

— Ca să-ţi spun drept, m-am răzgîndit ; parcă fiică-mea nu poate să plece şi singură la învăţătură ? Am să rămîn să muncesc mai departe, mă simt foarte bine aici.

Spusese toate astea cu atîta calm şi judecată, încît Nesterovici rămase cu totul descumpănit. „Mai ştii, poate că spune adevărul ? Totuşi, las' să vină."

Ceaiul era pregătit. Naumîsnik învîrtea încet linguriţa în pahar ; părea foarte liniştit. Nesterovici bea tacticos ceaiul, iar în pauzele dintre sorbituri scria referinţa. În cîteva rînduri se întrerupse din scris ca să soarbă din ceai. Naumîsnik nu aflase încă de întoarcerea cojocarului, iar Tvoriţkaia nu-i stîrnea nici o grijă, cîtă vreme continua să stea departe. De altfel, nici el n-o să mai zăbovească mult pe aici : o lună, cel mult două, pînă cînd i se încheia sorocul hotărît. După aceea o să capete o referinţă pe placul lui, fără să aibă nevoie de Nesterovici. Se apro-

pia data fixată şi totul mergea ca pe roate. Era pe deplin convins că nu va fi silit s-o şteargă, că totul se va sfîrşi cu bine. Trecuse, fireşte, şi prin clipe grele, dar în ultima vreme asta i se întîmplase destul de rar.

— Ei, cum rămîne ? Îţi dau referinţă sau nu-ţi dau ? Poate că nu mai ai nevoie.

— Chiar aşa, poate că nu-mi mai trebuie. Rămîn aici, şi gata treaba !

„Vorbeşte aşa de liniştit ! Te pomeneşti că bănuielile mele nu-s decît prostii !"

Se întuneca. În odaie intră cojocarul.

Lîngă fereastră se afla un dulap, care stătea în calea luminii şi aşternea o umbră pînă la uşă. Fereastra, în schimb, era scăldată în reflexele aurii ale asfinţitului, iar contrastul acesta de umbră şi lumină făcea şi mai adînc întunericul de lîngă uşă. Din această pricină Naumîsnik nu-l recunoscu imediat pe cojocar, care între timp îşi curăţa cu grijă cizmele de ştergătoarea de papură din faţa pragului.

— Noroc, noroc ! îi zise Nesterovici. Ai picat la ţanc : n-ai vrea să semnezi o referinţă în locul secretarului ? Tu, ca fruntaş în producţie, ai acest drept.

— Ba te-aş ruga să mă scuteşti, în viaţa mea n-am semnat nici o hîrtie !

Auzind un glas cunoscut, Naumîsnik ciuli urechile, cuprins de îngrijorare. În vreme ce se silea să-şi aducă aminte al cui era acel glas, Nesterovici s-apucă să citească răspicat : „Prezenta referinţă se dă tovarăşului Naumîsnik, fruntaş în producţie..." Citi tot textul.

— Ei, vino şi semnează. Dumnealui e tovarăşul Naumîsnik.

Cojocarul ieşi din umbră. Voia să-l vadă cu ochii lui pe faimosul Naumîsnik. Acesta, recunoscîndu-l pe cojocar, se feri în lături.

— Dumnealui e Naumîsnik ? spuse cojocarul tărăgănat, necrezîndu-şi ochilor. (Nesterovici îi urmărea cu privirea pe amîndoi.) Ia te uită la el ! Zici că-l cheamă Naumîsnik ? Ce-o mai fi şi asta ? Noroc, Stepurjinski !

Îi întinse mîna, dar încruntînd sprîncenele, chibzui parcă ceva, îşi strînse dinţii şi făcu un pas înapoi.

— Va să zică, dumneata eşti Naumîsnik ?

Cîteva clipe cojocarul rămase în picioare, încremenit : dintr-o dată mintea i se luminase !

II

Cojocarul nu se înşela, era chiar Stepurjinski. Nu s-ar putea spune că a rămas surprins. Dacă ar fi avut această surpriză mai demult, în lumea cu care fusese obişnuit, ar fi oftat şi s-ar fi legănat de pe un picior pe altul, zicînd : „Măi, frăţioare, măi, multe minunăţii se mai petrec pe lumea asta !..." Acum însă cojocarul nostru se deprinsese cu tot felul de întîmplări neobişnuite : casa îi fusese dărîmată, deşi dăinuia de atîta vreme ; el însuşi se ştia cojocar şi peste noapte a ajuns

zidar ; mlaştina din vremuri străvechi, mlaştina din Teterevţî fusese străbătută de diguri de faşine şi străjuită la un capăt de Dve Hatî, iar acum, pe locurile acelea însorite, mîna omului înfăptuia ceea ce nimeni nu visase : se construia o cale ferată de ecartament îngust şi o şosea, se ridicau blocuri puternice din piatră şi cărămidă ; peste tot mişunau muncitori. Pe vremea cînd colinda el prin lume, dacă i se întîmpla să-i roadă cizma cît de cît vreun picior, îşi punea branţuri de paie ; iar cînd a căzut de pe zid, n-avea decît un singur gînd, să scape cu viaţă. Crezuse că fecioru-său o s-ajungă cojocar ambulant, iar fiică-sa o să se mărite cu vreun şindrilar, adăugînd la rîndul ei puţină făină de secară la coaja de tei pisată ; şi cînd colo, băiatul ajunsese inginer, iar fata doctoriţă. Toate se schimbaseră în lume, iar cojocarul pierduse deprinderea de a se mai mira.

Îi întinse mîna lui Stepurjinski ; dar în aceeaşi clipă s-a răzgîndit, s-a tras îndărăt cu un pas şi a ridicat glasul. Un gînd limpede şi bine întemeiat îi răsărise în minte : „Va să să zică, Stepurjinski mi-a dărîmat casa ! Naiba s-o ia de cocioabă, dar de ce să mi-o dărîme ? Pe vremea cînd îi lucram cojoace, îi povestisem de unde-s de fel, îi vorbisem despre ţinutul nostru, despre oamenii de aici. Va să zică, ştia că sînt din partea locului şi că în ultima vreme casa mea stătea goală. Înseamnă că-i era teamă nu cumva să-l recunosc, cînd m-oi întoarce pe meleagurile mele ! Iar dacă bordeiul meu dispărea, eu, chiar

înapoindu-mă acasă, eram nevoit să plec, să-mi caut aiurea adăpost!"

— Așa e! strigă cojocarul. Eu mi-am găsit un adăpost, cum nici n-am visat vreodată!

— Ce fel de adăpost? îl întrebă Nesterovici, văzîndu-l că s-a oprit din vorbă, ca un om care-i încredințat c-a spus tot ce-avea de spus și că cei ce-l ascultă sînt lămuriți.

— Am spus.

— Poate c-ai avut de gînd, dar de spus n-ai spus nimic.

— S-ar putea să fie și așa. Cum v-am povestit...

Cojocarul își mărturisi gîndurile ce-l frămîntau. Nesterovici băgase de seamă că Stepurjinski se sculase de pe scaun și, palid la față, stătea rezemat de dulap. Nesterovici îl întrerupse pe cojocar:

— Poate că te-ai înșelat. Pe dumnealui îl cheamă Naumîsnik, nu Stepurjinski...

Nesterovici urmărea cu mult interes pe oaspeții săi.

— Înseamnă că și-a schimbat numele, pentru că-i chiabur. Eu îl cunosc bine, i-am lucrat cojoace. După bordeiul meu nu-mi pare rău, dar de ce m-ai aruncat de pe schelă?

— Eu te-am aruncat de pe schelă?

Dovezi sigure nu erau, firește, se puteau face numai unele presupuneri, mai mult sau mai puțin întemeiate. Cu toate acestea, felul de a vorbi al lui Nesterovici i-a mirat și pe cojocar, și pe Stepurjinski.

— Uite ce spun eu, începu el, uitîndu-se la cojocar: să admitem că l-ai recunoscut, că omul

a fost chiabur. Vom lămuri noi și chestia asta. Totuși, chiaburul despre care vorbești nu ne-a făcut nici un rău. Dimpotrivă, e fruntaș în producție, iar noi nu putem renunța cu ușurință la oamenii folositori. În ceea ce privește cazul cu schela, mai întîi trebuiesc dovezi, e ușor să arunci învinuiri fără temei. Noi o să verificăm, o să cercetăm, o să ne străduim să găsim dovezi... („Face pe șiretul sau e sincer?" se întrebă Stepurjinski.) Dacă o să găsim probe, n-o să umblăm cu mănuși, se înțelege, și o să căutăm să lămurim în ce scop s-a săvîrșit această crimă. Stați o clipă să spun să ni se înfierbînte ceaiul.

— Mania! strigă el neveste-si. Încălzește-ne, te rog, ceaiul.

Luă ceainicul, se duse cu el în bucătărie și se întoarse într-o clipă.

— Îndată vine ceaiul.

Stepurjinski ședea pe locul său de mai înainte, străduindu-se să pară liniștit.

— Ce-o să faceți acum cu mine? întrebă el cu o nepăsare prefăcută.

— Cred c-am vorbit lămurit.

— De vorbit, ai vorbit... E adevărat, am fost odinioară chiabur. (Se sculă în picioare și ridică glasul.) Totuși, nimeni n-ar putea spune un cuvînt împotriva mea, demult am smuls din mine tot ce era chiaburesc. Ce-a fost s-a terminat. Am dus o viață îndestulată, e drept, dar n-am făcut nici un rău Puterii sovietice; dimpotrivă, am ajutat-o. Vezi și tu cum muncesc aici. Sînt brigadier și pe deasupra fruntaș în producție; munca mea e în văzul tuturor. Iar tu, cojocarule,

îmi spui vorbe grele, că eu te-am aruncat de pe schelă !... Fă bine şi dovedeşte, nu mă învinovăţi pe degeaba. Arunci vorbe în vînt şi ai putea să fii tras la răspundere !

Cojocarul voi să spună ceva, dar Nesterovici i-o luă înainte.

— Pune-ţi lacăt la gură şi nu mai povesti nimănui nimic, ca să nu se işte vorbe de prisos. Să-l lăsăm pe om să-şi vadă liniştit de munca lui. (Îşi opri ochii asupra lui Stepurjinski.) Cum să-ţi spunem de azi înainte : Naumîsnik sau Stepurjinski ? îl întrebă Nesterovici rîzînd.

Stepurjinski se gîndi puţin, apoi răspunse :

— De mult port numele de Naumîsnik, să rămînă aşa mai departe.

— Bine ! Nesterovici îşi întoarse privirea spre cojocar. Îţi mai spun o dată : taci şi vezi-ţi sănătos de treabă. Apoi, aruncîndu-şi ochii la ceas : Şi acum să ne ducem la culcare, tovarăşi, mîine dis-de-dimineaţă să ne apucăm de treabă.

Naumîsnik şi cojocarul plecară. Nesterovici ieşi în urma lor şi se opri în cerdac ca să vadă cum se despart cei doi oaspeţi.

— Ei, rămîi cu bine ! zise cojocarul cu un glas destul de prietenos.

— Noapte bună, îi răspunse Naumîsnik posomorît.

Fiecare o luă pe drumul lui. În vremea asta, Nesterovici îşi zicea : „Ce fire slabă are cojocarul meu ! Cît de uşor se lasă influenţat ; întîi se aprinsese, dar de îndată ce a auzit că nu-i nimic grav în faptul că Naumîsnik e unul şi acelaşi cu Stepurjinski, s-a înmuiat, ba chiar s-a

despărţit de el prieteneşte." Nesterovici văzu pe Naumîsnik apucînd spre locuinţa lui şi zîmbi. Se întoarse în casă, ridică receptorul telefonului şi spuse tovarăşului însărcinat cu paza şantierului :

— S-ar putea ca lui Naumîsnik să-i vină în curînd pofta s-o şteargă definitiv de aici.

Apoi atîrnă receptorul, potrivi ceasul deşteptător pentru ora şapte şi se vîrî în pat.

Urmînd sfatul lui Nesterovici, cojocarul n-a scos o vorbă. Mai mult chiar, începuse să uite întîmplarea cu Naumîsnik. Nesterovici izbutise să-l convingă cu un cuvînt. O singură dată nu s-a putut stăpîni. S-a gîndit că întîmplarea aceasta ar putea să-i intereseze pe consătenii lui Naumîsnik, şi a povestit totul Zosiei Tvoriţkaia.

Era o zi nelucrătoare. Ca de obicei, Zosia venise mai devreme la Slava şi o găsise la cămin. Fetiţa s-a aruncat în braţele mamei, a cuprins-o pe după gît şi a început să-i scoată pieptenii din păr, rîzînd şi zbenguindu-se.

— Mămico, tare te iubesc ! Te iubesc mult de tot, repeta ea ; uite aşa !

— Şi eu te iubesc, Slavocika ! îi răspunse Zosia.

— Mamă, astăzi nu lucrezi ? De aceea ai venit ? Ai să stai cu mine toată ziua ?

— Toată ziua. Mai tîrziu o să ne ducem la Irina. De ce n-ai dormit la ea astă-noapte ?

Slava se uită la mama ei cu ochi rîzători.

— Astăzi n-o să ne ducem la Irina.

— De ce ?

— N-ai să ghiceşti ! N-o... să... ne... ducem... spuse Slava, făcînd pauze după fiecare cuvînt şi urmărind cu atenţie ce impresie făcea felul ei de a vorbi asupra mamei ei. N-o să ne ducem, fiindcă o să vină Irina la noi şi o să ne spună o poveste nouă. De fiecare dată cînd vine la noi îmi istoriseşte altă poveste. Acum vreau să-ţi arăt ceva. Hai cu mine. Dar încet, încetişor... Uite aşa ! Stai şi nu vorbi, că altfel îi sperii...

— Pe cine ? o întrebă Zosia în şoaptă.

— Vezi ce iarbă deasă creşte sub brăduţul acela ? Nu-i voie să umblăm pe-acolo !

— Şi de ce, mă rog ?

— Pentru că acolo sînt puişori ! Nu trebuie să-i speriem ! Vino încoace, aici poţi să vorbeşti. Oho, ia te uită ce multe sînt !

— Ce anume ?

— Priveşte, ieri au răsărit aici două ciuperci ; am însemnat locul ca să-l pot găsi astăzi. Vezi ce mari s-au făcut de ieri pînă azi şi cît de multe au mai crescut din pămînt în jurul lor ? Astea mai mici trebuie să fie copiii celor două mai mari ! Numai că nu-s bune de mîncat, sînt otrăvitoare, eu ştiu ! Dar la privit sînt tare frumoase ! Ştii ceva, mamă ? În curînd am să încep să merg la şcoală. Acolo e directoare Irina... Mămico, uite ! O furnică galbenă pe piciorul tău !...

Slava nu-şi mai găsea astîmpăr. Se învîrtea, alerga încoace şi încolo, îi arăta mamei ei cînd o floare, cînd nişte muşchi pufos, descoperea cu uşurinţă păsărelele pitite în frunzişul copacilor şi se pricepea să spună despre fiecare din ce neam este. Îi explica de ce roua se zvîntă mai

greu în pădure decît pe cîmp şi de ce anul ăsta au să fie multe ciuperci.

— Pentru că-i foarte cald şi plouă des. Aşa mi-a spus Nesterovici. În curînd au să răsară ciupercile cele adevărate.

— „Nenea Nesterovici", aşa-i frumos să spui.

— Uit mereu ! Dar o să bag de seamă.

Peste o oră sosi Irina. Copiii se strînseră în jurul ei. Irina se aşează pe iarbă, o luă pe Slava pe genunchi şi începu să spună o poveste, aşa cum făcea de fiecare dată cînd venea s-o vadă. Povestea era lungă, dura vreo douăzeci de minute. Mai era puţin pînă la sfîrşitul ei, cînd Irina şi Zosia îl zăriră pe cojocar. Stătea rezemat de un copac şi asculta. Povestea se sfîrşi, iar copiii plecară să se plimbe. Cojocarul se apropie de Irina.

— După cum am înţeles, povestea vine cam aşa, zise el. O fetiţă s-a dus într-o zi să se scalde. Pe drum, a prins-o furtuna. Fetiţa s-a adăpostit sub un copac, da şi acolo a murat-o ploaia. După ce-a trecut furtuna, fetiţa a dat ceva mai încolo peste un copac smuls din pămînt cu rădăcini cu tot. Cînd s-a uitat mai bine, a văzut că sub rădăcini strălucesc bani de aur. Mai departe povestea spune că banii aceia de aur fuseseră îngropaţi acolo de bandiţii de chiaburi, cu cîţiva ani în urmă, cînd au început să le facă vînt de pe aici. Bi-i-ne ! La sfîrşitul poveştii, dumneata le-ai pus copiilor o întrebare : ce cred ei c-au făcut fetiţa şi părinţii ei cu aurul acela ? Cînd copiii se vor întoarce de la plimbare, dumneata ai să le istoriseşti o altă poveste, şi atunci

o să iasă la iveală dacă răspunsul lor a fost drept sau nu. Eu aş vrea să ştiu despre ce-i vorba în a doua poveste, că n-am timp să aştept sfîrşitul.

— Dumneata ce crezi ?

— Eu zic că depinde de familie, de felul cum sînt oamenii care au găsit aurul. Stau însă şi mă gîndesc : oamenii aceia aveau dreptul să ţină pentru ei banii găsiţi ? Din moment ce i-au găsit, înseamnă că... nu i-au furat de la nimeni, nu i-au luat... Pe de altă parte, dacă te gîndeşti la lege... Înainte vreme erau şi oameni bogaţi, şi oameni săraci. Dacă se întîmpla ca săracul să fure de la unul bogat, era tras la judecată. De fura bogatul de la cel sărac, de asemenea. Dacă ai furat, înseamnă că eşti hoţ. Totuşi, între noi fie vorba, inima mea nu-l prea osîndeşte pe cel ce a furat de la bogătan, deşi tot hoţ se cheamă că e şi el...

— Bine, aşa a fost în trecut. Dar astăzi, cînd nu sînt nici bogătani, nici săraci, cînd toţi cetăţenii sînt egali, cînd cu toţii păşim spre belşug, spre îndestulare, astăzi cînd fiecare, odată ce s-a născut, poate trăi omeneşte, cînd părinţii n-au nevoie să-şi spargă capul cum să-i facă copilului un rost în viaţă, tot aşa este ?

— Adevărat, dacă stai şi te gîndeşti bine, astăzi omul n-are de ce să se mai ascundă de semenii lui. La ce-i foloseşte să fie zgîrcit şi nesăţios, să tot care, să tot adune în vizuina lui ? Mă întreb ce s-ar fi întîmplat pe vremuri dacă cineva, să zicem, mi-ar fi dărîmat casa sau dacă ar fi ars din cine ştie ce pricină ?... Pe cînd acum, frăţioare !... Poate vi se pare de rîs...

— Cum să ni se pară de rîs ! ?

— Eu sînt un om bătrîn şi am văzut multe în viaţa mea.

Cojocarul căzu pe gînduri şi, aducîndu-şi aminte de ceva, se apropie de Zosia. Între timp, copiii se adunaseră să asculte povestea următoare.

— Ştii ceva ? Vrei să-ţi spun o noutate ? Numai vezi să nu sufli o vorbă nimănui, că aşa mi-a poruncit Nesterovici. Îţi mai aduci aminte de Stepurjinski, cel ce stătea prin părţile voastre, lîngă pădure ? Să ştii că e aici, dar acum îl cheamă Naumîsnik. A şters-o de teama deschiaburirii, şi închipuieşte-ţi că de cînd e aici munceşte, nu glumă ! Ce-i drept, sînt unele bănuieli cum că... însă Nesterovici spune că trebuie mai întîi dovedite, că dumnealor nu pot renunţa cu uşurinţă la oamenii folositori.

— Stepurjinski ? Aici ? Sub un alt nume ?

— După mine, Nesterovici e un om mult prea blînd. Cum aş putea să încetez aşa, deodată, să-l bănuiesc pe Stepurjinski, cînd gîndul ăsta nu vrea să-mi iasă din cap şi pace ! Nesterovici m-a sfătuit să nu povestesc nimănui nimic, să-mi văd de munca mea ... Aşa aveam de gînd să fac. Dar astăzi, înainte de revărsatul zorilor, nefiindu-mi somn, am început să-mi frămînt mintea şi deodată mi-am adus aminte. Ce să-ţi spun — parcă m-a opărit cineva ! M-am dus la Nesterovici să-i povestesc, dar nu l-am găsit acasă.

— Şi ce ţi-ai adus aminte ?

— De mult mi se părea... dar de fiecare dată îmi ziceam : ştiu eu, poate că n-am văzut bine,

se întîmplă uneori. Totuşi acum socotesc că nu m-am înşelat.

— Ce-ai văzut şi unde anume ?

— Pe cînd lucram cojoace prin părţile voastre — aceasta s-a întîmplat ultima oară, aşa cred... am vrut să înnoptez la acest Stepurjinski. M-am apropiat de casa lui şi, ce să vezi ? Înăuntru erau numai oameni necunoscuţi. Nu ştiu dacă-ţi mai aduci aminte, că în ziua aceea am înnoptat la voi şi ţi-am istorisit, însă dumneata mi-ai spus că Stepurjinski şi-a părăsit de mult bîrlogul. Da deşi geamul era îngheţat, eu văzusem lămurit o gloată întreagă stînd la masă şi înfulecînd cartofi fierbinţi ; parcă văd şi în clipa asta cum se ridica aburul din strachină pînă în bagdadie. Şi am mai văzut că la masă servea o femeie, care mi s-a părut cunoscută. Cine crezi că era ? Nevasta lui Stepurjinski ! Chiaburi şi ei, bogătani !... Au spălat putina tot de teama deschiaburirii. Dacă aşa stă treaba, de ce să nu cred că cei doi veri au făcut schimb de case şi şi-au luat alte nume ? Cei de acolo au venit încoace, iar ăştia de aici s-au dus într-acolo. Atunci mi s-a părut că femeia care servea e nevasta ăstuia de aici... Da tot eu mi-am zis : ce să caute ea acolo ? Acum însă cînd lucrurile s-au întors aşa...

— Du-te şi povesteşte toate astea lui Nesterovici, dar numai lui, nimănui altcuiva !

— Se înţelege că o să-i povestesc !

În ziua aceea, la informaţiile pe care le avea Nesterovici despre Naumîsnik, s-a mai adăugat un amănunt. În aceeaşi seară, a discutat problema cu funcţionarul însărcinat cu paza şan-

tierului. Deşi probe sigure nu existau, au început să se intereseze de persoana lui Naumîsnik şi cei care instruiseră pe vremuri cazul lui Mihal Tvoriţki.

Nu-i de mirare că Naumîsnik era îngrijorat. Continua să vină la muncă, era liniştit în aparenţă, dar în realitate se gîndea cu teamă la faptul că i se dăduse pe faţă numele lui adevărat. Dacă aşa era, de ce anumite persoane nu şi-ar îndrepta atenţia asupra însărcinării ce i se dăduse şi a cărei îndeplinire o aştepta cu atîta nerăbdare ? Zi de zi smulgea cîte o filă din calendar, gîndindu-se cu mîhnire că uneori timpul se scurge cumplit de încet. Naumîsnik îşi punea toate speranţele în toamna care urma. Acum nu mai dorea decît un singur lucru : să ajungă cu bine zilele acelea.

Era numai ochi şi urechi la tot ce se petrecea pe şantier ; iar după felul cum se desfăşurau lucrările, putea să ghicească multe. Cu vreo trei săptămîni înainte a prevăzut că în curînd va fi nevoie de un lot nou de muncitori, cam o sută de inşi. Lucrările vechi continuau şi în acelaşi timp se începuse construirea a încă două blocuri. Erau folosiţi toţi zidarii disponibili, iar finisarea interioarelor centralei electrice şi a blocurilor de locuinţe nu începuse încă. Afară de aceasta, clădirea centralei electrice trebuia amenajată în vederea instalării maşinilor, ceea ce însemna că era nevoie de montori şi mecanici. A doua etapă a lucrărilor de la centrala electrică urma să înceapă în toamnă.

Nu trecuse decît o lună de cînd cojocarul recunoscuse în Naumîsnik pe fostul Stepurjinski, şi Nesterovici începu să angajeze noi muncitori. O dată cu alţii s-a prezentat şi un individ cu o înfăţişare ştearsă, fost ţăran mijlocaş după actele de identitate, în prezent montor într-un orăşel oarecare, nici prea apropiat, dar nici prea depărtat de acolo. Cam tot la o asemenea distanţă de şantier se afla şi satul în care omul cu pricina îşi avusese gospodăria lui. Mulţi dintre cei ce se înfăţişau pentru a fi angajaţi, aveau asemenea acte de identitate. De altfel, omul acesta nu atrăgea atenţia prin nimic deosebit. Părea a fi harnic, modest, poate cam neîngrijit, lucru firesc la un om obişnuit cu munca, mai ales dacă s-a născut şi a trăit într-un loc depărtat. Acum se civiliza anevoie. Muncea cu tragere de inimă, se pricepea la multe, iar după ce sfîrşea treaba îi plăcea să tragă un pui de somn. Banii munciţi nu-i risipea fără folos, îşi cumpăra numai strictul necesar. Era greu să-i ghiceşti vîrsta de la prima aruncătură de ochi ; abia privindu-l mai bine puteai să-ţi dai seama că-i de vîrstă mijlocie, poate chiar mai tînăr decît părea. Oricum, începuse să muncească cot la cot cu ceilalţi, fără să-şi dea aere de specialist, la amenajarea halei centralei electrice în vederea instalării maşinilor. Acolo lucrau mulţi muncitori, iar acesta nu se deosebea prin nimic de ceilalţi. În timpul pauzei şi după ce-şi sfîrşea munca, se aşeza pe un teanc de cărămizi sau pe vreun buştean şi, cu ţigara în gură, privea la oamenii care foiau prim-

prejur. Şi alţi muncitori petreceau pauza scurtă cam în felul acesta, dar la ei nu era un obicei statornicit : azi şedeau pe butuci, mîine în altă parte. Omul de care ne ocupăm se aşeza în acelaşi loc în fiecare zi.

Tot uitîndu-se la oamenii care mişunau prin preajma lui, îl zări într-o zi pe Naumîsnik, care tocmai coborîse de pe schelă. Omul nostru tuşi, şi Naumîsnik întoarse capul. Unui ochi atent n-ar fi putut să-i scape amănuntul, că faţa lui Naumîsnik se luminase de un zîmbet. Zîmbetul n-a durat decît o clipă, apoi chipul lui îşi reluă expresia obişnuită, iar el îşi văzu de drum. Omul nostru a fumat ţigara ce-şi răsucise, dădu din umeri a nepăsare, căscă şi se îndreptă spre baraca unde îşi avea patul. A doua zi, Naumîsnik trecu din nou pe acolo şi din nou dădu cu ochii de acel necunoscut. Şedea ca şi în ajun pe un morman de cărămizi împreună cu alţi muncitori şi-şi fuma ţigara. A treia zi, Naumîsnik se aşeză lîngă el. Ceilalţi muncitori fumau sau se pregăteau să se ducă la rîu să se scalde ; alţii intrau la club, să citească ziare sau să asiste la spectacolul dat de echipa dramatică de amatori. Naumîsnik îşi fumă tacticos ţigara, se scărpină la ceafă, îşi şterse fruntea cu mîneca şi căscă zgomotos. Cînd să plece, îşi întrebă vecinul ca în treacăt, uitîndu-se în pămînt :

— Eşti de departe ?

— Din Prokudovici.

— Ehe, de departe !

— Da dumneata ?

Naumîsnik îi spuse o localitate. Tăcură amîndoi. Apoi Naumîsnik scuipă şi, scobindu-se în ureche, zise :

— O fată de la noi s-a măritat cu unul din Prokudovici.

— Cu cine ? Poate că-l cunosc.

— Naiba îl ştie... N-aş putea să-ţi spun. Parcă-l chema Ţîbulevici.

— Nu cumva Ţîbulski ? Sînt la noi cîţiva cu acest nume.

— S-ar putea să-i zică Ţîbulski, da ce importanţă are...

— Am un unchi pe care îl cheamă Ţîbulski, e frate cu mama. Dar după tată mă cheamă Cerpakevici.

— Ia te uită ! Ha-ha !

Era limpede că Naumîsnik rîdea de prostănacul acela necioplit care netam-nesam, a adus vorba de moşu-său şi s-a recomandat fără să fie întrebat. A doua zi, în timp ce se îndrepta spre casă după schimb, Naumîsnik se întîlni iarăşi cu noua lui cunoştinţă, în acelaşi loc. Se opri, îşi aprinse ţigara de la ţigara lui şi, profitînd de o clipă potrivită, îi şopti :

— Să nu vii la mine acasă, s-a aflat că numele meu e Stepurjinski.

— Dobitocule ! îi răspunse celălalt. N-ai avut destulă dibăcie...

— Sînt aproape doi ani de cînd în fiece zi liberă mă duc la vînătoare. Acum a devenit un obicei cunoscut de toţi. Mîine e o zi nelucrătoare, vino sub arini.

Naumîsnik plecă, iar omul, strîngînd pumnii în buzunare, se uită furios în urma lui. A doua zi se întîlniră sub arini şi începură să discute între ei pe un ton iritat, duşmănos chiar.

— Crezi că-i de glumă ? începu Cerpakevici.

— Nu-s chiar atît de prost pe cît crezi, ripostă Naumîsnik.

— Ei n-or fi, dar tu eşti. Faptul c-ai fost demascat e de neiertat. Acum, dacă m-or vedea cu tine, o să-mi fie şi mai greu să ies de aici, ai priceput, neghiobule ? ! În loc să foloseşti fiece clipă potrivită, în răstimpul fumatului sau altă dată, ca să-mi transmiţi ceea ce trebuie, tu te apuci să-mi vorbeşti de nu ştiu ce fată, de nu ştiu ce Ţîbulski cu care s-ar fi măritat, cică... Dracu să te ia cu fată cu tot !... Hai, dă-mi ce trebuie să-mi dai, şi la noapte o şterg de aici.

— Cum s-o ştergi ?

— Asta îmi place ! Crezi că-mi arde de glumă ? Din moment ce te-au recunoscut şi m-au văzut stînd de vorbă cu tine, înseamnă că... Ei, hai, dă-mi ce ai de dat !

— N-avea grijă, o să-ţi dau... Îmi închipui că n-ai uitat ce rost am eu aici ? Sau ai uitat ? Cum să pleci de aici cînd nu-s decît pereţii goi, iar acoperişul abia au început să-l pună.

— Nu-i nimic, ai să rămîi să duci treaba pînă la capăt.

— Eu ? Aşa ne-a fost înţelegerea ? Ai uitat ce mi-ai spus ?

— Atunci a fost una, acum e alta. Nu striga ! Ştii şi tu că pentru ei asemenea lucruri nu înseamnă nimic. Să admitem că provocăm o stri-

căciune însemnată la centrala electrică sau că izbutim chiar să aruncăm în aer mașinile ; fii sigur că n-au să treacă nici șase luni și au să instaleze altele. Dacă se prăbușește un avion, apar altele două în loc. De se năruiește vreun pod, construiesc altul mai bun. Dar dacă n-ar avea oameni pricepuți la conducere, treburile s-ar încurca ! De aceea zic că cel mai nimerit lucru ar fi să ne ocupăm de oamenii lor de la conducere. A fost o ocazie, cînd l-au judecat pe Tvoriţki ; venise aici Nazarevski. Am aflat din ziare. De altfel, mi-a spus și Hurs. Nazarevski a mai fost pe aici ?

— N-a mai fost de-atunci.

— Uite, de-alde ăștia să ne ocupăm... Stă la centru și conduce oamenii. Zăreşti pe unul ca ăsta... Sau pe Nesterovici. Nu vezi ce colos ia ființă aici sub conducerea lui ?

— Văd, și ce-i cu asta ?

— N-are importanță ce vezi. Trebuie să știi pînă în cele mai mici amănunte ce se face aici, unde și ce anume au de gînd să construiască, unde și ce fel de trupe se găsesc...

— M-am achitat destul de bine de această însărcinare.

— Stai puțin. Trăim vremuri noi, deci și acțiunile noastre se cade să fie altele. Trebuie să privim lucrurile cum sînt. Hurs socotește că în momentul de față este necesar să ne îndreptăm atenția mai ales asupra Germaniei. S-ar putea să avem surprize de acolo.

— De ce asupra Germaniei ?

— Hurs e un om cu cap ! A adunat în jurul lui o grămadă de oameni, toţi bogaţi, plini de bani, moşieri de prin părţile noastre, goniţi de bolşevici, ce mai vorbă, emigranţi de vază ! Cu toate că Hurs n-a părăsit nici o moşie — doar şi-a strîns milioanele, făcînd comerţ — totuşi el e căpetenia lor.

— Parcă lucrurile se vor schimba din pricină că ei şi-au îndreptat privirile spre Germania ? Eu vreau să ştiu de pot să mă bizui că va fi aşa după cum ne-am înţeles.

— Despre ce vorbeşti ?

— Iar ai uitat ? Bine te mai pricepi să faci pe niznaiul ! Eu ţi-o spun pe şleau, deschis. N-am semnat împreună un contract, pentru astfel de treburi nu există acte scrise, dar înţelegerea dintre noi a fost aşa : eu să adun informaţiile din tot raionul, să caut să aflu cînd sosesc banii la bancă — ideea a fost a mea — apoi să rămîn în continuare aici, să adun alte informaţii, iar la toamnă să vii tu sau altcineva, să puneţi la cale sabotajul de la centrala electrică : avarie, explozie sau mai ştiu eu ce, după împrejurări. Pe urmă să mă treci *dincolo*, şi Hurs să-mi dea drept recompensă o fermă. Aşa a fost înţelegerea dintre noi sau nu ?

Un tremur străbătu trupul lui Naumîsnik, ca şi cînd ar fi presimţit ceva rău. Era un lucru ciudat, fiindcă de obicei ştia să se stăpînească şi să-şi păstreze calmul. Cerpakevici îşi dădu pe faţă firea lui violentă. Stătea în picioare cu pumnii strînşi, tuşea în răstimpuri şi scuipa într-o tufă. Nu-l lăsă pe Naumîsnik să sfîrşească.

— E adevărat, am încheiat o asemenea înțelegere cînd am fost aici rîndul trecut. Acum însă situația s-a schimbat. Ți-am mai spus, nătăfleț ce ești, că astăzi nu-i mai sperii cu avarii și explozii. Rămîi aici și așteaptă să ți se comunice pe cine trebuie să trimiți pe lumea cealaltă. Numai după aceea, eu sau altcineva o să te trecem *dincolo*, să săruți mîna lui Hurs pentru ferma ce ți se va da.

— O merit și în clipa de față.

— Nu zic că n-o meriți, numai că în loc să provoci o explozie la o mașină, ai să faci să dispară un om. Aceasta e fapta cu care ai să-ți închei misiunea.

— Să facem o învoială scrisă.

— Cui vrei s-o arăți ? Poate ai de gînd să mă dai în judecată ? Ha ! Ha !

— Ești un ticălos ! Știi bine cît m-am străduit ; am la mine o mulțime de material.

— Dă-l încoace !

— Nu ! Voi pleca împreună cu tine.

— Vei rămîne aici ! Am uitat să-ți mai spun ceva ; caută un om de nădejde care să te înlocuiască.

Naumîsnik își luă seama : el, care niciodată nu-și pierdea cumpătul, acum lăsase frîu liber nervilor. Își încordă voința și reuși să se calmeze. Apoi aruncă o privire lui Cerpakevici.

— N-am pe cine pune în locul meu. Trimite tu alt om. De altfel, eu nici nu mai pot rămîne aici. Ce-aș mai putea face, de vreme ce nu mai sînt Naumîsnik ?

— De ce te-ai lăsat descoperit ?

— Am făcut tot ce am putut, aşteptînd venirea ta. Am dărîmat casa cojocarului, să nu aibă unde locui şi să nu dau nas în nas cu el, ca să mă recunoască. Cînd colo, s-a stabilit chiar aici. L-am aruncat de pe schelă şi totuşi a scăpat cu viaţă. Apoi mai e cineva care mă cunoaşte.

— Cine ?

Zosia, nevasta lui Tvoriţki. (Cerpakevici tresări). Tvoriţki a intrat la apă ; se obişnuise să ia castanele din foc cu mîinile altuia.

— Stă la popreală ?

— La popreală.

— Ştii cîţi bani erau acolo ?

— Cîţi ?

— Aproape o jumătate de milion. Mi-am zdrelit umerii pînă am izbutit să car banii, măcar că eram doi care duceam povara. În drum, am furat o pereche de cai şi am încălecat. În noaptea aceea am făcut vreo treizeci de verste, dacă nu mai mult. Apoi am lăsat caii în voia Domnului şi ne-am continuat drumul pe jos... Va să zică, Tvoriţkaia e aici ? Dacă-i aşa, nu numai tu, dar mai ales eu nu trebuie să mai întîrzii o clipă pe-aici !

— Aşa cum arăţi acum, n-o să te recunoască. Şi-apoi, au trecut atîţi ani !...

— O să mă recunoască sau nu, vorba e că nu pot să mai rămîn aici. Nu-i de glumă, îţi dau dreptate. Tu ai să mai stai aici o lună. Între timp va veni un om să te înlocuiască. Pînă una-alta, dă-mi materialul pe care l-ai adunat.

— Omul acela poate veni şi după plecarea mea. Umbli cu şoalda, asta-i ! M-ai mînţit cînd

mi-ai spus că Hurs o să-mi dăruiască o fermă drept răsplată pentru că i-am slujit cu credinţă.

— Atunci fă cum vrei. N-ai decît să rămîi aici ca deschiaburit. Acolo ai putea deveni ceea ce ai fost altădată, dar pentru asta va trebui să nu ieşi din cuvîntul meu.

— Nu te cred !

— Iar te înfurii ? Să ştii că nu-ţi stă bine.

— Cum să rămîn aici ? N-ai spus tu însuţi adineaori că-mi dai dreptate ?

— Aşa mai merge, vorbeşte liniştit, fără să împroşti scuipat, poate că în felul acesta vom ajunge mai curînd la o înţelegere.

— O să plecăm de aici împreună, de-a dreptul *dincolo*.

— Asta nu-i chiar aşa de uşor, ai două fete.

— Cînd am făcut înţelegerea cu tine, n-aveam copii ?

— Bine, am să te trec *dincolo,* dar mai rămîi aici o lună pînă vine un altul...

— Nu rămîn...

— Fie şi aşa. Informaţiile cînd mi le dai ?

— O să le predăm împreună.

— Împreună ? Bi-ne ! Să ştii însă că n-ai să pupi ferma niciodată.

— Hurs o să aprecieze munca mea.

— Mai întîi *eu* trebuie să-ţi apreciez munca, şi pe urmă Hurs.

— Cum s-ar zice, pînă la Dumnezeu te mănîncă sfinţii.

— Mai curînd : pînă la Hurs, eu îţi sînt şef. Sau îmi predai materialele imediat, sau...

— Sau o să mergem împreună să le predăm, sau le predau eu singur şi atunci...

Naumîsnik făcu o pauză prelungită. Căuta cuvîntul potrivit, care să-l ardă mai bine pe Cerpakevici. Dar pe neaşteptate acesta îi răspunse :

— Bine. Am să plec fără informaţii şi am să spun că n-ai isprăvit nimic. Să ştii însă că fără mine n-ai să poţi trece *dincolo*.

— Ba am să trec ; şi am să le spun c-ai omorît pe cel mai bun dintre oamenii voştri.

— Pe cine ? întrebă Cerpakevici, uitîndu-se drept în ochii lui Naumîsnik.

— Cum pe cine ? Pe Sedas !

Naumîsnik nu se aştepta ca vorbele lui să-l zguduie atît de puternic pe Cerpakevici. Vorbise la întîmplare, fără să creadă ce spune. Într-adevăr, de ce l-o fi omorît Cerpakevici pe Sedas ? Dimpotrivă, ar fi trebuit să-l apere de primejdie, să-i dea o mînă de ajutor. Naumîsnik auzise de asemănarea cadavrului cu Sedas şi bănuia că ucisul trebuie să fie el. Îşi zicea : mergeau noaptea cu banii furaţi de la bancă, i-au atacat probabil nişte bandiţi, şi în încăierare l-au ucis pe Sedas. Cerpakevici, mai voinic şi mai tînăr, a izbutit să fugă cu banii. Acum adusese vorba despre Sedas, socotind că Cerpakevici nu va izbuti să convingă pe Hurs că nu-i el ucigaşul. Şi iată că vorba pe care o aruncase avea un efect surprinzător asupra lui ! Naumîsnik îl văzu cum s-a îngălbenit. Ce-i drept, n-a durat decît o clipă ; Cerpakevici îl înşfăcă de guler şi-l strînse cu atîta putere, că i se tăie respiraţia. Naumîsnik se smuci şi-i dădu un brînci. Cerpakevici se clă-

tină, dar nu-şi pierdu echilibrul. Strînse buzele, şi fălcile i se mişcau dintr-o parte în alta.

— Va să zică, tu l-ai ucis ? ! şuieră Naumîsnik printre dinţi.

Cuvintele „va să zică" îl făcură pe Cerpakevici să priceapă că adversarul său mai mult bănuia decît avea o certitudine. Naumîsnik la rîndul lui îşi zicea : „Chiar dacă nu l-a omorît el, am să susţin cu tărie că el e ucigaşul. Să dovedească singur că nu-i aşa ! N-o să poată dovedi şi o s-o lase mai moale."

Cerpakevici se hotărî să schimbe tactica. Îşi suflă nasul, scoase din buzunar o ţigară — lui Naumîsnik nu-i oferi — apoi o aprinse şi scuipă într-o parte.

— Ptiu, cîine ce eşti ! Minţi, dobitocule ! Să nu te joci cu asemenea vorbe !

— Nu mă joc cu vorbele, spun adevărul.

— Dovedeşte !

„Se înfurie, înseamnă că am nimerit bine", se gîndi Naumîsnik.

— Uite ce este, zise el, eu ştiu precis că-i adevărat. Există un om care a văzut ; deocamdată tace, dar s-ar putea să-şi dea drumul la gură.

— Unde-i omul ăsta ?

— *Dincolo.*

— Cine-i ?

— Ai vrea tu să-ţi spun !

Naumîsnik născocise povestea cu omul care a văzut, ca să-l aibă pe Cerpakevici la mînă. Acesta se silea să nu se dea de gol, totuşi atitudinea lui îl făcu pe Naumîsnik să ajungă la convingerea că el l-a omorît pe Sedas.

Nu izbuteau nicidecum să ajungă la o înțelegere. Naumîsnik nu vroia să-i dea informațiile culese, iar Cerpakevici voia să le aibă, lăsîndu-l pe Naumîsnik pe loc, pînă cînd îl va schimba cineva. Așa îi poruncise șeful său. Pe de altă parte, Naumîsnik îl punea pe Cerpakevici în dependență față de el. Trecuse de amiază cînd ajunseră, în sfîrșit, să vorbească mai liniștit. Totuși, din cînd în cînd izbucneau între ei adevărate explozii de furie.

După ce și-au spus tot ce aveau pe inimă, s-au mai potolit, dîndu-și seama că-i leagă în realitate aceleași interese și aceleași năzuințe. Oricum, se aflau amîndoi într-o țară care le era străină, unde oamenii gîndeau altfel, unde ideile, chiar și ale celor mai înapoiați, mai întunecați și mai inconștienți, luaseră o altă orientare ; unde cele mai înrădăcinate concepții ale lumii vechi căpătaseră o nouă structură, adeseori cu totul protivnică celei de altădată. Naumîsnik le vedea toate acestea cu ochii săi, și totuși, după atîta trecere de vreme nu renunțase nici un moment la visul său scump de a deveni iarăși ceea ce fusese cîndva. Abia după ce neînțelegerea lui cu Cerpakevici luă un ton mai potolit, își dădu seama limpede că se afla încercuit de o lume care îi era ostilă. Nici Cerpakevici nu era liniștit. În comparație cu toate celelalte probleme, Naumîsnik îl îngrijora cel mai puțin. Se simțea mult prea departe de pămîntul unde se putea mișca în voie ; îl despărțeau de el mai bine de-o sută de verste. Aici, alături de Naumîsnik, i se părea că se află pe o insulă singuratică în jurul căreia

se zbuciumau valurile. Astfel, atît Naumîsnik cît şi Cerpakevici îşi dădură seama, după discuţia violentă pe care o avuseseră că, în definitiv, pot să stea de vorbă ca doi prieteni, ca doi buni prieteni, păstrînd, ce-i drept, o anumită rezervă de viclenie unul faţă de celălalt. Acest substrat de vicleşug se ascundea în întrebarea pe care Naumîsnik i-o puse lui Cerpakevici, şi cu care a început discuţia lor prietenească.

— Eu am ştiut din capul locului cine l-a ucis pe Sedas. Dar ce mă priveşte pe mine ! Am destule pe cap şi aşa ! Uneori îmi ziceam totuşi că n-avea nici un rost să-l omori pe Sedas.

— Dacă vrei să ştii, nici n-am vrut să-l omor. Mi-am ieşit din fire şi l-am lovit cu un lemn noduros care mi-a căzut sub mînă. Mă înşfăcase de gît, începuse să mă zgîlţîie şi să strige ca un nebun. Îţi dai seama ce înseamnă să faci gălăgie într-un moment ca acela. Puteau să ne dea de urmă şi să cadă în baltă toată treaba ! Ce era să fac ? Am apucat ce mi-a căzut sub mînă şi l-am pocnit ; dar numai după ce m-a înşfăcat de gît. L-am nimerit în cap, lîngă ureche... S-a prăbuşit şi şi-a dat duhul. L-am tîrît din drum şi l-am lăsat să lunece la vale spre rîu. Ce să-ţi spun, abia mă ţineam pe picioare de oboseală. Am luat totuşi banii pe care îi ducea şi i-am pus la un loc cu cei ce-i aveam asupra mea. Povara se făcuse cumplit de grea ; unde mai pui că mi se sleiseră puterile luptîndu-mă cu dobitocul acela bătrîn... Între timp începuse să se lumineze de ziuă. Ca să nu cad din picioare, m-am aşezat pe o cracă să-mi trag răsuflarea, dar craca s-a

rupt şi am rămas acolo, sub copac. M-am lungit, am pus banii sub cap şi am tras sub mine muşchiul de primprejur. Am stat culcat toată ziua, iar cînd s-a înserat, am plecat, luînd cu mine o parte din bani, ca să pot dovedi că lovitura reuşise. Aveam de mers cale lungă, trebuia să mă grăbesc, dar, ca un făcut, drumul era tot mai rău. Peste două zile mă aflam *dincolo*.

— Spune-mi acum cinstit : cînd te hotărîseşi să pleci pentru totdeauna — ştii, atunci cînd ai poposit două zile în casa mea — ce mai aşteptai, dacă erai sigur că n-ai să te mai întorci înapoi ? Pe cine căutai, cînd se putea trece aşa de uşor de partea cealaltă ? Drumul era liber. Eu ţi-am spus, dacă mai ţii minte, că eşti pîndit numai în preajma fermei. Ce mai aşteptai ?

Cerpakevici oftă înainte de a-i răspunde.

— Eşti un mare porc de cîine ! Adu-ţi aminte cum te-ai purtat atunci cu mine, ba chiar şi astăzi, aici ? Ce să spun, frumos te-ai mai purtat ! Şi cînd te gîndeşti că noi trebuie să ne sprijinim unul pe altul...

— Aşa zic şi eu !

„Să încerc să-i vorbesc prieteneşte, poate că-mi dă informaţiile. Ce rost are să născocesc fel de fel de fleacuri şi să-l mint ?" se gîndi Cerpakevici şi zise :

— Tocmai din pricina aceasta s-a iscat buclucul cu Sedas. Bătrînul îşi ieşise cu totul din minţi. Cînd s-a luat hotărîrea să fie trimis împreună cu mine încoace, bănuiam că trebuie să fie ceva la mijloc. Mă tot întrebam : ce rost are să pui pe drumuri un om bătrîn ? Călătoria era anevoioasă,

plecam în necunoscut. În loc să stea acasă, în loc să se învîrtească pe lîngă panii lui, sau să adulmece dacă a pătruns spiritul bolşevic printre ţărani şi să raporteze cui se cuvine, moşneagul s-a hotărît să plece la drum. Abia pe urmă am aflat că s-a milogit aproape o jumătate de an ca să fie trimis cu mine. În felul ăsta îi era mai uşor să treacă graniţa, avea cine să-i arate calea. Interese mari îl făceau să revină pe meleagurile acestea. De altfel, şi eu aveam neapărată nevoie să mă abat pe aici. Ce mai încoace-încolo, îţi voi spune deschis pentru ce. Venind într-un rînd acasă, pe vremea cînd stăteam ascuns în pădure, tata mi-a arătat un loc sub părul cel bătrîn şi mi-a spus : „Mîine am să îngrop aici o oală cu aur. Banii aceştia o să-ţi prindă bine oricînd. Poţi să pierzi tot ce-ai agonisit, dar aurul să-l păstrezi, să nu-l scapi din mîini !"

— Ţi-a vorbit drept, încuviinţă Naumîsnik.

— Ei, bine, de aceea am mai întîrziat, cînd detaşamentul lui Nazarevski mă urmărea pas cu pas ; nu m-a slăbit pînă la graniţă. Vroiam să prind un moment potrivit ca să dezgrop oala cu aur, pe urmă puteam să plec oriunde îmi dorea inima ! Nici nu m-aş mai fi întors vreodată încoace. Aveam de gînd să deschid o prăvălie mare sau să iau în arendă o moşie. Dar n-am izbutit să iau oala — dacă îţi aduci aminte, chiar tu mi-ai trimis vorbă că ferma e păzită de ostaşi din Armata Roşie. A trebuit să plec cu mîna goală, şi cum crezi că mi-a mers ? Multe praguri am bătut, căutînd de lucru, m-am milogit pînă şi de cel din urmă arendaş să-mi facă

un rost oarecare, în vreme ce aici aveam îngropat sîngele părintesc, aurul agonisit cu sudoarea frunții ! Am primit să intru în slujbă la Hurs, numai ca să pot veni aici să iau ce-i al meu. Cînd am pornit încoace cu Sedas, el mi-a spus pe drum : „Să știi că sub părul vostru se află îngropat aurul meu. Cînd țăranii m-au alungat și au venit bolșevicii, n-am mai avut timp nici să-l iau cu mine, nici să-l ascund. Abia am izbutit să mă abat pe la taică-tău și să-i vorbesc, iar el mi-a răspuns că a și îngropat aurul meu și mi-a arătat și locul unde anume." Așa mi-a spus Sedas. După ce-am isprăvit chestia cu banca, urma să ne abatem amîndoi pe la ferma noastră și să ne dezgropăm fiecare oala lui cu aur. Pentru Sedas aurul acela rămăsese singura lui salvare ; era bătrîn, iar panul cu care fugise nu mai avea nici un ban. Unde mai pui că oameni de teapa lui Sedas sînt acolo cu duiumul și nu fac altceva decît să taie frunze la cîini. Banii aceia i-ar fi prins bine bătrînului, poate chiar și panului... Mai știi ? El face parte din aceeași organizație ca și Hurs, dar una este descurcărețul milionar Hurs și alta-i panul cu pricina. Pe scurt, ne-am dus cu Sedas la ferma noastră. Era aproape de miezul nopții. Cînd ne uitam, ia părul de unde nu-i ! Nu se mai cunoștea nici drumul cel vechi, care ducea la fermă, nici hatul lat pe care creștea părul cel bătrîn. Am recunoscut locul numai după buturugă. Ne-am apucat să săpăm. Eu țineam minte foarte bine locul unde îngropase tată-meu oala cu aur.

— Mai repet o dată — eşti un mare porc de cîine ! îl întrerupse Naumîsnik. Nu mi-ai suflat o vorbă despre toate acestea cît ai stat în casa mea. Te temeai c-am să-ţi iau aurul ?

— Nu cumva faci pe supăratul ?

— Mie nu-mi trebuie banul altuia. Ei, şi ce-a fost mai departe ?

— M-am apucat să sap în locul ştiut, dar degeaba, n-am găsit nici urmă de oală. Măi, drăcie, îmi zic, o fi încurcat lucrurile tata, mi-o fi spus greşit... Sedas mi-a luat hîrleţul din mînă zicînd : „Odihneşte-te puţin, să sap eu unde-i oala mea." Zis şi făcut, a vîrît hîrleţul în pămînt de vreo două ori şi numai ce-l aud şoptind : „Este ! Oala mea legată cu sîrmă !" Şi de bucurie a început să cînte. „Bănuţii mei frumuşei, aţi stat cuminţi şi m-aţi aşteptat !" M-am apucat din nou să sap de jur împrejurul buturugii, dar în zadar. Am scormonit pămîntul vreo două ceasuri, dăduseră glas cocoşii, dar banii tufă !" Se vede treaba că tata a greşit, chibzuiam eu, i-a îngropat în cealaltă parte, iar acum i-a găsit Sedas !" Sînt sigur că aşa a fost...

— Dacă n-a fost aşa ?

— Altfel cum ?

— Unde sînt atunci banii lui Sedas ?

— Mai întîi că şi oala noastră era legată cu sîrmă. Al doilea, tata nu mi-a pomenit niciodată de banii lui Sedas. Bătrînul care pusese oala pe buturugă bîţîia din tot trupul, plescăia din buze şi cînta înainte, ticălosul : „Bănuţii mei frumuşei, aţi stat cuminte şi m-aţi aşteptat !..." „Uite ce e, i-am zis eu, poftim hîrleţul şi caută-ţi banii !"

„Cum vine asta ?" s-a mirat el. Eu am luat oala subsuoară, mi-am aruncat pe umeri sacul cu banii băncii şi i-am spus : „Eu te aştept, dumneata mai caută, pentru că banii ăştia sînt ai mei, nu-s ai dumitale !" Sedas a început să ţipe ca un turbat. Văzînd aşa, am plecat, iar el s-a luat după mine. Am apucat pe marginea pădurii şi am ieşit la cărarea de pe malul rîului... Ce mai încoace-încolo, amîndoi trebuie s-o ştergem de aici cît mai repede. Mă gîndesc numai pe cine să las în locul tău ?

— Nici eu nu mai pot să aştept să vină cineva să mă înlocuiască, sub nici un motiv.

— Bine, ştiu. O să facem cum vrei tu, o să plecăm împreună. Ai multe informaţii ?

— Mai puţine decît bancnotele de la bancă. Au să fie mai uşor de dus.

— Trebuie să le coasem în căptuşeala hainei mele. Oare cînd să facem operaţia asta ? Eu zic s-o facem la noapte ; cel mai tîrziu mîine, la căderea serii, trebuie s-o luăm din loc.

— Sînt cusute în haina mea.

— Atunci să mi-o dai s-o îmbrac eu. E mai sănătos ca fleacurile astea să fie asupra mea.

— De ce ? Pot să fie şi asupra mea.

— Aici toată lumea te cunoaşte, pe mine nu. *Dincolo* sînt eu cunoscut, iar tu, nu.

— Nu-i nimic, vom fi împreună, şi aici, şi acolo.

— Măi, da greu mai eşti de cap ! Păi eu nu spun acelaşi lucru ? Numai că materialul trebuie să fie asupra mea.

— De vreme ce vom fi împreună, e ca şi cînd materialul ar fi asupra ta.

— Ţi-e teamă c-am să te las aici ? N-ai încredere în mine ?

— De ce să n-am încredere ? Adineaori, după cît mi s-a părut, vorbirăm prieteneşte...

— Ţi-am mărturisit lucruri pe care nu le-am spus nimănui. Poţi să-ţi dai seama ce însemni în ochii mei ! Ce-i drept, eşti ceva mai în vîrstă ca mine, dar adu-ţi aminte, ce bine ne înţelegeam noi, cu adevărat ca doi buni vecini, pe vremea cînd aveam fermă ? Să ştii c-o să te ajut şi cînd vom trece *dincolo*. Crezi că acolo o să-ţi meargă din plin chiar de la început ? Că Hurs o să-ţi dea fermă cum ai să pici ? Şi să nu te aştepţi la cine ştie ce fermă. N-ai să ajungi niciodată la starea pe care o avea tatăl meu înainte de război. Nici măcar argat n-ai să poţi ţine oricînd !

— Fie cum o fi... măcar să semene cît de cît cu ceea ce a fost odinioară.

— Cu ce a fost odinioară ? Odinioară înseamnă ceea ce a trecut, iar ce a trecut nu se mai întoarce ! Aşa că nu te mai gîndi. Poate am să te iau asociat la întreprinderile mele negustoreşti. Am de gînd să deschid un restaurant şi o mezelărie, dar nu pe aceeaşi stradă. O să am nevoie de un om de nădejde ca tine.

— Nu, eu vreau o fermă.

— Mă rog ! Numai că trebuie întîi s-o meriţi.

— Mi-am împlinit sarcina şi o merit.

— Uiţi că *eu* trebuie să-ţi dau recomandaţia.

Naumîsnik nu se mai putu stăpîni şi se hotărî să spună lucrurilor pe nume :

— Informaţiile mele vor ţine loc de recomandaţie !

— Iar ridici glasul ; eu îţi vorbesc liniştit. Tu, care n-ai stat decît aici, n-ai cum să cunoşti rînduielile de acolo.

— Eu nu mai sînt un băieţandru şi nici nu-s prost.

— În cazul acesta trebuie să ştii că oamenii de acolo, din pricina invidiei şi a răutăţii se mănîncă între ei ca fiarele. Uite, eu deocamdată am o slujbă şi n-am să duc grija zilei de mîine cînd m-oi lepăda de ea fiindcă am un capital moştenit de la taică-meu. Tu ce ai ? Oricum ai suci-o, oricum ai învîrti-o, tot pe lîngă mine va trebui să te oploşeşti. Eu ştiu multe, dragul meu, sînt trecut prin ciur şi prin dîrmon ! Au să-ţi smulgă bucăţica de la gură, dacă n-ai s-o ţii bine cu dinţii, sau dacă n-ai să vîri tu pumnul în gura altuia.

— Nu mă îndoiesc că e aşa ; aşa a fost dintotdeauna şi va fi cît va dăinui lumea. Mi-aduc aminte, cum îi repeta răposatul taică-tău vorbele acestea văcarului, dobitocului de Mihal Tvoriţki. Îl învăţa cum trebuie să trăiască. Numai că prostul nu s-a priceput să-i folosească învăţămintele... Auzi dumneata, să-i cadă pleaşcă un asemenea noroc, atîta bănet, şi să intre în bucluc prostește...

— Dă-l naibii ! Nu trebuie să-ţi fie milă de asemenea lepădături...

— Nici nu mi-e ; dac-ai şti ce pui de lele e acest Tvoriţki... Într-o zi, mai avea caş la gură, s-a apucat să mă tragă de limbă ce-am făcut cu

grînele pe care tu cu taică-tău le-aţi ascuns la mine. I-am tras o săpuneală de i-au mers fulgii !

— Atunci cum rămîne, cînd îmi dai haina cu hîrtiile ?

— Asta-i bună ! Mi se pare c-am vorbit lămurit !

— Şi eu am vorbit lămurit ! (Cerpakevici sări în sus.) Fără mine n-ai să poţi izbuti. Repet, eu trebuie să te recomand. Timpul e scump, trebuie să ne grăbim, iar tu mă faci să-mi bat gura atîta ! Trebuie să te ţii de mine, eu cunosc acolo toate intrările şi ieşirile, fără mine ai să te pierzi. Ei, pe lumea asta se pot întîmpla multe ! Crezi că Hurs e chiar atît de convins de reuşita lui ? Se zice că la o şedinţă secretă ar fi declarat că s-ar putea ca în viaţa lui să mai fie nevoit să pribegească dintr-o ţară în alta, şi poate nu numai o singură dată.

— De ce ?

— Din cauza revoluţiei.

— Ei, el e Hurs, iar noi sîntem nişte oameni simpli, neînsemnaţi. Ca probă, de cînd stau eu aici ?... şi, slavă Domnului...

— Da, frăţioare, însă dacă acolo s-o stîrni revoluţie, apoi n-o să fie de glumă ! Poporul s-a sălbăticit, totul freamătă, fierbe, deşi în aparenţă pare să fie linişte.

Abia vorbele acestea îl convinseră pe Naumîsnik, El se adînci în gînduri, tăcut. Cerpakevici urmă :

— N-avem timp de gîndit ! Să sfîrşim cu pălăvrăgeala ! Ajunge ! Spune-mi unde şi cînd ai să-mi dai...

— Voi veni deseară aici, sau mai bine să pornesc la noapte la pescuit? Să iau o luntre...

— Bine, ia o luntre. În ce loc ai de gînd să opreşti?

Se ridicară încet de jos şi porniră agale. Făcură aşa vreo trei sute de paşi, pînă în locul unde se sfîrşeau tufişurile şi începea poiana. Cerpakevici trebuia să rămînă cîtva timp acolo, iar Naumîsnik să-şi continue drumul spre casă, fără grabă, ca orice vînător încercat. Deodată, se opriră. Un om stătea pe malul rîului, chiar lîngă apă. Era desculţ. Cizmele lui mari, cu carîmbi lungi şi pline de praf zăceau alături de el. Astfel de cizme poartă numai vînătorii sau muncitorii care seacă bălţile. Omul îşi dezbrăcă tacticos haina, aruncă şapca pe iarbă şi-şi sumecă mînecile. Apoi se aplecă spre apă, scoase o bucată de săpun din buzunar şi se apucă să-şi spele faţa. Cerpakevici a băgat de seamă că Naumîsnik se trăsese după un tufiş, de unde urmărea cu luare-aminte pe străin. După felul cum îl privea şi după expresia figurii, Naumîsnik părea mirat, aproape tulburat.

— Cine-i ăsta? îl întrebă Cerpakevici.

Naumîsnik nu-i răspunse îndată; inima îi zvîcnea, străpunsă de o nouă îngrijorare. „Chiar astăzi trebuie s-o şterg de aici! îşi zicea în gînd. Cerpakevici trebuie să mă treacă *dincolo*. Documentele n-am să i le dau; nu de alta, dar e în stare să fugă fără mine. A mai apărut un om care mă cunoaşte! Se strînge cercul, au început să apară din toate părţile... Dacă mă vede şi ăsta... Doamne, ce-o fi făcînd aici?..."

Astfel de gînduri îl frămîntau pe Naumîsnik şi puţin a lipsit să nu le rostească cu glas tare. Stătea nemişcat, încremenit. Cerpakevici îl trase de mînecă.

„N-am să-i dau hîrtiile ! Mai bine să-l am eu pe el în mînă, decît el pe mine !" hotărî cu tărie Naumîsnik.

— Cine-i ăsta ? De ce te uiţi aşa la el ? îi repetă întrebarea Cerpakevici.

— Cum cine ? Nu-l recunoşti ? îi şopti Naumîsnik la ureche, pe un ton plin de mustrare, de furie şi de îngrijorare totodată.

— Spune-mi odată, cine-i ?

— Mihal Tvoriţki !

— la te uită cum arată ! Ei, degeaba te înfurii, cum era să-l recunosc ? Cînd am plecat de acasă nu era decît un mucos, şi de atunci nu mi-a mai fost dat să-l văd.

III

Mihal Tvoriţki nu mai înceta cu spălatul. În sfîrşit, se aşeză pe iarbă, îşi încălţă cizmele şi îşi răsuci o ţigară. Un observator atent ar fi băgat de seamă că omul încearcă să-şi biruie emoţia de care era cuprins. De la rîu porni cu un pas domol. Se vedea totuşi că se stăpîneşte ; privea cu luare-aminte fiecare „ochi al dracului" întîlnit

în cale, iarba şi stufărişul, cu toate că grozav ar fi vrut să închidă pleoapele pentru a-şi urmări mai bine gîndurile. În spate ducea, legată în cruce cu o sfoară, o boccea în care îşi avea lucrurile. Tvoriţki trecu pe lîngă tufişul în dosul căruia se pitiseră Cerpakevici şi Naumîsnik, apoi intră în pădure. Cei doi îi văzură de aproape faţa arsă de soare şi de vînt ; auziră scîrţîind cizmele lui. După ce străbătu pădurea, Tvoriţki se trezi în faţă cu priveliştea şantierului. Era o zi nelucrătoare, cu mişcare puţină. Pe primul plan se zărea ceva care aducea cu răscrucea străzilor unui oraş ; casele nu erau însă terminate, iar în depărtare se vedeau blocuri de locuinţe. Mihal fusese aici numai o singură dată, în ziua cînd i se judecase procesul, dar nu văzuse şi nu reţinuse nimic. Urcă încet colina, pe care erau rînduite sau aruncate de-a valma diferite materiale de construcţie, şi se îndreptă spre corpul principal al centralei electrice, unde întîlni cîţiva oameni. Mihal îi întrebă încotro se află barăcile şi o luă într-acolo. Deschidea uşă după uşă, dar nedînd peste nici un chip cunoscut, mergea mai departe. În sfîrşit, deschise uşa unei încăperi din capătul coridorului. Un om stătea lungit pe pat cu mîinile încrucişate sub cap şi se uita pe fereastră. Nu întorsese capul cînd Mihal ciocănise la uşă.

Tvoriţki trecu încet pe lîngă paturi şi se opri în faţa omului de pe pat.

— Bună ziua ! zise el.

— A ! Tvoriţki ! Ai şi venit ? De ce te grăbişi ? Aveai un concediu de două săptămîni şi n-ai stat decît patru zile...

— Aţi început să lucraţi ?

— Nu, de mîine. De ce te-ai întors atît de repede ?

— Să vezi cum stau lucrurile. Eu habar n-aveam că nevastă-mea e aici şi lucrează pe şantier. Şi copilul e cu ea.

— Nu ştiai ? Ia te uită ! Te-au trimis la muncă pe şantier să-ţi faci zilele ce ţi-au mai rămas pînă la împlinirea termenului. Fiindcă ai fost evidenţiat, ţi s-a dat un concediu de două săptămîni ca să te duci acasă să-ţi vezi familia, şi, cînd colo, familia ta era aici... Evidenţiatul nostru a luat-o pe jos tocmai pînă la mama dracului ! He-he...

— De ce pe jos ? M-am dus cu trenul. Unde-s băieţii noştri ?

— S-au împrăştiat care încotro ; unii s-au dus la pescuit, alţii sînt în pădure... Zici c-ai ajuns acasă şi ai găsit lacătul la uşă ?

— De ce să fie lacătul la uşă ? Acolo locuiesc oameni.

— Cum adică, nevastă-ta a vîndut casa ?

— Nu ştiu, nu i-am întrebat. Îndată ce mi-au spus că familia mea e aici, am şi luat-o din loc. Şi pe-acolo s-au schimbat toate... Nu ştii cît îi ceasul ? Afară vremea se cam burzuluieşte... De unde să iau olecuţă de apă, aş vrea să-mi rad barba.

Mihal Tvoriţki se aşează la o măsuţă şi se apucă să se bărbierească. Între timp, tovarăşul său scoase o carte de sub pernă şi începu să citească. Nimic nu tulbura liniştea odăii. Tvoriţki căuta să-şi stăpînească emoţia. Nu mai văzuse de mult

nici pe Slava, nici pe Zosia. Ura lui împotriva Zosiei dispăruse. Era stăpînit de un sentiment destul de nelămurit : pe de o parte se simţea ruşinat, iar pe de alta tot îi mai purta pică nevestei lui că nu-l cruţase atunci.

După proces, îndată ce a ajuns la locul de osîndă, Mihal s-a apucat cu rîvnă de muncă. Găsea, muncind, o adevărată mîngîiere, care îl ajuta să se elibereze de gîndurile mohorîte ce-l copleşeau în răstimpuri. Afară de aceasta, datorită sîrguinţei cu care îndeplinea tot ce i se dădea să facă, Mihal Tvoriţki şi-a însuşit cu uşurinţă mai multe meserii şi, drept urmare, i se încredinţase conducerea cîtorva sectoare de muncă. La început, aceasta îl cam stînjenea, prefera să stea retras într-un ungher liniştit şi ascuns, să cioplească vreun buştean, sau să sape pămîntul. De obicei, era mohorît şi tăcut, rareori se înviora şi simţea nevoia să stea de vorbă cu cineva, să povestească, să se afle în mijlocul oamenilor. Aceasta i se întîmpla în clipele cînd se gîndea la Slavocika şi-şi aducea aminte de „darul" pe care îl păstra cu sfinţenie pentru ea. Pînă la proces îl ţinuse numai pentru el, dar după judecată îşi schimbase gîndul ; se hotărîse să-l tăinuiască pentru ea, iar peste mulţi ani, cînd Slavocika se va face mare, să i-l dea. Fiica lui îi va fi recunoscătoare că i-a purtat de grijă. Gîndul acesta îl tulbura adînc şi-i trezea un sentiment care a tot crescut pînă a ajuns la culme, pentru ca apoi să înceapă, încetul cu încetul, să scadă. În lumina ideilor noi, planul lui frumos devenea din ce în ce mai puţin atrăgător ; îi ve-

nea totuşi greu să se despartă dintr-o dată de ceea ce încolţise şi prinsese rădăcini în mintea lui încă din copilărie. Încredinţîndu-i-se tot mai des conducerea unor anumite sectoare de muncă, Tvoriţki începu să se dezobişnuiască de ungherele liniştite şi întunecoase, care înainte îi plăceau atît de mult.

El şi încă vreo cincizeci de tovarăşi de-ai lui fuseseră trimişi la lucru pe şantier. I se apropia sfîrşitul osîndei, iar munca lui sîrguincioasă scurtase în fiecare zi termenul cu alte cîteva zile. Lucrările unde muncise pînă atunci se sfîrşiseră şi i se dăduse un concediu, după care trebuia să se prezinte la noul loc de muncă. Inima lui Mihal palpita de emoţie, cînd pornise spre locul unde îşi avea casa. Nu-şi făcea iluzii. Ştia că nu-i va fi uşor să ajungă la înţelegere cu Zosia, deşi acum dorea acest lucru. Îi era dor de copil, pentru care păstrase în taină „darul". Nădăjduia că grija pentru fetiţă îl va ajuta să arunce o punte între el şi Zosia. („La urma urmei, faptele lui n-au făcut rău decît duşmanului ! Cine poate să spună că nu se gîndeşte la viitorul copilului său?")

Iată-l ajuns pe meleagurile unde trăise altădată. Pe unde treceau drumurile vechi, se vedea acum cîmpia arată ; drumuri noi fuseseră tăiate, pe unde mai demult nu erau. Ici-colo, se zăreau construcţii noi şi, privind în toate părţile, Mihal s-a trezit, în sfîrşit, în faţa căsuţei lui. Era seară. În casă ardea lampa. El aruncă o privire pe fereastră, crezînd c-o va zări pe Slava, dar cînd colo, văzu nişte chipuri necunoscute. Cîţiva oameni şedeau în jurul mesei şi o femeie le servea

cina. Doi copii (fetiţa era cam de o vîrstă cu Slava) strigau pe întrecute femeii :

— Mamă, mie mai întîi !

Mihal Tvoriţki se depărtă de fereastră. În clipa aceea un bărbat ieşi din tindă. Mihal îl întrebă :

— Aici locuieşte Tvoriţkaia ?

— Nu, răspunse omul, a stat aici, dar a plecat la Dve Hatî, lucrează pe şantierul centralei electrice.

— Aici cine locuieşte ?

— Eu. Sînt fierarul colhozului. Mai înainte am lucrat la colhozul de dincolo de pădure, dar m-am mutat, fiindcă aici nu era fierar ; acolo a rămas fiu-meu. Da dumneata cine eşti ?

— Eu sînt de la oraş, am treabă cu Tvoriţkaia.

— Ehe, drumeţule, oamenii de pe aici au uitat de familia Tvoriţki... E mult de cînd au plecat de pe aici... Intră în casă, frăţioare, să înnoptezi la noi, n-o să faci calea-ntoarsă acum asupra nopţii.

Tvoriţki intră în casă. Văzu că odaia era poditä şi din ea se despărţise o cămară, printr-un perete de scînduri.

— Stăm înghesuiţi ca într-un coteţ, zise omul. Ce bordeie se mai făceau înainte !

Tvoriţki se aşează la masă cu el, apoi se rugă să-l lase să doarmă undeva la arie, numai de-ar fi acolo ceva paie. Stăpînul casei îl duse pînă la arie şi-i ură noapte bună. Tvoriţki nu putea să adoarmă. Deasupra porţilor se zărea cerul înstelat. Iată stîlpul pe care îl cioplise cu mîinile lui şi tot cu mîinile lui îl bătuse în pă-

mînt. Lîngă stîlpul acesta stătea Zosia, cînd a aruncat cu toporul în ea şi a rănit-o la umăr.

Mihal stătu culcat vreo două ore. De jur împrejur stăruia o linişte adîncă — toţi dormeau duşi. Se ridică în picioare şi aprinse un chibrit. Pe jos erau cîteva scînduri, unele lungi, altele mai scurte. Stinse chibritul, găsi pe pipăite scîndurica cea mai scurtă şi se îndreptă spre perete. Mergînd pe dibuite, ajunse la un ungher, unde se afla o moviliţă de pleavă. „E pleava pe care am pus-o eu." O împinse la o parte şi, tot pipăind, dădu de o piatră nu prea mare, vîrîtă aproape cu totul în pămînt ; numai o margine a ei ieşea puţin în afară. „Toate sînt aşa cum le-am lăsat, nimeni n-a umblat pe-aici." Nu trebui să se ostenească prea mult — găsi repede ce căuta. Scormoni prin întuneric cu scîndurica pămîntul — nişte nisip jilav, uşor de săpat, apoi trase afară piatra aşezată drept semn. În fundul gropii, mîinile lui dădură de o oală acoperită cu un căpăcel de tablă şi legată cu sîrmă. O scoase afară, astupă groapa cu pămînt, aşeză piatra acolo unde fusese, nivelă locul şi trase pleava deasupra. Vîrî oala în boccea şi rîndui totul în ungher aşa cum fusese, fără să uite nici cel mai mic amănunt ; pînă şi scîndurica cu care scormonise pămîntul o şterse cu un şomoiog de paie, ca să nu rămînă nici o urmă. Apoi se culcă iarăşi pe paie şi dormi vreo trei ceasuri.

Acum se liniştise. Scăpase de gîndurile care îl frămîntaseră ani îndelungaţi, încă din copilărie. Nu băgase de seamă că în felul cum privea problema vieţii apăruse o faţă nouă. La sentimentul

bucuriei de a o feri pe Slava, o dată pentru totdeauna, de adversităţile vieţii, de a o apăra împotriva perfidiei oamenilor, se adăuga o dorinţă poruncitoare de a sfîrşi o dată cu trecutul şi de a se purifica de toate vestigiile nefaste ale lui.

În zori, şi-a luat rămas bun de la gazdă şi a ieşit la drum, căutînd să nu-l vadă nimeni. Nu vroia să fie recunoscut. Nu că s-ar fi temut de cineva, vroia pur şi simplu, să plece cît mai repede de pe acele locuri. Nimic nu-l lega de ele ; nu se simţea bine şi slobod cu adevărat decît pe şantier.

După ce se bărbieri şi-şi schimbă îmbrăcămintea, se trase după pat şi, aplecîndu-se ca să nu-l vadă tovarăşul din baracă, înfăşură pe nesimţite monedele din oală în cîteva cîrpe, le înnodă şi le vîrî prin buzunare. Apoi se îndreptă din mijloc zîmbind, împachetă oala în nişte ziare şi o luă subsuoară.

— Ei, eu am plecat ! zise el către tovarăşul său.

— Bine ! Umblă sănătos...

Ieşi din baracă. Soarele se ridicase în înaltul cerului. Din cînd în cînd îl umbreau nori zdrenţuiţi, plutind domol în văzduh şi vreme de cîteva minute cerul se întunecă. Tvoriţki apucă spre pădure, de unde venea o undă proaspătă de apă curgătoare. Străbătu repede teritoriul şantierului, ajunse la rîu şi o luă de-a lungul malului, spre un şir de case ce se zăreau în depărtare. Pe drum aruncă oala în apă. Se interesase mai dinainte unde stau Slava şi Zosia, la cine se

duc de obicei şi unde pot fi găsite în zilele de odihnă.

Ajunse la căsuţa în care locuiau Nesterovici şi Irina. Fiindcă venise dinspre rîu, avea sub ochi peretele din spate al casei. Peretele n-avea decît o ferestruică, a bucătăriei, fără îndoială. Fereastra era închisă şi nu se simţea nici o mişcare îndărătul ei. Locul îngrădit din faţa peretelui lateral era al grădinii. În mijlocul ierbii înalte, se vedeau cîteva ronduri cu flori luminoase şi doi arţari tineri sădiţi de curînd.

Ferestrele dinspre grădiniţă erau larg deschise; dinăuntru se auzeau glasuri. Tvoriţki rămase pe loc cîteva clipe. Şovăind, intră în tindă, zicîndu-şi că poate ar fi mai nimerit să plece şi să se întoarcă mai tîrziu. Deodată, auzi glasul Slavei şi, recunoscîndu-l, se opri din nou. Glasul fraged al fetiţei se făcuse între timp mai puternic, mai plin, dar era totuşi glasul copilului lui. Mihal stătea în tindă şi se uita la uşa închisă, temîndu-se să nu iasă cineva şi să-l vadă.

Stătea în faţa propriei sale fetiţe, a copilului drag, ca un hoţ căruia nu-i e îngăduit să se apropie de lucruri de preţ. Părea că începuse să-şi dea seama de întregul înţeles al acelei clipe, pe care i-o pregătiseră străduinţele lui de-a lungul anilor trecuţi. Mintea i se lumină dintr-o dată, şi gîndurile lui căpătară claritate de cristal. „Numai eu sînt vinovat de toate cîte s-au întîmplat, îşi zicea Mihal, Zosia avea dreptate! Vedeam lumea ca printr-o sticlă care schimbă culorile, şi eram bucuros că fetiţa mea se deprinde a o privi la fel." Aceste simţăminte se lămureau acum

în sufletul lui, şi, cum stătea aşa, umilit, se văzu cu o luciditate cumplită, în postura unui cîine hăituit.

Trecuseră vreo zece minute de cînd stătea în tindă. Nimeni nu intrase şi nu ieşise în răstimpul acesta. Dar iată că doi copii dădură buzna din ogradă. Mihal chemă la el pe băieţelul mai răsărit şi-l rugă să i-o aducă pe Slava. Peste cîteva clipe, Slava apăru singură. Înaintea lui Mihal stătea o fetiţă destul de înaltă pentru vîrsta ei, îmbrăcată într-o rochiţă de catifea şi încălţată cu sandale uşoare. Privirea ei senină îi amintea pe Zosia. În ochii fetiţei se citea o nedumerire : cine o fi omul ăsta ? După vioiciunea chipului şi din toată făptura ei, se vedea că fetiţa ducea o existenţă lipsită de griji, că se bucura de o sănătate robustă şi că nu ştia ce sînt adversităţile vieţii, nu cunoştea tristeţea copleşitoare a vieţii de orfan.

Timp de mai bine de-o jumătate de ceas, Mihal Tvoriţki avusese răgazul să-şi amintească toate întîmplările trăite, începînd cu îndeletnicirea de văcar la Skuratovici pînă la ziua aceea, cînd nenorocirile lui păreau că se sfîrşesc, şi era mulţumit acum să vadă limpede că Slava o duce bine şi nu cunoaşte greutăţile vieţii.

— Slava, tu ştii cine sînt eu ? o întrebă el.

Fetiţa tăcea şi se gîndea. Căuta să-şi aducă aminte. Părea c-o să-l recunoască din clipă în clipă.

— Cine-s oamenii din casă ?

— Oaspeţi. Mama pleacă astă-seară, se duce să înveţe, şi noi toţi o s-o petrecem.

— Da cu tine ce face ?

— O să vadă. Sau mă ia cu ea, sau mă lasă aici.

— Şi cu cine ai să rămîi aici ?

— Cu toţi. Toţi sînt aici. Şi Irina-i aici !

În clipa aceea uşa se deschise şi apăru Irina.

— Slavocika, unde ai plecat ? întrebă ea, dar văzînd că un necunoscut stă de vorbă cu fetiţa, se întoarse în odaie. În curînd Zosia ieşi în tindă; fără îndoială, Irina îi spusese ceea ce văzuse.

Dînd cu ochii de Mihal Tvoriţki, Zosia se opri uimită lîngă uşă, fără să rostească un cuvînt. El se tulbură, scoase în tăcere din buzunar nişte hîrtii şi i le întinse. Zosia îşi plimbă privirea pe ele. Erau referinţe cu privire la munca lui de fruntaş în producţie, certificate referitoare la calificare. Neştiind ce să facă cu ele şi ce să-i spună, Zosia continua să stea tăcută cu hîrtiile în mînă. Mihal deschise vorba :

— Zosia, eu am să lucrez aici. Nu mi-a mai rămas mult pînă la... Vreau să-ţi spun... că pentru Slava am...

Nu apucă să spună ce avea de gînd ; îşi dădu seama că toate acestea sînt fără rost, că aparţin trecutului, că strădaniile, gîndurile şi visurile lui fuseseră zadarnice. Şi totuşi, nu putea să nu-i spună, ceea ce de atîta vreme se pregătea să-i împărtăşească.

— Pentru Slava... E încă mică... Fiecare... adică nu chiar fiecare... totuşi ar putea să treacă prin clipe grele... Pentru fericirea ei... ca să aibă un psrijin în viaţă...

Mihal începu să scoată din buzunare cîrpele cu monede de aur.

— Ce-s astea ? îl întrebă Zosia.

Întrebarea şi glasul femeii îl aduseră la realitate. Mihal se uită la masa pe care pusese legăturelele şi, ca şi cînd ar fi vrut să se justifice, zise :

— Sînt bani chiabureşti, de-ai ticălosului de Skuratovici...

Zosia veni mai aproape.

— De unde i-ai luat ?

— Ţi-am spus... Sînt ai... duşmanului acela...

— Cum aşa ? Cînd ? De unde ?

— Demult ! Cu mulţi ani în urmă... Pe cînd eram numai un băieţandru...

— De ce nu mi-ai spus şi mie ?

— Pe atunci mă temeam de tine. I-am adus acum ca să-i arăt Slavei, vroiam să vadă că-i port de grijă...

— Bine, dar ce să facă fata cu banii ăştia ? Ce nevoie are de ei ?

— Acum văd şi eu că nu-i trebuiesc, are cu ce trăi... După cum toţi au cu ce trăi... Atunci... predă-i cui crezi de cuviinţă. I-am păstrat atîţia ani...

Între timp, uşa se dădu de perete, şi toţi cei din odaie pătrunseră în tindă. Nimeni nu rosti un cuvînt, ascultau toţi în tăcere convorbirea dintre Zosia şi Mihal Tvoriţki. Printre cei prezenţi se aflau Nesterovici, cojocarul, cîţiva bărbaţi şi femei. Lîngă uşă stătea Irina, ţinînd-o de mînă pe Slava.

Pe masă zăcea aurul, o avere întreagă ! Zosia se uita nepăsătoare la legăturelele cu bani. Pe

chipul nici unuia dintre cei de față nu se putea vedea vreo urmă de lăcomie, ochii nici unuia nu se aprinseseră la vederea aurului. Nimeni nu rîvnea la acești bani, nimeni nu vroia să ajungă stăpînul lor și să-i ascundă de priviri străine. „Acești oameni sînt, de bună seamă, așa cum îi arată înfățișarea !" își zise Tvoriţki. Pînă și cojocarul (Mihal îl recunoscuse numaidecît) stătea netulburat, își fuma liniștit țigara și nu se arătă mirat de apariția neașteptată a lui Tvoriţki. Cojocarul se schimbase ! Dacă i-ar mai fi rămas măcar o umbră din firea lui de altădată, el ar mai fi putut justifica într-un fel ultimul rest din vechile idealuri ale lui Mihal Tvoriţki. Epavele lor, agățîndu-se de toate colțișoarele întunecate ale unui suflet omenesc, căutau o compătimire în privirile celor de față. Instinctiv, Mihal își mută privirea la cojocar, ca și cînd se aștepta ca acesta să spună măcar o vorbă prin care să îndreptățească prezența banilor de aur pe masă. Cojocarul însă, cu același aer imperturbabil, își sfîrși de fumat țigara în liniștea încordată din tindă, își roti privirea împrejur (căuta, fără îndoială, o scrumieră) și zise :

— Va să zică, ăsta-i Tvoriţki ?

Aceste cîteva cuvinte au fost de ajuns ca fiecare să se îndemne la vorbă ; cei mai mulți se întoarseră în odaie, unde aștepta masa pusă. Lui Mihal Tvoriţki i se părea că inima îi încetase să mai bată ; își simțea sufletul gol. Galben la față, cu buzele tremurătoare, se întoarse încet și ieși fără un cuvînt din tindă. Nesterovici, care auzise convorbirea lui cu Zosia, șopti cojocarului :

— Îl cunoşti ? Du-te şi vorbeşte cu el, nu vezi cît îi de amărît ?

Cojocarul scoase tabacherea, luă o ţigară şi porni în urma lui Tvoriţki. Mihal mergea încet, cu privirea aţintită drept înainte. Totul se prăbuşea în jurul lui, totul se năruia. Zilele tinereţii lui s-au scurs pe un drum greşit. Ceea ce ani de-a rîndul fusese visul lui cel mai scump, în jurul căruia se concentraseră toate năzuinţele lui, se dovedea a nu fi folositor nimănui. Oamenii refuzau să preţuiască ceea ce el socotise unicul sprijin în viaţă atît pentru sine, cît şi pentru ai lui. Nu, nu mai există lăcomie, nu mai există avariţie, nu mai există ură. Oamenii nu-şi mai înfig unul altuia ghearele în beregată, nu mai rătăcesc flămînzi şi desculţi pe drumuri chinuite, copiii nu ştiu ce înseamnă viaţa de orfan.

Amintirea sfîşietoare a locurilor unde îşi petrecuse copilăria îl copleşea. Îi era dor de micuţa Slava, care privea cîndva lumea înconjurătoare printr-o sticlă colorată. Ar fi vrut să reia totul de la capăt, să înceapă o viaţă nouă.

Părea că dintr-o dată se schimbase ceva în fiinţa lui. Semnele acestei înnoiri le simţise mai demult. Mintea lui începu să judece limpede. Ce adusese el ? „Parcă eu nu-mi dădeam seama că nimeni n-o să primească banii aceia ? Parcă eu însumi i-aş fi primit ?" Mihal mergea din ce în ce mai uşurat şi mai vesel. În urma lui auzi paşii cojocarului. Cînd îl ajunse, cojocarul îi întinse tabacherea.

— Ce ai de gînd să faci, Tvoriţki ? îl întrebă el.

— Să muncesc.

— Foarte bine.

Cojocarul nu ştia ce să-i mai spună ; dar lui Tvoriţki nu-i ardea de cojocar. Între timp, ajunseră la marginea pădurii. De aici se vedea colina pe care se ridicau construcţiile noi şi drumurile scăldate în lumina soarelui. Cîteva clipe, Mihal se lăsă cuprins de vraja pădurii cufundate în liniştea adîncă a zilei însorite, fără hotar. Din depărtare, dinspre rîu, se auzea cîntecul mai multor glasuri. Mergea pe marginea pădurii, iar cojocarul păşea alături de el. Drumul coti la stînga şi-i conduse la rîu. Mai multe luntre încărcate cu oameni pluteau pe apă. Văzduhul răsuna de cîntec. Tvoriţki nu s-a oprit ; mergea înainte, fără să mai ia în seamă pe cojocar. De la rîu începea canalul de asanare, iar chiar lîngă apă, se întindea un tufăriş, încă neatins de mîna omului. În iarba deasă se ascundeau izvoare adînci ; sclipeau sinistru în nenumărate locuri „ochii dracului". Printre izvoare şerpuiau mai multe cărări. Una din ele urca pe o colină năpădită de tufăriş. În locul acela stătuseră de vorbă de dimineaţă Naumîsnik şi Cerpakevici. Ceva mai la stînga de acest tufăriş, ei îl văzuseră pe Mihal Tvoriţki stînd pe mal şi spălîndu-se. Tvoriţki veni în acelaşi loc, se aşeză jos şi începu să se uite la apa lină, strălucitoare ca oglinda. Cojocarul stătu cîteva clipe nemişcat, apoi se apucă să scotocească în tufăriş. Scoase de acolo două undiţe, le desfăcu şi, ca şi cînd ar fi simţit nevoia să se justifice faţă de taciturnul său tovarăş, îi zise :

— Aici îmi ascund eu undiţele. Îmi place să vin din cînd în cînd aici, să mă odihnesc oleacă pe malul rîului.

Tvoriţki nu-i răspunse. Cojocarul se aşează pe mal şi îşi aruncă undiţa în apă. Nu trecu mult şi peştele începu să muşte din momeală. Cojocarul se lăsă furat de plăcerea pescuitului. Întoarse capul spre Tvoriţki numai cînd acesta smulse o trestioară şi, rupînd-o în bucăţele, începu să le arunce în apă. „Lasă să se potolească omul, să se liniştească", îşi zicea cojocarul. „De-ar veni mai repede ziua de mîine, să mă apuc de muncă !" cugeta Tvoriţki.

Tot gîndindu-se, ba la una, ba la alta, o luă înapoi pe cărare. În răstimpuri se oprea să cerceteze florile şi iarba, rupea un vîrf de rogoz, îl mușca şi-l scuipa. Cojocarul trăgea cu ochiul, cînd la plutele undiţei lui, cînd la Tvoriţki, să vadă încotro apucă. Acesta se opri, stătu o vreme pe cărare cu gîndurile lui, apoi îşi văzu de drum.

Timpul se scurgea. Soarele cobora tot mai jos. Mihal ajunse la un „ochi al dracului" şi se uită la apa neagră ca smoala. Se mişca atît de încet şi de uşor, că nu i se auzeau paşii. Cărarea de turbă, elastică şi moale, înăbuşea zgomotul paşilor. Începu să urce colina. Aninii şi brazii se înălţau ca un zid verde. Un tufiş înalt şi stufos, crescut în jurul unui buştean de arin, ieşea din rînd. De după acest tufiş se zărea bine rîuleţul, la vreo zece paşi de locul unde cărarea urca pieptiş pe colină, şerpuind printre tufe. Cînd Mihal păşi pe pămîntul tare al colinei, paşii

lui începură să răsune. Cerpakevici îi auzi. Şedea acolo de dimineaţă. După ce Cerpakevici şi Naumîsnik îl urmăriseră pe Tvoriţki cum se spăla şi îl văzuseră plecînd, se mai liniştiseră puţin. Dar Naumîsnik tot mai era îngrijorat şi ar fi fost gata să-i dea toate hîrtiile lui Cerpakevici, numai să plece pentru totdeauna de acolo, chiar în seara aceea. Cerpakevici l-a încredinţat că aşa are să şi fie. Naumîsnik, apucînd pe cărări întortocheate, cu tufişuri dese, porni spre casă. Aştepta venirea serii, să se întîlnească cu Cerpakevici — şi, pe-aici ţi-e drumul ! Cerpakevici rămăsese tot timpul sub tufişul cel stufos. Era un muncitor oarecare de la şantier, cum îl ştiau toţi, şi, de fapt, acest om şters nu atrăgea atenţia nimănui. Şedea liniştit sub tufiş. Nu mai era mult pînă-n seară, iar mîine oamenii se vor apuca de lucru fără el.

Auzind paşi, ridică ochii şi recunoscu în drumeţul ce se apropia pe omul care se spălase dimineaţă în rîu. Se simţea neliniştit, dar era prea tîrziu ca să se mai ascundă sau să fugă. Nu-i rămînea decît nădejdea că nu va fi recunoscut. Pentru orice eventualitate, Cerpakevici se hotărî să se ferească. Se întoarse pe o coastă şi-şi acoperi faţa cu palma : Chipurile, dormea, ca un muncitor oarecare de la şantier, îmbrăcat în salopeta bleumarin.

Mihal Tvoriţki se opri. Avusese timp să vadă faţa omului care se culcase şi, din prima clipă, a fost sigur că l-a recunoscut. La aceasta se mai adăuga un amănunt. Într-o zi, demult, pe cînd păştea vacile lui Skuratovici, una dintre ele s-a

rătăcit de cireadă și s-a afundat în pădure. Mihal a căutat-o multă vreme, iar pînă a găsit-o începuse să se întunece. Tolik Skuratovici fusese trimis să vadă ce s-a întîmplat.

— De ce duci vacile acasă așa de tîrziu ? a răcnit el la micul văcar.

— S-a rătăcit o vacă și a trebuit s-o caut, i-a răspuns băiatul.

Tolik Skuratovici văzuse că în timp ce mîna vacile Mihalka șchiopăta de un picior, gemînd de durere.

— Ce-ai pățit de umbli așa ?

— Pe cînd căutam vaca și alergam prin pădure, am nimerit într-o groapă peste care crescuse iarbă. Mi-am scrîntit piciorul, pesemne... Mă doare rău !

— Acuși am să-și scrîntesc eu capul !

— În schimb, am găsit vaca, scîncea băiatul.

— Da ce credeai, că tu ai să pierzi vaca și are s-o caute altul în locul tău ?

— Mi-am zdrelit pielea și la piciorul celălalt.

Piciorul micului văcar era plin de sînge. Șchiopătînd tare, s-a apropiat de feciorul lui stăpînu-său și, speriat, a început să plîngă.

— Ce te-a apucat ?

— Mă doare. Nu pot să merg.

Într-adevăr, nu putea. A încercat să sară într-un picior, dar a căzut, strîngînd din dinți ca să nu țipe de durere. Stătea lungit fără să spună o vorbă. Tolik își zicea că i-a mai trecut.

— Ei hai, ia-o din loc ! i-a poruncit el.

Dar Mihalka nu s-a ridicat de jos.

— Ridică-te ! Mergi ori ba ?

Micul văcar a clătinat din cap.

— Să stau oleacă culcat, că tare mă mai doare...

Atunci, tînărul Skuratovici l-a înşfăcat de-o mînă, l-a aruncat pe umărul său, cu capul la spate, şi a pornit cu el, ţinîndu-l de picior ca să nu se murdărească de sînge.

— Mă doare ! Mă doare ! gemea băiatul.

Cum stătea aşa, lipit de umărul stăpînului cel tînăr, Mihalka a văzut pe ceafa acestuia cîţiva negi şi o dunguliţă albă, subţire, foarte vizibilă, ca o cicatrice. Şi negii, şi dunguliţa de pe ceafă i s-au întipărit pentru totdeauna în minte.

— Merg pe jos, merg pe jos ! murmura el.

Fără să ţină seamă că-i o fiinţă vie, Tolik Skuratovici l-a azvîrlit la pămînt şi a mînat el vacile. Mihalka a mai stat lungit o vreme, apoi s-a ridicat şi a pornit spre casă...

Acum avea înaintea ochilor aceeaşi ceafă cu negi şi cu o dunguliţă albă. Se apropie. Omul nu se clinti din loc. Dormea, bietul de el, după o muncă obositoare de o săptămînă pe şantier ! Tvoriţki stătea în picioare şi se uita la ceafa arsă de soare, acoperită cu un păr ciufulit. Ceafa asta, altădată atît de îngrijită, tunsă, rasă cu briciul, ajunsese acum vremea să cunoască puterea vîntului şi a prafului.

În prima clipă, lui Mihal Tvoriţki nu-i venea să-şi creadă ochilor. Apoi îşi luă seama. O pornire năvalnică îl însufleţea. I se părea că lumea întreagă era plină de privelişti cu adînc înţeles, legîndu-se unele de altele, fără nici un gol între ele. Toate se întîlneau şi se apropiau, desluşin-

du-se limpede una de alta prin feluritele lor culori. Iar în mijlocul lor, această ceafă respingătoare, mirosind a cîine...

La cîţiva paşi de acolo, se căsca hăul negru — „ochiul dracului" ; sub picioare simţea cărarea bătătorită ; se auzea cum ciocăneau ghionoaiele în coaja copacilor din pădure. Soarele scălda în lumina lui pînă şi întunericul pădurii ascuns sub tufişuri. Ceafa cu negi stătea nemişcată.

— Pan Skuratovici ! zise Mihal Tvoriţki.

Ceafa nu se mişcă.

— Pan Skuratovici ! strigă încă o dată Mihal Tvoriţki.

Gîtul se răsuci ca sulul unei batoze.

— Pan Skuratovici ! scrîşni cu răutate Tvoriţki printre dinţi.

Ceafa dispăru şi se ivi faţa. Avea acelaşi aspect respingător. Se vedea că suportase la rîndul ei — biata de ea ! — vrăjmăşia vîntului şi a prafului. Nu era o nenorocire chiar atît de mare : cînd proprietarul ei se va întoarce dincolo, va fi bărbierită, unsă cu cremă, dată cu pudră... Deseară va veni Naumîsnik, va aduce informaţiile lui de spion şi, la drum, băiete !

Tolik Skuratovici era pregătit pentru orice şi nu-şi lua ochii de la Mihal Tvoriţki. Era într-adevăr acelaşi Tolik Skuratovici, dar Mihal îşi dădu seama că îmbătrînise şi se făcuse puhav. În primele clipe, Skuratovici nu se hotărî ce atitudine să ia faţă de Tvoriţki. Cine ştie ce se ascunde în acest om, condamnat de un tribunal sovietic ? Ar putea oare să-l lase în locul lui Naumîsnik ? Poate că n-ar avea nimic împotrivă

să se pricopsească şi de pe urma şantierului bolşevic, şi de pe urma lui Naumîsnik ? Nu s-a întîmplat tot cam la fel şi cu banii aceia ? De obicei, hotărît şi perspicace, Tolik Skuratovici tăcea. Aştepta să vadă ce întorsătură va lua această întîlnire neprevăzută.

Şi Mihal Tvoriţki tăcea, privindu-l ţintă pe Skuratovici. În acele clipe, mintea lui lucra limpede, încălzită de focul năprasnic, care răbufnea din adîncul fiinţei lui. Se înţelege că n-avea poftă de discuţii. Chiar de-ar fi vrut să-şi arate gîndurile ce-l copleşeau, n-ar fi putut găsi, fără îndoială, cuvinte potrivite, destul de tari. Iată ce-ar fi izbucnit din sufletul lui :

„Taică-tău şi cu tine v-aţi silit să-mi vîrîţi în cap că atît cît va fi lumea lume, oamenii au să se duşmănească, şi de aceea fiecare trebuie să fie gata oricînd să se apere, vîrîndu-şi gheara în gîtlejul altuia. V-aţi străduit să mă convingeţi, schilodindu-mi sufletul de copil, că mii şi mii de alţi copii părăsiţi vor rătăci ca nişte pui de bogdaproste pe drumuri, în căutare de adăpost şi, cu obrajii scăldaţi în lacrimi, vor sorbi tot amarul vieţii. Voi aţi făcut negoţ cu copilăria mea, cu chinurile tatălui meu, năpăstuit de rînduielile voastre. Datorită vouă el şi-a văzut copilul umblînd pe aceleaşi drumuri, dezbrăcat şi cu picioarele desculţe ! Din pricina voastră, mi-am bătut joc de curajul micuţei Irinka, înaintea căreia mă închin acum ; din pricina voastră, eu însumi mă văd sfîşiat în două ! Dar astăzi, nu mai sînt cel de atunci ! Niciodată n-am să uit cum mi-aţi schilodit sufletul de copil, cum tre-

muram ori de cîte ori auzeam glasul unuia dintre voi."

Mihal Tvoriţki tăcea. Dar lui Skuratovici i se părea că surprinde pe faţa lui ceea ce el însuşi dorise să vadă. Mai bine zis încerca să se convingă că faţa lui trădează tocmai acest lucru. Un zîmbet linguşitor îi încremeni pe obraz.

Mihal Tvoriţki întrebă :

— Ce vreţi să spuneţi, pan Skuratovici ?

Acesta nu răspunse.

— Ce cauţi aici ? răcni deodată Mihal.

Glasul lui era cît se poate de lămurit. Skuratovici a înţeles ce-l aşteaptă şi a scos din salopetă un revolver — o jucărie mică şi elegantă, ultimul model fabricat în străinătate. Tvoriţki îi surprinse mişcarea. L-a înşfăcat pe Skuratovici mai sus de coate şi i-a strîns braţele cu putere. Băgînd de seamă că Skuratovici se sileşte să ridice revolverul în dreptul pieptului său, i-a dat drumul şi l-a lovit cu pumnul în obraz. Revolverul căzu. Skuratovici se năpusti asupra lui Tvoriţki, făcînd spume la gură. Mihal începu să dea înapoi. Ajunsese la marginea povîrnişului, unde nu mai erau tufişuri şi simţea pămîntul umed sub picioare. În spatele lui „ochiul dracului" privea spre cer, cu bezna lui neagră. Skuratovici îşi încordase toate puterile şi îl împingea înapoi pe Tvoriţki să-l prăbuşească în hău. Înainta asupra lui Mihal cu pumnii strînşi. Tvoriţki, cu o mişcare fulgerătoare a braţului, îşi lovi adversarul din răsputeri în obraz. Pentru o clipă Tolik îşi descleştă pumnii. Tvoriţki îl cuprinse de mijloc şi îl ridică în sus, ca pe-o cumplită povară. Skuratovici îl

lovea neîncetat cu pumnii în cap şi în obraz. Gîfîind şi simţind că-i tremură genunchii, că picioarele i se moaie şi că lunecă în apa neagră, Tvoriţki îşi adună ultimele puteri şi-l azvîrli pe Tolik Skuratovici în hăul fără fund.

Peste cîteva clipe, viermi şi şopîrle roşcate, tulburate în liniştea lor, se iviră la suprafaţa apei negre ca smoala.

În loc de epilog :

În aceeaşi seară, Naumîsnik fu ridicat de acasă, tocmai cînd se pregătea să plece la întîlnirea cu Cerpakevici. Era îmbrăcat cu haina, în căptuşeala căreia cususe informaţiile pentru care se luaseră la harţă în ziua aceea.

Zosia Tvoriţkaia a plecat la învăţătură. Peste cîţiva ani, pe locul unde se afla Dve Hatî, a apărut un oraş nou, socialist, care furniza energie electrică oraşelor vecine. Aici îşi continuă viaţa şi munca Mihal Tvoriţki. Tot aici creştea şi se întărea prietenia dintre Slava Tvoriţkaia şi Irina Nazarevskaia — oameni din două generaţii.

Toate acestea vor alcătui cuprinsul unei alte cărţi. Cronica de faţă s-a încheiat.

Slava Tvoriţkaia are astăzi opt ani.

1935.

Redactor responsabil : AUREL BUICIUC
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 30.11.1966. Bun de tipar 25.01.1967. Apărut 1967. Tiraj 15.140 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt B mat de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 14,49. Coli tipar 11,75. A. nr. 17.038. C. Z. pentru bibliotecile mari 8S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8S—31=R.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti, Republica Socialistă România
Comanda nr. 4121.

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ Lei 7,25